

Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

**Opieka i kuratela w razie
ubezwłasnowolnienia lub ograniczenia
zdolności oraz podobne środki ochrony
dorosłego w obrocie prawnym z zagranicą**

Prawo krajowe i międzynarodowe
a projekty Komisji UE z 2023 r.

dr hab. Piotr Mostowik, prof. IWS

Prawa podstawowe

Warszawa 2024

Spis treści

Wstęp	7
I. Charakterystyka kluczowych aspektów prawnych obrotu cywilnego z zagranicą	11
1. Międzynarodowa właściwość sądów (jurysdykcja krajowa)	11
1.1. Istota normy jurysdykcyjnej	11
1.2. Podstawy jurysdykcji	12
1.3. Kwestia rozgraniczenia kompetencji systemów wymiaru sprawiedliwości w skali międzynarodowej	15
2. Wskazanie prawa właściwego za pomocą norm kolizyjnych	16
2.1. Istota normy kolizyjnej	16
2.2. Łączniki kolizyjne	18
2.3. Wpływ rozwiązań części ogólnej prawa kolizyjnego – wzmianka	22
3. Skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia oraz brak merytorycznego rozpoznania sprawy w Polsce	25
II. Obecne rozwiązania prawa krajowego	29
1. Międzynarodowa właściwość sądów (jurysdykcja krajowa) na tle k.p.c.	29
1.1. Uwagi wstępne	29
1.2. Ewolucja prawa	30
1.3. Art. 1106[1] i 1107 k.p.c. (po nowelizacji w 2009 r.) jako podstawy jurysdykcji krajowej dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli nad osobą dorosłą	32
2. Wskazanie prawa właściwego na podstawie p.p.m.	40
2.1. Ewolucja prawa	40
2.2. Art. 13 i art. 60 p.p.m. jako wskazanie prawa właściwego dla ubezwłasnowolnienia i opieki lub podobnych środków	42
2.3. Szczegółowe unormowania w art. 13 i w art. 60 p.p.m. oraz ich relacja	44
2.4. Kwestia rozgraniczenia statutów ubezwłasnowolnienia oraz opieki z perspektywy łączego ujęcia środków ochrony w konwencji z 2000 r. i projekcie UE z 2023 r.	49

2.5. Wskazanie prawa właściwego dla zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych na tle art. 11 p.p.m. – wzmianka	54
3. Skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia mocą k.p.c. oraz brak merytorycznego rozpoznania sprawy w Polsce	56
3.1. Ewolucja prawa	56
3.2. Art. 1145 i n. k.p.c. jako przesłanki skuteczności zagranicznych orzeczeń	57
3.3. Obszerna nowelizacja art. 1145 i n. k.p.c. z dniem 1 lipca 2009 r.	59
4. Pomoc sądowa i współpraca międzynarodowa na tle cz. IV k.p.c. – wzmianka	64
III. Prawo krajowe a zamierzenia legislacyjne UE z 2023 r. (przystąpienie państw członkowskich do konwencji haskiej z 2000 r. oraz jej regionalna modyfikacja i uzupełnienie)	67
1. Projektowane zmiany stanu normatywnego	67
2. Umowa międzynarodowa i rozporządzenie unijne jako źródła prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego	69
3. Konwencja haska z 1905 r. dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych jako poprzedniczka konwencji haskiej z 2000 r. oraz jako składnik stanu normatywnego w Polsce	73
4. Konwencje bilateralne – wzmianka	77
4.1. Uwaga wstępna	77
4.2. Kwestia wyznaczenia zakresu zastosowania konwencji bilateralnej	78
4.3. Modele umów bilateralnych	83
IV. Konwencja haska z 2000 r. i wynikające z niej potencjalne zmiany prawa krajowego	85
1. Kwestia ratyfikacji konwencji haskiej z 2000 r. przez Polskę (po jej podpisaniu w 2008 r.) oraz kwestia przystąpienia do niej przez państwa członkowskie UE na tle projektu z 2023 r.	85
2. Geneza konwencji haskiej z 2000 r.	87
3. Konwencja haska z 1996 r. jako wzorzec dla konstrukcji i rozwiązań szczegółowych konwencji haskiej z 2000 r. – wzmianka	90
4. Zakres zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.	91
4.1. Zakres przedmiotowy	91
4.2. Zakres sytuacyjny zastosowania poszczególnych obszarów konwencji haskiej z 2000 r.	99
4.3. Zakres terytorialny konwencji haskiej z 2000 r.	100
4.4. Zakres temporalny konwencji haskiej z 2000 r.	101
5. Międzynarodowa właściwość sądów na tle konwencji haskiej z 2000 r.	102
5.1. Kluczowe znaczenie państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej	102
5.2. Uzupełniające znaczenie obywatelstwa i przebywania osoby dorosłej oraz położenia jej majątku	103
5.3. Projektowane modyfikacje reguł jurysdykcji w państwach członkowskich UE – wzmianka	107

6. Prawo właściwe zgodnie z konwencją haską z 2000 r.	108
6.1. Zastosowanie przez sąd własnego prawa (<i>lex fori</i>)	108
6.2. Klauzula korekcyjna	109
6.3. Lokalne warunki wdrożenia środka ochrony	111
6.4. Obrót z osobami trzecimi, w tym pełnomocnictwo <i>pro futuro</i> (np. na wypadek braku zdolności do czynności prawnych)	111
6.5. Rozwiązania zaliczane do części ogólnej prawa kolizyjnego	117
6.6. Powielenie reguł konwencyjnych w projekcie rozporządzenia UE oraz ich pośrednia modyfikacja – wzmianka	120
7. Skuteczność zagranicznych orzeczeń na tle konwencji haskiej z 2000 r.	121
7.1. Uznanie z mocy prawa lub stwierdzenie wykonalności	121
7.2. Odmowa uznania lub brak stwierdzenia wykonalności	122
8. Pomoc sądowa i współpraca międzynarodowa na tle konwencji haskiej z 2000 r.	127
9. Zaświadczenie o upoważnieniu do reprezentacji	130
10. Dyskutowane zmiany konwencji haskiej z 2000 r.	135

V. Projekt dodatkowego rozporządzenia unijnego z 2023 r. oraz wynikające z niego

zmiany konwencji haskiej z 2000 r. i prawa krajowego	137
1. Geneza projektu rozporządzenia z 2023 r.	137
2. Zakres zastosowania – częściowe powielenie konwencji haskiej z 2000 r. oraz częściowe jej zmodyfikowanie bądź uzupełnienie	141
3. Rozgraniczenie zakresów zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. oraz rozporządzenia UE	146
4. Jurysdykcja krajowa	146
4.1. Możliwość wyboru (prorogacji) państwa do podjęcia środka ochrony na tle projektu rozporządzenia z 2023 r.	146
4.2. Podstawowe znaczenie łącznika zwykłego pobytu, subsydiarna rola przebywania oraz uzupełniające znaczenie obywatelstwa osoby dorosłej i miejsca położenia majątku	147
4.3. Możliwość przeniesienia rozpoznania sprawy do innego państwa	150
4.4. Wypadki niecierpiące zwłoki i zarządzenie środków tymczasowych w państwie przebywania osoby dorosłej lub położenia majątku	151
4.5. Trwanie (dalsza skuteczność) środków ochrony po zmianie okoliczności wyznaczających jurysdykcję krajową (np. miejsca pobytu)	154
4.6. Brak zasady ciągłości jurysdykcji	154
5. Wskazanie prawa właściwego	155
5.1. Zasada stosowania własnego prawa (<i>lex fori</i>)	155
5.2. Stosowanie innego prawa niż prawa organu lub sądu wydającego środek ochrony	156
5.3. Prawo właściwe dla obrotu z osobami trzecimi	157

6. Skuteczność (uznawanie i wykonywanie) zagranicznych orzeczeń	163
6.1. Częściowe powielenie oraz modyfikacja rozwiązań konwencyjnych	163
6.2. Uznanie z mocy prawa oraz wykonalność bez potrzeby jej stwierdzenia	164
6.3. Odmowa uznania lub stwierdzenia wykonalności orzeczenia z innego państwa unijnego	165
6.4. Braki w projekcie rozporządzenia	167
6.5. Poszerzenie zagranicznej jurysdykcji oraz zastosowania prawa obcego a mechanizm uznania lub wykonania – wzmianka	169
7. Pomoc sądowa i współpraca międzynarodowa – wzmianka	172
8. „Europejskie poświadczenie” reprezentacji osoby dorosłej	175
9. Rejestrowanie środków opiekuńczych oraz połączenie rejestrów państw członkowskich – wzmianka	179
 VI. Prawo publiczne międzynarodowe i bieżące działania organizacji międzynarodowych (w tym Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.)	 183
1. Znaczenie prawa międzynarodowego dla obrotu z zagranicą w sprawach cywilnych	183
2. Działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych (w tym konwencja z 2005 r.) oraz Rady Europy	185
 VII. Wnioski końcowe: konwencja haska z 2000 r. i projekty rozporządzeń UE z 2023 r. a obecny stan normatywny w Polsce	 191
1. Ogólne skutki przyjęcia projektów rozporządzeń UE z 2023 r.	191
2. Ujednolicenia prawa w skali międzynarodowej	193
3. Struktura konwencji haskiej z 1996 r. jako wzorzec dla konwencji z 2000 r.	196
4. Kwestia powiązania z konwencją ONZ z 2006 r.	196
5. Skutki zmian pojęciowych i szerokiego zakresu środka ochrony	197
6. Szczegółowe zmiany stanu normatywnego w Polsce	200
7. Zalety i wady projektów autorstwa Komisji UE z 2023 r.	203
 Streszczenie	 207
Bibliografia	213

Wstęp

1. Komisja Unii Europejskiej (dalej: Komisja UE) w dokumentach z dnia 31 marca 2023 r. ogłosiła dwie inicjatywy legislacyjne dotyczące środków ochrony dorosłego w obrocie prawnym z zagranicą, tj. opieki i kurateli w razie ubezwłasnowolnienia lub ograniczenia zdolności oraz podobnych instytucji prawnych. To powiązane ze sobą projekt¹ rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania środków oraz współpracy w kwestiach dotyczących ochrony osób dorosłych (KOM 280 z 2023 r.) oraz projekt² decyzji Rady upoważniającej państwa członkowskie UE do przystąpienia do konwencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych³ (KOM 281 z 2023 r.). Po pierwsze, zakładają one doprowadzenie do obowiązywania konwencji haskiej o ochronie dorosłych z 2000 r.⁴ we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej (dalej: UE). Dotychczas weszła ona w życie w 14 państwach, głównie europejskich. Po drugie, celem omawianej inicjatywy legislacyjnej jest wydanie uzupełniającego rozporządzenia unijnego, które w zakresie przedmiotowym „ochrony dorosłych” wprowadza regionalną modyfikację rozwiązań konwencyjnych (w tym odnośnie do jurysdykcji krajowej oraz uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń) oraz ich uzupełnienia (głównie w zakresie pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej) w państwach konwencyjnych będących

¹ Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania środków oraz współpracy w kwestiach dotyczących ochrony osób dorosłych, KOM (2023) 280 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52023PC0280> [dostęp: 11.02.2024], dalej: KOM 280 z 2023 r. lub projekt rozporządzenia UE.

² Wniosek decyzja Rady upoważniająca państwa członkowskie, aby w interesie Unii Europejskiej stały się lub pozostały stronami Konwencji z 13.01.2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych, KOM (2023) 281 final, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52023PC0281R\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52023PC0281R(01)) [dostęp: 11.02.2024], dalej: KOM 281 z 2023 r.

³ Convention on the International Protection of Adults, concluded 13 January 2000, <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=71> [dostęp: 11.02.2024], dalej: konwencja haska z 2000 r. Uwagi wprowadzające do konwencji po jej przyjęciu oraz tłumaczenie ogłosili P. Mostowik, P. Symoń, *Ochrona dorosłych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 2, s. 469 i n. Ogólną charakterystykę przedstawiła A. Juryk, *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8, s. 27 i n. Cele konwencji i jej treść normatywną z perspektywy czasowej sprzed ogłoszenia omawianych projektów rozporządzeń omawia P. Mostowik, *Geneza i obszary regulacji Konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego*, Warszawa 2023, s. 179. Co do rozwoju obszaru konwencyjnego w ostatnich latach – zob. R. Frimston, *The 2000 Adult Protection Convention – sleeping beauty or too complex to implement?* [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020, s. 226 i n.

⁴ Zob. P. Mostowik, P. Symoń, op. cit., s. 463 i n.

państwami członkowskimi UE⁵. *De facto* wstępnym warunkiem realizacji drugiego z celów omawianej inicjatywy legislacyjnej jest wejście w życie w tych państwach unijnych konwencji haskiej z 2000 r. Na razie w części tych państw (w tym w Polsce) to nie nastąpiło.

2. Powyższa, niejako dwuetapowa, inicjatywa – która jest omówiona w niniejszym opracowaniu na tle obecnego prawa krajowego i międzynarodowego – kompleksowo obejmuje transgraniczne relacje osobowe i majątkowe z udziałem dorosłych, jak również rzutuje na obrót cywilnoprawny z osobami trzecimi. Dotyczy ona wszystkich aspektów prawnych, które składają się na szeroko rozumiane prawo prywatne międzynarodowe oraz międzynarodowe postępowanie cywilne⁶. Ścisły związek między zagadnieniami kolizyjnoprawnymi a międzynarodowym postępowaniem cywilnym, w szczególności wpływ tego, w którym państwie toczy się postępowanie, na treść norm kolizyjnych, podkreślają Jerzy Jodłowski⁷ oraz Tomasz Ereciński⁸. Witalis Ludwiczak uznawał za trafne łączne regulowanie jurysdykcji i właściwości prawa. Zauważa on, że potrzeba skierowania się ku międzynarodowemu prawu prywatnemu zależy od rozstrzygnięcia sprawy jurysdykcji, a oba zagadnienia bez siebie „wiszą w powietrzu”⁹. Piotr Mostowik podkreśla, że na obecnym etapie rozwoju prawa o ścisłym powiązaniu prawa kolizyjnego i międzynarodowego postępowania cywilnego świadczą w szczególności tożsamość wielu źródeł prawa (np. konwencji haskich i rozporządzeń unijnych), rozwiązania przewidujące tożsame łączniki kolizyjne i jurysdykcyjne, co przekłada się na zastosowania przez sąd własnego prawa (np. w sprawach spadkowych), rozwiązania części ogólnej prowadzące do zastosowania *legis fori*, *de facto* oznaczające pośrednie oddziaływanie kolizyjne norm jurysdykcyjnych (np. normy koniecznego zastosowania), uwarunkowanie dyspozycji niektórych norm kolizyjnych określoną sytuacją jurysdykcyjną (jurysdykcją opartą na okolicznościach pozwanego) oraz podobne podejście do ochrony podstawowych zasad *ordre public* w klauzuli kolizyjnej oraz proceduralnej, dotyczących obcego prawa materialnego, jak też uzależnienie skuteczności zagranicznego orzeczenia od zastosowanych podstaw jurysdykcji i zastosowanych łączników kolizyjnych w państwie pochodzenia orzeczenia (jurysdykcja wyłączna bądź pośrednia oraz kontrola sposobu określenia prawa właściwego przy wydawaniu orzeczenia za granicą)¹⁰.

⁵ Kluczowe dla praktyki informacje o aktach prawa UE w transgranicznych sprawach cywilnych porządkuje i aktualizuje J. Ciszewski, *Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych*, wyd. 11, Warszawa 2020, s. 243 i n.

⁶ Odnośnie do swoistej mozaiki aktów normatywnych o genezie unijnej w transgranicznych sprawach cywilnych zob. *ibidem*.

⁷ J. Jodłowski, *Kilka kwestii z teorii międzynarodowego postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 2, s. 96–98.

⁸ T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 17, 65–66.

⁹ W. Ludwiczak, *Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy)*. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Z. Radwańskiego, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990, s. 608.

¹⁰ P. Mostowik, *Refleksje o współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym na tle ujęcia „jurysdykcji krajowej zewnętrznej”* F. Słotwińskiego z 1838 r., [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk et al., Warszawa 2023, s. 36–37.

3. Na gruncie nomenklatury unijnej są to obszary współpracy sądowej w sprawach cywilnych (*judicial cooperation in civil matters*). Stąd przed omówieniem poszczególnych przepisów prawa krajowego (głównie ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm., dalej: k.p.c., i ustawy z dnia 4 lutego 2011 – Prawo prywatne międzynarodowe, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 503, dalej: p.p.m.) oraz projektów przyszłych rozporządzeń unijnych, które z kolei są powiązane z konwencją haską z 2000 r., potrzebne są przybliżenie kluczowych zagadnień jurysdykcji krajowej oraz wskazanie prawa właściwego, skuteczności zagranicznych orzeczeń i współpracy międzynarodowej sądów w sprawach cywilnych. Omówienie opieki i kurateli w razie ubezwłasnowolnienia lub ograniczenia zdolności oraz podobnych środków ochrony dorosłego w obrocie prawnym z zagranicą¹¹, które stanowi dalszą, zasadniczą część niniejszego opracowania, jest dokonane na gruncie prawa krajowego i międzynarodowego właśnie z perspektywy projektów Komisji UE z 2023 r.

4. Prawna regulacja omawianego zakresu spraw podlegała w ostatnich latach zmianom w prawie materialnym (w szczególności w kodeksach cywilnych i kodeksach rodzinnych) poszczególnych państw, jak też poza prawem prywatnym¹², a ponadto na szczeblu międzynarodowym¹³. Trzeba się spodziewać dalszych postulatów *de lege ferenda* oraz inicjatyw legislacyjnych, które będą wynikać z nowych potrzeb społecznych związanych ze zwiększaniem się liczby osób starszych oraz z intensyfikacją zaspokajania ich potrzeb i ochrony w obrocie, w tym cywilnoprawnym¹⁴.

* * *

5. Niniejsze opracowanie zostało wykonane na przełomie lat 2023 i 2024 na zlecenie Departamentu Prawa Europejskiego i Departamentu Legislacyjnego Prawa Cywilnego Ministerstwa Sprawiedliwości. Z uwagi na merytoryczne powiązanie omawianych w nim projektów

¹¹ Na temat ubezwłasnowolnienia w prawie kolizyjnym oraz międzynarodowej właściwości sądów, jak też różnic w prawach materialnych zob. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967, s. 85 i n.

¹² Obszary prawne, w których wsparcie osobom starszym wydaje się potrzebne w pierwszej kolejności, celnie identyfikują J. Plaňavová-Latanowicz, *Ochrona osób chorych i starszych przed nadużyciami prawnymi*, Warszawa 2019, s. 5 i n.; *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania – przegląd sytuacji, propozycja modelu*. Synteza, red. P. Błędowski, B. Szatur-Jaworska, Warszawa 2017, s. 10 i n. Liczne materiały dotyczące dokonanych i postulowanych zmian prawa niemieckiego w omawianym zakresie dostępne są na stronie internetowej *Betreuungsgerichtstag*: https://www.bgt-ev.de/ueber_den_bgt.html [dostęp: 11.02.2024].

¹³ Odnosnie do międzynarodowej instytucjonalizacji działań na rzecz ochrony praw osób starszych zob. B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012, s. 55 i n.

¹⁴ Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r. Analizy statystyczne*, Warszawa-Białystok 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/default-taktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf [dostęp: 11.02.2024].

Komisji UE z 2023 r. z konwencją haską z 2000 r. w treści niniejszego opracowania wykorzystano – celem ułatwienia zrozumienia całościowego i zaktualizowanego obrazu omawianej problematyki – obszerne fragmenty raportu *Geneza i obszary regulacji konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego*, sporządzonego w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości na przełomie lat 2022 i 2023 r. na zlecenie Departamentu Współpracy Międzynarodowej i Praw Człowieka Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁵. Takie ujęcie, tj. dodanie do uwag na temat projektów unijnych z 2023 r. i prawa krajowego również uwag na temat konwencji haskiej z 2000 r., jest pomocne dla zrozumienia ostatniej inicjatywy Komisji UE, tj. projektów rozporządzeń, które mają bądź uzupełniać, bądź modyfikować konwencję z 2000 r. (która z kolei w Polsce jeszcze nie obowiązuje).

Na bazie fragmentów roboczych wersji niniejszego raportu zostały przed jego ukończeniem przygotowane dwa krótsze artykuły celem ogłoszenia w periodykach prawniczych (dotyczące osobno planów w zakresie jurysdykcji i prawa właściwego oraz skuteczności zagranicznych orzeczeń)¹⁶, a w przyszłości zakłada się pogłębienie badań i ogłoszenie publikacji na temat ewolucji i obecnego stanu prawa w Polsce z uwzględnieniem ewentualnych jego zmian, w tym omawianych w niniejszym raporcie.

¹⁵ P. Mostowik, *Geneza i obszary regulacji konwencji haskiej...*

¹⁶ Zob. idem, *Skuteczność zagranicznego ubezwłasnowolnienia oraz zarządzeń opiekuńczych i innych środków ochrony dorosłych na tle projektowanej koegzystencji konwencji haskiej z 2000 r. oraz rozporządzenia UE (KOM 280 i 281 z 2023 r.)*, „Polski Proces Cywilny” 2023, R. 14, nr 4, s. 579 i n.; idem, *Jurysdykcja krajowa i prawo właściwe na tle konwencji haskiej o ochronie dorosłych z 2000 r. oraz projektu uzupełniającego rozporządzenia unijnego z 2023 r.*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2024, T. 34, s. 5–58.

I. Charakterystyka kluczowych aspektów prawnych obrotu cywilnego z zagranicą

1. Międzynarodowa właściwość sądów (jurysdykcja krajowa)

1.1. Istota normy jurysdykcyjnej

Jurysdykcja krajowa oznacza właściwość sądów i innych organów danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnoprawnych¹. Istnienie (przysługiwanie) jurysdykcji sądów danego państwa jest formalną przesłanką procesową. Brak jurysdykcji krajowej sąd bierze pod rozagę z urzędu w każdym stanie sprawy. Jej brak, w świetle art. 1099 k.p.c., skutkuje powinnością odrzucenia przez sąd pozwu lub wniosku. W przeciwnym razie postępowanie jest dotknięte wadą nieważności.

Potrzeba uregulowania jej przesłanek wynika *de facto* z założenia, że kompetencja judykacyjna danego państwa nie obejmuje rozpoznawania wszystkich spraw, które wystąpią na świecie. Funkcją norm jurysdykcyjnych jest zakreślenie władztwa danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnych. Na tle aktów normatywnych obowiązujących w wielu państwach występuje dodatkowo rozgraniczenie kompetencji poszczególnych umawiających się państw. Ponieważ istnienie jurysdykcji jest warunkiem merytorycznego rozpoznania sprawy, normy jurysdykcyjne zarazem określają, które sprawy nie mieszczą się w kompetencji danego państwa². Poza wyznaczonym przez nie obszarem jurysdykcja nie przysługuje, co oznacza brak kompetencji do merytorycznego orzekania. W ujęciu podmiotowym jurysdykcji krajowej akcentuje się, kto może szukać ochrony prawnej w danym państwie, w przedmiotowym zaś kładzie się nacisk na wyznaczenie sytuacji, w których sądy mają kompetencję do rozpoznania sprawy³.

Hipoteza (zakres) normy jurysdykcyjnej obejmuje określenie kategorii spraw, dla których wyznaczana jest kompetencja, tj. jurysdykcja krajowa (np. ubezwłasnowolnienie osoby

¹ Znaczenie pojęcia jurysdykcji krajowej, jak też podobnych terminów: „właściwość krajowa (terytorialna)” i „właściwość państwa” przedstawia K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 27–38, 64–82, 90–96.

² Zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 61–63; K. Weitz, op. cit., s. 383–391.

³ Zob. P. Grzegorzczak, *Jurysdykcja krajowa w sprawach z zakresu prawa własności przemysłowej*, Warszawa 2007, s. 100–101; A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 42–45.

dorośle, opieka prawna lub kuratela). Dyspozycja takiej normy oznacza przyznanie sądom lub organom określonego państwa kompetencji do merytorycznego rozpoznania sprawy. Następuje to przeważnie za pośrednictwem okoliczności abstrakcyjnie opisanych w przepisach, tj. podstaw jurysdykcji (łączników jurysdykcyjnych). Ich zlokalizowanie w danym państwie *in concreto* oznacza kompetencję jego sądów.

Normy jurysdykcyjne wynikają z aktów normatywnych o różnej genezie: krajowej (wewnętrznej), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa UE. Chronologicznie najpierw pochodziły z prawa krajowego (z kodyfikacji lub prawotwórczego orzecznictwa). Regulacja krajowa mogła przybierać różne kształty, np. formę łącznego unormowania z normami kolizyjnymi (np. w prawie szwajcarskim, jak też fragmentarycznie w dawniejszym prawie polskim) albo części kodyfikacji postępowania cywilnego (w tym powiązanej ściśle z regulacją właściwości miejscowej, jak w prawie niemieckim, albo wyodrębnionej, jak w Polsce). W XX w. normy jurysdykcyjne zostały częściowo ujednolicone lub zharmonizowane w skali ponadpaństwowej za pomocą umów międzynarodowych, co przyczyniło się do częściowego wyparcia stosowania przepisów krajowych. Od początku XXI w. podobny skutek wywierają rozporządzenia unijne. Rezultat zastosowania norm zawartych w aktach normatywnych obowiązujących ponadpaństwowo jest wielokierunkowy, nie dotyczy bowiem tylko kompetencji jednego państwa, jak to wynika z prawa krajowego⁴.

1.2. Podstawy jurysdykcji

Jurysdykcja krajowa dla poszczególnych spraw prywatnych jest określana w przepisach najczęściej za pomocą okoliczności (podstaw jurysdykcji, łączników jurysdykcyjnych) opisanych abstrakcyjnie. Ich zlokalizowanie *in concreto* w danym państwie wyznacza granice jego władztwa do rozpoznawania spraw cywilnych⁵. Kompetencja orzecznicza danego państwa jest więc tym szersza, im więcej przewidziano takich okoliczności oraz im luźniejszy jest wyrażany przez nie związek z danym państwem. Pozytywną rolę norm jurysdykcyjnych jest zakreszenie władztwa danego państwa do rozpoznawania spraw prywatnych, a na tle aktów normatywnych obowiązujących międzypaństwowo – również rozgraniczenie kompetencji poszczególnych umawiających się państw. Zarazem negatywnie określają one sprawy, które nie mieszczą się w kompetencji danego państwa, ponieważ istnienie jurysdykcji jest

⁴ M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 165. Autor zauważa, że konwencyjne normy mają skutek dwustronny lub wielostronny. Teoretycznie mogłyby mieć charakter uniwersalny, jednak nie ma umowy międzynarodowej, która by obowiązywała we wszystkich państwach.

⁵ W razie ujednolicenia w skali międzypaństwowej, czego dokonuje konwencja haska z 2000 r., rezultat ich zastosowania – oceniany nie z perspektywy forum, ale międzynarodowej – jest nie jednostronny (wyłącznie krajowy), lecz wielokierunkowy. Zob. więcej: *ibidem*.

warunkiem merytorycznego rozpoznania sprawy⁶. Stwierdzanie kompetencji do merytorycznego rozpoznania sprawy obejmuje nie tylko ustalenie, czy w danym państwie znajduje się podstawa jurysdykcji. Mimo pozytywnego ustalenia tej okoliczności jurysdykcja może być jednak następnie niewykonywana z uwagi na tamujący wpływ wcześniejszej zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym. Przyczyną odrzucenia pozwu lub wniosku może być brak podstaw jurysdykcji danego państwa, ale i *res iudicata* (nie tylko w razie wydania orzeczenia przez sąd danego państwa, lecz także w razie uznania skutków zagranicznego orzeczenia, o czym niżej).

Również w innych aktach normatywnych z przełomu XX i XXI w., nie tylko o genezie międzynarodowej, znaczenie obywatelstwa (kryterium prawnego) dla wyznaczenia jurysdykcji zostało zredukowane właśnie na rzecz okoliczności faktycznej, tj. zamieszkania lub zwykłego (stałego) pobytu. Natomiast samo przebywanie danej osoby (niestały pobyt, znajdowanie się) stanowić może w wyjątkowych okolicznościach podstawę jurysdykcji do podejmowania środków w sytuacjach niecierpiących zwłoki. Środki tak podjęte mogą być czasowe, ponieważ pozostają w mocy do momentu, w którym organy zasadniczo kompetentne podejmą wymagane sytuacją środki (np. art. 3 konwencji haskiej z 1905 r.⁷, art. 10–11 konwencji haskiej z 2000 r.). Zgodnie z art. 1107 § 3 k.p.c. mogą one być wydawane w razie pilnej potrzeby udzielenia ochrony odnośnie do cudzoziemca, który przebywa w Polsce, a za granicą ma miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu. Na tle współczesnego międzynarodowego postępowania cywilnego można powiedzieć, że obywatelstwo ma drugorzędne znaczenie dla określenia jurysdykcji krajowej (np. nie jest pierwszoplanową podstawą jurysdykcji, a może wyznaczać kierunek „przekazania do sądu lepiej umiejscowionego dla osądzenia sprawy” zgodnie z konwencją z 2000 r.). Akurat odnośnie do ubezwłasnowolnienia i opieki nad dorosłym ten łącznik znajduje zastosowanie na tle konwencji haskiej z 2000 r., z tym że jego rola jest uzupełniająca. Inaczej sytuacja wygląda na tle konwencji haskiej z 1905 r. i k.p.c., w których przypadku ogrywa pierwszoplanową rolę (w tym dla wyznaczenia jurysdykcji wyłącznej).

Podstawowe znaczenie dla wyznaczenia jurysdykcji w obecnym stanie prawnym mają więc okoliczności dotyczące osoby dorosłego, a nie np. jego opiekuna prawnego lub kuratora (bądź osoby odgrywającej podobną rolę). Normatywne znaczenie ma przede wszystkim – wyznaczający zasadniczo jurysdykcję na tle nowszych konwencji haskich – zwykły (stały) pobyt (np. art. 5 konwencji haskiej z 2000 r.), który w ostatnich dekadach zajął w szeregu spraw cywilnych miejsce obywatelstwa (np. art. 2 konwencji haskiej z 1905 r.). Przyjmuje się, że jest on lepszym wyznacznikiem systemu wymiaru sprawiedliwości i prawa, z którym

⁶ Zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne...*, s. 61–63; K. Weitz, *op. cit.*, s. 383–391.

⁷ Konwencja dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych, podpisana w Hadze dnia 17 lipca 1905 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 23, poz. 228), dalej: konwencja haska z 1905 r.

dana osoba ma intensywny związek faktyczny⁸. Oznacza to, po pierwsze, pewną opozycję w stosunku do – rozumianego formalnie – obywatelstwa. Po drugie trzeba mieć na względzie, że zwykły (stały) pobyt nie oznacza incydentalnego, nietrwałego przebywania w danym miejscu (niestałego pobytu). Użycie tego autonomicznego terminu ma przy tym minimalizować w umawiających się państwach skutki niejednolitego rozumienia – w istocie podobnego – dotychczas używanego, pojęcia miejsca zamieszkania. W szczególności ma zapobiegać sytuacji, w której łącznik osobowy byłby – za niektórymi prawami krajowymi – interpretowany z uwzględnieniem okoliczności innych niż faktyczne⁹. Inny koncept terminologiczny pojawił się natomiast ostatnio w prawie krajowym, w którym w p.p.m. z 2011 r. oraz k.p.c. po nowelizacji w 2009 r. występują obie okoliczności, tj. zachowano miejsce zamieszkania, i dodano zwykły pobyt¹⁰.

Bardzo częstym rozwiązaniem we współczesnym międzynarodowym postępowaniu cywilnym jest przy tym zasada ciągłości jurysdykcji (*perpetuatio iurisdictionis*), podobna do zasady ciągłości właściwości miejscowej sądu, przed którym wszczęto postępowanie. Oznacza ona, że mimo odpadnięcia podstaw jurysdykcji w toku postępowania sąd może nadal zajmować się sprawą. W istocie potwierdza ona, że momentem czasowym w normie jurysdykcyjnej jest chwila wszczęcia postępowania¹¹.

Przepisy jurysdykcyjne mogą też przewidywać, że pierwotny brak podstaw jurysdykcji może być sanowany w razie ich zaistnienia w toku postępowania. Wówczas sąd uzyskuje *ex tunc* władztwo do rozpoznania sprawy, mimo że postępowanie zostało wszczęte wadliwie.

Zasada ciągłości jurysdykcji wyrażona w akcie normatywnym obowiązującym ponadpaństwowo (np. rozporządzeniach unijnych), w powiązaniu z respektowaniem zagranicznej zawisłości sprawy, ma skutek wielostronny. Prócz utrwalania jurysdykcji sądów danego

⁸ Zob. O. Bobrzyńska, *Zwykły pobyt w konwencjach Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019, R. 28, z. 2, s. 41. Trzeba zauważyć, że niekiedy przy dokonywaniu tłumaczenia termin „zwykły (stały) pobyt” jest kojarzony z zamieszkaniem, np. w Konwencji o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego, sporządzonej w Hadze 29 maja 1993 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 39, poz. 448 ze sprost.) w ogłoszonym polskim tekście terminy: *habitual residence*, *résidence habituelle* przetłumaczono jako najpierw „stałe zamieszkanie” (art. 2, 14, 22, 28), co potem sprostowano. Dwa sprostowania, obejmujące również tłumaczenie tego terminu, ogłoszono odnośnie do rozporządzenia nr 2201/2003 z 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000, Wyd. Spec. Dz.Urz. rozdział 19, t. 6, s. 243 ze sprost.

⁹ Zob. A. Mączyński, *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1978, z. 81, s. 52. Autor przedstawia też koncepcje określania pojęcia zamieszkania na podstawie przepisów *legis loci* (tj. rozstrzyganie o tym, kto ma miejsce zamieszkania w danym państwie, przez prawo tego państwa) oraz *legis fori* (wykładnia spójna w ramach systemu prawnego państwa sądu). Podobna alternatywa dotyczy interpretacji pojęcia zwykłego (stałego) pobytu, ale różnice między państwami w jego rozumieniu wydają się mniejsze.

¹⁰ Na temat „koegzystencji zwykłego (stałego) pobytu i miejsca zamieszkania w przepisach krajowych” zob. O. Bobrzyńska, *Zwykły (stały) pobyt dziecka jako łącznik jurysdykcyjny i kolizyjny oraz wyznacznik zastosowania prawa międzynarodowego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 143.

¹¹ Odnośnie do zasady ciągłości jurysdykcji, jej następczego nabycia i odpadnięcia zob. K. Weitz, op. cit., s. 418–438.

państwa skutkuje wyłączeniem jurysdykcji sądów innego umawiającego się państwa, mimo późniejszej lokalizacji w nim podstaw jurysdykcji. Brak takiej zasady w konwencji międzynarodowej (np. konwencji haskiej z 2000 r., jak też konwencji haskiej z 1996 r.)¹² oznacza *de facto* niedogodność wynikającą z przerwania sądowego rozpoznawania sprawy i – w kontekście jej uniknięcia – rodzi pytanie o możliwość powołania się na rozwiązania krajowe, które ją przewidują.

Zgodnie z art. 1097 § 1 k.p.c. jurysdykcja krajowa istniejąca w chwili wszczęcia postępowania trwa nadal, choćby jej podstawy odpadły w toku postępowania. W § 2 art. 1097 k.p.c. przewidziano dodatkowo, że sąd nie może przyjąć, iż brak jest jurysdykcji krajowej, jeżeli jej podstawy powstały w toku postępowania¹³. Ze względów praktycznych trzeba postulować stosowanie tej zasady również do postępowań prowadzonych na podstawie konwencyjnych norm jurysdykcyjnych, jeżeli konwencja w tym zakresie milczy. Trzeba przy tym dostrzec możliwą odmienną wykładnię, mówiącą, że brak wyraźnego wyrażenia w konwencji tej zasady oznacza, że takie rozwiązanie nie obowiązuje¹⁴.

1.3. Kwestia rozgraniczenia kompetencji systemów wymiaru sprawiedliwości w skali międzynarodowej

Występowanie sytuacji nakładania się jurysdykcji różnych państw (pozytywnego konfliktu) wynika z wielości systemów jurysdykcyjnych na świecie albo z jurysdykcji przemiennej, przewidzianej w akcie normatywnym obowiązującym międzypaństwowo. Obowiązkiwanie konwencji międzynarodowych lub rozporządzeń unijnych oznacza jednak zasadniczo, że w skali międzynarodowej pozytywnych konfliktów jurysdykcji będzie mniej, ponieważ tego rodzaju akty normatywne nie tylko określają kompetencje danego państwa, lecz także rozgraniczają jurysdykcje poszczególnych umawiających się państw.

Dla efektywnego funkcjonowania zasad ujednoliconych międzynarodowo, jak też dla zapobieżenia wielości i sprzeczności orzeczeń wprowadza się w takim akcie zasadę respektowania zagranicznej zawisłości sprawy, skutkującą odstępieniem od merytorycznego rozpoznania sprawy przed sąd, do którego sprawa została później skierowana. Takie rozwiązanie może również wynikać z prawa krajowego, co uzasadnia się perspektywą uznania z mocy prawa

¹² Konwencja o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonywaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej oraz środków ochrony dzieci, sporządzona w Hadze 19 października 1996 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 172, poz. 1158), dalej: konwencja haska z 1996 r. Na temat genezy i skutków konwencji haskiej z 1996 r. zob. więcej P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 199.

¹³ Wcześniej za takim rozwiązaniem opowiadano się w doktrynie, odpowiednio stosując zasadę, że sąd nie może przyjąć, iż jest miejscowo niewłaściwy, jeżeli w toku postępowania stał się właściwy (art. 15 § 2 k.p.c.); zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 85.

¹⁴ Zob. więcej idem, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, wyd. V, 2017, s. 50; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Art. 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 46.

lub sprawnego wykonania zagranicznego orzeczenia, co również jest przewidziane obecnie w prawie krajowym. Nowelizacja k.p.c. z 2009 r. przyniosła odejście od zasady braku tamującego wpływu zagranicznego postępowania¹⁵. W świetle art. 1098 k.p.c. uprzednia zawisłość postępowania w danej sprawie za granicą jest okolicznością blokującą merytoryczne rozpoznanie sprawy przez sąd polski. Sąd zawiesza postępowanie, a po zakończeniu postępowania za granicą postępowanie podlega umorzeniu (chyba że nie można oczekiwać, że postępowanie zostanie prawomocnie zakończone w rozsądnym terminie)¹⁶.

W świetle najczęstszego ujęcia w konwencjach (a za nimi – w rozporządzeniach unijnych) sąd, do którego pozew lub wniosek wniesiono później, zawiesza z urzędu postępowanie do czasu ustalenia jurysdykcji sądu, przed którym wcześniej zainicjowano postępowanie¹⁷. W razie takiego ustalenia stwierdza on brak swej jurysdykcji na rzecz tego sądu. Za miarodajny moment wszczęcia postępowania przyjęto chwilę, w której do sądu zostało wniesione pismo wszczynające postępowanie.

2. Wskazanie prawa właściwego za pomocą norm kolizyjnych

2.1. Istota normy kolizyjnej

Jurysdykcji krajowej (np. właściwości sądów polskich) nie można mechanicznie utożsamiać z zastosowaniem w sprawie polskiego prawa materialnego, tzn. z merytoryczną oceną przez sąd sprawy na podstawie kodeksu cywilnego¹⁸ albo kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹⁹. Normy kolizyjne mogą bowiem prowadzić do sytuacji, w której sąd orzeka na podstawie prawa obcego. Przed rozpoznaniem sprawy potrzebne jest zastosowanie obowiązujących w danym państwie norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego, które rozstrzygają kolizję praw materialnych różnych państw.

Rolą norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego jest określenie, któremu systemowi prawa materialnego (merytorycznego) podlega dana sprawa. Co do zasady normy te nie regulują ludzkiego zachowania bezpośrednio i merytorycznie. Są normami pośrednimi,

¹⁵ Zob. K. Weitz, *Procesowe znaczenie zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym (uwagi de lege ferenda na tle prawnoporównawczym)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 1, s. 57–114.

¹⁶ Zob. więcej T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy), red. T. Ereciński..., s. 57; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Art. 1096–1217, red. T. Wiśniewski..., s. 49.

¹⁷ Co do zawisłości tożsamej sprawy za granicą zob. J. Gołaczyński, *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, wyd. II, Warszawa 2007, s. 108–109.

¹⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. 2022 r., poz. 1360 ze zm.), dalej: k.c.

¹⁹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn. Dz.U. 2020 poz. 1359 ze zm.) dalej: k.r.o.

które stanowią „drogowskaz do norm bezpośrednich”²⁰. Zadaniem ustawodawcy jest w szczególności określenie, jaki fakt powinien decydować o właściwości prawa dla objętego hipotezą zakresu spraw z uwagi na jego ścisły związek z tymi sprawami²¹. Sąd przy stosowaniu norm kolizyjnych nie jest co do zasady zorientowany głównie na stwierdzenie właściwości własnego prawa. Tym samym badanie położenia łączników przewidzianych w normach kolizyjnych nie jest ograniczone do terytorium państwa forum, a oparte na nich normy nie są jednostronne. W obecnych źródłach prawa najczęściej jako normy kolizyjne właściwe dla danej sprawy można wskazać prawo materialne każdego państwa na świecie (uniwersalny skutek zastosowania). Brak przy tym w nich obecnie zastrzeżenia, że nastąpi to pod warunkiem, że we wskazanym państwie by podobnie postąpiono²².

Hipoteza (zakres) normy kolizyjnej stanowi określenie sytuacji, w której znajdzie zastosowanie wyrażony w dyspozycji nakaz, czyli wskazanie prawa materialnego. Przykładem mogą być zdolność, ubezwłasnowolnienie, obowiązek alimentacyjny, opieka prawna lub kuratela, dokonanie czynności na rzecz reprezentowanego. Dyspozycja normy kolizyjnej obejmuje zaś opis łącznika, który jest faktem wykazującym cechy odpowiadające temu opisowi. Można w nim wyróżnić określnik nominalny (np. zwykły pobyt osoby dorosłej, obywatelstwo) i subokreślnik temporalny (tj. moment miarodajny dla zbadania i lokalizacji miarodajnej okoliczności). Łącznik może być złożony i obejmować kilka okoliczności lub dotyczyć kilku podmiotów (np. miejsce zwykłego pobytu stron w państwie ojczystym)²³.

W świetle art. 51a ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych²⁴ sąd z urzędu ustala i stosuje właściwe prawo obce²⁵. Może zwrócić się do ministra sprawiedliwości o udzielenie tekstu tego prawa oraz o wyjaśnienie obcej praktyki sądowej, jak też zastosować

²⁰ Zob. J. Jakubowski, *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1966, z. 11, s. 668, 683.

²¹ Zob. A. Mączyński, *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 233.

²² Polegało to na sprawdzeniu, czy sąd obcy, rozpoznając podobną sprawę, zastosowałby prawo polskie, gdyby łącznik znajdował się w Polsce. Postulat wzajemnego stosowania prawa państwa forum w państwie, którego prawo przez sąd w konkretnej sprawie ma być zastosowane, wywodzono z zasady równorzędności systemów prawnych na świecie. Zob. N. Rycko, *Prawo prywatne międzynarodowe w świetle konstytucyjnej zasady dobra wspólnego*, [w:] *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, red. W. Arndt, F. Longchamps de Brier, K. Szczucki, Warszawa 2013, s. 256.

²³ Rozumowanie prawnicze, które polega na interpretacji norm kolizyjnych i ich przyporządkowaniu kwestiom materialnoprawnym wyłaniającym się w danym stanie rzeczy, określa się mianem kwalifikacji. Pojęcie to jest przydatne do nazywania zabiegów zmierzających do ustalenia, jaki jest zakres danej normy na tle całego systemu prawa prywatnego międzynarodowego forum, np. celem ustalenia zasięgu zastosowania, w szczególności przedmiotowego, poszczególnych elementów stanu faktycznego. Lustrzanym odbiciem jest odpowiedź na pytanie o to, jakie stany rzeczy mieszczą się w zakresach poszczególnych norm. Zob. więcej P. Mostowik, *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2006, s. 30 i n.

²⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r. poz. 334.

²⁵ Wcześniej art. 1143 § 1 i 3 k.p.c. Co do naruszenia norm kolizyjnych jako podstawy skargi kasacyjnej zob. M. Pilich, *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego za lata 1990–2010*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa” 2011, t. 5, s. 82–88.

inne środki, w tym zasięgnąć opinii biegłych²⁶. Prawo właściwe dla danej kategorii spraw (np. ubezwłasnowolnienia, obszaru stosunków między opiekunem a osobą dorosłą, relacji reprezentowanego z osobami trzecimi) wyznaczane jest najczęściej lokalizacją okoliczności podmiotowej lub przedmiotowej (łącznika), która jest określona w prawie kolizyjnym forum. Na wskazanie prawa właściwego mogą mieć wpływ przy tym normy zaliczane do części ogólnej (np. przewidujące odesłanie do innego państwa lub zastrzeżenie niestosowania prawa sprzecznego z *ordre public* forum), a ich zastosowanie może skutkować finalnym zastosowaniem innego prawa niż to, które zostało *prima facie* określone pierwszym łącznikiem²⁷.

Normy kolizyjne, podobnie jak jurysdykcyjne, wynikają obecnie z aktów normatywnych o różnej genezie: krajowej (wewnętrznej), międzynarodowej (konwencyjnej) i prawa UE. Wskazanie, któremu z obowiązujących na świecie systemów prawa materialnego podlega dana sprawa, odbywa się za pomocą norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego²⁸. Międzynarodowa właściwość sądu (pozytywny efekt zastosowania normy jurysdykcyjnej) we współczesnym systemie prawa cywilnego nie przekłada się automatycznie na stosowanie przez sąd własnego prawa celem merytorycznej oceny sprawy. Jest inaczej niż w prawie publicznym, na którego tle np. organy podatkowe zajmują się obowiązkiem podatkowym w granicach zakreślonych prawem danego państwa, a nie prawem obcym, a instytucje ścigające przestępstwa mają kompetencje dotyczącą czynów objętych ustawą krajową (tj. dokładnie przez nią dookreślonych np. poprzez okoliczności dotyczące miejsca albo osoby).

2.2. Łączniki kolizyjne

Wskazanie prawa właściwego odbywa się najczęściej drogą lokalizacji w konkretnym stanie faktycznym łączników, które opisano abstrakcyjnie w przepisach kolizyjnych (np. obywatelstwa określonej osoby, jej miejsca zamieszkania bądź miejsca zawarcia małżeństwa). Mogą one dotyczyć cech danej osoby²⁹. Jeżeli będą one zlokalizowane poza państwem forum, doprowadzą do właściwości zagranicznego prawa. We współczesnym prawie normy kolizyjne rzadko określają wyraźnie właściwość własnego prawa albo, ogólniej, prawa obowiązującego

²⁶ Zob. M. Cichomska, *Metody ustalania treści prawa obcego a Europejska Sieć Sądownicza*, „Polski Proces Cywilny” 2012, R. 3, nr 2, s. 292–311.

²⁷ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009, s. 409.

²⁸ W szczególności W. Ludwiczak (*Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy). Księga pamiątkowa ku czci Prof. Z. Radwańskiego*, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990, s. 608) jako trafne ocenia łączne regulowanie jurysdykcji i właściwości prawa. Autor zauważa, że potrzeba skierowania się ku międzynarodowemu prawu prywatnemu zależy od rozstrzygnięcia sprawy jurysdykcji, a oba zagadnienia bez siebie „wiszą w powietrzu”.

²⁹ Zob. M. Pilich, *Łączniki personalne osób fizycznych w prawie prywatnym międzynarodowym (zagadnienia wybrane)*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2016, T. 19, s. 7 i n.

w państwie sądu. Zachodzi to jednak akurat na tle konwencji z 2000 r. i dotyczy spraw będących przedmiotem niniejszej pracy.

Przepisy kolizyjne wyrażają najczęściej zapasowy układ łączników, w którym jeśli w konkretnej sprawie nie zaistnieje łącznik wskazujący jako pierwszy, o właściwości prawa decyduje wtórnie inny łącznik, a w razie jego braku – kolejna okoliczność³⁰. Kolejno uwzględniane łączniki można nazwać subsydiarnymi lub zapasowymi. Kaskadowa budowa wskazania prawa staje się rozwiązaniem powszechnym. Sprawia, że w praktyce nieczęste będą brak łączników lub faktyczna niemożność ich ustalenia i zastosowanie znajdą reguły wyznaczające subsydiarną właściwość prawa, np. najściślej związanego z daną sytuacją albo własnego. Takie rozwiązanie może być też wpisane w treść szczegółowego przepisu dotyczącego danego zakresu (np. w razie braku obywatelstwa – okoliczność zamieszkania) albo wynikać z przepisów zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego, np. zgodnie z art. 3 p.p.m. w razie bezpaństwowości uwzględnia się miejsce zamieszkania danej osoby (np. ubezwłasnowolnionej).

Korekcyjne ujęcie łączników to z kolei rzadkie rozwiązanie polegające na niezapasowym przyporządkowaniu w normie kolizyjnej kilku łączników danemu zakresowi, które skutkuje właściwością kilku praw. Specyfikę wykazuje rozwiązanie, w którym zastosowanie drugiego łącznika (a w konsekwencji – właściwość prawa) jest zależne od braku określonego efektu w prawie najpierw wskazanym³¹. Ustawodawca kolizyjny stara się w ten sposób zwiększyć prawdopodobieństwo pożądanego skutku materialnoprawnego³². Przykładem może być art. 25 p.p.m., mówiący, że w razie niespełnienia wymagań co do formy na tle *legis causae* (np. prawa właściwego dla kontraktu), wystarczające jest zachowanie wymagań (czyli właściwość prawa) państwa, w którym czynność jest dokonywana.

W razie braku możliwości stwierdzenia w rozsądnym terminie treści właściwego prawa obcego stosuje się – zgodnie z art. 10 p.p.m. – prawo polskie. Rozwiązanie to wchodzi w grę po zastosowaniu wszystkich łączników, w tym zapasowych³³.

Normy kolizyjne – za pośrednictwem łącznika, ewentualne możliwości wyboru prawa – mogą wskazać potencjalnie właściwość prawa każdego państwa na świecie (normy

³⁰ T. Pajor, *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*, „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego” 1995, T. 18, s. 63 i 65. Autor podkreśla, że współczesne sięganie do kaskadowych rozwiązań kolizyjnych jest wyrazem pogodzenia wartości prosto i jednoznacznie sformułowanych przepisów, które w praktyce okazują się jednak zbyt sztywne, oraz ogólnie sformułowanych klauzul prawa najściślej związanego, które mogą być przyczyną dowolności i nieprzewidywalności rozstrzygnięć.

³¹ Zob. A. Mączyński, *Wskazanie kilku...*, s. 239.

³² T. Pajor (op. cit., s. 64–65) zauważa tendencję wskazywania kilku łączników prowadzących do kilku potencjalnie właściwych praw, z których właściwe będzie to pozwalające osiągnąć oznaczony rezultat merytoryczny lub dające określonej osobie najkorzystniejszą pozycję prawną.

³³ Zob. P. Mostowik, *O postępowaniu w razie nieustalenia łączników kolizyjnych lub treści prawa obcego*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013, s. 709–725.

uniwersalne)³⁴. We współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym interpretowanym z przepisów o genezie krajowej, międzynarodowej i unijnej dominują bowiem normy niejednostronne, tj. potencjalnie wskazujące właściwość nie tylko własnego prawa materialnego forum, lecz także prawa każdego państwa na świecie (normy uniwersalne)³⁵. Wskazanie przez normy kolizyjne właściwości prawa obcego nie oznacza bezwzględnej akceptacji jego treści. Zagraniczne unormowanie, którego stosowanie skutkowałoby naruszeniem podstawowych zasad polskiego porządku prawnego (*ordre public*), zostaje bowiem odrzucone przy zastosowaniu klauzuli porządku publicznego. Do podobnych rezultatów prowadzi uwzględnienie przepisów koniecznego zastosowania *legis fori* zamiast wskazanego prawa obcego. Niektóre rozwiązania kolizyjnoprawne, np. alternatywne wskazanie preferencyjne lub korygujące, są częściowo nastawione na wspomóżenie określonego efektu materialnoprawnego³⁶.

Teoretycznie subokreślnikiem temporalnym, tj. momentem, na który ustalany jest miarodajny łącznik kolizyjny (obywatelstwo), jest moment orzekania o ubezwłasnowolnieniu. W praktyce kluczowe znaczenie w omawianych sprawach mają normy jurysdykcyjne, przy których stosowaniu (badaniu podstawy jurysdykcji) podstawowe znaczenie ma moment wszczęcia postępowania. Jeżeli normy kolizyjne przewidują właściwość *legis fori*, to moment ten pośrednio decyduje też o właściwości prawa.

Obywatelstwo osoby dorosłej ma, zgodnie z art. 13 i 60 p.p.m., kluczowe znaczenie w sprawach ubezwłasnowolnienia i opieki prawnej lub kurateli, które to sprawy podlegają obecnie prawu krajowemu, albo bezpośrednio, albo pośrednio (w sytuacjach, w których sąd stosuje własne prawo, a jurysdykcja krajowa została oparta na innej okoliczności, np. pobycie). Z kolei zwykły (stały) pobyt osoby dorosłej na tle prawa krajowego może odgrywać kolizyjną rolę pośrednio w wyjątkowych sytuacjach. Pierwszoplanową rolę w sprawach środków ochrony osoby dorosłej odgrywa natomiast na tle konwencji haskiej z 2000 r. (też pośrednio, wtórnie od takiej podstawy jurysdykcji i zasady stosowania przez sąd własnego prawa)³⁷. Na tle konwencji wynika to z zasady *lex fori* powiązanej z pierwszoplanowym znaczeniem zwykłego pobytu, jak też okoliczności, że do głosu mogą dojść także inne podstawy jurysdykcji (np. obywatelstwo, niestały pobyt)³⁸.

³⁴ Praktyczne komplikacje z oddzieleniem zakresu zastosowania wielostronnych norm kolizyjnych, które wynikały ze starszych konwencji haskich, od pozostałych norm danego systemu prawa kolizyjnego sygnalizuje M. Czepelak, op. cit., s. 174–176.

³⁵ Zob. K. Karjalainen, *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, „Yearbook of Private International Law” 2018/2019, vol. 20, s. 439–465.

³⁶ W toku prac nad rozporządzeniami unijnymi pojawiały się propozycje ograniczenia zastosowania klauzuli *ordre public*, a tym samym uzyskania ich drogą skutku w obszarze prawa materialnego. Odnośnie do tego zob. P. Mostowik, K. Sondel-Maciejewska, *Materialnoprawne rezultaty unijnej współpracy sądowej w sprawach rodzinnych*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013, s. 195.

³⁷ Zob. A. Mączyński, *Zamieszkanie jako podstawa...* s. 53; O. Bobrzyńska, P. Mostowik, *Zwykły pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolizyjny*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014, nr 6, s. 50 i n.

³⁸ Więcej na temat stosowania tych łączników M. Świerczyński, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 95 i n.; M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut,

Odmienność norm kolizyjnych (w szczególności spowodowana przyjęciem w nich różnych łączników) w poszczególnych państwach może prowadzić do stosowania przez sądy różnych państw w podobnych sprawach odmiennych praw właściwych (np. kodeksów rodzinnych różnych państw) w takiej samej sprawie (a nawet w tej samej sprawie, która podlega jurysdykcji przemiennej kilku państw). Może to skutkować wydaniem przez nie odmiennych orzeczeń. A zarazem często te orzeczenia – zgodnie z przeważającym dziś modelem regulacji skuteczności obcych orzeczeń, który nie przewiduje kolizyjnej kontroli – będą następnie uznawane w państwie, w którym obowiązują inne normy kolizyjne, mimo że wydane w nim orzeczenie w takiej samej sprawie mogłoby być zaś odmienne z powodu oparcia się przez sąd na innym prawie właściwym³⁹.

Przy wykładni przepisów kolizyjnych, w szczególności tych o genezie międzynarodowej, należy wziąć pod uwagę, że używane w nich pojęcia mogą (ale nie muszą) mieć inne znaczenie niż we własnym prawie materialnym. Dla jednolitego interpretowania i stosowania regulacji kolizyjnej w skali międzypaństwowej (w tym uniknięcia różnego wskazania prawa właściwego) optymalne jest bowiem przyjęcie takiego samego rozumienia przepisów we wszystkich umawiających się państwach. To zaś może w niektórych z nich oznaczać potrzebę oderwania się od znaczenia przyjętego we własnym prawie materialnym⁴⁰. Prawodawca międzynarodowy zamieszcza niekiedy autonomiczne definicje używanych pojęć (np. ubezwłasnowolnienia) albo celowo posługuje się terminami oderwanymi od terminologii praw materialnych tych państw (np. zwykłego pobytu, środka ochrony). Dążenia do jednolitego (i w tym znaczeniu: autonomicznego) rozumienia postanowień konwencyjnych w grupie umawiających się państw nie należy oczywiście utożsamiać z założeniem, by rozumienie wynikających z nich pojęć (np. osoby dorosłej) było koniecznie odmienne od tego, które jest przyjęte w prawach materialnych wszystkich umawiających się państw. W niektórych sytuacjach jednocześnie w prawie międzynarodowym definiuje się określone pojęcie, żeby było jednolicie rozumiane w państwach stosujących konwencję (np. środek ochrony⁴¹, zarządzenie opiekuńcze)⁴².

Warszawa 2017, s. 146 i n.

³⁹ Skutek ten na przykładzie „pędu do sądu” w sprawach rozwodowych omawia P. Mostowik, *Prawo właściwe dla rozvodu i separacji w świetle rozporządzenia unijnego nr 1259/2010*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011/2, s. 337 i n.

⁴⁰ Zob. M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 51–55.

⁴¹ Zob. A. Ruck Keene, *Fundamental Definitions*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005, s. 3.

⁴² Niekiedy jednak umawiające się państwa nie przewidują jednolitego rozumienia i odsyłają do prawa materialnego każdego forum (np. odnośnie do rozumienia obywatelstwa) bądź prawa wskazanego w każdym państwie normami kolizyjnymi w nim obowiązującymi (np. siedziby spółki w świetle art. 24 pkt 2 rozporządzenia nr 1215/2012 z 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (wersja przekształcona), Dz.Urz. UE L 2012 r. Nr 351, s. 1 ze zm., dalej: rozporządzenie 1215/2012).

2.3. Wpływ rozwiązań części ogólnej prawa kolizyjnego – wzmianka

Prawem wskazanym przez normy kolizyjne (lokalizację łącznika) może być prawo obce, co zasadniczo oznacza stosowanie przez sąd danego państwa materialnego prawa prywatnego, które pochodzi z innego państwa i może mieć odmienną treść. Nie oznacza to jednak bezwarunkowego stosowania tego prawa. Może ono nie być finalnie zastosowane, jeżeli skutek zastosowania ingerowałby w krajowy *ordre public*⁴³. Rozwiązanie umożliwiające w niektórych sytuacjach odmowę stosowania prawa obcego jest nazywane klauzulą *ordre public*. Jej celem jest zapewnienie efektywności trzonu własnego prawa, w szczególności reguł konstytucyjnych i podstawowych założeń kodeksowych⁴⁴. Wydaje się, że kluczowe znaczenie z omawianej perspektywy mają postanowienia konstytucji dotyczące wolności i praw człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwa obywateli (art. 5), podmiotowości i godności człowieka (art. 30), równości wobec prawa (art. 32) oraz prawa do życia (art. 38), w tym funkcjonowania w społeczeństwie, decydowania o życiu osobistym (art. 47), prawa do własności, innych praw majątkowych oraz prawa dziedziczenia (art. 64). W świetle art. 69 Konstytucji RP: *Osobom niepełnosprawnym władze publiczne udzielają, zgodnie z ustawą, pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej*. Rozumienie „zabezpieczenia egzystencji” może mieć wpływ na ocenę instytucji prawa cywilnego i rodzinnego: ubezwłasnowolnienia całkowitego i częściowego oraz opieki prawnej i kurateli, w tym ich funkcjonowania w praktyce sądowej. Kluczowe znaczenie dla ograniczenia zdolności w rozumieniu prawa cywilnego ma konstytucyjny test proporcjonalności (art. 31 ust. 3).

W pierwszych dekadach XXI w. pojawiły się w niektórych systemach prawnych nowelizacje prawa osobowego i rodzinnego, które mogą być oceniane z perspektywy innych systemów jako dyskusyjne, a nawet szokujące. Tytułem przykładu można wskazać zerwanie w niektórych rozwiązaniach filiacyjnych powiązania między wzorcami biologicznymi⁴⁵ a prawem rodzinnym. Zastrzeżenia może budzić też pochapne przymusowe odbieranie (ograniczanie lub pozbawianie rodzicielskiej) zdolności do czynności prawnych. Podobnie trzeba by ocenić prawo, które nie przewiduje środków ochrony dorosłego, w tym pomocy mu w funkcjonowaniu w obrocie cywilnoprawnym za pośrednictwem lub przy asyście opiekuna lub kuratora.

⁴³ Zob. więcej M. Zachariasiewicz, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 468. Zob. też K. Zawada, *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego)*, „Nowe Prawo” 1979, nr 4, s. 71.

⁴⁴ Odnośnie do powiązań z prawem cywilnym zob. K. Zaradkiewicz, *Ubezwłasnowolnienie – perspektywa konstytucyjna a instytucja prawa cywilnego*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014, s. 190 i n. Na temat treści pojęcia ubezwłasnowolnienia na tle art. 62 ust. 2 Konstytucji RP, tj. z perspektywy wyłączenia udziału w referendum lub wyborach, zob. R. Rybski, *Konstytucyjny status osób ubezwłasnowolnionych*, Warszawa 2015, s. 122 i n.

⁴⁵ Zob. S. Fitzgibbon, *The Biological Basis for the Recognition of the Family*, „3 International Journal of the Jurisprudence of the Family” 2012, no. 1, s. 1–4; https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3223744 [dostęp: 3.10.2024].

Przepisy wyrażające klauzulę oddają przede wszystkim jej negatywne oblicze, tj. brak zastosowania prawa obcego⁴⁶. Na przykład zgodnie z art. 7 p.p.m. prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego stosowanie miałoby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Podobne rozwiązanie przewidują też konwencja haska z 2000 r. i inne współczesne umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia unijne. Wydaje się, że nie powinno to implikować od razu zastosowania w zamian prawa sądu (chyba że wyraźnie przewidziano stosowanie *legis fori*). Poprawniejsze wydaje się zastosowanie prawa wskazanego dla danego zakresu spraw łącznikiem zapasowym (tj. kolejnego stopnia kaskady), podobnie jak w sytuacji niemożności stwierdzenia łącznika przewidzianego w pierwszym rzędzie albo niemożności ustalenia treści prawa właściwego⁴⁷. Odnośnie do omawianych spraw można by podać przykład zagranicznego rozwiązania, które skutkowałoby swoistą śmiercią cywilną, tj. zbyt daleko następowałoby ubezwłasnowolnienie oraz zbyt duża byłaby rola opiekuna prawnego lub kuratora. Można by również wskazać odwrotną sytuację – brak środków ochrony dla osoby w obrocie cywilnoprawnym z osobami trzecimi (niejako przed jego nieuczciwymi uczestnikami).

Na finalną treść prawa stosowanego do oceny sprawy w podobny sposób mogą wpływać też normy określane jako „normy koniecznego zastosowania” (wymuszające właściwość). Rozumie się przez nie rozwiązania prawne państwa sądu *imperatywne na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej*, jeżeli z treści lub celu przepisu nie wynika, iż jego zastosowanie jest ograniczone do terytorium państwa, które dany przepis ustanowiło. Podkreśla się, że przepisy takie *chcą być zastosowane*, a ponadto zachodzi ścisły związek między nimi a konkretnym stanem faktycznym⁴⁸. Praktycznym rezultatem konstrukcji przepisów koniecznego zastosowania jest w wielu wypadkach właściwość własnego prawa, jednak teoretycznie ma ona dwa oblicza, tj. może prowadzić też do odejścia od stosowania zagranicznego prawa na rzecz prawa własnego albo innego prawa obcego⁴⁹.

Zgodnie z art. 8 p.p.m. wskazanie prawa obcego nie wyłącza zastosowania tych przepisów prawa polskiego, z których treści lub celów niewątpliwie wynika, że regulują one podlegający ocenie stosunek prawny bez względu na to, jakiemu prawu on podlega. Ponadto przy stosowaniu prawa właściwego można uwzględnić przepisy bezwzględnie wiążące innego

⁴⁶ T. Ereciński zauważa, że nie chodzi o wyłączenie obcego prawa *in globo*, lecz konkretnego przepisu (do czego, jak się wydaje, należałoby uczynić zastrzeżenie: o ile bez tego przepisu utrzymywanie właściwości danego prawa obcego ma sens). T. Ereciński *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981, s. 265. M. Pazdan podkreśla, że w miejsce wyłączonych przepisów szczegółowych wskazanego systemu prawnego mogą wejść jego przepisy ogólne. M. Pazdan, *O niektórych osobliwościach poszukiwania prawa właściwego*, [w:] *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000, s. 340.

⁴⁷ T. Ereciński podkreśla, że stosowanie prawa własnego w miejsce wyłączonego obcego prawa jest w praktyce najprostsze, ale byłoby rozwiązaniem sztucznym ze względu na nierealizowanie celu normy kolizyjnej, jakim jest zastosowanie prawa najściślej związanego ze sprawą. T. Ereciński, *Prawo obce...*, s. 264.

⁴⁸ Zob. B. Fuchs, *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w nowej ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego...*, s. 69.

⁴⁹ Zob. A. Mączyński, *Kodyfikacyjne zagadnienia...*, s. 434–437.

państwa, z którymi oceniany stosunek prawny jest ściśle związany, jeżeli przepisy te według prawa tego państwa stosuje się bez względu na to, jakiemu prawu ten stosunek podlega⁵⁰. Precyzyjniejszą definicję – na potrzeby spraw zobowiązaniowych – zawiera art. 9 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (*przepisy, których przestrzeganie uważane jest przez państwo za tak istotny element ochrony jego interesów publicznych, takich jak organizacja polityczna, społeczna lub gospodarcza, że znajdują one zastosowanie do stanów faktycznych objętych ich zakresem bez względu na to, jakie prawo jest właściwe*)⁵¹. Zastosowanie tej konstrukcji powoduje, że zagadnienia regulowane przez tak określone normy nie mieszczą się *de facto* w zakresie wskazania dokonywanego szczegółową normą kolizyjną, a podlegają własnemu prawu materialnemu (*lex fori*). Rezultaty stosowania przepisów koniecznego zastosowania oraz klauzuli porządku publicznego mogą więc wykazywać podobieństwo. Skutkują one również niestosowaniem regulacji wynikającej z prawa *prima facie* właściwego na rzecz uwzględnienia podstawowych zasad własnego prawa⁵².

Sąd co do zasady stosuje własne normy kolizyjne, tj. prawo prywatne międzynarodowe obowiązujące w państwie sądu. Z przepisów zaliczanych do części ogólnej wynikać może potrzeba uwzględniania obcego prawa kolizyjnego⁵³. Wówczas obce prawo jest stosowane celem sprawdzenia, czy prowadzi do wskazania prawa innego państwa, tj. odesłania (*renvoi*). Jeżeli tak, normy kolizyjne forum mogą przewidywać, że w częściowym (np. tylko odesłania zwrotnego) lub pełnym zakresie (też odesłania dalszego) takie obce rozwiązanie decyduje o właściwości prawa. W omawianym zakresie przedmiotowym odesłanie jednak nie występuje. Brak potrzeby uwzględniania obcych norm kolizyjnych wynika z konwencji haskiej z 2000 r., a projekt UE z 2023 r. nie zmienia tego stanu rzeczy.

Na marginesie trzeba zauważyć, że w konwencji haskiej z 1996 r. – stanowiącej wzorzec dla konwencji z 2000 r. – zawarto inne rozwiązanie sygnalizowanej kwestii. Art. 21 ust. 2 stanowi, że jeżeli na podstawie art. 16 konwencji haskiej z 1996 r. właściwe jest prawo państwa pozakonwencyjnego, a jego normy kolizyjne wskazują prawo innego pozakonwencyjnego państwa, które zastosowałoby własne prawo, stosuje się prawo tego innego państwa (odesłanie dalsze przyjęte). W praktyce wystąpi ono niezmiernie rzadko. Częściej natomiast będzie się

⁵⁰ Przy uwzględnieniu tych przepisów należy mieć na uwadze ich naturę i cel oraz skutki, które wynikną z ich uwzględnienia, oraz te, które wyniknęłyby w razie ich pominięcia. Zob. M.A. Zachariasiewicz, *O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2010, t. 7, s. 39–43.

⁵¹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (dalej: „Rzym I”), Dz.Urz. L 177 z 4.7.2008, s. 6.

⁵² Zob. S.C. Symeonides, *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress? General Report*, [w:] *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress?*, ed. S.C. Symeonides, The Hague–Boston–London 2000, s. 67–71.

⁵³ Zob. K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2021, s. 157 i n., M. Wojewoda, *Instytucja odesłania w rozporządzeniu spadkowym (UE) nr 650/2012 – geneza i normatywny kształt renvoi w art. 34. Cz. 1*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 3, s. 4–9.

aktualizował pracowity obowiązek badania obcych norm kolizyjnych. W związku z tym rozwiązanie zawarte w konwencji z 2000 r. wydaje się korzystniejsze, stąd brak powielenia takiego rozwiązania trzeba ocenić pozytywnie.

W razie lokalizacji łącznika w państwie, w którym obowiązuje kilka systemów prawnych (na poszczególnych terytoriach lub w odniesieniu do pewnych grup osób), potrzebne jest dookreślenie, który z tych systemów (np. lokalny) znajdzie zastosowanie⁵⁴. We współczesnych źródłach prawa kolizyjnego jest to dokonywane na dwa sposoby. Albo przez przyjęcie, że normy kolizyjne forum prowadzą nie tylko do właściwości prawa państwa, w którym łącznik jest zlokalizowany, lecz także dokładniej – do prawa miejsca jego położenia. Na przykład na tle konwencji haskiej z 2000 r. jeżeli państwo składa się z kilku dzielnic prawnych, dla ustalenia prawa właściwego każdą jednostkę terytorialną uważa się za państwo. Albo – w sposób bardziej złożony, przynajmniej z perspektywy praktycznej – przez przyjęcie, że rolą norm kolizyjnych forum jest jedynie wskazanie państwa, a dookreślenie wskazania następuje przeważnie za pomocą obcych norm kolizyjnych, np. obcego prawa prywatnego międzynarodowego. Przykładami takiego rozwiązania są art. 9 p.p.m. oraz art. 46 konwencji haskiej z 2000 r.

3. Skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia oraz brak merytorycznego rozpoznania sprawy w Polsce

Brak potrzeby, a nawet możliwości, sprawowania jurysdykcji (tj. merytorycznego orzekania) w danym kraju, mimo lokalizacji w nim jej podstaw, może być skutkiem wcześniejszego rozpoznania sprawy za granicą. W ostatnich dekadach w Polsce zaszły daleko idące zmiany przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego odnośnie do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Wynikają one z przystąpienia przez Polskę do licznych umów międzynarodowych (w tym konwencji haskich) oraz wejścia w życie rozporządzeń unijnych, jak też ze zmian prawa krajowego.

Wobec szerokiego otwarcia na skuteczność zagranicznych orzeczeń zapadających w sprawach omawianych w niniejszej pracy sytuacji sprawowania merytorycznej jurysdykcji przez sądy polskie będzie w obecnym stanie prawnym z omawianej perspektywy mniej, a częściej będzie występowało uznanie skutku zagranicznego rozstrzygnięcia. Nowelizacja części czwartej k.p.c. oraz przystąpienie Polski do umów międzynarodowych, w tym konwencji haskiej z 1905 r., i wejście w życie rozporządzeń unijnych oznaczają szerokie otwarcie na

⁵⁴ Zob. A. Mączyński, *Stosowanie norm kolizyjnych obcego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Spory o własność intelektualną. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi*, red. A. Matlak, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013, s. 575–579; W. Popiołek, *Prawo niejednolite w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne...*, s. 693–707.

skuteczność zagranicznych orzeczeń. W większości nowych aktów normatywnych przewidyuje się uznanie z mocy prawa, tj. bez konieczności uprzedniego prowadzenia postępowania delibacyjnego, a z ewentualną możliwością orzeczenia przez sąd o braku uznania (art. 1145 i n. k.p.c.). Podobne rozwiązanie zawiera konwencja haska z 2000 r.

Warto mieć przy tym na względzie, że zasada uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń może w niektórych sprawach być przełamywana. Ograniczenie uznawania z mocy prawa oraz sprawnego wykonywania zagranicznych orzeczeń może też wynikać z zastrzeżenia jurysdykcji koniecznej, ewentualnie warunku jurysdykcji pośredniej, jak również z zastrzeżenia nienaruszenia przez skutki zagranicznego orzeczenia krajowych podstawowych zasad porządku prawnego (*ordre public*), o czym niżej. Wyłączenie „importu” skutków zagranicznego orzeczenia nastąpi w (wyjątkowej) sytuacji prawomocnego osądzenia danej sprawy w danym państwie po wydaniu orzeczenia za granicą⁵⁵.

Zastrzeżenie w prawie danego państwa (ustawowym lub o genezie międzynarodowej), że w określonych sytuacjach jego sądy są wyłącznie kompetentne (mają jurysdykcję wyłączną), ma przede wszystkim znaczenie dla problematyki prawnej uznawania i wykonywania obcych orzeczeń. Takie zastrzeżenie ustawowe nie wiąże bowiem innych państw, w których ono nie obowiązuje. Tym samym nie gwarantuje, że za granicą sprawa nie zostanie rozpoznana⁵⁶. Również umowy międzynarodowe i rozporządzenia unijne mają ograniczony terytorialny zakres zastosowania. Stąd konsekwencją zastrzeżenia jurysdykcji o charakterze wyłącznym jest odmowa uznania lub wykonania zagranicznego orzeczenia, które zostało wydane w sprawie cechującej się okolicznościami wyrażającymi jurysdykcję wyłączną państwa uznania⁵⁷.

Obecnie wobec wąskiego zakresu zastosowania konwencji haskiej z 1905 r. oraz umów bilateralnych dla spraw ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej kluczowe znaczenie mają rozwiązania kodeksowe, o czym niżej.

Nienaruszenie jurysdykcji wyłącznej sądów polskich jest warunkiem skuteczności obcych orzeczeń na tle art. 1145 k.p.c. Na przykład w świetle art. 1106[1] § 2 k.p.c. jurysdykcja krajowa w sprawie o ubezwłasnowolnienie jest wyłączna, jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. Takiej kategorii nie przewidziano w art. 1107 k.p.c. odnośnie do spraw o opiekę prawną lub kuratelę.

⁵⁵ Podobnie na tle umów międzynarodowych. Na przykład zgodnie z art. 34 pkt 3 konwencji lugańskiej z 2007 r. odmowa uznania i wykonania orzeczenia w sprawie o alimenty (też na rzecz osoby dorosłej) nastąpi, jeżeli nie da się go pogodzić z orzeczeniem wydanym między tymi samymi stronami w państwie, w którym wystąpiono o uznanie.

⁵⁶ Zob. A. Proksa, *Wyłączna jurysdykcja krajowa jako negatywna przesłanka uznania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego...*, s. 388–391.

⁵⁷ Co do braku w porządku prawnym bezwzględnego charakteru zasady respektowania zagranicznych orzeczeń. Zob. T. Ereciński, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe...*, s. 55–58.

Jednym z warunków wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń na gruncie umów międzynarodowych (lub rozporządzeń unijnych) może być zastrzeżenie (uwarunkowanie) występowania jurysdykcji pośredniej, tj. że orzeczenie zapadło w wykonywaniu jurysdykcji na podstawach określonych w danej konwencji (np. haskiej z 2000 r.). Dawniej umowy międzynarodowe z zakresu współpracy w sprawach cywilnych były sporządzane głównie celem wprowadzenia wzajemnej skuteczności orzeczeń, czego warunkiem było m.in. wystąpienie określonych okoliczności (podstaw jurysdykcji) dotyczących tego państwa (np. obywatelstwo lub miejsce zamieszkania określonej osoby). Takie uwarunkowanie bywa nazywane jurysdykcją pośrednią, chociaż służy nie tyle przyznaniu międzynarodowej właściwości, ile uwarunkowaniu uznawania obcych orzeczeń (np. art. 20 konwencji haskiej z 2007 r.)⁵⁸. Obecnie taki warunek może również być przewidziany, np. zgodnie z art. 23 ust. 2 lit. a i art. 26 konwencji z 1996 r. odmowa uznania jest możliwa, jeżeli dany środek został podjęty przez organ, którego jurysdykcja nie wynikała z rozdziału II tej konwencji. Inne rozwiązanie przewidziano zaś w art. 24 rozporządzenia nr 2201/2003 i art. 69 rozporządzenia 2019/1111, zgodnie z którymi jurysdykcja sądu państwa członkowskiego pochodzenia orzeczenia nie może być badana w celu zablokowania skuteczności zagranicznego orzeczenia. A dodatkowo jurysdykcja sądu państwa pochodzenia orzeczenia nie może też być kwestionowana pośrednio, przy okazji badania, czy orzeczenie nie narusza zasad *ordre public* państwa uznania.

Typowym negatywnym warunkiem skuteczności zagranicznego orzeczenia – zarówno na tle prawa krajowego, jak i międzynarodowego – jest przy tym brak nienaruszania przez jego skutki podstawowych zasad porządku prawnego państwa forum (*ordre public*). W praktyce taka klauzula proceduralna odgrywa większą rolę niż, podobnie ujęta, klauzula kolizyjna, ponieważ w sprawach osobowych wąska jest kategoria jurysdykcji wyłącznej, a ponadto sąd polski orzeka w nich często na podstawie własnego, a nie obcego prawa.

Zgodnie z art. 1146 § 1 pkt 7 k.p.c. orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Podobne unormowanie wynika z konwencji międzynarodowych i rozporządzeń unijnych, w których jest mowa o oczywistej sprzeczności z *ordre public*. Procesowa klauzula porządku publicznego, podobnie jak kolizyjna, odwołuje się do fundamentów porządku prawnego. Pozwala na odejście od wprowadzonej zasady przyznania skuteczności rozstrzygnięciu zapadłemu za granicą, tj. na odmowę uznania lub wykonania obcego orzeczenia, którego skutki byłyby sprzeczne z krajowymi zasadami⁵⁹.

⁵⁸ Zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu...*, s. 452–453.

⁵⁹ Więcej T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 698. Zob. też J. Gołaczyński, op. cit., s. 110–116; E. Przyśliwska, *Kolizyjna i procesowa klauzula porządku publicznego*, „Metryka” 2017, R. 7, nr 1, s. 69; M. Orecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. *Art. 1096–1217*, red. T. Wiśniewski..., s. 344.

Przyczyna odmowy może dotyczyć nie tylko treści prawa materialnego, na podstawie którego został za granicą wydany wyrok, lecz także cech postępowania oraz standardów procesowych ocenianych z perspektywy państwa uznania⁶⁰. Stąd dla ewentualnego zastosowania klauzuli znaczenie mają zasady omówione przy okazji klauzuli kolizyjnej. Przeniesione za pośrednictwem orzeczenia skutki zastosowania prawa obcego (niejako importowane jego skutki) mogłyby bowiem przyczyniać się do naruszania podstawowych zasad prawa rodzinnego w Polsce. Wśród standardów procesowych istotne znaczenie ma zagwarantowanie stronom efektywnego udziału w postępowaniu, w tym udziału w sporze co do istoty sprawy i prawa do obrony (czemu służyć będą również doręczenia pism procesowych), jak też wysłuchanie dziecka (w szczególności starszego). Można się zastanawiać, czy za standard powinno być też uznawane umożliwienie stronom mediacji⁶¹.

Osobnym zagadnieniem jest możliwość ponownej oceny sprawy w razie zmiany okoliczności, co występuje w niektórych obszarach prawa rodzinnego i opiekuńczego. Zgodnie z art. 559 k.p.c. sąd opiekuńczy może uchylić – też z urzędu – ubezwłasnowolnienie, gdy ustaną przyczyny, dla których je orzeczono (§ 1), albo – w razie poprawy stanu psychicznego ubezwłasnowolnionego – zmienić ubezwłasnowolnienie całkowite na częściowe, zaś w razie pogorszenia się tego stanu zmienić ubezwłasnowolnienie częściowe na całkowite (§ 2). Można widzieć tu podobieństwo do art. 577 k.p.c. stanowiącego, że sąd opiekuńczy może zmienić postanowienie, nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy.

⁶⁰ Zob. T. Ereciński, *Prawo obce...*, s. 21.

⁶¹ Zob. więcej P. Mostowik, *Władza rodzicielska...*, s. 210.

II. Obecne rozwiązania prawa krajowego

1. Międzynarodowa właściwość sądów (jurysdykcja krajowa) na tle k.p.c.

1.1. Uwagi wstępne

Podstawowym źródłem prawa dla spraw osobowych i opiekuńczych są obecnie w państwach członkowskich UE, w tym w Polsce, kodeksy i ustawy krajowe. Niekiedy w praktyce mogą być one wyparte przez konwencję haską z 1905 r., o szcztątkowym zakresie zastosowania, oraz przez konwencje bilateralne o obrocie w sprawach cywilnych z zagranicą¹.

Już na wstępie oceny projektowanej dalszej unijnej „współpracy sądowej w sprawach cywilnych” trzeba mieć na względzie, że wejście w życie projektów oznaczałoby zmianę obecnego stanu normatywnego w transgranicznych sprawach opieki prawnej i kurateli nad dorosłymi oraz podobnych sprawach osobowych lub majątkowych. Stąd konieczne są ich omówienie i ocena w szczególności przez pryzmat części czwartej k.p.c. po nowelizacji z 2009 r., jak też sygnalizacja obecnie stosowanych umów międzynarodowych (konwencji haskiej z 1905 r. i licznych konwencji bilateralnych, które zostały omówione wcześniej) oraz p.p.m.²

Projekty można widzieć ogólniej jako kolejne etapy procesu polegającego na międzypaństwowej unifikacji prawa, który w ostatnich dekadach jest intensywny w obszarze obrotu prawnego z zagranicą w sprawach cywilnych i skutkuje postępującą złożonością oraz postępującym rozbudowaniem źródeł prawa³.

¹ Zob. więcej P. Mostowik, *Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym z zagranicą*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 537 i n.

² Zob. M. Pazdan, *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 6, s. 18–29.

³ Odnośnie do współczesnych tendencji w zakresie źródeł prawa zob. K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne – stan obecny i perspektywy dalszego rozwoju*, „Przegląd Sądowy” 2007, R. 17, nr 2, s. 7 i n.; P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2, s. 33 i n.; M. Czepelak, *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010, vol. 18, issue 4, s. 705 i n.; P. Mostowik, M. Niedźwiedź, *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ „Lugano II Opinion” of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012, vol. 1, no. 1–2, s. 9 i n.; M. Szpunar, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 136 i n.; H. Muir Watt, *The work of the HCCH and the path of the law: The politics of*

1.2. Ewolucja prawa

Ujednolicenie w Polsce zasad postępowania cywilnego procesowego (spornego) po okresie tymczasowego stosowania prawa zaborców nastąpiło z dniem 1 stycznia 1933 r. drogą kodeksu z 1930 r., a postępowania nieprocesowego – z dniem 1 stycznia 1946 r. drogą kodeksu z 1945 r.⁴ Jurysdykcja krajowa w postępowaniu procesowym została zwięźle uregulowana w art. 4 k.p.c. z 1930 r. Zgodnie z nim:

każdy przebywający w Polsce może być pozwany przed sąd. Z pośród osób, przebywających w innym państwie, obywatele polscy mogą być pozвани przed sąd o prawa stanu, o roszczenia zaś majątkowe – zarówno obywatele, jak cudzoziemcy, jeżeli w Polsce znajduje się ich majątek lub przedmiot sporu, a także gdy chodzi o spadek otwarty w Polsce lub o zobowiązania, które na jej obszarze powstały lub mają być wykonane.

Dodatkowe reguły jurysdykcyjne były niekiedy wywodzone w orzecznictwie z przepisów o właściwości miejscowej, np. dotyczących unieważnienia małżeństwa⁵. Art. 4 k.p.c. z 1930 r. został rozbudowany z dniem 21 marca 1962 r.⁶ Rozszerzono jurysdykcję krajową, przewidując, że *cudzoziemcy przebywający w innym państwie mogą być również pozywani przed sąd przez obywateli polskich o prawa stanu*. Z kolei z dniem 30 kwietnia 1950 r. wprowadzono do art. 5 k.p.c. 1930 r. katalog osób, które nie mogą być pozywane przed sąd polski, tj. osób korzystających z immunitetu (prawa zakrajowości)⁷. Poza ustawą z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych międzynarodowych (Prawo prywatne międzynarodowe)⁸ i kodeksem postępowania cywilnego (niespornego) uregulowano następnie jurysdykcję sądów polskich w sprawach podlegających rozpoznaniu w postępowaniu nieprocesowym, którą ujęto szeroko.

Zgodnie z art. 5 kodeksu z 1945 r. *przepisy o postępowaniu niespornym stosuje się także do cudzoziemców, o ile umowa międzynarodowa albo ustawa nie stanowi inaczej*. Z art. 7 kodeksu

difference in unified private international law, [w:] The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020, s. 79 i n.; J. v. Hein, The role of the HCCH in shaping private international law, [w:] The Elgar Companion to the Hague..., s. 112 i n.

⁴ Dekret Krajowej Rady Narodowej z dnia 18 lipca 1945 r. – Kodeks postępowania niespornego (Dz.U. z 1945 r. Nr 27, poz. 169). Zob. G. Trojanowski, *Procedura cywilna*, [w:] *Synteza prawa polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013, s. 566–598.

⁵ To znaczy z art. 43 k.p.c. z 1930 r. regulującego unieważnienie małżeństwa – zob. wyrok SN z dnia 24 lutego 1938 r. sygn. akt C I 395/37, Zb.Orz. 1939, poz. 26, dotyczący sytuacji, w której pozwany przebywał za granicą, a powód był obywatelem polskim.

⁶ Ustawą z dnia 15 lutego 1962 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. z 1962 r. Nr 10, poz. 46). Wprowadzono wówczas też regulację skuteczności zagranicznych orzeczeń (art. 474[1] i n.), w której rozróżniano uznawanie orzeczeń oraz ich wykonywanie. To drugie możliwe było pod warunkiem obowiązywania umowy międzynarodowej z państwem pochodzenia. Wyjątkiem były wyroki zasądzające alimenty, ale potrzebne było zbadanie wzajemności. Zob. J. Jodłowski, *Uznawanie i wykonywanie w Polsce wyroków zagranicznych w sprawach o pochodzenie i o alimenty*, „Studia Cywilistyczne” 1975, T. XXV–XXVI, s. 71–93.

⁷ Dekretem z dnia 23 kwietnia 1953 r. o zmianie niektórych przepisów postępowania w sprawach cywilnych (Dz.U. z 1953 r. Nr 23, poz. 90).

⁸ Dz.U. z 1926 r. Nr 101, poz. 581 ze zm., dalej: p.p.m. z 1926 r.

wynikało pośrednio, że może mieć on też zastosowanie do spraw osób niezamieszkałych, a nawet nieprzebywających w Polsce. W tej ostatniej sytuacji właściwy miejscowo był sąd, w którego okręgu miał siedzibę Sąd Najwyższy.

Szczegółowe zasady postępowania dla poszczególnych spraw zostały uregulowane osobnymi aktami normatywnymi, w tym z dniem 1 października 1950 r. ustawą z 27 czerwca 1950 r. o postępowaniu niespornym w sprawach rodzinnych oraz z zakresu kurateli, której art. 34 i n. dotyczyły spraw o opiekę⁹. Z art. 7 ustawy pośrednio wynikało, że polska władza opiekuńcza ma szeroką jurysdykcję, też nad osobami niezamieszkałymi w Polsce i osobami niemającymi w Polsce obecnego miejsca pobytu. Art. 6 przewidywał jednak możliwość odstąpienia od wykonywania jurysdykcji, stanowiąc, że: *jeżeli pieczę nad obywatelem polskim, przebywającym za granicą, przejęły władze obcego państwa, sąd polski może zaniechać tej pieczy za zgodą Ministra Sprawiedliwości*, co miało nie naruszać postanowień umów międzynarodowych (w szczególności tych, w których uregulowano ten tryb odmiennie). W dalszym ciągu pierwszeństwo przed stosowaniem przepisów krajowych miała, w jej wąskim zakresie zastosowania, konwencja haska z 1905 r.¹⁰

Następnie w cz. III k.p.c. z 1964 r., który wszedł w życie 1 stycznia 1965 r., zawarto liczniejsze (w porównaniu z poprzednią regulacją kodeksową i dekretową) przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Na wyznaczenie jurysdykcji sądów polskich w większości spraw zasadniczo wpływ ma nie tylko przedmiotowy charakter sprawy, lecz także tryb jej rozpoznawania (procesowy bądź nieprocesowy). Szczegółowe normy jurysdykcyjne zawarte były w tytule II „Przepisy łączne dla jurysdykcji krajowej (w postępowaniu procesowym i nieprocesowym)”, tytule III „Jurysdykcja krajowa w procesie” oraz tytule IV „Jurysdykcja krajowa w postępowaniu nieprocesowym” księgi pierwszej kodeksu. Przepisy te, łącznie z nową ustawą kolizyjną z 1965 r., wyrażały model polegający na normowaniu jurysdykcji krajowej i norm kolizyjnych w dwóch aktach normatywnych. Model ten nie był do końca zrealizowany w poprzednim stanie prawnym, p.p.m. z 1926 r. zawierało bowiem częściowo reguły jurysdykcyjne, a ponadto te ostatnie wynikały też z przepisów innych niż kodeksowe. Trudno przy tym ocenić, czy w latach 20. i 30. XX w. preferowano takie ujęcie, a nie łączne unormowanie międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego (jak np. w prawie szwajcarskim i na tle niektórych aktów o genezie międzynarodowej, w tym konwencji z 1996 r.¹¹). Wobec niejednorodności prawa materialnego ustanowienie reguł prawa prywatnego międzydzielnicowego (a przy okazji – międzynarodowego) stanowiło wówczas

⁹ Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. o postępowaniu niespornym w sprawach rodzinnych oraz z zakresu kurateli (Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 310 ze zm.).

¹⁰ Zob. K. Lipiński, *Kompetencja władzy opiekuńczej krajowej w stosunku do obywateli polskich zamieszkałych za granicą*, „Państwo i Prawo” 1949, z. 4, s. 71; J. Rajski, *Jurysdykcja sądów polskich w niektórych sprawach cywilnych rozpatrywanych w trybie postępowania niespornego*, „Nowe Prawo” 1958, nr 10, s. 63.

¹¹ Liczne przykłady podaje M. Czepelak, *Glosa do postanowienia SN z dnia 5 stycznia 2001 r., I CKN 1180/00, „Rejent”* 2003, nr 11, s. 170, przyp. 15.

priorytet. Dla ujednolicenia postępowania cywilnego, z którym wiązano międzynarodową właściwość sądów, potrzebne były dłuższe prace legislacyjne. W latach 60. XX w. było ono wyrazem woli polskiego ustawodawcy nieskrępowanej takimi okolicznościami.

Obowiązywała wówczas konwencja międzynarodowa, do której przystąpienie nie skutkowało brakiem potrzeby wydawania przepisów krajowych, tj. przewidująca uniwersalne normy jurysdykcyjne o skuteczności zagranicznych orzeczeń, stosowane w każdej sytuacji i potencjalnie wskazujące jako właściwe każde prawo na świecie (też państwa pozakonwencyjnego). Konwencja haska z 1905 r. miała bowiem zakres zastosowania ograniczony do praw umawiających się państw.

Na tle p.p.m. w doktrynie było prezentowane – nadal – stanowisko, że ubezwłasnowolnienie mieści się w zakresie zastosowania (i wskazania) normy dotyczącej zdolności (art. 9 z 1965 r.)¹². Pojawił się też pogląd, że kwestię ubezwłasnowolnienia należy zaliczyć do zakresu zastosowania art. 23 p.p.m. z 1965 mówiącego o opiece i kurateli, t.j. o statucie łącznym dla obu tych powiązanych ze sobą instytucji prawa materialnego¹³.

Zgodnie z art. 1107 pierwotnego brzmienia k.p.c. z 1965 r. do jurysdykcji krajowej w postępowaniu nieprocesowym należą sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która miała obywatelstwo polskie (lub jako osoba bez żadnego obywatelstwa miała w Polsce miejsce zamieszkania). Podobnie jak na tle p.p.m. z 1926 r. sąd mógł jednak odstąpić od ustanowienia opieki lub kurateli nad obywatelem polskim zamieszkującym lub posiadającym majątek za granicą, jeżeli została tam zapewniona dostateczna piecza. Ponadto sądy polskie mogły, zgodnie z art. 1107 § 3, w razie potrzeby wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli dotyczące cudzoziemca zamieszkałego lub posiadającego majątek w Polsce, jeżeli było to konieczne w jego interesie. Przyjmowano, że zakres art. 1107 obejmuje zbiór spraw nieobjętych hipotezą art. 1101, opisanych w art. 590 i n. (sprawy dotyczące opieki) oraz w art. 599 i n. (sprawy dotyczące kurateli), jak też sytuacje kurateli określone przez prawo materialne¹⁴.

1.3. Art. 1106[1] i 1107 k.p.c. (po nowelizacji w 2009 r.) jako podstawy jurysdykcji krajowej dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli nad osobą dorosłą

W obecnym proceduralnym stanie normatywnym w Polsce (tj. w sytuacji nieobowiązania konwencji z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla określenia jurysdykcji krajowej

¹² Zob. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967, s. 21 i n.

¹³ Zob. ibidem, s. 88.

¹⁴ Zob. J. Ciszewski, [w:] T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 128–145.

(międzynarodowej właściwości sądów) w sprawach o ubezwłasnowolnienie ma art. 1106[1] k.p.c.¹⁵ Zgodnie z nim:

§ 1. Do jurysdykcji krajowej należą sprawy o ubezwłasnowolnienie osoby będącej obywatelem polskim lub cudzoziemcą mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 2. Jurysdykcja krajowa jest wyłączna, jeżeli osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim, mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej.

Ta norma jurysdykcyjna obejmuje ustanowienie lub uchylenie ubezwłasnowolnienia częściowego lub całkowitego, jak też zmianę ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe i częściowego na całkowite (art. 559 k.p.c.). Chwilą miarodajną dla ustalenia podstawy jurysdykcji w świetle art. 1097 § 1 k.p.c. jest chwila wszczęcia postępowania. Kompetencję polskich sądów wyznaczają okoliczności (obywatelstwo polskie lub zamieszkanie w Polsce cudzoziemca) dotyczące osoby, której ubezwłasnowolnienie dotyczy, a nie wnioskodawcy. Ten ostatni może być cudzoziemcem lub zamieszkiwać za granicą. Jurysdykcja krajowa – inaczej niż w sprawach o opiekę – nie obejmuje spraw osób przebywających w Polsce czasowo (pobyt niestały, tzw. prosty). W wyjątkowych sytuacjach w grę wchodzić może jurysdykcja konieczna (art. 1099[1] k.p.c.), jeżeli – mimo braku tych podstaw jurysdykcji – sprawa wykazuje związek z Polską¹⁶.

Po nowelizacji k.p.c. z 2009 r. w prawie krajowym nastąpiło ograniczenie zakresu jurysdykcji wyłącznej w omawianych sprawach, co oznacza poszerzenie skuteczności zagranicznych orzeczeń, o których mowa w art. 1146 § 1 pkt 2 k.p.c. Wcześniej art. 1106 § 1 przewidywał wyłączną jurysdykcję krajową w sprawach o ubezwłasnowolnienie obywateli polskich. Odnosiło się to nie tylko do osób zamieszkałych w kraju, lecz także – co mogło budzić wątpliwości – do spraw o ubezwłasnowolnienie obywateli polskich zamieszkałych za granicą¹⁷. Innego rodzaju wątpliwości budził na tle poprzedniego stanu normatywnego brak jurysdykcji krajowej w sprawach o ubezwłasnowolnienie obywateli cudzoziemców zamieszkałych w Polsce, co mogło nie tylko nie leżeć w interesie tych osób, lecz także naruszać interes obywateli polskich pozostających w nimi z stosunkach cywilnoprawnych oraz – szerzej – bezpieczeństwo obrotu.

¹⁵ Zob. więcej K. Lubiński, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 11, s. 98 i n.; J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, wyd. V, Warszawa 2017, s. 166 i n.; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. *Artykuły 1096–1217*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 132.

¹⁶ J. Ciszewski podaje przykład uchylenia lub zmiany ubezwłasnowolnienia orzeczonego przez sąd polski wobec cudzoziemca, który obecnie nie ma w Polsce ani miejsca zamieszkania, ani zwykłego pobytu. J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 168.

¹⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 6 listopada 1978 r., IV CZ 127/78, OSNCP 1979, nr 7–8, poz. 155.

Z kolei dla określenia jurysdykcji krajowej (międzynarodowej właściwości sądów) w sprawach opieki i innych zarządzeń opiekuńczych w sprawach osób dorosłych kluczowe znaczenie ma art. 1107 k.p.c.¹⁸ Zgodnie z nim:

§ 1. Do jurysdykcji krajowej należą sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą będącą obywatelem polskim lub cudzoziemcem mającym miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, jak również sprawy z zakresu kurateli nad osobą prawną lub niebędącą osobą prawną, jednostką organizacyjną, mającą siedzibę w Rzeczypospolitej Polskiej. Ustanowienie kurateli do załatwienia poszczególnej sprawy należy do jurysdykcji krajowej, jeżeli należy do niej ta sprawa.
§ 2. Sądy polskie mogą w razie potrzeby wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli co do położonego w Rzeczypospolitej Polskiej majątku cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli okaże się to konieczne w interesie tego cudzoziemca.
§ 3. Sądy polskie mogą wydawać zarządzenia w zakresie opieki i kurateli również w przypadkach innych niż wymienione w § 1 i 2, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Rzeczypospolitej Polskiej, mającemu miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą.

Art. 1107 k.p.c. sprzed nowelizacji w 2009 r. stanowił, że:

§ 1. Do wyłącznej jurysdykcji krajowej należą sprawy z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która ma obywatelstwo polskie lub, nie posiadając żadnego obywatelstwa, ma w Polsce miejsce zamieszkania.
§ 2. Sąd polski może odstąpić od ustanowienia opieki lub kurateli nad obywatelem polskim zamieszkującym lub posiadającym majątek za granicą, jeżeli ma on tam zapewnioną dostateczną pieczę.
§ 3. Sądy polskie mogą w razie potrzeby wydawać w zakresie opieki i kurateli co do cudzoziemca zamieszkałego lub posiadającego majątek w Polsce zarządzenia, jeżeli okaże się to konieczne w jego interesie.

Sygnalizowana norma jurysdykcyjna dotyczy rozpoznawania spraw z zakresu opieki i kurateli (art. 590 i n. oraz art. 599 i n. k.p.c.), które to sprawy rodzą się w sytuacjach określonych w prawie materialnym, w tym kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo (art. 16 § 2 k.c.) oraz opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (art. 13 § 2 k.c.). Dotyczy ona również kurateli dla osoby niepełnosprawnej, dla której ustanawia się kuratora, jeżeli osoba ta potrzebuje pomocy do prowadzenia wszelkich spraw albo spraw określonego rodzaju lub do załatwienia poszczególnej sprawy (art. 183 k.r.o.), i kurateli dla ochrony praw osoby, która z powodu nieobecności nie może prowadzić swoich spraw, a nie ma pełnomocnika (bądź nie może on wykonywać swoich czynności albo wykonuje je nienależycie; art. 184 k.r.o.). Obejmuje też szereg innych sytuacji materialnych kurateli w sprawach dorosłego, która nie jest jednolitą instytucją w prawie polskim, lecz przewidzianą przez szereg postanowień k.c., k.r.o.

¹⁸ Zob. więcej ibidem, s. 222 i n. Zob. też: K. Piasecki, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV. Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy). Regulacje prawne Unii Europejskiej w sprawach transgranicznych. Komentarz, wyd. V, Warszawa 2013, s. 122; M.P. Wójcik, [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2020, art. 1107; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski..., s. 156.

i k.p.c. oraz ustaw. Na przykład zgodnie z art. 44 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego kurator może zostać ustanowiony dla osoby przebywającej w szpitalu psychiatrycznym albo osoby chorej psychicznie lub upośledzonej umysłowo przebywającej w domu pomocy społecznej, jeżeli osoba ta w tym czasie potrzebuje pomocy do prowadzenia wszystkich swoich spraw albo spraw określonego rodzaju¹⁹.

Niektóre sytuacje kurateli mieszczą się jednak w zakresach innych norm jurysdykcyjnych i proceduralnych, obejmujących poszczególne kategorie spraw cywilnych. W art. 1107 § 1 zd. 2 k.p.c. przewidziano, że kuratelę do załatwienia poszczególnej sprawy – na zasadzie *lex specialis derogat legi generali* oraz podobnie jak w konstrukcji jurysdykcji pochodnej – podlega normom jurysdykcyjnym miarodajnym dla tych spraw²⁰. O kurateli (kuratorze) na potrzeby załatwienia danej sprawy jest mowa np. w art. 183 k.r.o. (*poszczególne sprawy, a zakres obowiązków i uprawnień kuratora określa sąd*) i art. 44 ust. 1 u.o.z.p. (*sprawy określonego rodzaju*). Zarazem w przepisach tych jest mowa o możliwości ustanowienia w określonych w nich warunkach kuratora do prowadzenia wszystkich spraw, co oznacza uwzględnienie ogólnej, niepochodnej normy jurysdykcyjnej z art. 1107 k.p.c.

Trzeba mieć przy tym na względzie, że do opieki nad ubezwłasnowolnionym całkowicie mają zgodnie z art. 175 k.r.o. zastosowanie przepisy dotyczące opieki nad małoletnim, co oznacza m.in. ustanowienie kuratora do reprezentowania pupila, jeżeli opiekun prawny nie może reprezentować dziecka, też w postępowaniu, w razie okoliczności przewidzianych w art. 98 § 2 i 3 k.r.o.²¹, jak też z przyczyn określonych w art. 159 § 1 k.r.o. (art. 99 k.r.o. w zw. z art. 155 § 2 k.r.o.).

W doktrynie przyjmuje się, że podobne rozwiązanie należy przyjąć w sprawach o prawa stanu (np. dochodzenia ustalenia lub zaprzeczenia ojcostwa bądź bezskuteczności uznania ojcostwa) w razie potrzeby ustanowienia kuratora przez sąd opiekuńczy w wypadkach przewidzianych w k.r.o. (art. 70 § 2 art. 82 § 3 k.r.o., art. 84 § 2 k.r.o.), gdy taki kurator ma występować jako strona w procesie w przypadku śmierci określonych osób (np. domniemanego ojca albo męża matki, albo mężczyzny, który uznał ojcostwo). Sprawa toczy się wówczas przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd opiekuńczy (miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka; art. 602 k.p.c.). Trzeba jednak mieć na względzie, że sąd polski ma jurysdykcję do ustanowienia kuratora w razie istnienia podstaw jurysdykcji przewidzianych w art. 1103 i 1103[2] k.p.c.). W razie zastosowania zasady z art. 1107 § 1 zd. 1 k.p.c. sąd polski mógłby ustanowić kuratora zamiast ojca cudzoziemca tylko wówczas, gdyby miał on ostatnie miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu w Polsce.

¹⁹ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2123), dalej: u.o.z.p.

²⁰ Podobne niesamodzielne rozwiązanie przewidziano w art. 62 p.p.m. Zgodnie z nim do kurateli dla załatwienia poszczególnej sprawy stosuje się prawo właściwe, któremu ta sprawa podlega.

²¹ Zob. uchwałę SN z dnia 13 marca 2008 r. sygn. akt III CZP 1/08, OSNC 2009, nr 4, poz. 52.

Wydaje się, że ustanowienie kuratora w tych sprawach jest służebne w stosunku do postępowania o prawa stanu (a tym samym rozstrzygnięcia sprawy w interesie dziecka), a tym samym jurysdykcja w tym wycinkowym wątku powinna być tak interpretowana, żeby nie blokować (tj. żeby umożliwić) przeprowadzenia zasadniczej sprawy, tj. ustalenia lub zaprzeczenia ojcostwa. Dlatego trzeba poprzeć stanowisko, że warunkiem istnienia jurysdykcji krajowej w sprawie o ustanowienie kuratora będzie ustalenie, że sąd polski ma na podstawie art. 1103 lub 1103[2] jurysdykcję w sprawie o ustalenie ojcostwa albo zaprzeczenie ojcostwa lub o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa²².

Ustanowienie kuratora spadku mieści się w zakresie norm wynikających z rozporządzenia unijnego nr 650/2012. Osobnym zagadnieniem jest zaś ustanowienie kuratora procesowego przez sąd orzekający (m.in. kurator *dla strony niemającej zdolności procesowej, która nie ma przedstawiciela ustawowego*, na podstawie art. 69 k.p.c.; kurator do doręczenia pisma procesowego stronie, której miejsce pobytu nie jest znane, w sytuacji rodzącej potrzebę podjęcia obrony jej praw do chwili zgłoszenia się strony albo jej przedstawiciela lub pełnomocnika, na tle art. 143 k.p.c.; oraz kurator osoby nieznanej z miejsca pobytu w podobnych okolicznościach).

Podstawy jurysdykcji określone w art. 1007 k.p.c. są znacznie szersze niż w powyższej regulacji dotyczącej ubezwłasnowolnienia. Przepis ten rozróżnia podzakresy spraw opiekuńczych i kurateli (np. ograniczone przedmiotowo do nieruchomości albo sytuacyjnie do pilnej potrzeby udzielenia ochrony) oraz zawiera bardziej rozbudowaną regulację, uwzględniającą też podstawę jurysdykcji w postaci przebywania danej osoby (pobytu prostego). Trzeba go widzieć zarówno w kontekście różnych stanów faktycznych, w których aktywność sądu opiekuńczego jest wymagana, jak i elastyczności jego działania. W świetle art. 570 k.p.c. sąd opiekuńczy może wszcząć postępowanie z urzędu. Zgodnie z art. 569 § 2 k.p.c. w wypadkach nagłych możliwe jest wydawanie z urzędu wszelkich potrzebnych zarządzeń. Ponadto w świetle art. 577 k.p.c. sąd opiekuńczy może zmienić swe postanowienie, nawet prawomocne, jeżeli wymaga tego dobro osoby, której postępowanie dotyczy.

Położenie majątku, tj. okoliczność przedmiotowa pośrednio związana z osobą dorosłego, wyznacza jurysdykcję krajową w zakresie spraw dotyczących tego majątku. *De facto* ta osobna norma ma znaczenie (ponieważ wykracza poza zasadniczą normę jurysdykcyjną w art. 1107 § 1 k.p.c.) w sytuacji, gdy cudzoziemiec nie ma w Polsce miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu, a położony w kraju jest jego majątek, odnośnie do którego zachodzi potrzeba wydania zarządzenia w interesie tego cudzoziemca. Brak przy tym ograniczenia tej kompetencji do nieruchomości. W istocie ta norma jurysdykcyjna ma znaczenie też dla uczestników obrotu cywilnoprawnego na danym terytorium i dla jego usprawnienia. W doktrynie podkreśla się, że potrzeba wydania przez sąd takiego zarządzenia, gdy państwo ojczyste cudzoziemca lub

²² Tak J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 236.

państwo, w którym ma on miejsce zamieszkania albo miejsce zwykłego pobytu, zaniedbuje opiekę bądź gdy prawo tego państwa nie zapewnia należytej opieki (np. właściwe organy tego państwa, jak urząd konsularny czy sądy, pozostają bierne i nie wydają takich rozstrzygnięć mimo zawiadomienia o potrzebie ustanowienia opieki lub kurateli)²³. Na marginesie warto zauważyć, że podobne myślenie o współpracy międzynarodowej jest widoczne na tle konwencji haskich z lat 1905 i 2000.

W stanie prawnym po nowelizacji k.p.c. w 2009 r. szeroko ujęto dodatkową (względem spraw polskich obywateli, cudzoziemców zamieszkałych w Polsce oraz położonego tu majątku) jurysdykcję w art. 1107 § 3 k.p.c. w sprawach pilnych. Pierwsza przesłanka jurysdykcyjna wystarczającego związku sprawy z polskim porządkiem prawnym jest formułą ogólną do doprecyzowania w orzecznictwie. Występuje też w art. 1106 § 2 k.p.c. odnośnie do spraw o uznanie cudzoziemca za zmarłego i w art. 1110 k.p.c. dla innych spraw rozpoznawanych w postępowaniu nieprocesowym oraz w art. 1099[1] § 1 i 2 – przesłanka jurysdykcji koniecznej. Jako przykład wskazuje się orzeczenie o uchyleniu opieki lub kurateli w sytuacji, gdy wcześniej sąd polski ustanowił opiekę lub kuratelę nad cudzoziemcem, który następnie zmienił swe miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu na zagranicę. Innym przykładem jest ustanowienie kurateli dla osoby niepełnosprawnej, którą jest cudzoziemiec niemający w Polsce miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu, jeżeli zachodzi potrzeba udzielenia pomocy do prowadzenia w Polsce spraw takiej osoby (art. 183 § 1 k.r.o. i art. 600 k.p.c.)²⁴.

Druga przesłanka to niestały pobyt (przebywanie) w Polsce. Jurysdykcja sądów polskich może wystąpić na gruncie art. 1107 § 3 *in fine* k.p.c. też w sytuacji, w której pobyt danej osoby dorosłej w kraju nie jest stały, tj. cudzoziemiec jedynie przebywa (znajduje się) w Polsce. Ta przesłanka została przewidziana do wydawania zarządzeń w razie pilnej potrzeby udzielenia ochrony takiemu cudzoziemcowi. Może mieć zastosowanie np. w razie turystycznego pobytu albo czasowej pracy bądź nauki w Polsce. Największe znaczenie ta kompetencja ma odnośnie do spraw ochrony osoby dorosłego ponieważ sprawy majątku położonego w Polsce podlegają art. 1107 § 2 k.p.c. Pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi może uzasadnić np. ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej (art. 183 § 1 k.r.o.) albo przebywającej w szpitalu psychiatrycznym bądź domu pomocy społecznej (art. 44 u.z.p). Trzeba mieć przy tym na względzie, że w świetle 569 § 2 k.p.c. sąd opiekuńczy wydaje w wypadkach nagłych wszelkie potrzebne zarządzenia nawet w stosunku do osób, które nie podlegają jego właściwości miejscowej (opartej głównie na miejscu zamieszkania) i zawiadamia o tym sąd miejscowo zasadniczo właściwy.

Przy ocenie całości art. 1107 k.p.c. w doktrynie celnie zauważono brak spójności między przepisami jurysdykcyjnymi w sprawach o ubezwłasnowolnienie a przepisami w sprawach

²³ Tak ibidem, s. 239.

²⁴ Tak ibidem, s. 240.

z zakresu opieki i kurateli²⁵. W świetle art. 1106[1] § 2 k.p.c. jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie jest wyłączna, jeżeli osoba, której dotyczy wnioszek o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim oraz ma miejsce zamieszkania i zwykłego pobytu w Polsce. Natomiast sprawy z zakresu opieki i kurateli nie są w takim stanie faktycznym objęte wyłączną jurysdykcją krajową, mimo że *de facto* są materialnoprawnie i proceduralnie sprzężone ze sprawami dotyczącymi ubezwłasnowolnienia. Orzeczenie w takiej sytuacji ubezwłasnowolnienia całkowitego osoby, która nie pozostaje pod władzą rodzicielską, stanowi okoliczność do ustanowienia opieki (art. 13 § 2 k.c.), a orzeczenie ubezwłasnowolnienia częściowego – ustanowienia kurateli (art. 16 § 2 k.c. i art. 181 § 1 k.r.o.). Zgodnie z art. 558 § 2 k.p.c. sąd, który oddalił wniosek o ubezwłasnowolnienie, przekazuje informację sądowi opiekuńczemu o potrzebie ustanowienia kuratora dla osoby niepełnosprawnej (art. 183 § 1 k.r.o. i art. 600 § 2 k.p.c.). Zarazem brak jurysdykcji wyłącznej oznacza, że w Polsce będzie uznany wyrok zagranicznego sądu. W doktrynie podkreśla się zarazem, że w wielu wypadkach bardziej uzasadnione może okazać się przeprowadzenie postępowania przed sądem zagranicznym niż przed sądem polskim, np. odnośnie do osób zamieszkałych za granicą lub mających tam majątek²⁶. Jak się wydaje, to spostrzeżenie stoi w sprzeczności ze stanowiskiem, że zakres jurysdykcji wyłącznej w obu kategoriach spraw powinien współgrać.

Warto też zauważyć, że po nowelizacji w 2009 r. w art. 1107 § 3 k.p.c. poszerzono możliwości wydawania zarządzeń w sprawie, która *wyказује wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Rzeczypospolitej Polskiej*. Brakuje podobnego rozwiązania w art. 1106[1] k.p.c. odnośnie do ubezwłasnowolnienia, mimo że – jak się wydaje – mogłoby być przydatne w niektórych sytuacjach odnośnie do ubezwłasnowolnienia częściowego o tymczasowym charakterze. W takiej sytuacji i podobnych, np. w sprawie o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia orzeczonego wobec cudzoziemca, który obecnie nie przebywa w Polsce, wyjściem może być też zastosowanie koncepcji jurysdykcji koniecznej (art. 1099[1] k.p.c.).

Przy okazji warto zająć stanowisko, że jurysdykcja sądu polskiego, który orzekał o ubezwłasnowolnieniu albo ustanowieniu opieki lub kurateli, powinna trwać nadal mimo zmiany okoliczności w zakresie uchylenia ubezwłasnowolnienia oraz zwolnienia z obowiązku sprawowania opieki i uchylenia opieki bądź kurateli. Takie rozwiązanie ogólne przewidziano np. w art. 5 rozporządzenia 2019/1111 w zakresie przekształcenia separacji w rozwód²⁷.

Podobnie jak w regulacji dotyczącej ubezwłasnowolnienia, jurysdykcja krajowa obejmuje obywatela polskiego, który zamieszkuje za granicą. W doktrynie na tle takiego rozwiązania

²⁵ Tak ibidem, s. 226.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Bez uszczerbku dla art. 3 sąd państwa członkowskiego, który wydał orzeczenie o separacji, ma również jurysdykcję w sprawie zmiany tego orzeczenia o separacji na orzeczenie rozwodowe, jeżeli jest to przewidziane w prawie tego państwa członkowskiego.

jeszcze przed k.p.c. zauważono, że niekiedy sprawowanie władzy opiekuńczej przez polskie sądy w sprawach obywateli polskich mieszkających za granicą jest nierealne, a także może być niecelowe²⁸. W niektórych sytuacjach postępowanie opiekuńcze powinno być wyrazem szybkiego i skutecznego działania, np. w przypadku nagłym. Zapewnienie takiego szybkiego i skutecznego działania nie będzie jednak możliwe w wypadku, gdy osoba, dla której ma być ustanowiona opieka lub kuratela, zamieszkuje za granicą. Zarazem trafnie przy tej okazji zauważa się, że sąd polski może uznać, że do rozpoznania sprawy bardziej właściwy jest sąd innego państwa, i odmówić rozpoznania sprawy (na kształt anglosaskiej doktryny *forum non conveniens*)²⁹. Warto przy tym zauważyć, że w państwach, w których obowiązuje konwencja haska z 2000 r., podobny dylemat nie powstaje. Konwencja zawiera bowiem postanowienia, które w obu państwach regulują możliwość przekazania i przyjęcia sprawy oraz inne formy współpracy międzypaństwowej.

Zauważa się w szczególności, że jurysdykcja oparta na obywatelstwie polskim obejmuje też sprawy majątku położonego za granicą, co może rodzić niedogodności. Zarząd majątkiem znajdującym się za granicą sprawowany przez osobę niemającą miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu w tym państwie z reguły będzie nieskuteczny, a ustanowienie przez sąd polski kuratorem osoby zamieszkałej w państwie, w którym znajduje się majątek, nie musi być uznawane w tym państwie. Poza tym sprawowanie przez polski sąd opiekuńczy nadzoru nad kuratelą wykonywaną za granicą jest utrudnione. Stąd w niektórych sytuacjach międzynarodowych, które mieszczą się w jurysdykcji sądów polskich oraz spełniają generalne przesłanki materialnoprawne, ustanowienie kurateli może być niecelowe w pewnym zakresie. Na przykład sąd opiekuńczy może ustanowić kuratora dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo (art. 181 § 1 k.r.o.) w zakresie reprezentacji tej osoby, ale bez powierzenia kuratorowi zarządu majątkiem z tego powodu, że sąd zagraniczny ustanowił już kuratora do zarządu majątkiem znajdującym się w tym państwie. Sąd może nie ustanawiać kuratora dla dziecka poczętego, lecz jeszcze nienarodzonego, w trybie art. 182 k.r.o., jeżeli za granicą został już ustanowiony kurator dla strzeżenia przyszłych praw dziecka do majątku znajdującego się w tym państwie. Podobnie sąd może w trybie art. 184 k.r.o. odstąpić od ustanowienia kuratora dla osoby nieobecnej, jeżeli w państwie położenia majątku został już wyznaczony taki kurator³⁰. Takie podejście, tj. niewykonywanie jurysdykcji przez sąd polski w podanych szczegółowych stanach faktycznych, uznać trzeba za uzasadnione dobrem osoby dorosłej. Mnożenie bytów, do którego doszłoby w razie ustanowienia przez polski sąd drugiego kuratora w sytuacji działania kuratora zagranicznego oraz możliwości uznania zagranicznego orzeczenia, rodziłoby niepotrzebne komplikacje i utrudniałoby osiągnięcie zasadniczego

²⁸ K. Lipiński, op. cit., s. 72.

²⁹ A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski..., s. 158.

³⁰ Tak J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 226–227.

celu, tj. ochrony osoby dorosłej. Jest też spójne z obecnym kodeksowym uwzględnianiem zagranicznej zawisłości sprawy oraz nieorzekaniem merytorycznym w razie zagranicznego rozstrzygnięcia podlegającego uznaniu w Polsce. Oba te rozwiązania mogą dotyczyć też części sprawy ochrony danej osoby dorosłej, np. zakresu odnoszącego się do majątku położonego za granicą.

Jurysdykcja sądów polskich w sprawach z zakresu opieki i kurateli obejmuje też na tle art. 1107 § 1 k.p.c. po nowelizacji w 2009 r. sprawy cudzoziemca, który w Polsce ma miejsce zamieszkania lub zwykłego (stałego) pobytu. Nie ma ona charakteru jurysdykcji wyłącznej, a tym samym nie występuje przeszkoda uznawania w ich sprawach orzeczeń zapadłych za granicą (art. 1146 § 1 pkt 2 k.p.c.). Nierzadko będzie to zachodzić np. w ich państwie ojczystym albo poprzedniego zamieszkania, w których normy jurysdykcyjne mogą przewidywać właśnie taką podstawę międzynarodowej właściwości sądów.

Odnosnie do kurateli dla osoby nieobecnej (np. art. 184 § 1 k.r.o., też w sytuacji wystąpienia z wnioskiem przez organ administracji państwowej w trybie art. 34 § 1 k.p.a.) trzeba przyjąć, że podstawy jurysdykcji (obywatelstwo polskie albo miejsce zamieszkania lub zwykły pobyt cudzoziemca) należy ustalać na moment, w którym znane były ostatnio te okoliczności dotyczące osoby dorosłej.

Zgodnie z ogólną zasadą art. 1097 § 1 k.p.c. miarodajnym momentem (subokreślnikiem temporalnym) dla ustalenia obywatelstwa polskiego, miejsca zamieszkania lub zwykłego pobytu cudzoziemca w Polsce, ewentualnie jego przebywania (pobytu prostego) bądź położenia majątku ruchomego, jest chwila wszczęcia postępowania.

2. Wskazanie prawa właściwego na podstawie p.p.m.

2.1. Ewolucja prawa

Ujednolicenie norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego nastąpiło w Polsce z dniem 13 listopada 1926 r. wraz z wejściem w życie p.p.m. z 1926 r.³¹ Z tym samym dniem weszło w życie prawo prywatne międzydzielnicowe³², potrzebne ze względu na ówczesną niejednorodność prawa materialnego na terytorium Polski. Przepisy ustawy

³¹ Dz.U. z 1926 r. Nr 101, poz. 581 ze zm. Projekty prawa prywatnego międzynarodowego i międzydzielnicowego na podstawie uchwał sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej z marca i kwietnia 1920 r., w redakcji ustalonej przez Jakuba Glassa, Henryka Konica i Fryderyka Zolla, ogłoszono jako Protokoły obrad Sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej RP, „Czasopismo Prawa i Administracji” 1920, nr 9–12, s. 147–155. Zob. B. Gneta, *Geneza polskich ustaw o prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Regnare, gubernare, administrare. Prawo i władza na przestrzeni wieków*, red. S. Grodziski, A. Dziadzio, Kraków 2012, s. 247–250.

³² Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o prawie właściwym dla stosunków prywatnych wewnętrznych (Prawo prywatne międzydzielnicowe), Dz.U. z 1926 r. Nr 101, poz. 580.

„międzynarodowej” określały, które sprawy podlegają prawu obowiązującemu w Polsce, a ustawy „międzydzielnicowej” wskazywały konkretny obszar prawny. Opieka i podobne instytucje mieściły się w zakresie art. 24–26, z których wynikała złożona norma kolizyjna. W doktrynie podkreślano, że statut opieki nie obejmuje – niekiedy określanej jako „ochronna” lub „opiekuńcza” – ingerencji władzy opiekuńczej w sprawowanie władzy rodzicielskiej ani zagadnień ewentualnego obowiązku współdziałania rodziców z taką władzą³³. Tym samym w zakresie przedmiotowym statutu opieki pozostawały sprawy osób dorosłych.

Krajowe ustawy z 1926 r. przewidywały przy tym nie tylko wskazanie prawa właściwego, lecz także – odnośnie do niektórych spraw – jurysdykcję (np. władz ojczystych osoby potrzebującej opieki, kurateli, pomocnika, doradcy sądowego)³⁴. W świetle art. 24 ustawy p.p.m. z 1926 r. – łącznie regulującego jurysdykcję krajową i prawo właściwe – dla opieki i podobnych instytucji właściwe były prawo i władze ojczyste osoby potrzebującej pieczy prawnej (opieki, kurateli, pomocnika, doradcy sądowego)³⁵. Zgodnie z art. 25 p.p.m. z 1926 r. – dotyczącym nie tyle zagadnień kolizyjnych, ile międzynarodowej współpracy – polskie władze opiekuńcze mogły powierzyć władzom obcego państwa opiekę nad obywatelem polskim, mieszkającym lub posiadającym majątek w obcym państwie, o ile obywatel polski ma w nim zapewnioną dostateczną opiekę osobistą lub majątkową. Regulację jurysdykcji krajowej uzupełniał art. 26 z 1926 r., zgodnie z którym *dla cudzoziemców, potrzebujących opieki, a zamieszkałych lub posiadających majątek w Polsce, władza polska wyda według własnych praw wszelkie potrzebne zarządzenia opiekuńcze stałe lub czasowe, o ile tego władza obcego państwa nie czyni w dostatecznej mierze. Powody i terminy ustanowienia i zniesienia opieki ocenia się według ustawy ojczystej cudzoziemca*. W art. 27 p.p.m. z 1926 r. dodano, że powyższe reguły kolizyjne nie mają zastosowania do kurateli (opieki) dla spraw poszczególnych. Trzeba przy tym mieć na względzie, że na tle p.p.m. z 1926 r. w doktrynie prezentowano pogląd, że ubezwłasnowolnienie nie mieści się w zakresie

³³ Zob. K. Przybyłowski, *Polskie prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*, Lwów 1938, s. 175–178. F. Zoll, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Kraków 1947, s. 85.

³⁴ Zob. Protokoły obrad Sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej RP, „Czasopismo Prawa i Administracji” 1920, nr 9–12, s. 121–123.

Przewidziano też, że: *polskie władze opiekuńcze mogą powierzyć władzom obcego państwa opiekę nad obywatelem polskim, mieszkającym lub posiadającym majątek w obcym państwie, wszakże tylko o tyle, o ile obywatel polski ma tam zapewnioną dostateczną opiekę osobistą lub majątkową*. Z powodu zbytnej szczegółowości przepis spotkał z krytyką Michała Rostworowskiego, który stwierdził, że taka treść: *raczej wypełnić by mogła instrukcję dla ministerstwa spraw zagranicznych, w jakich warunkach mogłoby podpisać układ międzynarodowy dotyczący powierzenia takiej funkcji państwu obcemu*. Zob. M. Rostworowski, *Projekty ustaw o zbiegu ustawodawstw cywilnych w prawnym obrocie międzynarodowym i w obrocie wewnętrznym*, Kraków 1920, s. 34.

³⁵ Z. Cybichowski, *Prawo międzynarodowe publiczne i prywatne*, wyd. IV, Warszawa 1935, s. 395. Autor takie rozwiązanie odnośnie do dziecka uzasadnił słowami: *Opieka ma zastąpić brak władzy rodzicielskiej lub ojcowskiej i dlatego podlega temu samemu prawu, to jest prawu ojczystemu, lecz czy prawu opiekuna, jak władza rodzicielska – prawu ojca? Opiekuna na równi z ojcem mieć nie można. Ojca łączą z dzieckiem ścisłe więzy rodzinne, gdy opiekun może być osobą obcą, a nawet cudzoziemcem. Rządzić powinno prawo ojczyste dziecka*. Tym bardziej należałoby więc ten pogląd odnieść do osoby dorosłej, która nie podlega władzy rodzicielskiej (ojcowskiej).

tej normy, ale w zakresie normy wyznaczającej statut zdolności (art. 1)³⁶. Przy czym była to kwestia czysto akademicka, ponieważ w obu normach pierwszorzędne znaczenie dla wyznaczenia prawa właściwego miało obywatelstwo.

Nowy stan normatywny był skutkiem wejścia w życie prawa prywatnego międzynarodowego z 1965 r.³⁷, które z dniem 1 lipca 1966 r. zastąpiło przepisy z 1926 r. Sprawy opieki nad osobą dorosłą znalazły się w zakresie – osobnej od dotyczącej zdolności – regulacji zawartej w części VII ustawy pt. „Opieka”. W czasie przyjmowania ustawy nie zakładano, że regulacja ta może zostać uniwersalnie wyparta przez normy kolizyjne wynikające z umowy międzynarodowej. Nie istniała jednak wówczas konwencja międzynarodowa, do której przystąpienie skutkowałoby brakiem potrzeby wydawania przepisów krajowych, tj. przewidująca uniwersalne normy kolizyjne stosowane w każdej sytuacji i potencjalnie wskazujące jako właściwe każde prawo na świecie (też państwa pozakonwencyjne). Konwencja haska z 1905 r. miała zakres zastosowania ograniczony do praw umawiających się państw.

Na tle p.p.m. prezentowane było w doktrynie – nadal – stanowisko, że ubezwłasnowolnienie mieści się w zakresie zastosowania (i wskazania) normy dotyczącej zdolności (art. 9). Pojawił się też pogląd, że kwestię ubezwłasnowolnienia należy zaliczyć do zakresu zastosowania art. 23 p.p.m. z 1965 r. mówiącego o opiece i kurateli, tj. o statucie łącznym dla obu tych powiązanych ze sobą instytucji prawa materialnego³⁸.

2.2. Art. 13 i art. 60 p.p.m. jako wskazanie prawa właściwego dla ubezwłasnowolnienia i opieki lub podobnych środków

W obecnym kolizyjnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla określenia prawa właściwego w sprawach o ubezwłasnowolnienie ma art. 13 p.p.m.³⁹, a odnośnie do opieki – art. 60 p.p.m.⁴⁰ Zgodnie z nimi:

Art. 13. 1. Ubezwłasnowolnienie podlega prawu ojczystemu osoby fizycznej, której ono dotyczy.

³⁶ W. Ludwiczak, *Międzynarodowe prawo prywatne*, wyd. 4, Warszawa 1961, s. 72; B. Walaszek, M. Sośniak, *Prawo międzynarodowe prywatne*, Wrocław 1963, s. 128; E. Wengerek, [w:] J. Polickiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek, *Postępowanie niesporne*, Warszawa 1962, s. 94.

³⁷ Ustawa z dnia 12 listopada 1965 r. – Prawo prywatne międzynarodowe (Dz.U. z 1965 r. Nr 46, poz. 290), dalej: p.p.m. z 1965 r. Projekty (z 1963 r. oraz z prac parlamentarnych w 1964 oraz 1965 r.) prezentuje K. Przybyłowski, *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*, „Studia Cywilistyczne” 1964, T. V, s. 3–10; idem, *Nowe polskie unormowanie problematyki kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, „Studia Cywilistyczne” 1966, T. VIII, s. 3–14.

³⁸ Zob. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych...*, s. 88.

³⁹ Zob. więcej M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, s. 295 i n.; A. Koziół, K. Sznajder-Peroń, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 190 i n.

⁴⁰ Zob. więcej N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 921 i n.; A. Koziół, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 525 i n.

2. Jeżeli o ubezwłasnowolnieniu cudzoziemca orzeka sąd polski, stosuje się prawo polskie.

Art. 60. 1. Ustanowienie opieki albo kurateli lub innych środków ochronnych dla osoby pełnoletniej podlega prawu ojczystemu tej osoby.

2. Jeżeli sąd polski orzeka o środkach, o których mowa w ust. 1, w stosunku do cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, stosuje się prawo polskie.

3. Wykonywanie środków, o których mowa w ust. 1, podlega prawu państwa, na którego terytorium ma miejsce zwykłego pobytu osoba, której te środki dotyczą.

4. W przypadkach, o których mowa w art. 1107 § 2 i 3 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296, z późn. zm.), stosuje się prawo polskie. To samo dotyczy wykonywania orzeczonych środków.

Art. 62. Dla kurateli do załatwienia poszczególnej sprawy stosuje się prawo państwa, któremu sprawa ta podlega.

W trakcie prac nad nową ustawą kolizyjną, tj. p.p.m. z 2011 r., widoczne bywało rozróżnienie opieki nad dzieckiem oraz osobą dorosłą. Planowano odejście od rozwiązań zawartych w ustawie p.p.m. z 1965 r., bazującej w zakresie spraw dziecka – podobnie jak w sprawach opieki nad dorosłym – na łączniku obywatelstwa. Ale – jak się wydaje – nie zmierzano do całkowitego odejścia od właściwości prawa ojczystego, w szczególności odnośnie do opieki nad osobą dorosłą. W projekcie⁴¹ zawarto osobny przepis dotyczący ubezwłasnowolnienia, które wcześniej w doktrynie zaliczano do statutu zdolności, o czym w dalszej części. Nie zamieszczono natomiast przepisu dotyczącego ustanowienia opieki, co miało znaczenie dla sprawy nie tylko dziecka, lecz także osoby dorosłej⁴². Przepis o opiece (jak również brak takowego) miał znaczenie też dla spraw dotyczących dorosłych. Brak takiego przepisu rodził odnośnie do dorosłych trudności większe niż odnośnie do spraw dzieci, których dotyczyły postanowienia do ewentualnego odpowiedniego zastosowania (np. mówiące o stosowaniu innych środków służących ochronie dziecka). W finalnej wersji ustawy brak ten został uzupełniony właśnie przez, cytowany wyżej, art. 60 p.p.m.

Tym samym omawianych zagadnień powiązanych z konwencyjnymi środkami ochrony dotyczą dwie normy kolizyjne. Art. 60 dotyczący opieki, w powiązaniu z art. 13 dotyczącym ubezwłasnowolnienia, nie wyraża podobnej tendencji, jaką zauważyć można odnośnie do spraw dzieci, tj. doprowadzenia do zmiany stanu prawnego polegającej na wprowadzeniu właściwości prawa zwykłego pobytu osoby dorosłej w sprawach szeroko rozumianych zarządzeń opiekuńczych, a ponadto właściwości prawa własnego, jeżeli zastosowanie środków ochronnych przewidzianych w prawie obcym byłoby niemożliwe. W finalnej wersji ustawy

⁴¹ Rządowy projekt ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe, druk sejmowy nr 1277 (VI kadencja), orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/wgdruk/1277 [dostęp: 11.02.2024].

⁴² Zob. A. Mączyński, *Stosunki rodzinne w projekcie nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007, s. 95; idem, *Przeciwko potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2009, nr 1, s. 20.

pojawił się przepis, który wyraźnie dotyczy opieki i kurateli, a nie dotyczy spraw dzieci, lecz właśnie dorosłych. W ten sposób w obecnych rozwiązaniach ustawowych wyodrębniono nie tylko normę kolizyjną dotyczącą ubezwłasnowolnienia, lecz także osobny przepis dotyczący opieki. Takie ujęcie może pomóc w rozwiązywaniu problemów kwalifikacyjnych (w tym z rozgraniczeniem statutu zdolności) zaistniałych na tle poprzednich ustaw, o których była mowa wcześniej⁴³.

2.3. Szczegółowe unormowania w art. 13 i w art. 60 p.p.m. oraz ich relacja

W obecnym stanie normatywnym o ubezwłasnowolnieniu jest mowa w art. 13 p.p.m. W ust. 1 przewidziano łącznik obywatelstwa, co stanowi kontynuację rozwiązań poprzednich ustaw⁴⁴.

Jednak ust. 2 mówi o stosowaniu własnego prawa przez sąd polski. To drugie rozwiązanie (właściwość *legis fori*), *de facto* oznaczające pośrednią rolę norm jurysdykcyjnych dla określenia prawa właściwego (nie tylko na podstawie obywatelstwa), zajmie w praktyce miejsce rozwiązania opisanego jako pierwsze⁴⁵. Andrzej Mączyński podkreśla m.in., że skoro sądy polskie w sprawie ubezwłasnowolnienia mają zawsze orzekać na podstawie prawa polskiego, to art. 13 ust. 1 nie ma praktycznego znaczenia⁴⁶. Trzeba przy tym zwrócić uwagę, że jak się wydaje, autor, krytykując projekt ustawy, nie miał na celu pominięcia ust. 1, co by oznaczało stosowanie przez sąd polski własnego prawa, ale – usunięcie całego przepisu dotyczącego ubezwłasnowolnienia (i podobnego dotyczącego stwierdzenia zgonu i uznania za zmarłego), co by oznaczało zastosowanie dla tych spraw ogólnego postanowienia dotyczącego zdolności,

⁴³ Zob. też idem, *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Leges sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer, Kraków 2008, s. 324; idem, *Polskie prawo prywatne międzynarodowe u progu XXI*, [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006, s. 573.

⁴⁴ Przy czym M. Pazdan opowiedział się w odniesieniu do ustawy z 1965 r. za zaliczeniem ubezwłasnowolnienia do statutu opieki, a nie do statutu zdolności: *Ubezwłasnowolnienie jest ze swej natury przedsięwzięciem o charakterze opiekuńczym, jego przestanki winny więc podlegać prawu właściwemu dla opieki (o ile nic innego nie wynika wyraźnie z przepisów), nadto i to, że znaczenie ubezwłasnowolnienia znacznie wykracza poza ramy zdolności. [...] Natomiast według prawa właściwego dla zdolności określać będziemy wpływ ubezwłasnowolnienia na zdolność, najczęściej w związku z konkretną czynnością prawną jaka została już dokonana lub ma być dokonana przez osobę ubezwłasnowolnioną*. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych...*, s. 88.

⁴⁵ Ibidem, s. 97–102. M. Pazdan szczegółowo prezentuje problemy kwalifikacyjne rodzące się w razie obowiązywania kilku norm kolizyjnych dla poszczególnych elementów sytuacji życiowej: statut zdolności (*lex patriae*) oraz statut wad oświadczeń woli (*lex causae*). Takim przykładem w obecnym stanie normatywnym, z uwagi na osobny przepis w ustawie z 2011 r., mógłby być też statut ubezwłasnowolnienia z uwagi na to, że norma kolizyjna nie posługuje się wyłącznie łącznikiem obywatelstwa, a przewiduje najczęściej właściwość własnego prawa (*lex fori*).

⁴⁶ Zob. A. Mączyński, *Prawo właściwe dla ubezwłasnowolnienia i uznania za zmarłego*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 201, s. 729, 736.

przewidującego obywatelstwo danej osoby⁴⁷. Mateusz Pilich akcentuje, że *jednostronna norma kolizyjna ust. 2 ma charakter dominujący na tle całokształtu regulacji*⁴⁸.

Agata Koziół i Katarzyna Sznajder-Peroń stają na stanowisku, że twierdzenie o braku praktycznego znaczenia ust. 1 art. 13 p.p.m. *wyduje się uzasadnione jedynie prima facie*⁴⁹. Podają jednak na potrzeby innego stanowiska przykład jego zastosowania nie przez sąd polski, którego dotyczyło spostrzeżenie, ale przez sąd obcy. Mimo że sytuacja zastosowania przez sąd obcy polskiego prawa kolizyjnego (np. dla ewentualnego uwzględnienia odesłania) niejako nie mieści się w problematyce zastosowania ustawy krajowej i perspektywy sądu polskiego, a ponadto – ze względu na obecne tendencje w prawie prywatnym kolizyjnych zmierzające do nieuwzględniania *renvoi* – wystąpi rzadko. Autorki stwierdzają, że *przepis ten zapobiega wówczas odesłaniu zwrotnemu, przeciwdziałając wyłączeniu właściwości prawa polskiego w sprawie dotyczącej polskiego obywatela rozpatrywanej przez sąd obcy oraz odwołują się do poglądu Maksymiliana Pazdana, wyrażonego – za głosami z czasów dyskusji nad p.p.m. z 1926 i 1965 r. odnośnie do podobnie skonstruowanego art. 14 p.p.m., który dotyczy uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu i powiela podobne rozwiązanie dla tego zakresu spraw przewidziane w art. 11 p.p.m. z 1965 r.*⁵⁰ Twierdzenie o znaczeniu art. 13 ust. 1 p.p.m. z 2011 r. w kontekście ust. 2 nie przekonuje (też odnośnie do podobnie skonstruowanego art. 14 p.p.m.) z przyczyn teoretycznych i praktycznych. Kwestia badania obcych norm kolizyjnych (np. polskich) przez sąd zagraniczny, który orzeka na podstawie norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych obowiązujących w danym państwie, stanowi zagadnienie, którego krajowy ustawodawca *de facto* nie może zakładać, a tym samym nawet pośrednio regulować. Jeżeli w sprawie będzie orzekał sąd obcy (tj. będzie miał jurysdykcję np. na podstawie obywatelstwa obcego lub zamieszkania w danym państwie osoby dorosłej), to będzie stosował własne normy kolizyjne. Nawet gdyby został spełniony warunek, że w części ogólnej zakładają one po pierwsze badanie obcych (tu: polskich) norm kolizyjnych celem sprawdzenia odesłania, a po drugie, że przewidują skutek odesłania zwrotnego (czyli niejako powrót do właściwości prawa sądu), to ów cel „zapobiegania wówczas odesłaniu zwrotnemu” wydaje się dyskusyjny. Mogłoby to zachodzić, gdyby obce normy kolizyjne w części ogólnej wyrażały odesłanie zwrotne, a w części szczegółowej posługiwały się np. łącznikiem obywatelstwa, które – z uwagi na polskie obywatelstwo osoby dorosłej – doprowadziłoby do polskich przepisów, a te z kolei by się posługiwały łącznikiem miejsca zamieszkania, akurat *in concreto* znajdującego się w tym państwie. Ale tak nie jest, ponieważ polskie normy kolizyjne nie

⁴⁷ Taki postulat wynika z opinii zgłoszonej w toku prac legislacyjnych. Zob. M. Pazdan, *Perypetie projektu ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym na końcowym etapie procesu legislacyjnego*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2011, T. 8, s. 93–94. A. Mączyński zarzuca rozwiązaniu ust. 2 niesymetryczność oraz nadmierne faworyzowanie prawa polskiego. A. Mączyński, *Prawo właściwe dla ubezwłasnowolnienia...*, s. 736.

⁴⁸ M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczuć..., s. 295.

⁴⁹ A. Koziół, K. Sznajder-Peroń, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., Nb 12.

⁵⁰ M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2017, s. 129.

przewidują w omawianym zakresie łącznika zamieszkania. Natomiast w odwrotnym stanie faktycznym, w którym zagraniczne normy kolizyjne drogą łącznika zamieszkania prowadzą do Polski, a osoba dorosła jest obywatelem obcego państwa, to właśnie ust. 1 art. 13 p.p.m. w powiązaniu z zagranicznymi rozwiązaniami części ogólnej doprowadzi do odesłania zwrotnego, a nie będzie mu zapobiegał. Ponadto w braku ust. 1 art. 13 p.p.m. z 2011 r. odesłanie zwrotne też by nie występowało, skoro ust. 2 art. 13 p.p.m. z 2011 r. mówi o orzekaniu przez sąd polski i – jednostronnie – o zastosowaniu prawa polskiego, a nie wyraża abstrakcyjnego łącznika, który teoretycznie mógłby być zlokalizowany w tym obcym państwie, ani nie przewiduje – dopuszczalnej na tle międzynarodowego prawa – wielostronnej formuły właściwości *legis fori*.

Podsumowując – powyższe wytłumaczenie sensu ust. 1 art. 13 p.p.m. w sytuacji obowiązywania ust. 2 nie przekonuje ani z przyczyn praktycznych, ani z przyczyn teoretycznych (tak samo jak w sprawach uznania za zmarłego i stwierdzenia zgonu podobne wytłumaczenie sensu art. 11 p.p.m. z 1965 r. i jego następcy – art. 14 p.p.m.). Osobną kwestię stanowi to, na którym z tych ustępów ustawodawca powinien poprzestać. Bliższe rozwiązaniom omawianej konwencji z 2000 r. jest rozwiązanie polegające na stosowaniu przez sąd własnego prawa (które może być, ale nie musi, prawem ojczystym), o czym w dalszej części⁵¹.

Z kolei art. 60 p.p.m., odnoszący się do *opieki albo kurateli lub innych środków ochronnych*, nie jest podobną do art. 13 p.p.m. nowością w przepisach krajowych. Stanowi rozbudowaną wersję poprzednich przepisów p.p.m. z 1926 r. oraz 1965 r., z tym że jego zastosowanie – wobec priorytetu konwencji haskiej z 1996 r. w sprawach dzieci – jest ograniczone do spraw osób dorosłych.

Artykuł ten statuuje kilka norm kolizyjnych, ponieważ dla podzakresów spraw przewidziano w nim różne sposoby wskazania prawa właściwego, w tym ujęcie łącznika. *Prima facie* kluczowe znaczenie ma łącznik obywatelstwa osoby dorosłej (pupila), czyli okoliczność przewidziana również jako wyznacznik prawa właściwego dla zdolności (art. 11 p.p.m.) oraz ubezwłasnowolnienia (art. 13 p.p.m.). Jednak – na tle art. 60 ust. 2 p.p.m. – w razie orzekania przez sąd polski, co stanowi zasadniczy punkt odniesienia przy stosowaniu norm kolizyjnych danego państwa: *w stosunku do cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania lub miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej, stosuje się prawo polskie*. Ponadto – w świetle art. 60 ust. 4 p.p.m. – *w przypadkach, o których mowa w art. 1107 § 2 i 3 k.p.c. stosuje się prawo polskie*.

Te rozbudowane i niezbyt zręczne stylistycznie sformułowania oznaczają, podobnie jak na tle krócej ujętego art. 13 p.p.m., o którym była mowa, że jeżeli [...] orzeka sąd polski, stosuje się prawo polskie. *De facto* zgodnie z art. 60 p.p.m. dla opieki albo kurateli lub innych środków ochronnych właściwe jest więc *lex fori*, ponieważ z reguły proceduralnych (art. 1107 § 1

⁵¹ Nie ma przy tym potrzeby rozpoczynać przepisu od słów o ich zastosowaniu w sytuacji, w której orzeka sąd polski, ponieważ normy kolizyjne zawarte w p.p.m. mają generalnie wtedy zastosowanie.

k.p.c.) wynika, że sąd polski co do zasady orzeka w sprawie osoby dorosłej będącej polskim obywatelem (w stosunku do którego polskie prawo jako ojczyste wyznacza art. 60 ust. 1 p.p.m.) albo właśnie mającej w Polsce miejsce zamieszkania lub zwykły pobyt, o którym mowa w art. 60 ust. 2 p.p.m. Natomiast o pozostałych sytuacjach orzekania przez sąd polski, które przewidziano w art. 1107 § 2 i 3 k.p.c. i które wyczerpują przypadki polskiej jurysdykcji, jest mowa w art. 60 ust. 4 p.p.m., który również wskazuje jako właściwe prawo polskie (*lex fori*). Wydaje się, że taka – niepotrzebnie rozbudowana – struktura art. 60 p.p.m. wynika z tego, że w toku prac nad projektem p.p.m. z 2011 r. ust. 2 ujęto w sposób odnoszący się do ówczesnego brzmienia art. 1107 k.p.c.⁵² Zdecydowanie klarowniejsze oraz konsekwentne w stosunku do pozostałych postanowień p.p.m. byłoby ujęcie ust. 2 i 4 łącznie oraz w brzmieniu podobnym do art. 13 ust. 2 i art. 14 ust. 2 p.p.m.⁵³

Na tle rozbudowanego ujęcia art. 60 p.p.m. rodzą się dodatkowe problemy w sytuacji oparcia przez sąd polski jurysdykcji nie na art. 1107 k.p.c., ale na postanowieniach umów bilateralnych, o których była mowa. Literalna interpretacja art. 60 ust. 4 p.p.m., w którym odniesiono się do art. 1107 k.p.c., mogłaby prowadzić do wniosku, że prawo polskie nie jest właściwe w razie ich zastosowania i wystąpienia sytuacji jurysdykcyjnej innej niż opisana w ust. 2. Taki wniosek nie wydaje się jednak merytorycznie słuszny, ponieważ prowadziłby do nieuzasadnionego zróżnicowania sytuacji osób dorosłych, a ponadto utrudnienia funkcjonowania sądów i innych organów. Drogą ust. 4, jak się wydaje, ustawodawca – za uzupełnieniem projektu ustawy – miał na celu całkowite „domknięcie” zastosowania prawa polskiego,

⁵² Art. 1107 k.p.c. został drogą nowelizacji k.p.c. z 2009 r. rozbudowany, co oznaczało, że projektowany art. 60 ust. 2 przestał obejmować inne niż dotyczące cudzoziemca mieszkającego w Polsce – może nie częste, ale mające znaczenie dla praktyki – nowe podstawy jurysdykcji sądów polskich w sprawach o opiekę, kuratelę i inne zarządzenia opiekuńcze, które pojawiły się w art. 1107 § 2 i 3 k.p.c. Przewidują one jurysdykcję sądów polskich do orzekania w razie potrzeby co do położonego w Polsce majątku cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą, jeżeli okaże się to konieczne w interesie tego cudzoziemca (§ 2) oraz w przypadkach innych niż wymienione w § 1 i 2 art. 1107 k.p.c., jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Rzeczypospolitej Polskiej, mającemu miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu za granicą (§ 3). Ponieważ te sytuacje jurysdykcyjne nie zostały przewidziane w ust. 2 projektu przepisu kolizyjnego o opiece, pozostawały w zakresie zastosowania ust. 1, w którym posłużono się łącznikiem obywatelstwa. To oznaczało wskazanie obcego prawa właściwego, ponieważ sprawy te – w tym odnoszące się do majątku położonego w Polsce – dotyczyłyby z istoty cudzoziemców. Pod koniec trwających kilka lat prac nad p.p.m. z 2011 r. uwzględniono zmiany art. 1107 k.p.c. z dniem 1 lipca 2009 r. i dodano właśnie ust. 4, który objął pozostałe (względem ust. 1 i 2) sytuacje orzekania w sprawie dorosłego przez sąd polski. A nawet – o czym poniżej – przewidział, że w tych specyficznych sytuacjach jurysdykcyjnych również prawu polskiemu podlega wykonanie orzeczonych środków opiekuńczych, mimo że ten podzakres – co do zasady – podlega zgodnie z art. 60 ust. 3 prawu państwa wykonania.

⁵³ N. Rycko zauważa, że z zestawienia art. 60 ust. 1 i 2 p.p.m. i art. 1107 § 1 k.p.c. wynika, iż sąd polski ma jurysdykcję do ustanowienia opieki lub kuratel dla cudzoziemca wyłącznie w sytuacjach objętych szczególną normą kolizyjną, w której przewidziano nakaz zastosowania prawa polskiego. Podkreśla, że w sprawie cudzoziemca mającego miejsce zamieszkania w Polsce podstawą ustalenia prawa właściwego jest art. 60 ust. 2 p.p.m., a w odniesieniu do innych cudzoziemców – *prima facie* art. 60 ust. 1 p.p.m., ale według przepisów art. 1107 k.p.c. nie zostanie ona nigdy zastosowana ze względu na brak jurysdykcji krajowej polskich sądów. W związku z powyższym autor wyraża wątpliwość co do celowości treści ust. 1 i 2 p.p.m. zamiast jednostronnej normy kolizyjnej, według której właściwe byłoby prawo polskie. N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 921 i n., pkt 9.

co uczynił, niefortunnie z perspektywy obowiązywania umów bilateralnych, w odniesieniu do sytuacji dodatkowo opisanych w art. 1107 k.p.c. po nowelizacji w 2009 r. W istocie rozwiązania k.p.c. uwzględniono, mimo niewysłowienia tej okoliczności, przy redakcji ust. 2.

Wracając do wątku rozbudowanej struktury art. 60 p.p.m. oraz podzakresów spraw nim objętych, trzeba zwrócić uwagę, że inaczej kolizyjnie uregulowano wykonywanie środków opiekuńczych, ponieważ podlega ono *prawu państwa, na którego terytorium ma miejsce zwykłego pobytu osoba, której te środki dotyczą* (ust. 3). Ponieważ jest to norma uniwersalna, teoretycznie prowadzi do każdego prawa na świecie. Istotne w praktyce dla krajowych organów wymiaru sprawiedliwości są sytuacje wykonywania środków w Polsce, które na tle tego rozwiązania podlegają prawu polskiemu. Wyłącznie taką – jednostronnie określoną właściwość prawa dla wykonywania – przewiduje ust. 4 *in fine* art. 60 p.p.m. w sytuacjach orzekania przez sąd polski w razie potrzeby co do położonego w Polsce majątku cudzoziemca mieszkającego za granicą oraz w każdym przypadku, jeżeli sprawa wykazuje wystarczający związek z polskim porządkiem prawnym lub jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi przebywającemu w Polsce (art. 1107 § 2 i 3 k.p.c.). Takie rozwiązanie nie jest spójne z powiązanymi ściślej z terytorium Polski sprawami polskich obywateli lub mieszkańców Polski, w których to sprawach wykonywanie zarządzeń opiekuńczych jest objęte niejednostronną normą kolizyjną wynikającą z art. 60 ust. 3 p.p.m.

Niezależnie od powyższych rozwiązań art. 60 p.p.m. w świetle art. 62 p.p.m. kuratela do załatwienia poszczególnej sprawy (*ad casum*) podlega prawu państwa, któremu sprawa ta podlega (*lex causae*). Takie rozwiązanie, *de facto* oznaczające akcesyjne powiązanie takiej kurateli z prawem właściwym dla danej czynności, przy której okazji kuratela jest ustanawiana, jest podobne do kolizyjnych rozwiązań dotyczących szczególnych dodatkowych wymagań zdolności (art. 11 ust. 3 p.p.m.) oraz formy czynności prawnej (art. 24 p.p.m.). Jest ono z pewnością wygodne z perspektywy obrotu cywilnoprawnego (też osób trzecich w nim uczestniczących). Praktyczne trudności może wywoływać przy tym rozgraniczenie zastosowania art. 62 p.p.m. w sprawach doraźnej kurateli od spraw stałej kurateli, ponieważ oba rodzaje kurateli mogą mieć tę samą podstawę materialnoprawną (np. mówiącą o okolicznościach uzasadniających zarówno ustanowienie kuratora *ad casum*, jak i kuratora do załatwiania szeregu podobnych spraw) i być podobnie regulowane w przepisach procesowych.

Warto w tym miejscu zauważyć, że w postanowieniach konwencji haskiej z 2000 r. – inaczej niż w p.p.m. – posłużono się jednym, szerszym pojęciem środka ochrony. Wyróżniono przy tym – podobnie jak na tle art. 60 p.p.m. oraz konwencji haskiej z 1996 r. – podzakres wykonywania środka ochrony (np. działanie opiekuna). Mając na względzie materialne prawo sądu oraz zakres zastosowania konwencji haskiej z 1996 r., trzeba przyjąć, że art. 60 p.p.m. znajduje zastosowanie do spraw osób, które ukończyły 18. rok życia⁵⁴. W ust. 3 i 4 wyróżniono

⁵⁴ Zob. *ibidem*, s. 921 i n.

przy tym wykonywanie szeroko rozumianych środków ochronnych⁵⁵. Ma to znaczenie dla szczególnego rozwiązania kolizyjnego, a także – z perspektywy międzyczasowej⁵⁶.

2.4. Kwestia rozgraniczenia statutów ubezwłasnowolnienia oraz opieki z perspektywy łącznego ujęcia środków ochrony w konwencji z 2000 r. i projekcie UE z 2023 r.

Z perspektywy zakresu zastosowania konwencji haskiej z 2000 r., w tym spraw opiekuńczych, kurateli i innych środków ochrony dorosłego, kluczowe znaczenie w obecnym stanie normatywnym w Polsce ma kilka przepisów kolizyjnych, w tym art. 13 p.p.m. oraz art. 60 i 62 p.p.m., przy czym te ostatnie w istocie przewidują kilka norm kolizyjnych (zasadniczy statut opieki i kurateli oraz szczególne rozwiązania dla wykonywania środków opiekuńczych i kurateli *ad casum*). Ściśle powiązany z ich rezultatem zastosowania jest też statut zdolności wyznaczony przez art. 10 p.p.m., o czym niżej. Taka szczegółowość norm kolizyjnych niesie za sobą potrzebę rozgraniczenia zakresów zastosowania, a tym samym – wskazania prawa właściwego obu postanowień. Jest ono praktycznie doniosłe w tych przypadkach, w których w normach tych przewidziano różne rozwiązania kolizyjne, w tym łączniki, jak np. na tle art. 11 i 13 p.p.m. oraz art. 60 i 62 p.p.m. Gdyby ustawodawca ograniczył się do łącznika obywatelstwa osoby dorosłej, problem byłby czysto teoretyczny.

Na przykład różnie w doktrynie kwalifikuje się konieczność (obowiązek) ustanowienia opiekuna prawnego w razie ograniczenia zdolności do czynności prawnych. Na tle części wypowiedzi zaliczany jest on do statutu ubezwłasnowolnienia, a w innych do statutu opieki⁵⁷. Taka różnica w podejściu jest najbardziej widoczna odnośnie do powstania opieki lub podobnej instytucji opiekuńczej z mocy prawa (np. jako konsekwencji ograniczenia zdolności do czynności prawnych w określonej sytuacji życiowej). Ten skutek jest zaliczany w doktrynie nie do statutu ubezwłasnowolnienia, lecz do statutu opieki, co rodzi jednak wątpliwości, np. A. Kozioł i Paulina Twardoch prezentują stanowisko, że art. 60 p.p.m. rozciąga się na powstanie opieki lub dojście do głosu innego środka ochronnego *ex lege*⁵⁸. Na jego rzecz argumentują, że rozwiązanie przeciwne oznaczałoby, iż w odniesieniu do wymienionego wyżej zagadnienia mamy do czynienia z luką, a ponadto, że za nim przemawia także wykładnia historyczna, ponieważ te sprawy były objęte hipotezą „poprzednika”, tj. art. 23 p.p.m. z 1965 r. Argumentacja ta jednak nie przekonuje, ponieważ przeciwne stanowisko nie oznaczałoby luki, a wykładnia historyczna prowadzi do odmiennego wniosku, skoro

⁵⁵ Zob. więcej A. Kozioł, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 527 i n.

⁵⁶ Przyjmuje się, że regulacja p.p.m. z 2011 r. dotycząca wykonywania środków ochronnych ma zastosowanie po wejściu w życie nowej ustawy też do środków ochronnych, które zostały ustanowione wcześniej. Zob. M. Kłoda, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20C. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 803.

⁵⁷ Zob. A. Mączyński, *Statut personalny...*, s. 736–737.

⁵⁸ Np. A. Kozioł, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 525 i n.

w p.p.m. z 2011 r. względem ustawy z 1965 r. dodano właśnie omawiany art. 11 odnoszący się do – autonomicznie kwalifikowanego – ubezwłasnowolnienia.

Osobną kwestię stanowi przy tym rozgraniczenie zastosowania norm kolizyjnych (a tym samym zastosowania materialnego prawa właściwego, w tym obcego) od skutków zasady *lex fori processualis*, tj. uwzględniania przez sądy i organy własnego prawa procesowego. Na przykład w doktrynie rozróżnia się przy tym materialnoprawne uprawnienie do zgłoszenia wniosku o ubezwłasnowolnienie, podlegające statutowi (prawu materialnemu) wyznaczonemu przez miarodajną normę kolizyjną, oraz kwestię obligatoryjnych uczestników, która ma charakter procesowy i jako taka podlega prawu procesowemu sądu (*lex fori*)⁵⁹. Rozróżnienie to widoczne jest również na tle kurateli przewidzianej przez prawo materialne oraz kurateli procesowej, której przykłady były wcześniej podane. Różne jest podejście doktryny do ustanowienia doradcy tymczasowego w toku postępowania o ubezwłasnowolnienie w trybie art. 548–551 k.p.c. Można argumentować za objęciem tej instytucji zasadą *lex fori processualis* z uwagi na związek tego środka z postępowaniem sądowym, którego prawidłowy rezultat środek ten ma zabezpieczać⁶⁰. W doktrynie podkreśla się, że kuratela prawa procesowego nie mieściła się w zakresie art. 23 p.p.m. z 1965 r. (co obecnie należy odnieść do art. 60 p.p.m.), ponieważ ustanowienie kuratora w postępowaniu cywilnym oraz jego prawa i obowiązki procesowe są regulowane normami procesowymi obowiązującymi w siedzibie sądu⁶¹.

Można też zaliczać tę instytucję do statutu wyznaczonego normami p.p.m. (np. statutu opieki), argumentując, że ustanowienie takiego doradcy wywołuje ściśle określone skutki materialnoprawne i służy ochronie osoby ubezwłasnowolnianej w obrocie z osobami trzecimi⁶².

Zakres zastosowania art. 13 p.p.m. obejmuje przesłanki ustanowienia częściowego lub całkowitego ubezwłasnowolnienia lub innego podobnego środka skutkującego powiązanymi ze sobą: ograniczeniem zdolności do czynności prawnych i wprowadzeniem podmiotu, którego funkcją jest wsparcie osoby dorosłej w funkcjonowaniu w obrocie cywilnoprawnym. Problematyczne może być dookreślenie jego skutków, ponieważ – zgodnie z wykładnią systemową – potrzebne jest wzięcie pod uwagę też zakresu zastosowania normy dotyczącej zdolności oraz opieki lub kurateli. Przyjmuje się, że zasadniczy skutek ubezwłasnowolnienia – ograniczenie częściowe lub całkowite zdolności do czynności prawnej – podlega statutowi ubezwłasnowolnienia. Natomiast statutowi zdolności, o czym niżej, podlegają następstwa ograniczonej

⁵⁹ Zob. M. Pazdan, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 614.

⁶⁰ N. Rycko widzi wniosek o stosowaniu krajowych przepisów o doradcy tymczasowym, podobnie jak w przypadku legitymacji procesowej prokuratora w sprawach rodzinnych, w konstrukcji przepisów koniecznego zastosowania. Wydaje się jednak, że nie ma potrzeby sięgania do tej instytucji zaliczanej do części ogólnej. Podobieństw można by natomiast szukać odnośnie do udziału prokuratora w postępowaniu dotyczącym osoby dorosłej. N. Rycko, *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., pkt 15

⁶¹ Zob. W. Ludwiczak, *Międzynarodowe prawo prywatne*, Warszawa 1996, s. 221.

⁶² Zob. M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 297.

zdolności do czynności prawnych bądź jej braku. Wydaje się, że konieczne jest też wzięcie pod uwagę statutu określonej czynności prawnej, np. statutu kontraktu, do którego akcesyjnie może prowadzić statut nienależnego świadczenia (np. rozliczeń nieważnej umowy).

Ponieważ ust. 1 teoretycznie prowadzi do każdego prawa na świecie, w jego hipotezie mieszczą się też inne instytucje prawne niż przewidziane w prawie polskim, które spełniają podobną funkcję ochronną dla osoby dorosłej oraz uczestników obrotu (m.in. stron czynności prawnych lub obligacyjnego stosunku pozaumownego, np. deliktowego). Z uwagi na to, że ust. 2 w praktyce orzeczniczej polskich sądów będzie prowadzić do zastosowania konstrukcji prawa polskiego, zakres ten obejmie instytucje przewidziane w k.c. oraz k.r.o.⁶³

Teoretycznie zakres zastosowania art. 60 p.p.m. trzeba widzieć szeroko, ponieważ tego wymaga kwalifikacja każdego przepisu kolizyjnego, a ponadto ustawodawca posłużył się szeroką formułą *innych [niż opieka i kuratela] środków ochronnych*. W polskim prawie i licznych zagranicznych systemach normatywnych przewidziano opiekę dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (pupila); kuratelę dla osoby dorosłej, jeżeli opiekun doznaje przemijającej przeszkody w sprawowaniu opieki; kuratelę dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo; stałą (tj. nie tylko na potrzeby załatwienia konkretnej sprawy) kuratelę bądź inną formę asysty lub wspomagania osoby niepełnosprawnej w obrocie cywilnoprawnym, podobne stałe instytucje prawne dotyczące osoby przebywającej w szpitalu lub placówce opiekuńczej albo osoby nieobecnej. Mogą one powstać z mocy prawa, decyzji sądu lub innego organu, a w niektórych systemach prawnych – też skutkiem czynności prawnej (np. pełnomocnictwa lub czynności prawnej pod warunkiem zawieszającym zaistnienia sytuacji wymagającej ochrony⁶⁴). Jako przykład „ustanowienia środka ochronnego” wymienia się np. zezwolenie na dokonanie czynności w imieniu osoby dorosłej pozostającej pod kuratelą⁶⁵.

Zarazem trzeba mieć na względzie, że dyspozycje ust. 2 i 4 art. 60 p.p.m. prowadzą do właściwości prawa polskiego, jeżeli sprawa jest rozpoznawana przez polski sąd lub organ.

⁶³ A. Koziół i K. Sznajder-Peroń zwracają uwagę, że nieco inaczej trzeba interpretować ust. 1 art. 13 p.p.m., tj. ujmować go szeroko z uwagi na charakter rozgraniczający systemy prawne różnych państw. Natomiast ustalenie zakresu ust. 2 powinno być dokonywane według *legis fori*, ponieważ przepis ten wyraża normę jednostronną wskazującą jedynie prawo polskie. Wydaje się, że to spostrzeżenie może dotyczyć nie tyle zakresu zastosowania norm kolizyjnych przewidzianych w ust. 1 i 2, które są takie same, ile drugiego oblicza zakresu, tj. zakresu wskazania, który odnosi się albo do któregoś z praw zagranicznych, albo do prawa krajowego. Tym samym zachodzi nie tyle inna interpretacja hipotezy, która występuje, zanim znane są wskazanie i prawo właściwe, ile inny efekt na tle prawa wskazanego, tj. dyspozycji. A. Koziół, K. Sznajder-Peroń, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 192 i n. Odnośnie do dwóch płaszczyzn opisu zakresu normy kolizyjnej i kwalifikacji zob. P. Mostowik, *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2006, s.

⁶⁴ Przykładowo rozwiązanie prawne wspomniane przez P. Lagarde'a polegające na udzieleniu przez osobę dorosłą upoważnienia do reprezentacji w sytuacji, gdy ta pierwsza nie będzie mogła już prowadzić sama swoich spraw (*mandat d'inaptitude*), mocą jednostronnej czynności prawnej lub umowy zawieranej z mandatariuszem. Konwencja z dnia 13 stycznia 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych. Sprawozdanie wyjaśniające Paula Lagarde'a. Konwencja i zalecenie przyjęte przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym, Haga 2017, s. 72 i n. (dalej: Sprawozdanie wyjaśniające).

⁶⁵ A. Koziół, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 525 i n.

Taka perspektywa orzecznicza jest kluczowa dla oceny stosowania norm kolizyjnych, które z zasady znajdują zastosowanie – podobnie jak normy procesowe – właśnie w państwie ich wydania (ewentualnie uczestniczącym w danym instrumencie międzynarodowym). Stąd dyspozycja sygnalizowanych norm kolizyjnych (zakres wskazania) doprowadzi zasadniczo do zastosowania instytucji prawnych przewidzianych w k.c. i k.r.o.

W zakres statutu opieki (prawa właściwego wyznaczonego normą art. 60 p.p.m.) wchodzi zagadnienia dotyczące przesłanek ich ustanowienia⁶⁶, sposób wyznaczenia osoby opiekuna, kuratora, asystenta, w tym jej kwalifikacje i obowiązek objęcia takiej funkcji, a ponadto zakres jej uprawnień i obowiązków, w tym zakres reprezentacji osoby dorosłej (pupila), wynagrodzenie, jak też nadzór właściwych organów sądowych lub administracyjnych nad ich wykonywaniem⁶⁷. Statut opieki obejmuje też szeroko rozumiane: modyfikację i zakończenie środka ochronnego, w tym przesłanki zmiany osoby opiekuna lub kuratora oraz zniesienia, cofnięcia lub ustania opieki lub kurateli bądź innego podobnego zarządzenia (środka ochronnego).

W doktrynie pojawia się przy tym wątpliwość, czy ustanie opieki powinno zostać zaliczone nie do zakresu ust. 1, mówiącego jedynie o ustanowieniu opieki, ale do ust. 3, mówiącego o jej wykonywaniu⁶⁸. Wydaje się, że problem ten nie powstaje, przez ustanowienie bowiem w ust. 1 trzeba typowo rozumieć też rozstrzygnięcie negatywne, tj. zniesienie opieki, kurateli lub podobnego rozwiązania z uwagi na brak przesłanek (np. zmianę stanu faktycznego) do ich dalszego trwania. Ust. 3 zaś dotyczy wykonywania, a nie niewykonywania np. z uwagi na ustanie opieki lub kurateli. Z kolei odnośnie do zakończenia opieki lub kurateli rodzi się w relacji z ubezwłasnowolnieniem kwestia podobna do tej, którą zasygnalizowano odnośnie do jego ustanowienia, tj. pytanie, czy skutek polegający na uchyleniu ubezwłasnowolnienia lub podobnego środka ochronnego rozciągający się na uchylenie opieki lub kurateli (np. *ex lege*) podlega statutowi wyznaczonemu przez art. 13 p.p.m. bądź art. 60 p.p.m. Na to pytanie należy odpowiedzieć w sposób konsekwentny względem odpowiedzi na wcześniejsze pytanie dotyczące powstania opieki lub kurateli w związku z ustanowieniem ubezwłasnowolnienia lub podjęcia podobnego środka ograniczenia zdolności do czynności prawnych.

Wśród szczegółowych rozwiązań prawa polskiego, które będzie najczęściej właściwe, można wskazać też przykłady udzielania zezwolenia w ważniejszych sprawach osoby pod opieką lub kuratelą (np. na przyjęcie osoby dorosłej do szpitala psychiatrycznego) oraz

⁶⁶ Odnośnie do zakwalifikowania konieczności (swego rodzaju obowiązku w ramach danego porządku prawnego) ustanowienia opieki prawnej do statutu ubezwłasnowolnienia zob. A. Mączyński, *Statut personalny...*, s. 736–737.

⁶⁷ Zob. B. Walaszek, M. Sośniak, *Zarys prawa międzynarodowego prywatnego*, Warszawa 1973, s. 264.

⁶⁸ Stanowisko, że problematyka ustania opieki nie mieści się w zakresie jej ustanowienia ani wykonywania, przedstawia N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 921 i n., pkt 17.

zobowiązania osoby uzależnionej od alkoholu do poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego⁶⁹.

Osobne rozwiązanie kolizyjne wynika z art. 60 ust. 3 p.p.m. odnośnie do wykonywania opieki lub kurateli bądź podobnego środka opiekuńczego. Wydaje się, że ustawodawca zainspirował się brzmieniem konwencji haskich (w tym z lat 1996 i 2000), w których takie rozwiązanie osobne względem zasadniczego statutu (odpowiedzialności rodzicielskiej i ochrony dorosłego) zostało przewidziane. Stąd dla wyróżnienia, niekiedy niełatwego w praktyce, sytuacji „wykonywania” środków i na tle p.p.m. przydatne są poniższe szczegółowe uwagi dotyczące art. konwencji z 2000 r.⁷⁰

Z kolei w art. 62 p.p.m. przewidziano rozwiązanie szczególne dla kurateli do załatwienia poszczegółnej sprawy, będące *lex specialis* w stosunku do art. 60 p.p.m. Kuratela *ad actum* nie podlega statutowi opieki, lecz jest niejako dokooptowana do sprawy, w której ma wystąpić kurator, z uwagi na ścisły związek sprawy i organu, który ustanowił taką kuratelę, oraz osoby dorosłej, której ona dotyczy⁷¹. Nikodem Rycko celnie zwraca uwagę, że zamiast typowej normy kolizyjnej ustawodawca nakazał stosowanie innego prawa, które należy ustalić na podstawie odrębnej normy kolizyjnej, miarodajnej w danym przypadku⁷².

Inne, szersze i łączne, ujęcie zakresu (hipotezy) normy kolizyjnej przyjęto w konwencjach haskich z lat 1905 i 2000 oraz projekcie UE z 2023 r., o czym będzie mowa w dalszej części. W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę, że na tle tych aktów międzynarodowych do opisu hipotez (zakresów) norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych posłużono się pojęciem środka ochrony,

⁶⁹ Zob. więcej A. Koziół, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 525 i n.

⁷⁰ A. Koziół i P. Twardoch przyjmują, że na tle art. 60 ust. 3 p.p.m. może wystąpić problem nazywany konfliktem ruchomym. Autorki stwierdzają, że powiązanie właściwości prawa dla wykonywania środków ochronnych z każdorazowym miejscem zwykłego pobytu osoby, której środki te dotyczą, może prowadzić do wystąpienia takiego konfliktu. Podają przykład, w którym osoba dorosła zmienia miejsce zwykłego pobytu po ustanowieniu środka ochronnego, jednak przed wyczerpaniem możliwości wykonywania tego środka, co ma rodzić ryzyko, że po zmianie statutu środek ten nie będzie mógł być wykonywany. Proponują wówczas zabieg dostosowania i poszukiwanie środka ochronnego najbardziej zbliżonego w prawie miejsca aktualnego pobytu osoby dorosłej, aby ustanowiona ochrona mogła być wykonywana, ewentualnie – ustanowienie przez sąd polski nowego środka ochronnego. Wydaje się, że przykład ten nie do końca odpowiada p.p.m. z 2011 r., w którym dodano – względem p.p.m. z 1965 r. – właśnie ust. 3 (założony w tym przykładzie), tj. łącznik miejsca aktualnego wykonania środka ochrony, a ponadto ustawa nie posługuje się łącznikiem zwykłego pobytu osoby dorosłej. Takie rozwiązanie w polskim stanie normatywnym dotyczy, w świetle konwencji haskiej z 1996 r., spraw dzieci. Odnośnie do osób dorosłych znaczenie obecnego miejsca zwykłego pobytu wynika zaś z konwencji haskiej z 2000 r., która jednak w Polsce nie obowiązuje. Ibidem.

⁷¹ Zob. B. Walaszek, *Opieka...*, s. 337, 340.

⁷² Zob. N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 921 i n., pkt 22. Dyskusyjne może być przy tym stwierdzenie, że nie jest to równoznaczne z zaliczeniem kurateli do zakresu statutu regulującego dane zagadnienie, a kuratela do załatwienia poszczegółnej sprawy podlega własnemu, odrębnemu statutowi, jednak wskazanemu pośrednio przez nakaz zastosowania *legis causae*. Wydaje się bowiem, że nie ma potrzeby teoretycznego mnożenia statutów. Autor nie akceptuje przy tym skutku, który by polegał na tym, żeby dopuszczalność wyboru prawa właściwego dla danej sprawy głównej skutkowałą możliwością wyboru statutu związanej z nią kurateli. Z takim podejściem należy się zgodzić, z tym że będzie ono wynikać z tego, że kuratela zostaje dokooptowana np. do prawa, które zostało już wybrane, wybór częściowy zaś nie miałby uzasadnienia, skoro w omawianym przepisie jest mowa o dołączeniu kurateli do prawa rządzącego czynnością prawną (a nie wtórnym odłączeniu omawianego zakresu).

które kompleksowo obejmuje zarówno ubezwłasnowolnienia (ewentualnie inne podobne rozwiązania prawne ograniczające zdolność do czynności prawnych), jak i opiekę prawną (bądź inne podobne instytucje, np. kuratelę, pełnomocnictwo lub asystę, jak też zatwierdzenie przez sąd). Inaczej niż w krajowych ustawach (p.p.m. i k.p.c.) brak na tle tych aktów normatywnych osobnej regulacji tych spraw, występujących w praktyce przeważnie łącznie.

2.5. Wskazanie prawa właściwego dla zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych na tle art. 11 p.p.m. – wzmianka

Trzeba mieć przy tym na względzie, że zasadniczo kwestia zdolności (w tym zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych) nie są regulowane omówionymi wyżej normami jurysdykcyjnymi i kolizyjnymi. Na tle ustaw p.p.m. z 1926 r. i 1965 r.⁷³ statut zdolności obejmował również kwestię ubezwłasnowolnienia jako instytucji prawnej (ale nie wszelkie kwestie zdolności do wyrażenia oświadczenia woli *in concreto*⁷⁴). W p.p.m. z 2011 r. ubezwłasnowolnienia dotyczy osobny przepis, ale częściowo (kolizyjnie – bezpośrednio, a jurysdykcyjnie – pośrednio z uwagi na taką podstawę jurysdykcji) oparty też na łączniku obywatelstwa.

Powyższy stan normatywny stanowi zobrazowanie zjawiska kolizyjnej fragmentaryzacji sytuacji życiowej, które w praktyce może prowadzić do zastosowania kilku praw właściwych (dla kwestii częściowych). W zakresie art. 13 p.p.m. mieszczą się w szczególności przesłanki, rodzaje i – co do zasady – skutki ubezwłasnowolnienia. Na tym tle rodzi się kwestia rozgraniczenia statutu ubezwłasnowolnienia oraz statutu zdolności (wyznaczanego przez art. 11 p.p.m.), w tym wpływ ubezwłasnowolnienia na zdolność do czynności prawnych. W doktrynie zalicza się go do statutu ubezwłasnowolnienia, ale już następstwa ograniczonej zdolności do czynności prawnych albo skutki pozbawienia zdolności do czynności prawnych na skutek ubezwłasnowolnienia całkowitego poddaje się statutowi zdolności (personalnemu) ubezwłasnowolnionego. Trzeba mieć przy tym na względzie, że art. 11 ust. 3 mówi o zastosowaniu prawa, któremu czynność prawna podlega, jeżeli z tego prawa wynikają szczególne wymagania w zakresie zdolności w odniesieniu do tej czynności prawnej. Wydaje się, że należy przez to rozumieć dodatkowe przesłanki zdolności, a nie poddanie całej tej problematyki

⁷³ Na tle większości wypowiedzi w doktrynie, o których była mowa, z wyjątkiem stanowiska M. Pazdana o zaliczeniu ubezwłasnowolnienia do zakresu zastosowania (i wskazania prawa właściwego) normy dotyczącej opieki nad dorosłym.

⁷⁴ Osobne zagadnienie to ograniczenia zakresu zastosowania statutu zdolności (zwanego prawem personalnym) na rzecz innych statutów (prawa wskazanego normami kolizyjnymi posługującymi się innymi łącznikami) – zob. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych...*, s. 58 i n. Autor (ibidem, s. 101) postuluje: *Niech zatem to prawo, które jest właściwsze dla samej czynności prawnej, decyduje również o tym, jakie znaczenie dla ważności czynności ma fakt psychicznej anormalności po stronie osoby, która tę czynność dokonała*. Tym samym kwestia ta nie ma być poddana osobnemu, samodzielnemu statutowi zdolności (wyznaczanemu wówczas na podstawie art. 9 p.p.m. z 1965 r.) ani w obecnym stanie normatywnym – osobnemu statutowi ubezwłasnowolnienia.

innemu statutowi (*legis causae*) w razie dokonywania czynności prawnej, ponieważ oznaczałoby to – niezakładaną przez ustawodawcę – marginalizację zasady wyrażonej art. 10 ust. 1 p.p.m. W ust. 3 art. 10 p.p.m. jest mowa, że *Przepis ust. 1 nie wyłącza zastosowania prawa [...]*, a nie – że nie ma zastosowania do dokonywania czynności prawnej, a ponadto o *szczególnych wymaganiach zdolności*, a nie o zdolności jako takiej⁷⁵. Jednocześnie trzeba wziąć pod uwagę, że opieka lub kuratela nad osobą ubezwłasnowolnioną podlega statutowi wyznaczonemu osobno na podstawie art. 60 p.p.m. Wielość tych postanowień kolizyjnych nie wywołuje skutku rozdrobnienia sprawy na kilka praw właściwych, jeżeli w danym stanie faktycznym łącznikiem kolizyjnym będzie obywatelstwo osoby dorosłej. Inna sytuacja wystąpi w razie zastosowania przez sąd własnego prawa na gruncie art. 13 p.p.m. (podobnie na tle konwencji haskiej z 2000 r.) w sytuacji oparcia jurysdykcji w sprawie o ubezwłasnowolnienie na innej podstawie (np. zamieszkanu).

Zgodnie z art. 11 ust. 1 i 3 p.p.m. zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osoby fizycznej podlegają prawu ojczystemu danej osoby. Zastosowanie znajduje ponadto prawo, któremu czynność prawna podlega (*lex causae*), jeżeli wynikają z niego szczególne wymagania w zakresie zdolności w odniesieniu do tej czynności prawnej (np. uznania ojcostwa lub przysposobienia)⁷⁶.

Jednocześnie dodatkowe wymagania zdolności bycia opiekunem lub kuratorem (np. kryterium wiekowe) podlegają jednak prawu właściwemu dla ustanowienia opieki, a nie statutowi personalnemu samego opiekuna lub kuratora. Osobnym zagadnieniem jest okoliczność, że brak uprawnienia do działania w roli przedstawiciela ustawowego może zostać, zgodnie z art. 19 konwencji haskiej z 2000 r., sanowany zastosowaniem prawa państwa, w którym znajdowały się osoby dokonujące danej czynności prawnej.

Wydaje się, że trzeba w tym miejscu odwołać się do prezentowanego w doktrynie sposobu rozstrzygania kwestii pierwotnej (wyjściowej), tj. przysługiwania pełnej zdolności do czynności prawnej (np. z uwagi na osiągnięcie wieku), która to zdolność miałaby zostać ograniczona (drogą ubezwłasnowolnienia lub podobnego zarządzenia opiekuńczego)⁷⁷.

To rozwiązanie wpisuje się w ogólną charakterystykę obecnego stanu prawnego, w którym dominujące znaczenie w sprawach osobowych i opiekuńczych osoby dorosłej ma jej obywatelstwo. Ponieważ okoliczność ta odgrywa rolę zarówno jako podstawa jurysdykcji, jak i łącznik kolizyjny, to w efekcie sąd orzeka na podstawie własnego prawa. Do takiego

⁷⁵ Podobny skutek może wynikać z wyraźnych postanowień części szczegółowej prawa prywatnego międzynarodowego, np. art. 58 p.p.m. stanowi, że o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga prawo ojczyste danego nupturienta.

⁷⁶ Zob. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych...*, s. 23, 84–85; J. Poczołut, *Osoby, pełnomocnictwo, czynności prawne i dawność w projekcie ustawy prawo prywatne międzynarodowe z września 2004 r. – wprowadzenie do dyskusji*, [w:] *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70. urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005, s. 691–694; A. Mączyński, *Statut personalny...*, s. 320–322.

⁷⁷ Ocena takiej kwestii (*Erstfrage*) podlega prawu materialnemu wskazanemu normą kolizyjną *legis fori*. Zob. A. Mączyński, *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1983, s. 51–52.

efektu (*lex fori*) prowadzi również konwencja haska z 2000 r., z tym że jurysdykcja i prawo właściwe opierają się na zwykłym (stałym) pobycie osoby dorosłej⁷⁸.

3. Skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia mocą k.p.c. oraz brak merytorycznego rozpoznania sprawy w Polsce

3.1. Ewolucja prawa

Rozwój k.p.c. w zakresie międzynarodowego postępowania cywilnego został omówiony wyżej, przy okazji tematyki jurysdykcji krajowej. Odnośnie do problematyki skuteczności (uznania lub wykonania) w Polsce zagranicznego orzeczenia trzeba mieć dodatkowo na względzie, że z pierwotnej treści cz. III k.p.c. wynikało, że omawiane sprawy w praktyce były rozpoznawane przez sądy polskie częściej, niż to się dzieje obecnie w świetle cz. IV kodeksu po nowelizacji w 2009 r. m.in. z uwagi na brak uwzględniania zawisłości sprawy za granicą jako negatywnej przesłanki merytorycznego sprawowania jurysdykcji oraz węższe ujęcie skuteczności zagranicznych orzeczeń w powiązaniu z szerszym zakresem jurysdykcji wyłącznej. Skuteczność zagranicznych orzeczeń sądowych uzależniono w art. 1145-1153 k.p.c. od ich uznania lub stwierdzenia ich wykonalności przez sąd polski. Wyjątkiem był opisany w art. 1145 § 2 k.p.c. wąski zakres niektórych spraw dotyczących cudzoziemców⁷⁹. Zagraniczne orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu cudzoziemca mieści się w tym zakresie, stąd nie wymagało uznania. Zaś podobne orzeczenie dotyczące polskiego obywatela nie mogło być uznane (podobnie jak dotyczące apatrydy mieszkającego w Polsce), ponieważ w k.p.c. w ówczesnej treści art. 1106 k.p.c. statuowana była jurysdykcją wyłączną sądów polskich.

Warunkami skuteczności orzeczenia w Polsce, badanymi w postępowaniu delibacyjnym, były m.in. wzajemność w państwie pochodzenia (art. 1146 *in initio*)⁸⁰, okoliczność, że *sprawa nie należy, według polskiego prawa lub umowy międzynarodowej, do wyłącznej jurysdykcji sądów*

⁷⁸ Odnośnie do skutków faktycznych sytuacji prawnej tożsamości jurysdykcji i prawa właściwego (*forum i ius*), w tym dla sprawności postępowania, a tym samym skutecznej ochrony interesów stron zob. M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2015, s. 290. Autor w odniesieniu do art. 13 p.p.m. mówi o *paralelności (inaczej – równoległości albo współbieżności) jurysdykcji i prawa właściwego w postaci jednostronnej normy kolizyjnej, poddającej sprawy cudzoziemców prawu polskiemu, jeżeli sąd polski orzeka w sprawie cudzoziemca*. Idem, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 295.

⁷⁹ Nie wymagały uznania prawomocne orzeczenia sądu zagranicznego w sprawach niemajątkowych obywateli obcych wydane przez sąd właściwy według ich prawa ojczystego, chyba że orzeczenie takie ma być podstawą zawarcia związku małżeńskiego albo stanowić podstawę wpisu w księdze stanu cywilnego, w księdze wieczystej lub innym rejestrze w Polsce.

⁸⁰ A. Maczyński podkreśla, że chodziło o wzajemność faktyczną, którą – zgodnie ze stanowiskiem doktryny – wystarczyło stwierdzić formalnie (a nie umowną, rozumianą jako obowiązywanie stosownej umowy międzynarodowej). A. Maczyński, *Rozwód...*, s. 91–92.

polskich lub sądów państwa trzeciego (pkt 2)⁸¹, brak sprzeczności orzeczenia z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego (pkt 5), okoliczność, iż przy wydaniu orzeczenia w sprawie, w której należało zastosować prawo polskie, prawo to zostało zastosowane, chyba że zastosowane w sprawie obce prawo nie różni się w sposób istotny od prawa polskiego (pkt 6)⁸². To ostatnie rozwiązanie w sposób oczywisty wynika z funkcji tego postanowienia, tj. doprowadzenia do tego, by wydane za granicą orzeczenia (na podstawie prawa wyznaczonego obcymi normami kolizyjnymi), które podlegają uznaniu (*res iudicata*), nie odbiegały znacząco od orzeczeń w takiej samej sprawie, które są wydawane przez sąd polski (po zastosowaniu norm kolizyjnych stosowanych w Polsce). Co do stwierdzenia wykonalności przesłankę stanowił też fakt, że ich wykonalność była przewidziana w umowie międzynarodowej (art. 1153). Ten ostatni warunek nie dotyczył orzeczeń sądu zagranicznego uwzględniającego roszczenia o alimenty w sprawach ze stosunków rodzinnych, pod warunkiem wzajemności. Z dniem 1 lipca 1996 r. został on zniesiony⁸³, co oznaczało szersze otwarcie na wykonywanie zagranicznych orzeczeń. Dalsza liberalizacja wymagań skuteczności zagranicznych orzeczeń nastąpiła w latach 90. XX w. i w pierwszej dekadzie XXI w. Z dniem 1 lipca 2009 r. nastąpiła nowelizacja cz. IV k.p.c., stanowiąca w istocie rekodyfikację przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, o czym w dalszej części. Wobec priorytetu prawa międzynarodowego i unijnego stosowanie przepisów krajowych w szeregu spraw cywilnych jest nieczęste, co jednak nie dotyczy przedmiotu konwencji haskiej z 2000 r. Nowa regulacja jest bardziej szczegółowa i systematycznie wydzielono w niej postanowienia dotyczące przeszkody procesowej immunitetu sądowego strony postępowania (art. 1111–1116).

3.2. Art. 1145 i n. k.p.c. jako przesłanki skuteczności zagranicznych orzeczeń

W obecnym kolizyjnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń mają art. 1145 i n. k.p.c. Reguły te znajdują zastosowanie nie tylko do wyroków lub postanowień sądu, lecz także do rozstrzygnięć innych organów państw obcych wydanych w sprawach cywilnych, co może dotyczyć właśnie środków ochrony dorosłego.

Zgodnie z tymi przepisami:

⁸¹ Przy czym, zgodnie z art. 1146 § 3 k.p.c., przestrzeganie warunku wzajemności nie było wymagane w sprawach należących według prawa polskiego do wyłącznej jurysdykcji państwa, skąd pochodzi orzeczenie.

⁸² J. Jodłowski podkreśla, że właściwość prawa polskiego należało na tle tego postanowienia oceniać z perspektywy polskich norm kolizyjnych (tj. potencjalnej sytuacji, w której w danej sprawie orzekałby sąd polski), a nie z użyciem przepisów kolizyjnych państwa pochodzenia orzeczenia. J. Jodłowski, *Nowe przepisy k.p.c. z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego*, Warszawa 1962, s. 37; idem, *Zastosowanie prawa polskiego jako przesłanka uznania orzeczenia sądu zagranicznego i zasada ekwiwalentności prawa*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985, s. 124–126.

⁸³ Przez art. 1 pkt 108 ustawy nowelizującej z 1 marca 1996 r. (Dz.U. z 1996 r. Nr 43, poz. 189).

Art. 1145. Orzeczenia sądów państw obcych wydane w sprawach cywilnych podlegają uznaniu z mocy prawa, chyba że istnieją przeszkody określone w art. 1146.

Art. 1146 § 1. Orzeczenie nie podlega uznaniu, jeżeli:

- 1) nie jest prawomocne w państwie, w którym zostało wydane;
- 2) zapadło w sprawie należącej do wyłącznej jurysdykcji sądów polskich;
- 3) pozwanemu, który nie wdał się w spór co do istoty sprawy, nie doręczono należyście i w czasie umożliwiającym podjęcie obrony pisma wszczynającego postępowanie;
- 4) strona w toku postępowania była pozbawiona możliwości obrony;
- 5) sprawa o to samo roszczenie między tymi samymi stronami zawisła w Rzeczypospolitej Polskiej wcześniej niż przed sądem państwa obcego;
- 6) jest sprzeczne z wcześniej wydanym prawomocnym orzeczeniem sądu polskiego albo wcześniej wydanym prawomocnym orzeczeniem sądu państwa obcego, spełniającym przesłanki jego uznania w Rzeczypospolitej Polskiej, zapadłymi w sprawie o to samo roszczenie między tymi samymi stronami;
- 7) uznanie byłoby sprzeczne z podstawowymi zasadami porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej (klauszula porządku publicznego).

Art. 1148 § 1. Każdy, kto ma w tym interes prawny, może wystąpić do sądu z wnioskiem o ustalenie, że orzeczenie sądu państwa obcego podlega albo nie podlega uznaniu.

§ 2. Do wniosku o ustalenie, że orzeczenie sądu państwa obcego podlega uznaniu, należy dołączyć dokumenty wymienione w art. 1147, a do wniosku o ustalenie, że orzeczenie nie podlega uznaniu, urzędowy odpis orzeczenia wraz z jego uwierzytelnionym przekładem na język polski.

Art. 1150. Orzeczenia sądów państw obcych w sprawach cywilnych, nadające się do wykonania w drodze egzekucji, stają się tytułami wykonawczymi po stwierdzeniu ich wykonalności przez sąd polski. Stwierdzenie wykonalności następuje, jeżeli orzeczenie jest wykonalne w państwie, z którego pochodzi, oraz nie istnieją przeszkody określone w art. 1146 § 1 i 2.

W obecnym stanie normatywnym orzeczenie sądu zagranicznego podlega w Polsce uznaniu z mocy prawa (*ex lege*), chyba że zostanie stwierdzone inaczej na podstawie enumeratywnego katalogu przesłanek negatywnych (podstaw odmowy). Jeżeli orzeczenie podlega wykonaniu, to może to nastąpić (tj. stanowi ono tytuł wykonawczy) po – uproszczonym w nowelizacji z 2009 r.⁸⁴ – stwierdzeniu wykonalności (art. 1150 k.p.c.). W toku tego postępowania tamującą rolę mogą odegrać podobne okoliczności jak te, które tamują uznanie (art. 1146 k.p.c.). Kluczowe okoliczności uzasadniające odmowę uznania albo stwierdzenia wykonalności to wyłączna jurysdykcja sądów polskich (art. 1106[1] § 2 k.p.c.), brak należytego doręczenia pisma wszczynającego postępowanie, brak możliwości obrony, wcześniejsza zawisłość tej samej sprawy przed sądem krajowym, sprzeczność z wcześniej wydanym w sprawie prawomocnym orzeczeniem sądu polskiego albo innym orzeczeniem zagranicznym uznanym oraz klauzula porządku publicznego (tj. sprzeczność uznania z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego)⁸⁵.

⁸⁴ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2008 r. Nr 234, poz. 1571), dalej: nowelizacja k.p.c. z 2009 r. Zob. więcej K. Weitz, *Założenia i kierunki reformy przepisów kodeksu postępowania cywilnego o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2001, z. 4, s. 912 i n.

⁸⁵ Zob. więcej K. Lubiński, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 11, s. 98 i n.; J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. Międzynarodowe postępowanie cywilne.

3.3. Obszerna nowelizacja art. 1145 i n. k.p.c. z dniem 1 lipca 2009 r.

Drogą nowelizacji k.p.c. z dniem 1 lipca 2009 r. nastąpiła liberalizacja uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń w Polsce. Skutek rozstrzygnięcia sprawy za granicą (w państwie jego wydania) często w dzisiejszym stanie normatywnym jest rozciągany na terytorium innego państwa (uznania lub wykonania)⁸⁶. W uzasadnieniu tej nowelizacji założono, że nie tylko podstawy jurysdykcji w poszczególnych kategoriach spraw, lecz także sposób uznawania zagranicznych orzeczeń powinny być podobne do rozporządzeń unijnych⁸⁷. Takie podejście może rodzić pewne wątpliwości, w szczególności odnoszące się do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Wzorce unijne wynikają z zaufania do funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w państwach członkowskich, co nie musi się przekładać na relację z innymi państwami, do których z kolei odnoszą się reguły krajowe kodeksowe)⁸⁸. W efekcie nowelizacji k.p.c. w 2009 r. zawężony został też katalog sytuacji, w których zagraniczne orzeczenie nie wywoła skutków w Polsce (wcześniej: przesłanek badanych dla stwierdzenia uznania, a obecnie okoliczności, które mogą uznanie zablokować). Doprowadziło do tego również ograniczenie przesłanek badanych przez sąd w postępowaniu o stwierdzenie wykonalności zagranicznego orzeczenia, ewentualnie postępowaniu o stwierdzenie, że orzeczenie nie podlega uznaniu (np. w k.p.c. zniesienie warunku wzajemności oraz kontroli, czy orzeczenie zapadło na podstawie prawa materialnego nieróżniącego się istotnie od prawa, na podstawie którego orzeczenie w sprawie wydałby sąd polski) oraz połączenie – wcześniej osobnych – etapów nadawania klauzuli wykonalności oraz udzielania *exequatur*. Niektóre zagraniczne orzeczenia są nawet tytułami wykonawczymi w Polsce (tj. wyliczone w art. 1153[14] k.p.c.), co wynika przede wszystkim z niektórych rozporządzeń unijnych⁸⁹.

Większe praktyczne znaczenie w Polsce faktu wydania zagranicznego orzeczenia w sprawie wynika w obecnym kształcie k.p.c. z kilku okoliczności, przede wszystkim z wprowadzenia zasady automatycznego uznania oraz usprawnienia wykonywania zagranicznych orzeczeń i redukcji przyczyn mogących te zasady zablokować, o czym niżej. Warto mieć przy tym też na względzie, że w poprzednim stanie normatywnym szerszy był obszar jurysdykcji wyłącznej sądów polskich, co stanowi przeszkodę skuteczności obcego orzeczenia, czyli powagi

Sąd polubowny (arbitrażowy), red. T. Ereciński..., s. 166 i n.; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski..., s. 132.

⁸⁶ Podobne rozwiązanie odnośnie do uznania, a dalej idące odnośnie do wykonywania, dotyczy wielu zakresów przedmiotowych spraw cywilnych z konwencji haskich z 1996 r. i 2007 r. oraz rozporządzeń unijnych nr 2201/2003, nr 4/2009 i 2019/1111.

⁸⁷ W uzasadnieniu nowelizacji kodeksu w 2009 r., druk sejmowy nr 949, VI kadencja, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/o/E4ED2CC9236FADCCC12574C6004C1D66/\\$file/949.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/o/E4ED2CC9236FADCCC12574C6004C1D66/$file/949.pdf) [dostęp: 11.02.2024].

⁸⁸ Zob. W. Graliński, *Wpływ rozporządzenia nr 44/2001 na dokonaną w 2008 r. nowelizację polskiego Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie uznawania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019, s. 11 i n.

⁸⁹ Odnośnie do modeli występujących w rozporządzeniach unijnych zob. A. Frąckowiak-Adamska, *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej. Ujęcie systemowe*, Warszawa 2017, s. 373 i n.

rzeczy osądzonej. Na przykład zgodnie z art. 1107 § 1 taki charakter przypisano sprawom z zakresu opieki i kurateli nad osobą, która ma obywatelstwo polskie. Jednak sąd polski mógł odstąpić od ustanowienia opieki lub kurateli nad obywatelem polskim zamieszkującym lub posiadającym majątek za granicą, jeżeli miał on tam zapewnioną dostateczną pieczę. Ponadto istotną przeszkodę skuteczności zagranicznego orzeczenia stanowił też brak wzajemności w państwie pochodzenia orzeczenia. Zgodnie z art. 1146 § 1 k.p.c. orzeczenie podlegało uznaniu pod warunkiem wzajemności⁹⁰. Obecnie uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń w Polsce nie jest zależne od tego, czy w danym państwie obcym są skuteczne polskie orzeczenia w sprawach cywilnych. Ponadto skuteczność zagranicznego orzeczenia tamował też brak zastosowania przez sąd obcy przy orzekaniu jako właściwego prawa polskiego (lub tożsamego) w sytuacjach, w których prawo polskie było właściwe zgodnie z obowiązującymi w Polsce normami kolizyjnymi (kolizyjna kontrola zagranicznego orzeczenia). Dzięki temu rozwiązaniu istniała częściowa harmonia (ograniczona do sytuacji podlegających prawu polskiemu) między orzeczeniami wydawanymi w podobnych sprawach przez sąd polski a orzeczeniami zagranicznymi, które były w Polsce skuteczne. Zgodnie z art. 1146 § 1 pkt 6 k.p.c. orzeczenie podlegało uznaniu, jeżeli przy jego wydaniu w sprawie, w której należało zastosować prawo polskie, prawo to zostało zastosowane (chyba że zastosowane w sprawie obce prawo nie różni się istotnie od prawa polskiego). Skoncentrowanie się ustawodawcy na materialnoprawnym rezultacie, a nie na formalnej właściwości prawa polskiego widoczne było w przyjętej regule ekwiwalentności. Zgodnie z nią warunek ten jest spełniony też w razie zastosowania prawa obcego, ale nieróżniącego się istotnie od prawa polskiego⁹¹.

Zauważyć też trzeba, że liczbę spraw transgranicznych merytorycznie rozpoznawanych przez sądy polskie zwiększał w poprzednim stanie prawnym brak zależności orzekania przez sąd polski od tego, że sprawa zawisła przed sądem zagranicznym (tj. brak uwzględniania zagranicznej zawisłości sprawy). Zgodnie z art. 1098 k.p.c. sprzed nowelizacji z 2009 r. sądom polskim przysługiwała jurysdykcja przewidziana w tym kodeksie, chociażby w tej samej sprawie pomiędzy tymi samymi stronami toczyło się postępowanie przed sądem państwa obcego. Obecnie, zgodnie z art. 1098 § 1 i 2 k.p.c., jeżeli sprawa o to samo roszczenie między tymi samymi stronami zawisła przed sądem państwa obcego wcześniej niż przed sądem polskim, sąd polski zawiesza postępowanie, a następnie – z uwagi na uznanie obcego orzeczenia w Polsce – umarza je. Merytoryczne rozpoznanie sprawy jest więc tamowane przez zawisłość sprawy przed sądem zagranicznym⁹².

W uzasadnieniu nowelizacji k.p.c. z 2009 r. założono, że nie tylko podstawy jurysdykcji w poszczególnych kategoriach spraw, lecz także sposób uznawania zagranicznych orzeczeń

⁹⁰ Warunek ten – w świetle art. 1150 § pkt 2 k.p.c. – dotyczył też stwierdzenia wykonalności obcego orzeczenia.

⁹¹ Zob. J. Jodłowski, *Zastosowanie prawa polskiego...*, s. 135–140.

⁹² Sąd zgodnie z art. 1098[1] k.p.c. może też zawiesić postępowanie, jeżeli rozstrzygnięcie sprawy zależy od wyniku zagranicznego postępowania w powiązanej sprawie cywilnej.

powinny być wzorowane na rozwiązaniach prawa europejskiego⁹³. To założenie może prowadzić do ogólnego zastrzeżenia, w szczególności odnoszącego się do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń z odległych państw, ponieważ wzorce unijne (oparte na zaufaniu odnośnie do funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości w państwach członkowskich) nie muszą być odpowiednie dla relacji z innymi państwami, do których odnoszą się reguły krajowe⁹⁴.

W znowelizowanej regulacji kodeksowej nie ma wymagania wzajemności między Polską a państwem wydania orzeczenia⁹⁵, a ponadto w kodeksie zawężony został zakres jurysdykcji wyłącznej, tym samym rzadziej wystąpi ta przesłanka blokująca skuteczność zagranicznego orzeczenia (art. 1146 § 1 pkt 2 k.p.c.). Nowelizacja k.p.c. z 2009 r. – drogą uproszczenia mechanizmów uznania i wykonania oraz redukcji katalogu przesłanek odmowy i zakresu jurysdykcji wyłącznej – doprowadziła do szerokiego „otwarcia drzwi” na skutki zagranicznych orzeczeń, w tym dotyczących spraw osobowych i opiekuńczych osób dorosłych⁹⁶. Stan normatywny w innych państwach członkowskich UE może być inny, tzn. zagraniczne orzeczenia, w tym z państw unijnych, mogą podlegać dokładniejszej kontroli lub ich uznanie może być dodatkowo uwarunkowane (np. przesłanką wzajemności lub zbieżności zastosowanych za granicą norm kolizyjnych⁹⁷). Stąd też inaczej będzie w nich wypadać ocena rozwiązań projektowanych w 2023 r., których celem jest wprowadzenie sprawnego wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń w ramach UE.

Pewne znaczenie w praktyce w omawianych sprawach mogą mieć w Polsce konwencje bilateralne o obrocie z zagranicą w sprawach cywilnych. Formalnie umowy międzynarodowe mają priorytet nad rozwiązaniami kodeksowymi (w tym co do przesłanek uznawania lub wykonywania orzeczeń). Ale wydaje się, że niekiedy z ducha tychże konwencji (tj. dążenia do zacieśnienia współpracy oraz jak najsprawniejszego obrotu cywilnoprawnego między umawiającymi się państwami) można będzie wywieść inny wniosek., tzn. że w sprawie powinny znaleźć zastosowanie późniejsze (niż konwencja bilateralna) regulacje krajowe (w tym cz. IV k.p.c. po nowelizacji w 2009 r.), jeżeli są one korzystniejsze dla sprawności

⁹³ Uzasadnienie nowelizacji kodeksu w 2009 r., Sejm VI kadencji, druk sejmowy nr 949.

⁹⁴ Zob. M. Czepelak, P. Mostowik, *Opinia dotycząca projektu nowelizacji ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw*, druk sejmowy nr 949, VI kadencja, <https://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&nr=949> [dostęp: 20.10.2023], s. 21.

⁹⁵ Zob. K. Weitz, *Spełnienie warunku wzajemności przy uznawaniu i stwierdzaniu wykonalności orzeczeń zagranicznych*, „Palestra” 2005, R. 50, nr 9–10, s. 176 i n.

⁹⁶ Zob. J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 222; M.P. Wójcik, [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2020, art. 1146; P. Rylski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Art. 1096–1217, red. T. Wiśniewski, LEX 2020, art. 1145.

⁹⁷ Zob. J. Jodłowski, *Zastosowanie prawa...*, s. 119–129.

obrotu cywilnoprawnego między umawiającymi się państwami, którym chodziło właśnie o usprawienie uznawania i wykonywania orzeczeń (względem ówczesnych rozwiązań kodeksowych)⁹⁸.

Prawo krajowe charakteryzuje się przy tym szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich na podstawie k.p.c. (obywatelstwo, zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). W sprawach o ubezwłasnowolnienie międzynarodowa właściwość sądów polskich została ustanowiona szeroko w art. 1106¹ k.p.c. Kompetencja sądów krajowych opiera się albo na polskim obywatelstwie osoby dorosłej, albo na zamieszkaniu lub zwykłym pobycie cudzoziemca w Polsce. W razie ścisłego powiązania sprawy z Polską (obywatelstwo i zamieszkanie) jurysdykcja ta jest wyłączna, co w praktyce wywołuje skutki nie w obszarze kompetencji, ale jako przesłanka skuteczności w Polsce zagranicznego orzeczenia wydanego w tych okolicznościach⁹⁹.

Z kolei dla określenia jurysdykcji krajowej sądów lub organów w sprawach opieki i innych zarządzeń opiekuńczych w sprawach osób dorosłych kluczowe znaczenie ma art. 1107 k.p.c. Przewiduje on jeszcze szerszą kompetencję sądów krajowych. Jurysdykcja opiera się na obywatelstwie polskim bądź zamieszkaniu lub miejscu zwykłego pobytu cudzoziemca w Polsce. Mogą też ją ustanawiać dodatkowe okoliczności, w tym – jeżeli wystąpi taka potrzeba i jest to w interesie danej osoby – miejsce położenia majątku, a nawet *jakikolwiek związek z polskim obszarem prawnym*, jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Polsce.

To zaś – wobec zasady stosowania własnego prawa (*lex fori*), która *de facto* wynika z prawa prywatnego międzynarodowego – oznacza finalnie w praktyce szeroki zakres zastosowania (właściwości) prawa polskiego w sprawach osób dorosłych. Sądy polskie orzekają przy tym generalnie na podstawie własnego prawa. Taki skutek, polegający na stosowaniu przy orzekaniu np. o ubezwłasnowolnieniu lub opiece prawa polskiego, wynika z przepisów kolizyjnych. W art. 13 i 60 p.p.m. jest – odpowiednio dla ubezwłasnowolnienia¹⁰⁰ i opieki¹⁰¹ – najpierw mowa o prawie ojczystym, ale następnie *de facto* następuje przełamanie uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej (ust. 1 obu artykułów). Następuje bowiem jednokierunkowe wskazanie właśnie prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia

⁹⁸ Podobnie odnośnie do stosowania krajowych reguł uznawania i wykonywania orzeczenia z państwa, z którym wiąże umowa bilateralna przewidująca większe ograniczenia niż kodeks po nowelizacji w 2009 r. Tak P. Mostowik, *Bilateralne umowy międzynarodowe...*, s. 537 i n. Inaczej M. Pilich, [w:] *Ukraińsko-polska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, red. M. Pilich, Warszawa 2023, s. 238–239.

⁹⁹ Na temat konstrukcji i skutków jurysdykcji wyłącznej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa...*, s. 177 i n.

¹⁰⁰ Zob. więcej A. Mączyński, *Prawo właściwe...*, s. 729, 736.; M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 295 i n. oraz A. Koziół, K. Sznajder-Peroń, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 190 i n.

¹⁰¹ Zob. więcej N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 921 i n.; A. Koziół, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 525 i n.

oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski, też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo (ust. 2 obu artykułów). Jednocześnie, o czym była mowa, z prawa krajowego wynika daleko idąca zasada uznawania skutków zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) z mocy prawa. Zasadę tę wzmacnia w praktyce wąski zakres jurysdykcji wyłącznej na tle k.p.c. po nowelizacji z 2009 r.¹⁰²

Można przy tym zauważyć, że w obecnych krajowych normach proceduralnych i kolizyjnych – inaczej niż na tle omawianych projektów – występuje rozbieżność na ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite oraz na opiekę prawną lub kuratelę (ściślej – kilka instytucji prawnych tak nazwanych). A przy tym podstawy jurysdykcji polskich sądów i organów są szersze w stosunku do tej drugiej kategorii spraw. Osobne regulacje mogą dotyczyć poza k.p.c. i p.p.m. środków podejmowanych np. w związku ze zdrowiem psychicznym, z uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków. Na tle konwencji haskiej z 2000 r. oraz projektowanego rozporządzenia zarówno kwestie ubezwłasnowolnienia, jak i opieki lub kurateli objęte są właśnie ogólniejszym pojęciem środka ochrony, do którego znajduje zastosowanie jednolita regulacja jurysdykcyjna i kolizyjna, a także odnosząca się do uznawania zagranicznych orzeczeń i współpracy międzynarodowej. Obejmuje ono ponadto inne konstrukcje prawne znane na świecie, a dotyczące statusu osobowego osoby dorosłej, w szczególności w sytuacji, w której nie jest ona w stanie należycie prowadzić własnych spraw, w tym majątkowych.

Warto podkreślić, że w obecnej regulacji kodeksowej wąsko ujęty jest zakres jurysdykcji wyłącznej, o której mowa w art. 1145 § 1 pkt 2 k.p.c. Nie podlegają uznaniu orzeczenia w sprawie o ubezwłasnowolnienie, jeżeli osoba, której dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie, jest obywatelem polskim, mającym miejsce zamieszkania i miejsce zwykłego pobytu w Rzeczypospolitej Polskiej. Nie ma zastrzeżenia jurysdykcji wyłącznej w przepisie dotyczącym opieki i kurateli nad osobą dorosłą (art. 1107 k.p.c.). Tym samym nowelizacja k.p.c. z 2009 r. oznaczała znacznie szersze otwarcie drzwi na skutki zagranicznych orzeczeń, w tym dotyczących spraw osobowych i opiekuńczych osób dorosłych¹⁰³. Stan normatywny w innych państwach członkowskich UE może być inny, stąd też inaczej wypadać w nich będzie ocena rozwiązań projektowanych w 2023 r., których celem jest wprowadzenie wzajemnego uznawania. „Przejęcie” w kraju skutków np. ubezwłasnowolnienia bądź opieki lub kurateli orzeczonych za granicą oznacza w praktyce powagę rzeczy osądzonej i brak merytorycznego rozpoznawania sprawy w kraju (odrzućcie wniosku). Jest też powiązane z problematyką

¹⁰² Również dla pomocy sądowej i współpracy międzynarodowej w obecnym stanie normatywnym kluczowe znaczenie mają postanowienia kodeksowe (art. 1117 i n. k.p.c.) oraz ustawa z 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1236).

¹⁰³ Zob. T. Ereciński, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 222; M.P. Wójcik, [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2020, art. 1145, LEX/el. 2020; P. Ryłski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Art. 1096–1217, red. T. Wiśniewski, LEX 2020, art. 1145.

prawa właściwego, ponieważ skuteczność zagranicznego orzeczenia (wydawanego zasadniczo na podstawie *legis fori*, o czym była mowa) oznacza w praktyce przeniesienie do kraju skutków zastosowania materialnego prawa obcego.

4. Pomoc sądowa i współpraca międzynarodowa na tle cz. IV k.p.c. – wzmianka

Również dla pomocy sądowej i współpracy międzynarodowej w obecnym stanie normatywnym kluczowe znaczenie mają postanowienia cz. IV k.p.c. oraz ustawa z 2018 r.¹⁰⁴, z tym że odnośnie do niektórych czynności (np. doręczenia za granicą, przeprowadzanie dowodów za granicą) priorytet mają konwencje haskie i rozporządzenia UE.

Art. 1117 i n. k.p.c. dotyczą m.in. zdolności sądowej i procesowej cudzoziemców, kaucji aktorycznej, zwolnienia cudzoziemca od kosztów sądowych, „pomocy sądowej”, tj. porozumiewania się z sądami lub innymi organami państw obcych odnośnie do przeprowadzania dowodów i dokonywania innych czynności oraz doręczania pism sądowych, zabezpieczenia dowodów w Polsce na potrzeby zagranicznego postępowania, mocy dowodowej zagranicznych dokumentów urzędowych, zabezpieczenia spadku oraz otwarcia i ogłoszenia testamentu w razie braku jurysdykcji. Pewne znaczenie, co wspomniano na wstępie, mają liczne konwencje bilateralne (w tym zasygnalizowane wyżej) oraz multilateralne (w tym sporządzone pod auspicjami Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego – dalej: HKPPM – oraz Rady Europy)¹⁰⁵. Formalnie mają one priorytet nad rozwiązaniami kodeksowymi w relacjach między umawiającymi się państwami (w tym wnioski o udzielenie pomocy sądowej), ale wydaje się, że z ducha tychże konwencji (tj. dążenia do zacieśnienia współpracy oraz jak najsprawniejszego obrotu cywilnoprawnego między umawiającymi się państwami) można by interpretować, że mogą być stosowane regulacje krajowe późniejsze niż konwencja bilateralna, a korzystniejsze dla sprawności obrotu¹⁰⁶.

Konwencja haska oraz projektowane rozporządzenie zawierają szereg dodatkowych postanowień, które mają charakter uzupełniający zasadnicze rozwiązania jurysdykcyjne, kolizyjne oraz dotyczące uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Ich cele to praktyczne usprawnienie transgranicznych postępowań w sprawach osobowych i opiekuńczych oraz intensyfikacja współpracy międzypaństwowej. W szczególności rozdział VIII projektowanego

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 416 ze zm.).

¹⁰⁵ Zob. więcej L. Rass-Masson, *The HCCH and legal cooperation – shaping the fourth dimension of private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague...*, s. 150.

¹⁰⁶ Podobnie odnośnie do stosowania krajowych reguł uznawania i wykonywania orzeczenia z państwa, z którym wiąże umowa bilateralna przewidująca większe ograniczenia niż kodeks po nowelizacji w 2009 r., P. Mostowik, *Bilateralne umowy międzynarodowe...*, s. 537 i n.

rozporządzenia ma na celu usprawnienie przekazywania informacji o ochronie osoby dorosłej właściwym organom w UE, co ma się przysłużyć transgranicznemu skutkowi działania innego państwa lub działań reprezentanta osoby dorosłej¹⁰⁷. Służyć temu ma też projektowany „rejestr środków ochrony” podjętych przez władze danego państwa oraz uprawnień do reprezentacji potwierdzonych przez kompetentny organ, a ponadto ogólnoeuropejski rejestr stanowiący sumę baz krajowych.

¹⁰⁷ Art. 45. Ustanowienie rejestrów środków ochrony. 1. Najpóźniej do [data po upływie dwóch lat od rozpoczęcia stosowania – P.M.] państwa członkowskie ustanawiają i wprowadzają na swoim terytorium przynajmniej jeden rejestr, w którym będą przechowywane informacje dotyczące środków ochrony oraz – jeżeli prawo krajowe tych państw przewiduje potwierdzenie uprawnień do reprezentacji przez właściwy organ – tych uprawnień do reprezentacji („rejestry środków ochrony”).

III. Prawo krajowe a zamierzenia legislacyjne UE z 2023 r. (przystąpienie państw członkowskich do konwencji haskiej z 2000 r. oraz jej regionalna modyfikacja i uzupełnienie)

1. Projektowane zmiany stanu normatywnego

Stan prawny w omawianym zakresie może się zmienić na skutek działalności ustawodawcy unijnego. Komisja UE dnia 31 maja 2023 r. przedstawiła dwie inicjatywy legislacyjne: projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania środków oraz współpracy w kwestiach dotyczących ochrony osób dorosłych (KOM 280 z 2023 r.) oraz projekt decyzji Rady upoważniającej państwa członkowskie UE do przystąpienia do konwencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych¹ (KOM 281 z 2023 r.). Projektowane obecnie rozwiązania z zakresu międzynarodowego prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego polegają na przystąpieniu do umowy międzynarodowej oraz dodatkowo na wydaniu rozporządzenia unijnego. Ten ostatni pomysł zrodził się w ostatnich latach w debacie naukowej i publicznej².

Omawiana inicjatywa dotyczy transgranicznych relacji osobowych i majątkowych dorosłych, jak również rzutuje na obrót cywilnoprawny z osobami trzecimi. W projektach założono dwuetapowe zmiany stanu normatywnego w państwach członkowskich UE. Po pierwsze, chodzi o doprowadzenie do obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r. we wszystkich państwach członkowskich UE. Dotychczas weszła ona w życie w 14 państwach, głównie europejskich. Po drugie – o wydanie uzupełniającego rozporządzenia unijnego, które w zakresie przedmiotowym „ochrony dorosłych” wprowadza regionalną modyfikację rozwiązań konwencyjnych

¹ Konwencja haska z 2000 r. Uwagi wprowadzające do konwencji po jej przyjęciu oraz tłumaczenie ogłosili P. Mostowik, P. Symoń, *Ochrona dorosłych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 2, s. 469 i n. Ogólną charakterystykę przedstawiła A. Juryk, *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8, s. 27 i n. Cele konwencji i jej treść normatywną z perspektywy czasowej sprzed ogłoszenia omawianych projektów rozporządzeń omawia P. Mostowik, *Geneza i obszary regulacji Konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego*, Warszawa 2023, s. 179. Co do rozwoju obszaru konwencyjnego w ostatnich latach – zob. R. Frimston, *The 2000 Adult Protection Convention – sleeping beauty or too complex to implement?* [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020, s. 226 i n.

² Na przykład dokument autorstwa Parlamentu Europejskiego pt. *Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, PE 581.388, wrzesień 2016, s. 14–16, oraz konsultacje społeczne w dniach 21 grudnia 2021 – 29 marca 2022 r. pt. *Ogólnounijna ochrona osób dorosłych szczególnej troski (EU-wide protection for vulnerable adults)*, https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12965-Civil-judicial-cooperation-EU-wide-protection-for-vulnerable-adults/F_en [dostęp: 11.02.2024].

(w tym odnośnie do jurysdykcji krajowej oraz uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń) oraz ich uzupełnienia (głównie w zakresie pomocy sądowej i współpracy między-państwowej) w tych państwach konwencyjnych, które są państwami członkowskimi UE³. *De facto* wstępnym warunkiem realizacji drugiego z celów omawianej inicjatywy legislacyjnej jest wejście w życie w tych państwach unijnych konwencji haskiej z 2000 r. Na razie w części tych państw (w tym w Polsce) to nie nastąpiło.

Konwencja haska z 2000 r. jest instrumentem kompleksowo regulującym obrót prawny z zagranicą. Obszary tematyczne regulacji konwencyjnej zasygnalizowano w preambule⁴, a następnie wyliczono w art. 1 ust. 2. Zgodnie z tym postanowieniem jej przedmiotem jest:

- a) określenie państwa, którego organy są właściwe do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku;
- b) określenie prawa właściwego stosowanego przez te organy w wykonywaniu ich jurysdykcji;
- c) określenie prawa właściwego dla reprezentacji osoby dorosłej;
- d) zapewnienie uznania i wykonania środków ochrony we wszystkich umawiających się państwach;
- e) nawiązanie współpracy pomiędzy organami umawiających się państw, która jest niezbędna do zrealizowania celów Konwencji⁵.

Tak więc w kolejnych rozdziałach omawiana umowa międzynarodowa zawiera kompleksową regulację obrotu prawnego z zagranicą w tytułowych sprawach cywilnych⁶. W konwencji haskiej z 2000 r. nie przewidziano możliwości złożenia oświadczeń celem zmodyfikowania jej treści, z wyjątkiem kwestii języków obcych, w których może odbywać się współpraca⁷.

W konwencji haskiej z 2000 r. oraz projektowanym rozporządzeniu UE ujęto następujące – zasygnalizowane wyżej na tle prawa krajowego – aspekty prawne obrotu z zagranicą, tj. międzynarodową właściwość sądów (jurysdykcję krajową), wskazanie prawa właściwego drogą norm kolizyjnych oraz skuteczność (uznanie lub wykonanie) zagranicznego orzeczenia w Polsce, a ponadto międzynarodową pomoc prawną i współpracę między państwami⁸.

³ Kluczowe informacje o aktach prawa UE w transgranicznych sprawach cywilnych zebrał J. Ciszewski, *Obrót prawny z zagranicą w sprawach cywilnych i karnych*, Warszawa 2020, s. 243 i n.

⁴ Jest w niej mowa o tym, że: Państwa sygnatariusze niniejszej Konwencji, mając na uwadze konieczność zapewnienia ochrony w sytuacjach międzynarodowych osobom dorosłym, które z powodu zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów, pragnąc uniknąć kolizji pomiędzy ich systemami prawnymi w odniesieniu do jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania środków ochrony osób dorosłych, przypominając znaczenie współpracy międzynarodowej dla ochrony osób dorosłych, stwierdzając, że należy w pierwszym rzędzie dążyć do zabezpieczenia interesów osoby dorosłej oraz poszanowania jej godności i autonomii.

⁵ Zob. więcej E. Clive, *The New Hague Convention on the Protection of Adults*, „Yearbook of Private International Law” 2000, Vol. II, s. 1 i n., A. Juryk, *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8, s. 27 i n., R. Frimston, *The 2000 Adult Protection Convention...*, s. 226.

⁶ Zob. P. Mostowik, *Refleksje o współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym na tle ujęcia „jurysdykcji krajowej zewnętrznej” F. Słotwińskiego z 1838 r.*, [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk et al., Warszawa 2023, s. 25.

⁷ Zgodnie z art. 56 ust. 1 umawiające się państwo może, najpóźniej w chwili ratyfikacji, przyjęcia, zatwierdzenia lub przystąpienia albo w chwili składania oświadczenia na mocy art. 55, złożyć zastrzeżenie przewidziane w art. 51 ust. 2. Innego charakteru zastrzeżenie do konwencji nie jest dopuszczalne.

⁸ Zob. P. Mostowik, P. Symoń, *Ochrona dorosłych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, nr 2, s. 463 i n.

Nawiązując do nomenklatury unijnej, można je określić jako „współpracę sądową w sprawach cywilnych”⁹. Ogólne założenia międzynarodowej właściwości sądów przedstawiono słowami:

Jurysdykcję podstawową przyznaje się organom państwa, w którym znajduje się miejsce zwykłego pobytu osoby dorosłej (art. 5), lecz uznaje się również zbieżną – choć dodatkową – jurysdykcję organów państwa, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła (art. 7), oraz szereg jurysdykcji uzupełniających, które są w dalszym ciągu uzależnione od zgody organów państwa miejsca zwykłego pobytu (art. 8). Dopuszczalna jest również jurysdykcja organów państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, do stosowania środków ochrony w odniesieniu do tego majątku (art. 9), a także jurysdykcja państwa, na którego terytorium przebywa osoba dorosła (art. 10 i 11) lub znajduje się majątek należący do osoby dorosłej (art. 10), do stosowania środków nadzwyczajnych (art. 10) lub środków tymczasowych o ograniczonym skutku terytorialnym w celu ochrony tej osoby (art. 11)¹⁰.

2. Umowa międzynarodowa i rozporządzenie unijne jako źródła prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego

Przystąpienie przez Polskę do konwencji haskiej z 2000 r. oraz wejście w życie projektowanego rozporządzenia UE oznaczałoby ruchy w kierunku pogłębienia wielopłaszczyznowości źródeł międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego. Oba akty normatywne dotyczą w szczególności zagadnień regulowanych obecnie w p.p.m. z 2011 r.¹¹ oraz przepisach z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego (k.p.c. po nowelizacji w 2009 r.).

Umowa międzynarodowa, tutaj nazwana konwencją, zajmuje specyficzne miejsce w katalogu źródeł prawa w Polsce. Większość umów międzynarodowych dotyczy relacji między państwami jako podmiotami prawa publicznego międzynarodowego. Niektóre z nich przekładają się jednak na relacje między podmiotami prawa cywilnego oraz sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w tych sprawach. Z perspektywy międzynarodowej ich skutkiem mogą być harmonizacja (tj. doprowadzenie do tego, że ustawodawca krajowy dostosowuje prawo do konwencyjnych standardów) albo ujednolicenie prawa w grupie umawiających się państw

⁹ Za art. 81 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47), dalej: TFUE, ang. *judicial cooperation in civil matters*, niem. *justizielle Zusammenarbeit*, fr. *coopération judiciaire*. Wydaje się, że poprawniejsze byłoby tłumaczenie „współpraca judycjalna”, ponieważ obszar regulacji – szerszy niż w umowach międzynarodowych z początku XX w. – obejmuje też jurysdykcję bezpośrednią, normy kolizyjne oraz współpracę między instytucjami państwowymi innymi niż sądy. Zob. P. Mostowik, *Refleksje o współczesnym prawie prywatnym...*, s. 30–31.

¹⁰ Tak Sprawozdanie wyjaśniające, s. 59–60

¹¹ Zob. M. Pazdan, *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 6, s. 18–29; zob. też idem, *O potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2009, nr 1, s. 29–46; A. Mączyński, *Przeciwko potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2009, nr 1, s. 11–28.

(tj. sytuacja, w której normy konwencyjne mają bezpośrednie zastosowanie i wypierają w praktyce stosowanie przepisów krajowych).

W świetle art. 87 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r. ratyfikowane umowy międzynarodowe są źródłami powszechnie obowiązującego prawa. Zgodnie z art. 91 ust. 1 i 2 umowa międzynarodowa po jej ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw stanowi część krajowego porządku prawnego i jest bezpośrednio stosowana, chyba że jej stosowanie jest uzależnione od wydania ustawy (co nie występuje w przypadku konwencji haskiej z 2000 r.)¹². Postanowienia konstytucyjne mówią, że konwencja ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli danej ustawy nie da się pogodzić z umową¹³. W praktyce w omawianym zakresie nie trzeba dokonywać żmudnych zabiegów polegających na porównywaniu skutków poszczególnych przepisów. Praktycznie można założyć, że sytuacja niezgodności (różnej treści) będzie zachodziła zawsze. Regulację konwencyjną trzeba oceniać też z perspektywy zawartych w niej rozwiązań zaliczanych do części ogólnej. Ponadto jej postanowienia podlegają wykładni autonomicznej, co może powodować, że podobne pojęcia mogą mieć na ich tle nieco odmienne znaczenie.

W państwach członkowskich UE, w tym w Polsce, po amsterdamskiej nowelizacji traktatów założycielskich z 1999 r.¹⁴ rozwinęła się „współpraca sądowa w sprawach cywilnych”. Jej efektem jest w szeregu spraw cywilnych ujednolicenie norm kolizyjnych oraz przepisów z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Szereg spraw cywilnych podlega obecnie „brukselskim”¹⁵ lub „rzymskim”¹⁶ rozporządzeniom unijnym, wydawanym w ostatnich dwóch dekadach. W ich zakresie zastosowania nie mieści się – poza wyjątkiem wspomnianym niżej – problematyka zdolności bądź ubezwłasnowolnienia osoby dorosłej lub kurateli nad nią¹⁷, co rozciąga się też na ustanowienie opieki prawnej¹⁸. Trzeba też zauważyć,

¹² Co do priorytetu umowy międzynarodowej na tle art. 9, art. 87 ust. 1, art. 91 i art. 241 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r. zob. T. Ereciński, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 41–47.

¹³ Wymaganie ratyfikacji za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie dotyczy wszystkich konwencji omawianych w niniejszej pracy, dotyczą one bowiem spraw wymienionych w art. 89 ust. 1 Konstytucji RP. Skutek ten odnosi się też do umów ratyfikowanych we wcześniejszym trybie (art. 241 ust. 1).

¹⁴ Zob. P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2, s. 33–60; M. Czepelak, *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010, vol. 18, issue 4, s. 705–728.

¹⁵ Na przykład rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (przekształcenie), (Dz.Urz. L 351 z 20.12.2012, s. 1–32) ze zm., dalej: „Bruksela Ia” oraz rozporządzenie nr 4/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych, Dz.Urz. UE L 2009 r. Nr 7, s. 1.

¹⁶ Na przykład rozporządzenie „Rzym I” oraz rozporządzenie nr 864/2007 z dnia 11 lipca 2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Dz.Urz. UE L 2007 r. Nr 199, s. 40), dalej: „Rzym II”.

¹⁷ W świetle art. 1 ust. 1 i 2 rozporządzenia nr 1215/2012 ma ono zastosowanie w sprawach cywilnych i handlowych, niezależnie od rodzaju sądu, ale nie obejmuje m.in. zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych osób fizycznych. Podobnie w świetle art. 1 ust. 2 rozporządzenia „Rzym I” z jego zakresu zastosowania wyłączone są zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych osób fizycznych, z zastrzeżeniem art. 13.

¹⁸ E. Figura-Góralczyk zauważa, że poszczególne wersje językowe rozporządzenia Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. L 12 z 16.01.2001, s. 1–23), dalej: „Bruksela I”; i rozporządzenia „Bruksela Ia” się różnią. Polska wersja mówi o braku zastosowania do *stanu cywilnego, zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych*, jak

że ujednolicenie prawa prywatnego międzynarodowego i międzynarodowego postępowania cywilnego w państwach członkowskich może się też odbywać w efekcie przystąpienia przez UE do umów międzynarodowych, np. konwencji powstałych pod auspicjami HKPPM¹⁹.

Rozporządzenie UE jest specyficznym źródłem współczesnego prawa prywatnego międzynarodowego. Instytucje unijne od ponad dwóch dekad mogą, w szczególności dla prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego, wydawać własne akty normatywne regulujące uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń, jurysdykcję krajową i właściwość prawa (art. 81 ust. 2 lit. a–c TFUE)²⁰. Tę myśl powtarza się w rozdziale 3 TFUE, mówiąc, że UE rozwija współpracę sądową w sprawach cywilnych mających skutki transgraniczne, opierając się na zasadzie wzajemnego uznawania. Proces legislacyjny odbywa się zasadniczo w zwykłej procedurze (tj. określoną większością). Jednak środki z zakresu współpracy sądowej w sprawach rodzinnych są przyjmowane w kwalifikowanym trybie. Do wydania rozporządzenia dotyczącego współpracy sądowej w sprawach rodzinnych konieczna jest jednomyślność państw członkowskich (art. 81 ust. 3 TFUE). Możliwe jest przy tym (za zgodą wszystkich państw, przy czym blokującą rolę mogą odegrać parlamenty krajowe) przejście na zwykłą procedurę, co jednak dotychczas nie zdarzyło się⁹⁷. W świetle art. 90 ust. 1 Konstytucji RP Polska może na podstawie umowy międzynarodowej przekazać organizacji międzynarodowej kompetencje organów władzy państwowej w niektórych sprawach. Przekazanie kompetencji Unii Europejskiej w zakresie „współpracy sądowej w sprawach cywilnych” nastąpiło na podstawie traktatu akcesyjnego oraz umów międzynarodowych nowelizujących traktaty założycielskie. Zgodnie z art. 91 ust. 3 Konstytucji RP prawo stanowione przez taką organizację międzynarodową jest stosowane bezpośrednio i ma pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami, jeżeli wynika to z umowy międzynarodowej konstytuującej taką organizację. W świetle art. 288 TFUE instytucje Unii w celu wykonania jej kompetencji przyjmują m.in. rozporządzenia, które mają zasięg ogólny, wiążą w całości i są bezpośrednio stosowane we wszystkich państwach członkowskich. W praktyce skutek ten występuje właśnie na gruncie rozporządzeń „brukselskich” (międzynarodowe postępowanie cywilne) oraz rozporządzeń „rzymskich” (prawo kolizyjne).

również ustawowego przedstawicielstwa osób fizycznych. Podobnie jest ujęta wersja niemiecka (*die gesetzliche Vertretung von natürlichen Personen*). Natomiast wersja angielska pomija to zagadnienie, a odnosi się tylko do zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych (*status or legal capacity of natural persons*). E. Figura-Góralczyk, *Uznanie orzeczenia sądu austriackiego dotyczącego ustanowienia opiekuna dla osoby pełnoletniej. Analiza przypadku*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Prawnoporównawczego” 2016, R. 14, s. 112. Trzeba się zgodzić z autorką, że w zakresie przedmiotowym rozporządzenia nie mieści się ustanowienie opiekuna dla osoby pełnoletniej. W doktrynie przyjmuje się, że rozporządzenia (a za nimi konwencje lugańskie z 1988 r. i 2007 r.) nie mają zastosowania do spraw z zakresu prawa osobowego, w tym np. postępowania o ubezwłasnowolnienie. Zob. K. Weitz, *Przedmiotowy zakres zastosowania konwencji lugańskiej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 2, s. 454.

¹⁹ Zob. M. Niedźwiedź, P. Mostowik, *Wspólnota Europejska jako strona umów międzynarodowych w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego. Uwagi na tle opinii Trybunału Sprawiedliwości WE w sprawie 1/03*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009, R. 7, z. 1, s. 71 i n.

²⁰ Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (2007/C 306/01), Dz.Urz. UE C 2007 Nr 306, s. 1 ze sprost.

Warto dodać, że zgodnie z art. 15 ust. 1 ustawy z 8 października 2010 r. o współpracy Rady Ministrów z Sejmem i Senatem w sprawach związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej²¹ decyzję w sprawie stanowiska w sprawie projektu aktu prawnego UE, o którym mowa w art. 81 ust. 3 TFUE (tj. dotyczącego spraw rodzinnych), podejmuje prezydent RP, na wniosek Rady Ministrów, za zgodą wyrażoną w ustawie.

Przepisy o genezie krajowej nie są obecnie zasadniczym źródłem międzynarodowego prawa prywatnego międzynarodowego i międzynarodowego postępowania cywilnego z uwagi na szerokie zastosowanie aktów normatywnych o genezie międzynarodowej (haskiej, unijnej). Rodzi to potrzebę uwzględnienia ich ewentualnych kolizji oraz sposobu ich rozstrzygnięcia przez rozgraniczenie zakresów zastosowania. Przeważnie dochodzi do wyparcia stosowania aktu normatywnego o niższej randze, co może być dla danego zakresu przedmiotowego ograniczone do określonego zasięgu sytuacyjnego, o czym niżej. Pierwszoplanowa regulacja międzynarodowa może przy tym przewidywać subsydiarne uwzględnianie krajowych reguł jurysdykcyjnych²².

Stan normatywny na początku XXI w. podlegał licznym zmianom, co doprowadziło do obecnej mozaiki źródeł o różnej genezie. Rozwiązania kodeksowe i ustawowe były w ostatnim czasie nowelizowane bezpośrednio przez ustawodawcę krajowego drogą zmian przepisów lub pośrednio również na skutek przystąpienia do umowy międzynarodowej lub wyrażenia zgody na rozporządzenie unijne, które w rezultacie wypierają w niektórych lub wszystkich sytuacjach dotychczasowe stosowanie prawa krajowego w niektórych obszarach²³. Jako przykłady daleko idącej aktywności krajowego legislatora można wskazać nowelizację cz. IV k.p.c. z dniem 1 lipca 2009 r., ustawę p.p.m. z 2011 r. oraz ustawę z 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych. Dużą aktywność wykazywały również organizacje międzynarodowe, w szczególności HKPPM i UE. W ostatnich dekadach nie tylko opracowały one instrumenty prawne, które dotyczą nowych (z perspektywy tych organizacji) dziedzin prawa rodzinnego i postępowania cywilnego (np. poszerzający się krąg państw przystępujących do konwencji haskich z lat 1996 i 2000), lecz także przygotowały kolejne wersje aktów normatywnych, które już od pewnego

²¹ Ustawa z 8 października 2010 r. o współpracy Rady Ministrów z Sejmem i Senatem w sprawach związanych z członkostwem Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej (Dz.U. z 2010 r. Nr 213, poz. 1395). Zob. M. Pazdan, *Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po 1 maja 2004 r.*, „Rejent” 2004, nr 3/4, s. 9–26; A. Mączyński, *Polskie prawo prywatne międzynarodowe u progu XXI*, [w:] *Prawo w XXI wieku Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk*, red. W. Czapliński, Warszawa 2006, s. 564.

²² Odnośnie do takiego skutku obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r. zob. więcej E. Clive, *The New Hague Convention...*, s. 1–23; A. Schulz, *Das Haager Übereinkommen über den internationalen Schutz von Erwachsenen*, „Archiv für Wissenschaft und Praxis der Sozialen Arbeit” 2007, 38. Jahrgang, nr 4, s. 48 i n.; A. Juryk, *The protection of adults...*, s. 27 i n.

²³ Zob. M. Szpunar, *Hierarchia źródeł prawa prywatnego międzynarodowego* [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014, s. 146–155.

czasu są regulowane jednolicie w regionie unijnym lub w umawiających się państwach. Tytułem przykładu można wskazać umowy międzynarodowe dotyczące alimentacji sporządzone w ramach HKPPM w 2007 r. oraz unijne rozporządzenie 2019/1111 (Bruksela II ter), które weszło w życie z dniem 1 sierpnia 2022 r. Z uwagi na to, że kolejne umowy międzynarodowe mogą obejmować inny (np. ponadeuropejski) krąg umawiających się państw, praktyczne znaczenie mogą nadal mieć również konwencje, do których Polska przystąpiła już dawno (np. konwencja nowojorska z 1956 r. o dochodzeniu alimentów za granicą).

3. Konwencja haska z 1905 r. dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych jako poprzedniczka konwencji haskiej z 2000 r. oraz jako składnik stanu normatywnego w Polsce

Swego rodzaju protoplastą konwencji haskiej z 2000 r. oraz projektu rozporządzenia UE z 2023 r. jest, obejmująca ten sam zakres przedmiotowy i powstała również pod auspicjami HKPPM, Konwencja dotycząca ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych, podpisana w Hadze 17 lipca 1905 r.²⁴ Stronami konwencji pozostają Polska, Portugalia, Rumunia²⁵ i Włochy²⁶. W Portugalii z dniem 1 lipca 2018 r. weszła w życie konwencja z 2000 r. Polska i Włochy podpisały konwencję z 2000 r., ale jej jeszcze nie ratyfikowały²⁷. W wąskim obecnie zakresie zastosowania (z uwagi na nieliczne obecnie państwa konwencyjne) współkształtuje ona też obecny stan normatywny w Polsce. Konwencję z 1905 r. wypowiedziały – jeszcze przed wejściem w życie konwencji z 2000 r. – Austria, Francja, Holandia, Niemcy, Szwecja i Węgry.

Konwencja z 1905 r. ma szeroki przedmiotowy zakres zastosowania. Zgodnie z art. 13 obejmuje ona zarówno ubezwłasnowolnienie w ścisłym tego słowa znaczeniu, jak i ustanowienie kurateli, mianowanie doradcy sądowego oraz wszelkie *analogiczne zarządzenia, o ile pociągają za sobą ograniczenia zdolności*. W świetle art. 14 stosuje się ją w ściśle ograniczonym zakresie sytuacyjnym, tj. do tak rozumianego ubezwłasnowolnienia obywateli jednego z umawiających się państw, którzy mają zwykłe miejsce pobytu na terytorium jednego z takich państw.

²⁴ Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598. Odnośnie do innych konwencji haskich z początku XX w. zob. L. Babiński, *Konwencje Haskie prawa prywatnego i ich moc obowiązująca po wojnie*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1924, nr 2, s. 175 i n.

²⁵ Wyprowadzając uwagi na temat konwencji bilateralnych oraz art. 49 konwencji haskiej z 2000 r., trzeba zauważyć, że umowa dwustronna z 1999 r. reguluje szczegółowo ubezwłasnowolnienie (art. 25) oraz opiekę (art. 36 i n.).

²⁶ Zob. informacje aktualizowane przez HKPPM: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/specialised-sections/adults> [dostęp: 4.10.2024].

²⁷ Szczegółowe informacje o historii uczestnictwa w tej konwencji oraz obecnym jej statusie są dostępne na: <https://www.hcch.net/en/instruments/the-old-conventions/1905-deprivation-of-civil-rights-convention> [dostęp: 4.10.2024].

Wyjątkiem jest art. 3 konwencji, który stosuje się do wszystkich obywateli umawiających się państw w sprawie tymczasowego zarządzenia w państwie miejsca pobytu, potrzebnego dla ochrony osoby i majątku.

Konwencyjne postanowienia kolizyjne oraz jurysdykcyjne opierają się głównie na łączniku obywatelstwa, a uzupełniające znaczenie mają miejsce zwykłego (stałego) pobytu oraz – odnośnie do środków tymczasowych – sam pobyt niekwalifikowany (znajdowanie się danej osoby). Konwencja z 1905 r. przewiduje zasadniczo właściwość *legis fori* (a tym samym podstawy jurysdykcji krajowej w sposób pośredni określają również prawo właściwe). Jednak w niektórych, omówionych niżej, sytuacjach sąd może zastosować obce prawo (państwa, którego obywatelem jest dana osoba). Warto mieć przy tym na względzie, że – oprócz prawa ojczystego i prawa państwa pobytu danej osoby – może znaleźć też zastosowanie prawo miejsca położenia nieruchomości. Zgodnie bowiem z art. 12 konwencji z 1905 r. jej postanowienia są stosowane bez rozróżnienia między majątkiem ruchomym a nieruchomym ubezwłasnowolnionego, ale wyjątek dotyczy *nieruchomości, podlegających według ustawodawstwa miejsca ich położenia szczególnej ordynacji majątkowej*. Temu rozwiązaniu bliskie są współczesne koncepcje uwzględnienia norm koniecznego zastosowania (wymuszających swoją właściwość) państwa trzeciego.

W świetle art. 1 do ubezwłasnowolnienia właściwe jest ustawodawstwo ojczyzny osoby podlegającej ubezwłasnowolnieniu, a *odchylenia od tej zasady są zawarte w następujących artykułach*. Zgodnie z art. 2 ubezwłasnowolnienie może być orzeczone jedynie przez właściwe władze państwa, którego obywatelem jest osoba podlegająca ubezwłasnowolnieniu, a dla instytucji opieki właściwe jest prawo tego państwa. Wyjątki polegają (art. 3–4) na uwzględnieniu okoliczności zwykłego pobytu, jak też pobytu (znajdowania się) osoby w efekcie współpracy międzypaństwowej.

Art. 3 stanowi, że jeżeli obywatel umawiającego się państwa znajduje się (a więc pobyt nie musi mieć charakteru stałego, zwykłego) w innym takim państwie w położeniu, dla którego ustawodawstwo ojczyzny tego ostatniego państwa przewiduje ustanowienie ubezwłasnowolnienia, to władze miejscowe mogą wydać wszelkie tymczasowe zarządzenia potrzebne dla ochrony jego osoby i majątku. O takim działaniu powinny poinformować rząd państwa, którego on jest obywatelem. O swoistym priorytecie jurysdykcji i prawa państwa ojczystego stanowi kolejne zdanie tego artykułu: *zarządzenia te ustaną, gdy tylko władze miejscowe otrzymają od władz ojczystych danego obywatela zawiadomienie, że zostały wydane zarządzenia tymczasowe, lub że położenie prawne danej osoby zostało uregulowane drogą wyroku*.

Innego rodzaju obowiązek informacyjny na państwo, na którego terytorium ma miejsce zwykłego pobytu *cudzoziemiec podlegający ubezwłasnowolnieniu*, nakłada art. 4. Władze tego państwa mają zawiadomić o tej sytuacji władze państwa ojczystego cudzoziemca, gdy tylko powezmą o tym wiadomość. Powinny zakomunikować o żądaniu ubezwłasnowolnienia, o ile zostało zgłoszone, oraz o zarządzeniach tymczasowych, jeżeli były wydane.

Zawiadomienia, o których mowa w art. 3 i 4, są dokonywane w drodze dyplomatycznej, chyba że – co wspomina art. 5 – *między odnośnymi władzami jest dopuszczone bezpośrednie komunikowanie się z sobą*. Art. 6 stanowi, że samo przekazanie takich zawiadomień nie wystarcza do orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu w państwie zwykłego pobytu danej osoby. Należy bowiem wstrzymać się do wydania jakichkolwiek zarządzeń ostatecznych w kraju zwykłego pobytu, dopóki władze ojczyste nie odpowiedzą na zawiadomienie. Dopiero kiedy władze ojczyste oświadczą, że *pragną powstrzymać się od wszelkich kroków* bądź nie odpowiedzą w ciągu sześciu miesięcy, może zapaść za granicą decyzja co do ubezwłasnowolnienia cudzoziemca w państwie jego zwykłego pobytu. Co ciekawe, ma wówczas jednak pewne znaczenie prawo ojczyste, ponieważ należy orzekać *uwzględniając przeszkody, które by według odpowiedzi władz ojczystych wykluczały ubezwłasnowolnienie w kraju ojczystym*. Alternatywną właściwość prawa przewiduje generalnie art. 7 konwencji z 1905 r. Jeżeli orzekają władze miejsca zwykłego pobytu, to *żądanie ubezwłasnowolnienia może być wniesione przez takie osoby i z takich przyczyn*, które wynikają zarówno z ustawodawstwa ojczystego, jak i z ustawodawstwa miejsca pobytu danej osoby (cudzoziemca).

W świetle art. 8 w razie orzeczenia ubezwłasnowolnienia w państwie miejsca zwykłego pobytu *zarząd dotyczący osoby ubezwłasnowolnionej i jej majątku* i skutki ubezwłasnowolnienia podlegają ustawodawstwu miejscowemu. Jeżeli jednak prawo ojczyste ubezwłasnowolnionego stanowi, że piecza nad nim ma być powierzona z mocy prawa określonej osobie, to takie rozwiązanie powinno być, w miarę możliwości, uwzględnione. Takie ustanowienie opieki w państwie zwykłego pobytu w świetle art. 10 nie stoi jednak na przeszkodzie ustanowieniu nowej opieki zgodnie z ustawodawstwem ojczystym. Powinno to zostać jak najszybciej zakomunikowane władzom państwa, w którym ubezwłasnowolnienie zostało wcześniej orzeczone, a które wówczas *decyduje, w jakiej chwili ustaje opieka*. Swoisty priorytet jurysdykcji i prawa państwa ojczystego nad państwem zwykłego pobytu danej osoby wynika też z art. 11, zgodnie z którym *ubezwłasnowolnienie orzeczone przez władze miejsca zwykłego pobytu, będzie mogło być uchylone przez władze ojczyste, zgodnie z ich ustawodawstwem*. Dodano, że ubezwłasnowolnienie może być uchylone przez „władze miejscowe”, które je orzekły, z przyczyn przewidzianych, co ciekawe, nie tylko w prawie tego państwa, lecz także w ustawodawstwie ojczystym. A żądanie może być zgłoszone przez osoby legitymowane *przez jedno lub drugie z powyższych ustawodawstw*. Decyzja uchylająca ubezwłasnowolnienie wywiera – podobnie jak zgodnie z zasadą statuowaną w art. 9 – skutki z samego prawa we wszystkich umawiających się państwach, bez potrzeby stwierdzenia uznania (udzielenia *exequatur*).

Niezmiernie istotne dla międzynarodowego obrotu w sprawach cywilnych jest postanowienie art. 9 konwencji z 1905 r., w którego świetle ubezwłasnowolnienie (lub inne zarządzenie opiekuńcze, mieszczące się w zakresie przedmiotowym) orzeczone przez władze określone w art. 2–8 konwencji jest skuteczne we wszystkich umawiających się państwach

bez potrzeby stwierdzenia uznania za granicą (uzyskania *exequatur*) pod względem zdolności do działań prawnych ubezwłasnowolnionego i opieki nad nim²⁸.

Odnośnie do rozwiązań kolizyjnych trzeba zauważyć, że są głównie oparte na łączniku obywatelstwa, a ponadto powiązane z regulacją jurysdykcji krajowej (też opartej głównie na obywatelstwie osoby dorosłej). Konwencja haska z 1905 r., podobnie jak inne umowy międzynarodowe wielostronne sprzed kilkudziesięciu lat, zawiera przy tym normy kolizyjne ograniczone w swym skutku do wskazania prawa któregoś z państw będących stronami danej konwencji (normy wielostronne)²⁹. Takie ujęcie nie jest, o czym niżej, kontynuowane w umowach sporządzanych obecnie pod auspicjami HKPPM (lub rozporządzeniach w UE), ani nie występuje w krajowym p.p.m. Również z konwencji haskiej z 2000 r. wynikają normy uniwersalne, które mogą wskazać każde prawo na świecie. Inną konstrukcję mają jedynie normy zawarte w międzynarodowych umowach bilateralnych, wskazujące prawo jednego z umawiających się państw (normy dwustronne).

Podsumowując – normy jurysdykcyjne w konwencji haskiej z 1905 r. w przeważającej mierze są oparte na obywatelstwie osoby dorosłej. Zastosowanie jako podstawa jurysdykcji mogą znaleźć też zamieszkanie, a nawet aktualny pobyt danej osoby, jak również położenie majątku. W istocie te same podstawy jurysdykcji, z tym że z większym znaczeniem zamieszkania (zwykłego pobytu), znajdują zastosowanie też na tle aktów normatywnych wydawanych na przełomie XX i XXI w., w tym konwencji haskiej z 2000 r.³⁰

²⁸ Dodano: Jednakże środki publikacji, przewidziane przez ustawodawstwo miejscowe dla ubezwłasnowolnienia, orzeczonego przez władze krajowe, będą mogły być przez to ustawodawstwo uznane, jako stosujące się do ubezwłasnowolnienia, zarządzonego przez władzę zagraniczną, lub zastąpione przez zarządzenia analogiczne. Państwa układające się zakomunikują sobie wzajemnie, za pośrednictwem Rządu Niderlandzkiego, postanowienia, jakie powezmą w tej mierze.

²⁹ Praktyczne komplikacje z oddzieleniem zakresu zastosowania wielostronnych norm kolizyjnych od pozostałych norm danego systemu prawa kolizyjnego sygnalizuje M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008, s. 174–176.

³⁰ Zob. M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2015, s. 228; O. Bobrzyńska, *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy (72) 1, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015, z. 3, s. 727.*

4. Konwencje bilateralne – wzmianka

4.1. Uwaga wstępna

Obecny stan prawny w Polsce współkształtują też dwustronne umowy międzynarodowe o pomocy prawnej lub o obrocie prawnym w sprawach cywilnych³¹. Zostały one zawarte z ponad 30 państwami³². Z niektórymi obowiązują obecnie na zasadzie sukcesji³³.

Trzeba przy tym podkreślić, że w stanie prawnym sprzed 1 lipca 1996 r. obowiązywanie umowy dwustronnej było warunkiem skuteczności (uznania lub wykonania) w Polsce zagranicznych orzeczeń. Umowy, w których zadeklarowano wzajemną skuteczność orzeczeń ogólnie (tj. bez unormowania jej przesłanek), były *de facto* uzupełnione regulacją kodeksową. Natomiast nowelizacja kodeksu z dniem 1 lipca 2009 r. przyniosła znaczną liberalizację uznawania i wykonywania obcych orzeczeń. Teoretycznie jest ona jednak wypierana przez postanowienia umów międzynarodowych. Rodzi się jednak przy tym pytanie o postępowanie w sytuacji, w której stosowanie reżimu kodeksowego oznaczałoby mniej rygorystyczne przesłanki skuteczności zagranicznego orzeczenia, w tym uznawanie go z mocy prawa i brak kontroli pośredniej jurysdykcji i właściwości prawa przy jego wykonywaniu. Przyjęcie priorytetu niektórych umów dwustronnych względem reguł o genezie krajowej prowadziłoby do mniej korzystnego traktowania orzeczeń pochodzących z państw, z którymi łączy Polskę umowy międzynarodowe, niż z innych państw. Trzeba raczej przyjąć, że intencją umawiających się państw było wprowadzenie sprawniejszego systemu skuteczności orzeczeń, niż wynika z ich praw krajowych co do orzeczeń z jakiegokolwiek państwa na świecie. Wydaje się, że gdyby reżim wynikający z obecnego unormowania krajowego był korzystniejszy

³¹ Zob. E. Wierzbowski, *Normy kolizyjne prawa rodzinnego i spadkowego w umowach zawartych między PRL a krajami socjalistycznymi*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe europejskich państw socjalistycznych*, oprac. E. Wierzbowski, Warszawa 1965, s. 26; W. Ludwiczak, *Stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie oraz opieka i kuratela w umowach o wzajemnym obrocie prawnym między państwami socjalistycznymi*, „*Studia Prawnicze*” 1967 nr 17, s. 5; M. Tomaszewski, *Umowa polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „*Nowe Prawo*” 1970, nr 9, s. 1306–1307; J. Jodłowski, *Jurysdykcja i wykonywanie orzeczeń w świetle Konwencji polsko-francuskiej z 5 kwietnia 1967 r.*, „*Państwo i Prawo*” 1971, z. 1, s. 27; F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, „*Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*” 1991, z. 4, s. 62–63; T. Ereciński, J. Ciszewski, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000, s. 95–96.

³² Odnośnie do umów dwustronnych współkształtujących obecny stan normatywny – zob. P. Mostowik, *Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym z zagranicą*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 537 i n.

³³ Sytuację po rozpadzie Związku Radzieckiego, Czechosłowacji i Jugosławii przedstawiają: J. Ciszewski, *Aktualne zagadnienia dotyczące umów o obrocie prawnym w stosunkach między Polską a innymi państwami. Sukcesja umów przez nowe państwa, nowe umowy i zakres terytorialnego zastosowania*, „*Kwartalnik Prawa Prywatnego*” 1994, z. 2, s. 229–280; idem, *Sukcesja umów o obrocie prawnym zawartych przez Polskę z NRD, ZSRR, Jugosławią i Czechosłowacją*, [w:] *Obrót prawny z zagranicą w sprawach stanu cywilnego. Konkordat*, Lublin 1997, s. 17–20; M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 254–256.

(np. względem przewidzianego w umowie z Ukrainą z 1993 r.), należy go zastosować³⁴. Przemawia za tym cel zawierania umów bilateralnych, tj. jak najdalej idący przepływ skutków orzeczeń. W związku z tym należy stosować obecnie w takich sytuacjach reguły kodeksowe. Tym samym, jeśli interpretować konwencję w takim duchu, trudno by przyjąć, że obecnie ma wywoływać ona skutek polegający na ograniczeniu lub utrudnieniu uznawania lub wykonywania orzeczenia akurat z państwa konwencyjnego, w porównaniu z jakimkolwiek innym państwem, z którym wzajemny obrót w sprawach cywilnych nie podlega instrumentom międzynarodowym. Państwa, zawierając umowę dwustronną, wyrażały bowiem chęć jak najsprawniejszego wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń, co *de facto* doznawałoby uszczerbku w razie przyjęcia i obecnie priorytetu konwencji.

4.2. Kwestia wyznaczenia zakresu zastosowania konwencji bilateralnej

Wyznaczenie zakresu zastosowania poszczególnych norm zawartych w danej umowie międzynarodowej dwustronnej jest zagadnieniem złożonym. Obejmuje nie tylko kwestie temporalne (tj. początek zastosowania, a tym samym niestosowania np. prawa krajowego), lecz także wspomniane wyżej kwestie zakresu przedmiotowego (w tym zasadnicze pytanie o regulowanie spraw ubezwłasnowolnienia osoby dorosłej oraz opieki i kurateli nad nią). Odnośnie do zakresu przedmiotowego można dodać, że sprawy zarówno o ubezwłasnowolnienie osoby dorosłej, jak i o opiekę prawną lub kuratelę nad nią są regulowane przez większość tych umów międzynarodowych. Ubezwłasnowolnienie jest najczęściej regulowane osobno względem zdolności, a opieka nad osobą dorosłą bywa regulowana łącznie z opieką nad dzieckiem.

Na tle większości umów bilateralnych w sprawach o ubezwłasnowolnienie jurysdykcję mają sądy tego państwa, którego obywatelem jest osoba ubezwłasnowolniana, oraz właściwe jest prawo ojczyście (tj. *lex fori*). Często zawarte jest w nich też postanowienie mówiące, że sąd jednego umawiającego się państwa podaje informację do sądu drugiego państwa o przesłankach ubezwłasnowolnienia obywatela tego państwa zamieszkałego (ewentualnie przebywającego) w państwie sądu. Możliwość orzeczenia ubezwłasnowolnienia w takiej sytuacji może być uzależniona od tego, że taką samą przyczynę ubezwłasnowolnienia przewiduje również prawo ojczyście osoby ubezwłasnowolnianej.

³⁴ Tak P. Mostowik, *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014, s. 338–339; P. Czubik, *Uznanie z mocy prawa, uznanie sądowe, odmowa uznania orzeczenia sądów państw obcych w świetle praktyki notarialnej i wieczystoksięgowej*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019, s. 107–108. Wątpliwości natury prawno-dogmatycznej oraz aksjologicznej do takiego podejścia przedstawia M. Pilich, [w:] *Ukraińsko-polska umowa...*, s. 238–239.

Natomiast sprawy opieki i kurateli na tle większości umów bilateralnych zostały uregulowane osobno i łącznie dotyczą zarówno dzieci, jak i dorosłych³⁵. Składają się na nie również, znacznie bardziej skomplikowane, kwestie zasięgu sytuacyjnego zastosowania oraz relacji do innych instrumentów międzynarodowych. Kwestie te są jeszcze bardziej złożone niż podobne pytania odnoszące się do zakresu zastosowania konwencji z 1905 r. i konwencji z 2000 r. Poszczególne konwencje bilateralne udzielają różnych odpowiedzi na te pytania. Szczegółowe przedstawienie każdej z nich wymyka się ramom niniejszego opracowania, ale warto zasygnalizować, na czym rozwiązanie tych kwestii może polegać. Trzeba przy tym zauważyć, że poszczególne obszary regulacji, tj. jurysdykcja krajowa, normy kolizyjne, zasady skuteczności obcych orzeczeń oraz współpraca międzynarodowa (międzysądowa), rządzą się przy tym odrębnymi regułami, co wynika z ich specyfiki³⁶.

Istotną w praktyce, a niełatwą teoretycznie, kwestię stanowi wyznaczenie zasięgu sytuacyjnego zastosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych wynikających z danej umowy dwustronnej, a tym samym rozgraniczenie ich od reżimu powszechnego (np. k.p.c. i p.p.m.). Trzeba bowiem założyć, że ogólnym założeniem konwencji bilateralnych jest unormowanie sytuacji faktycznych powiązanych z oboma umawiającymi się państwami. Z takiego ogólnego spostrzeżenia nie wynikają jednak precyzyjne kryteria, które pozwoliłyby na określenie zasięgu sytuacyjnego (np. z uwagi na obywatelstwa stron, ich miejsca zamieszkania lub pobytu, położenie majątku, dokonanie określonej czynności)³⁷. Umowy nie przewidują bowiem ogólnej definicji sytuacji międzypaństwowej, w której konwencyjne normy jurysdykcyjne i kolizyjne znajdowałyby zastosowanie (np. wystąpienie określonych okoliczności świadczących o związku z oboma państwami)³⁸. Stąd konieczne jest – i podobnie będzie na tle konwencji z 2000 r. – interpretowanie zasięgu sytuacyjnego osobno dla każdej

³⁵ Czyli podobnie jak w prawie krajowym, a inaczej niż w omawianych multilateralnych konwencjach haskich.

³⁶ Zob. P. Mostowik, M. Niedźwiedź, *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ „Lugano II Opinion” of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012, vol. 1, no. 1–2, s. 9; <https://doi.org/10.21697/priel.2012.1.1.01>.

³⁷ M. Tomaszewski zauważa: intuicyjnie wyczuwa się, że umowa dotyczyć musi takich tylko sytuacji życiowych, które powiązane są w pewien sposób z umawiającymi się państwami. Rzecz jednak w tym, jakiego rodzaju ma być to związek. M. Tomaszewski, op. cit., s. 1303.

³⁸ M. Tomaszewski proponuje dla ustalenia zasięgu sytuacyjnego trzyetapowe postępowanie:

- 1) stwierdzenie związku zachodzącego za pośrednictwem łącznika lub podstawy jurysdykcji dla danego zakresu spraw;
- 2) stwierdzenie, iż podmiotami sytuacji życiowych są obywatele umawiających się państw;
- 3) dodatkowo, dla niektórych zakresów spraw, stwierdzenie, że obywatele państw konwencyjnych w nich zamieszkują, ibidem, s. 1304. Podobnie E. Skrzydło-Tefelska zauważa, że zakres zastosowania umowy dwustronnej określa jako sytuację, w której uznający, matka i dziecko są obywatelami umawiających się państw, uznanie jest dokonywane przed organem państwa konwencyjnego, a właściwe jest prawo któregoś z tych państw. E. Skrzydło-Tefelska, *Uznanie dziecka w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990, s. 50–51.

z przewidzianych nimi norm (np. okoliczności obywatelstwa albo stałego pobytu osoby dorosłej)³⁹. Niekiedy przepisy konwencyjne wyraźnie ograniczają zakres swego zastosowania np. do spraw opiekuńczych między obywatelami obu stron. W innych wypadkach teoretycznie znajdują one zastosowanie w każdej sytuacji, przy czym praktyczny skutek (określenie jurysdykcji lub właściwości prawa) następuje tylko w razie wskazania któregoś z dwóch umawiających się państw, tj. lokalizacji w nim podstawy jurysdykcji lub łącznika kolizyjnego. Precyzyjne określenie zasięgu sytuacyjnego jest niezbędne, by stwierdzić ewentualną kolizję z normami wynikającymi z innego aktu normatywnego i wyłożyć sposób jej rozwiązania (np. pierwszeństwo względem norm o genezie krajowej). Może być też potrzebne dla stosowania konwencyjnego reżimu uznawania i wykonywania orzeczeń, jeżeli jest on ograniczony do środków wydanych w wykonywaniu jurysdykcji i na podstawie prawa określonego normami wynikającymi z danej umowy⁴⁰.

Kolejny aspekt wyznaczenia zakresu zastosowania konwencji bilateralnej to relacja z innymi aktami normatywnymi. W razie pokrywania się zakresów zastosowania aktów normatywnych, w tym ich zasięgu przedmiotowego i sytuacyjnego, nie wystąpi potencjalna kolizja między wynikającymi z nich normami jurysdykcyjnymi lub kolizyjnymi. Dla jej powstania niezbędne jest stwierdzenie, że ich zakresy się pokrywają, czyli występuje tzw. kolizja konwencji. Wówczas niezbędne jest zastosowanie reguł wyższego rzędu celem określenia, której konwencji normy znajdują zastosowanie w konkretnej sytuacji⁴¹. Interpretacja rozporządzeń unijnych, konwencji wielostronnych i dwustronnych oraz prawa krajowego reguł delimitacyjnych może rodzić w praktyce trudności, szczególnie w braku wyraźnych postanowień w umowach międzynarodowych albo ich wzajemnie znoszącego się (przeciwstawnego) brzmienia⁴². Przeważnie umowy dwustronne mają pierwszeństwo zastosowania – a także wypierają reguły krajowe (k.p.c. i p.p.m.) i są nadal stosowane, mimo wejścia w życie konwencji multilateralnej⁴³. Normy wynikające z konwencji bilateralnych

³⁹ Zob. więcej na przykładzie stosunków prawnych między rodzicami i dziećmi – P. Mostowik, *Władza rodzicielska...*, s. 352 i n.

⁴⁰ Potrzebę dointerpretowania okoliczności, które by wiązały sytuację z danymi dwoma państwami, podkreśla M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 177. Zob. też P. Mostowik, *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gnelli*, red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szafraniec, Warszawa 2023, s. 693–702.

⁴¹ Zob. więcej na przykładzie stosunków prawnych między rodzicami a dziećmi – idem, *Władza rodzicielska...*, s. 352.

⁴² M. Czepelak zauważa, że strony umowy międzynarodowej mogą w niej umówić się w sposób odmienny od reguł zawartych w konwencji wiedeńskiej z 1969 r., która nie jest kwalifikowanym aktem normatywnym. Jednak w braku odmiennych postanowień szczególne znaczenie trzeba przyznać art. 30 ust. 2 tej konwencji, mówiącemu o priorytecie umowy, która nie zawiera klauzuli zgodności, jak też art. 30 ust. 3, wyrażającemu zasadę *lex posterior derogat legi priori*. M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 237–238.

⁴³ P. Czubik mówi o niepełnym uniwersalizmie norm wynikających z rozporządzeń rzymskich, wobec ich nie stosowania w razie priorytetu regulacji wynikającej z umowy bilateralnej. Osobnym zagadnieniem jest natomiast zupełny charakter norm kolizyjnych wynikających z rozporządzeń, jeżeli są stosowane. P. Czubik, *Wybrane regulacje kolizyjne wynikające z umów dwustronnych o pomocy prawnej w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2013, nr 10, s. 16–18.

mają pierwszeństwo przed regułami o genezie krajowej, co wynika z konstytucyjnej zasady pierwszeństwa stosowania umów międzynarodowych. Pierwszeństwo umowy dwustronnej może jednak zostać zniesione jej własnymi postanowieniami na temat relacji z innymi konwencjami.

Niekiedy pojawiają się jednak wątpliwości dotyczące zasadności wyparcia rozwiązań krajowych, w szczególności w kształcie nadanym im nowelizacjami po zawarciu konwencji. Wydaje się, co było sygnalizowane wyżej, że w niektórych wypadkach nie należy wykluczać zastosowania prawa krajowego, które stanowi dalej idące, korzystniejsze rozwiązania, np. odnośnie do skuteczności zagranicznych orzeczeń⁴⁴. Niektóre z umów w części jurysdykcyjnej lub kolizyjnej ustępują jednak umowom międzynarodowym wielostronnym (w tym konwencjom haskim). Uzasadnione wydaje się przy tym ogólne dążenie do wykładni skierowanej na ograniczenie zastosowania umów dwustronnych (np. przez ścisłe określanie ich zasięgu sytuacyjnego) głównie z uwagi na potencjalnie negatywny wpływ umów dwustronnych na ujednolicanie norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych w szerszej skali ponadpaństwowej. Przyjęcie prymatu dwustronnych norm kolizyjnych z umów bilateralnych względem uniwersalnych norm przewidzianych w aktach normatywnych o szerszym terytorialnie zakresie zastosowania prowadzi bowiem do wyłomu szerszej w skali świata unifikacji prawa, co wydaje się zjawiskiem jeszcze bardziej pożądanym. Takie podejście jest nie do przyjęcia w razie odmiennego, wyraźnie wyartykułowanego zamierzenia prawodawcy międzynarodowego, w szczególności w razie zamieszczenia w umowie wielostronnej wyraźnej klauzuli nienaruszania innych konwencji, w tym bilateralnych.

Ograniczony zakres zastosowania umowy bilateralnej może też nastąpić w razie późniejszego przystąpienia obu państw do konwencji wielostronnej. Priorytet ewentualnej konwencji wielostronnej może być z góry przewidziany w umowie bilateralnej, w szczególności za pomocą klauzuli zgodności. Taka klauzula może przewidywać pierwszeństwo innych konwencji, których stronami staną się oba państwa albo nawet jedno z nich. Przepisów o relacji do innych umów międzynarodowych nie zawarto w konwencji z Czechosłowacją, Francją, Koreańską Republiką Ludowo-Demokratyczną, Kubą, Rumunią, Węgrami i Wietnamem. W pozostałych konwencjach można wyróżnić przepisy mówiące, że *umowa nie narusza postanowień innych umów obowiązujących jedną lub obie umawiające się strony w chwili wejścia jej w życie*⁴⁵, oraz przepisy, w których nie sprecyzowano, że chodzi tylko o konwencje

⁴⁴ Podobne rozwiązanie może wyjątkowo dotyczyć też umów międzynarodowych, mimo ich różnej rangi. J. Balicki, rozważając stosunek umowy z Austrią do konwencji haskiej z 1961 r., zauważa formalny priorytet umowy dwustronnej, a jednocześnie dostrzega, że daje ona mniej możliwości utrzymania ważności formalnej testamentu. Podsumowuje to słowami: *trudno stwierdzić na podstawie dostępnych materiałów, czy to było zamierzone (a jeżeli tak, jakie były motywy)*, czy też zamierzone nie było. J. Balicki, *Kilka uwag o polsko-austriackiej umowie o obrocie prawnym*, „Nowe Prawo” 1975, nr 4, s. 538–540.

⁴⁵ Tak art. 64 konwencji z Austrią.

obowiązujące w tej chwili⁴⁶. Wydaje się, że z brzmienia tych drugich można by argumentować, że zawierające je konwencje bilateralne ustępują na rzecz późniejszych międzynarodowych aktów normatywnych, w których uczestniczą oba państwa⁴⁷. Nawet zajęcie przeciwnego stanowiska, np. opartego na literalnym rozumieniu słów „obowiązujące” i „zawarte” (tj. jako odnoszących się do dokonanych czynności), nie musi prowadzić do przyjęcia priorytetu tych umów bilateralnych. Za pierwszeństwem późniejszej konwencji wielostronnej może przemawiać domniemana wola modyfikacji stanu prawnego. Strony w momencie zawierania konwencji dwustronnej wiedzą bowiem o obowiązywaniu jej w drugim państwie bądź powinny zakładać taką możliwość. Jest dyskusyjne, czy takie wnioski mogą dotyczyć jednak konwencji haskiej z 2000 r., w której wyraźnie przewidziano odmienne rozwiązanie, o czym niżej. Na tle art. 49 konwencji z 2000 r. możliwe jest bowiem zawieranie międzynarodowych porozumień obejmujących postanowienia w dziedzinach uregulowanych w niniejszej konwencji, a dotyczących osób dorosłych mających miejsce zwykłego pobytu w którymkolwiek z państw stron takich porozumień. Stąd przyjęcie jej priorytetu mogłoby ewentualnie nastąpić w razie przyjęcia, że zawarta w tej konwencji klauzula zgodności znosi się z klauzulami wynikającymi z umów bilateralnych, a ponadto – iż wówczas należy uwzględnić zasadę *lex posterior derogat legi priori*.

Podsumowując – osobną kwestią, która w szczegółach wykracza poza niniejsze opracowanie, jest zastosowanie dwustronnych umów międzynarodowych o obrocie prawnym z zagranicą, których Polska jest stroną. Reguły prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego w sprawach dorosłych, w tym ubezwłasnowolnienia i opiekuńczych, przewidziano w większości obowiązujących w Polsce takich konwencji bilateralnych. Szczegółowe rozwiązania jurysdykcyjne i kolizyjne zawarte w poszczególnych konwencjach nierzadko różnią się między sobą oraz różnią od reguł wynikających z prawa krajowego, wielostronnych umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych. W niektórych umowach jurysdykcja oraz właściwość prawa zostały unormowane tylko pośrednio, jako przesłanki uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń⁴⁸.

⁴⁶ Zgodnie z art. 102 umowy z Rosją nie narusza ona praw i obowiązków umawiających się stron wynikających z innych zawartych przez nie umów międzynarodowych. Z pozostałych umów można by wywodzić nawet, że klauzule dotyczą konwencji zawieranych z państwami trzecimi, co powodowałoby, że miałyby one *de facto* nietrwały charakter. W art. 105 umowy z Białorusią przewidziano, że jej postanowienia *nie naruszają* praw i obowiązków wynikających z innych umów zawartych przez każdą z umawiających się stron, a w świetle art. 106 umowy z Litwą, art. 115 umowy z Łotwą, art. 111 umowy z Estonią i art. 97 konwencji z Ukrainą nie naruszają one *postanowień innych umów obowiązujących jedną lub obie umawiające się strony*.

Szerokie rozumienie takich klauzul, polegające na przyjęciu, że dotyczą one wszelkich przyszłych innych zobowiązań prawnomiędzynarodowych (w tym „rzymskich” rozporządzeń unijnych), przyjmuje M. Czepelak, *Umowa międzynarodowa...*, s. 98, 377–378.

⁴⁷ Praktyczne problemy wynikające z priorytetu umów bilateralnych względem wielostronnych konwencji haskich, np. z uwagi na dalej idące obowiązki złożenia kaucji aktorycznej, zauważa J. Balicki, *Kilka uwag o polsko-austriackiej...*, s. 538–541.

⁴⁸ Odnośnie do poszczególnych zakresów przedmiotowych (spraw cywilnych) zob.: H. Trammer, *Polska jurysdykcja krajowa i prawo właściwe w sprawach o ustalenie ojcostwa dziecka pozamałżeńskiego*, „Nowe Prawo” 1971, nr 3,

4.3. Modele umów bilateralnych

Rozwiązania zawarte w umowach bilateralnych różnią się między sobą nie tylko w rozwiązaniach szczegółowych, lecz także w ogólnym podejściu do obszarów omawianych w niniejszym opracowaniu⁴⁹.

Spora część konwencji bilateralnych, których stroną jest Polska, jest kompleksowa, tj. obejmuje unormowanie jurysdykcji sądów lub organów, właściwości prawa oraz skuteczności (uznania lub wykonania) orzeczeń i współpracy międzynarodowej (pomocy sądowej). Z większości umów bilateralnych zawartych pod koniec XX w. (np. z Białorusią, Rumunią, Ukrainą, Rosją) wynikają normy wyznaczające jurysdykcję bezpośrednią, prawo właściwe oraz uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń. Te ostatnie mogą przy tym – podobnie jak na tle konwencji zasygnalizowanych wyżej – zależeć od kontroli pośredniej jurysdykcji lub właściwości prawa albo nie zależeć od takiej kontroli.

W większości obowiązujących w Polsce umów bilateralnych, które obejmują sprawy osobowe i opiekuńcze dorosłego, przewidziano jednak reguły bezpośredniej (w znaczeniu: nie pośredniej) jurysdykcji i właściwości prawa. Zakres części umów bilateralnych jest jednak ograniczony, zarówno przedmiotowo, jak i funkcjonalnie. Nie ma jednego modelu, a tym samym występują różnice z omawianymi konwencjami haskimi z lat 1905 i 2000 r. nie tylko odnośnie do szczegółowych rozwiązań prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego, lecz także w zakresie generalnego ujęcia tych obszarów prawnych.

W trzech umowach z lat 80. i 90. XX w. brak jest unormowania jurysdykcji, właściwości prawa i skuteczności orzeczeń w omawianych sprawach ubezwłasnowolnienia i opiekuńczych. Umowa z Finlandią z 1980 r., ostatnio wypowiedziana, zawierała fragmentaryczne regulacje kolizyjne (zawarcie małżeństwa), jurysdykcyjne i o skuteczności orzeczeń (sprawy małżeńskie, uznanie za zaginionego lub zmarłego i stwierdzenie zgonu). W umowie z Libią z 1985 r. zawarto jedynie normę kolizyjną dla spraw spadkowych. Z kolei umowa z Belgią z 1986 r. dotyczy tylko orzeczeń w sprawach o rozwód.

W części konwencji bilateralnych pominięto zagadnienia jurysdykcyjne i kolizyjne, a uregulowano wzajemne uznawanie i wykonywanie orzeczeń oraz wybrane aspekty współpracy międzynarodowej. Ten obszar w rozwoju prawa konwencyjnego można identyfikować jako swoiste koło napędowe międzypaństwowej harmonizacji międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego. Skuteczność zagranicznego orzeczenia na ich tle może zależeć od różnych okoliczności, m.in. od tego, na jakich podstawach sądy drugiego państwa

s. 386–389; F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa...*, s. 62; P. Czubik, *Wybrane regulacje...*, s. 18, przyp. 48, s. 22, przyp. 57, s. 25, przyp. 63.

⁴⁹ Zob. więcej, w tym odnośnie do szczegółowych rozwiązań jurysdykcyjnych i kolizyjnych, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 537 i n.

opierały jurysdykcję, lub jest uwarunkowana brakiem naruszenia jurysdykcji wyłącznej państwa uznającego. Skuteczność orzeczenia wydanego w drugim państwie konwencyjnym może też zależeć od tego, jaki łącznik prowadził do właściwości prawa, na podstawie którego je wydano, a w szczególności czy właściwość ta jest zbieżna z postanowieniami kolizyjnymi państwa uznania, które *in concreto* wskazywałyby właściwość własnego prawa. Na tle tych konwencji jurysdykcja krajowa oraz właściwości prawa nie pojawiają się więc jako kwestie samoistne (wyznaczenie międzynarodowej właściwości lub prawa właściwego), ale jako przesłanki uznawania i wykonywania orzeczeń wydanych w drugim państwie konwencyjnym⁵⁰.

⁵⁰ Poszczególne modele omawia P. Mostowik, *Skuteczność zagranicznego ubezwłasnowolnienia oraz zarządzeń opiekuńczych i innych środków ochrony dorosłych na tle projektowanej koegzystencji konwencji haskiej z 2000 r. oraz rozporządzenia UE (KOM 280 i 281 z 2023 r.)*, „Polski Proces Cywilny” 2023, R. 14, nr 4, s. 579 i n.

IV. Konwencja haska z 2000 r. i wynikające z niej potencjalne zmiany prawa krajowego

1. Kwestia ratyfikacji konwencji haskiej z 2000 r. przez Polskę (po jej podpisaniu w 2008 r.) oraz kwestia przystąpienia do niej przez państwa członkowskie UE na tle projektu z 2023 r.

Polska podpisała konwencję 18 września 2008 r., ale jej ratyfikacja dotychczas nie nastąpiła. Plan ratyfikacji konwencji haskiej z 2000 r. w ostatnich latach pojawiał się w niektórych wypowiedziach (w tym przy okazji kompleksowego rozważania zmian rozwiązań materialnoprawnych dotyczących ograniczenia zdolności, ubezwłasnowolnienia i opieki, mających wynikać z ratyfikacji konwencji ONZ z 2006 r.), ale działania zmierzające do dopełnienia tego kroku i wejścia w życie konwencji haskiej z 2000 r. nie nastąpiły.

Obecny stan normatywny w Polsce od lat 20. XX w. kształtują konwencje powstałe pod auspicjami HKPPM, a w XXI w. współtworzą go też unijne rozporządzenia „brukselskie” i „rzymskie”¹. Projektowane działania, w tym przystąpienie państw członkowskich do konwencji haskiej z 2000 r., stanowią kolejny etap procesu zastępowania rozwiązań krajowych (w pełnym lub ograniczonym zakresie sytuacyjnym) normami wynikającymi z umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych.

Po przyjęciu konwencji haskiej z 2000 r. oraz w toku przystępowania do niej przez kolejne państwa, w tym unijne, na początku XXI w. w UE pojawiła się sugestia, by państwa członkowskie do niej przystąpiły. W programie sztokholmskim z 2010 r.² napisano:

¹ Odnośnie do współczesnych tendencji w zakresie źródeł prawa zob. M. Szpunar, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 136 i n. Zob. też K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne – stan obecny i perspektywy dalszego rozwoju*, „Przegląd Sądowy” 2007, R. 17, nr 2, s. 7 i n., P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2, s. 33 i n.; M. Czepelak, *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010, vol. 18, issue 4, s. 705 i n.; P. Mostowik, M. Niedźwiedź, *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ „Lugano II Opinion” of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012, vol. 1, no. 1-2, s. 9 i n.; H. Muir Watt, *The work of the HCCH and the path of the law: The politics of difference in unified private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020, s. 79 i n.; J. v. Hein, *The role of the HCCH in shaping private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague...*, s. 112 i n.

² „Program sztokholmski: otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli”, Dz.Urz. UE C z 2010 r., Nr 115, s. 1.

Konieczność przedstawienia dodatkowych wniosków dotyczących podatnych na zagrożenia osób dorosłych należy oszacować w świetle doświadczeń zgromadzonych w związku ze stosowaniem Konwencji haskiej z 2000 roku o międzynarodowej ochronie dorosłych przez państwa członkowskie, które są stronami tej konwencji lub zostaną nimi w przyszłości. Zachęca się państwa członkowskie do jak najszybszego przyłączenia się do przedmiotowej konwencji³.

Następnie w ostatnich latach w debacie naukowej i publicznej pojawiał się pomysł objęcia zakresu przedmiotowego nazwanego – nie do końca precyzyjnie – „ochroną dorosłych” dodatkową regulacją unijną, jak się okazało, dość rozbudowaną w KOM 280 z 2023 r.⁴

Projektowany układ źródeł prawa stanowi rozbudowanie owej mozaiki z udziałem elementów wynikających z umowy międzynarodowej. Z uwagi na objęcie danego zakresu przedmiotowego (środków ochrony dorosłych) dwoma aktami normatywnymi (konwencją haską i rozporządzeniem unijnym) ma być on podobny do obecnego złożonego ujęcia źródeł prawa w zakresie spraw dotyczących pieczy nad dzieckiem, w tym uprowadzenia dziecka za granicą. W tym zakresie przedmiotowym istotne znaczenie na świecie mają konwencja haska z 1980 r.⁵ (przewidująca szczególne postępowanie celem powrotu dziecka do państwa, w którym zamieszkiwało przed bezprawną zmianą miejsca pobytu) oraz – kolejna – konwencja haska z 1996 r. (zawierająca reguły jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach m.in. kontaktów z dzieckiem oraz władzy rodzicielskiej lub opieki). Konwencje te zostały potem częściowo przeniesione do rozporządzeń unijnych i ich nowelizacji („Bruksela IIa”⁶, „Bruksela IIb”⁷). Częściowo konwencje haskie zostały w tych rozporządzeniach – na potrzeby obrotu regionalnego – zmodyfikowane i uzupełnione. Takie postępowanie ustawodawcy unijnego może być dyskusyjne z perspektywy teoretycznej prawa międzynarodowego oraz z perspektywy praktyki stosowania prawa, której ono nie ułatwia⁸.

³ Ibidem, s. 10.

⁴ Na przykład dokument autorstwa Parlamentu Europejskiego pt. Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study, PE 581.388, September 2016, s. 14–16; oraz konsultacje społeczne w dniach 21 grudnia 2021–29 marca 2022 r. pt. „Ogólnounijnna ochrona osób dorosłych szczególnej troski” (EU-wide protection for vulnerable adults), https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12965-Civil-judicial-cooperation-EU-wide-protection-for-vulnerable-adults/F_en [dostęp: 11.02.2024]. Zob. więcej – P. Mostowik, *Geneza i obszary regulacji Konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego*, Warszawa 2023, s. 16 i n.

⁵ Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzona w Hadze 25 października 1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528).

⁶ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.Urz. UE L 338, s. 1 ze zm.), dalej: rozporządzenie 2201/2003 lub „Bruksela IIa”.

⁷ Rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę (Dz.Urz. UE L 178, s. 1 ze zm.), dalej: rozporządzenie 2019/1111 lub „Bruksela IIb”.

⁸ W tym problemy wynikające ze zrodzonej w takim układzie źródeł potrzeby rozgraniczenia stosowania na płaszczyźnie międzynarodowej dwóch reżimów (tzw. konfliktu konwencji) dotyczących tego samego zakresu przedmiotowego spraw – tj. umowy międzynarodowej i rozporządzenia unijnego. Zawarte w rozporządzeniu 2201/2003 reguły rozgraniczające były niedopracowane, co zrodziło potrzebę uzupełnień w kolejnym rozporządzeniu „Bruksela

Odnosnie do kompetencji zewnętrznej UE do zawierania umów międzynarodowych, która to kompetencja jest przyjmowana w omawianym zakresie po opinii TSUE w sprawie 1/03⁹, trzeba zauważyć, że w drugim z projektów wymienionych na wstępie (KOM 281 z 2023 r.) UE niejako zwraca ją państwom członkowskim (tj. upoważnia je do ratyfikacji umowy międzynarodowej). W konwencji haskiej z 2000 r. nie zamieszczono bowiem, co występuje w kolejnych umowach, klauzuli uczestnictwa w regionalnej organizacji integracji gospodarczej, a UE nie była wówczas członkiem HKPPM. Z kolei odnośnie do kombinowanego stosowania rozporządzenia unijnego oraz umowy międzynarodowej występuje podobieństwo do relacji rozporządzenia „Bruksela IIb” (a wcześniej „Bruksela IIa”) oraz konwencji haskiej z 1996 r. i konwencji haskiej z 1980 r., o czym była mowa wyżej.

Również w tym aspekcie (tj. prócz podobieństw rozwiązań jurysdykcyjnych i kolizyjnych) występuje podobieństwo z konwencją haską z 1996 r. Państwa członkowskie zostały upoważnione decyzją Rady z dnia 5 czerwca 2008 r. do jej ratyfikowania w interesie Wspólnoty Europejskiej¹⁰.

2. Geneza konwencji haskiej z 2000 r.

Problematyka ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej, kurateli i podobnych instytucji prawnych dotyczących osób dorosłych była jednym z pierwszych zakresów tematycznych prac HKPPM na początku XX w. Zaowocowały one sporządzeniem konwencji haskiej z dnia 17 lipca 1905 r. dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych¹¹, która zostanie przybliżona w dalszej części. Po kilku dekadach, w 1979 r., między trzynastą a czternastą sesją HKPPM, omawianej problematyki dotyczył kwestionariusz rozesłany do państw członkowskich. W odpowiedziach nie wskazano częstych praktycznych problemów dotyczących ochrony osób dorosłych w obrocie międzynarodowym. W trakcie posiedzenia komisji specjalnej w lutym 1980 r. nie ujęto tego tematu w programie prac konferencji i nie

IIb”. Zob. O. Bobrzyńska, *Brussels II ter Regulation and the 1996 Hague Convention on Child Protection – the interplay of the European and Hague regimes in the matters of parental responsibility*, „Polski Proces Cywilny” 2021, R. 12, nr 4, s. 593.

⁹ Zob. M. Czepelak, *Między Hagą a Brukselą – w poszukiwaniu współczesnej wizji unifikacji prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaaka*, red. I. Ratusińska, Kraków 2006, s. 299 i n.; M. Niedźwiedź, P. Mostowik, *Wspólnota Europejska...*, s. 71 i n.

¹⁰ Zob. Decyzja Rady z dnia 5 czerwca 2008 r. upoważniająca niektóre państwa członkowskie do ratyfikacji konwencji haskiej z 1996 roku o jurysdykcji, prawie właściwym, uznawaniu, wykonaniu i współpracy w zakresie odpowiedzialności rodzicielskiej i środków ochrony dzieci lub do przystąpienia do tej konwencji w interesie Wspólnoty Europejskiej i upoważniająca niektóre państwa członkowskie do złożenia deklaracji w sprawie stosowania wewnętrznych zasad prawa wspólnotowego w tej dziedzinie, 2008/431/WE, Dz.U. L 151 z 11.6.2008, s. 36.

¹¹ Oświadczenie rządowe z dnia 14 września 1929 r. w sprawie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Konwencji, dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych podpisanej w Hadze, dnia 17 lipca 1905 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598).

podjęto prac roboczych nad ewentualną kolejną konwencją¹². Pomysł ponownego zajęcia się osobowymi i majątkowymi sprawami dorosłych, którzy podlegają opiece lub podobnym zarządzeniom, wrócił w pracach tej organizacji międzynarodowej w ostatniej dekadzie XX w.

Prace nad nową konwencją rozpoczęły się w połowie lat 90. XX w. Zauważono przy tym, że czas trwania życia ludzkiego w państwach rozwiniętych stale się wydłuża, co oznacza również, że coraz częściej występują choroby związane z podeszłym wiekiem. Sekretarz generalny HKPPM zwrócił uwagę na prognozy Rady Gospodarczo-Społecznej mówiące o wzroście liczby osób w wieku powyżej 60 lat z 600 mln w 2001 r. do 1,2 mld w 2025 r. oraz na prognozę, że liczba osób w wieku 80 lat lub starszych wzrośnie z obecnych 50 mln do 137 mln w 2025 r. Te zmiany społeczne przyczyniły się do zmiany prawa materialnego w niektórych państwach odnośnie do m.in. spraw osób dorosłych cierpiących wskutek zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych¹³. Co istotne z omawianej perspektywy, zmiany prawa objęły też prawo prywatne międzynarodowe¹⁴, co uzasadnione było m.in. migracjami osób starszych, częstszymi czynnościami (też notarialnymi) dotyczącymi ich majątku oraz transgranicznymi postępowaniami spadkowymi, które dotyczą spraw tych osób¹⁵.

Dnia 29 maja 1993 r. państwa reprezentowane na siedemnastej sesji HKPPM podjęły decyzję o włączeniu do porządku obrad osiemnastej sesji rewizji Konwencji z dnia 5 października 1961 r. o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich, a także – co istotne z omawianej perspektywy – o ewentualnym rozszerzeniu zakresu nowej konwencji na ochronę ubezwłasnowolnionych osób dorosłych. Tego drugiego zakresu przedmiotowego nie udało się jednak w trakcie następnej sesji opracować (zajmowano się bowiem konwencją dotyczącą spraw dzieci) i niejako przeszedł on do prac kolejnych sesji¹⁶.

Stałe Biuro HKPPM ustanowiło komisję specjalną, a jej posiedzenie poprzedziły prace grupy roboczej w 1997 r. pod przewodnictwem Antoona Victora Marie Struyckena, przewodniczącego niderlandzkiego Stałego Komitetu Rządowego ds. Kodyfikacji Prawa Prywatnego Międzynarodowego. Komisja opracowała projekt konwencji, który był podstawą do dyskusji

¹² Zob. *Acts and Documents of the Fourteenth Session*, t. I, *Miscellaneous matters*, Hague 1980, s. 114–147.

¹³ Jako przykłady w Sprawozdaniu wyjaśniającym podano niemiecką *Betreuungsgesetz* z 12 września 1990 r., która weszła w życie 1 stycznia 1992 r., grecką ustawę z 1996 r. i zalecenia Rady Europy nr R(99)4 z 26 lutego 1999 r. w sprawie zasad dotyczących ochrony prawnej dorosłych osób ubezwłasnowolnionych.

¹⁴ Jako przykłady w Sprawozdaniu wyjaśniającym podano ustawę szwajcarską z 18 grudnia 1987 r., której art. 85 ust. 2 rozszerza zastosowanie konwencji haskiej z 5 października 1961 r. na osoby dorosłe, jak też art. 3085 kodeksu cywilnego Quebecu z 18 grudnia 1991 r., zgodnie z którym system prawny dotyczący osób pełnoletnich podlega z zasady prawu miejsca ich zamieszkania, oraz art. 41 ustawy tunezyjskiej z 27 listopada 1998 r., zgodnie z którą opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną przez sąd podlega prawu krajowemu.

¹⁵ Zob. K. Karjalainen, *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, „Yearbook of Private International Law” 2018/2019, vol. 20, s. 439–465.

¹⁶ Zob. Akt końcowy Siedemnastej Sesji, część B pkt 1 i 2, www.hcch.net [dostęp: 11.02.2024].

w ramach prac specjalnej komisji dyplomatycznej od 20 września 1999 r. do 2 października 1999 r., pracującej pod przewodnictwem Erica Clive'a¹⁷.

Tekst konwencji został przyjęty jednomyślnie przez państwa członkowskie HKPPM obecne na sesji plenarnej w dniu 2 października 1999 r. Językami autentycznymi są język angielski i francuski. W trakcie prac korzystano z notatki na temat ochrony ubezwłasnowolnionych osób dorosłych przygotowanej przez Adaira Dyera we wrześniu 1996 r., ze studium autorstwa Mariel Revillard *Les majeurs protégés en droit international privé et la pratique notariale*, sprawozdania grupy specjalistów Rady Europy ds. ubezwłasnowolnionych osób dorosłych i innych osób dorosłych szczególnej troski autorstwa E. Clive'a, sporządzonego na wniosek Rady Europy 21 stycznia 1997 r. oraz z wniosku delegacji szwajcarskiej, przedstawionego na zamknięcie osiemnastej sesji, w którym przeniesiono postanowienia konwencji haskiej z 1996 r. niemal dosłownie na sprawy osób dorosłych¹⁸.

Konwencja haska z 2000 r. jest więc kolejną umową międzynarodową sporządzoną pod auspicjami HKPPM, dotyczącą obrotu z zagranicą w sprawach cywilnych (tj. międzynarodowego prawa prywatnego i międzynarodowego postępowania cywilnego, a w nomenklaturze unijnej – „współpracy sądowej w sprawach cywilnych”). Część zakresu zastosowania konwencji pokrywa się z zakresem zastosowania poprzedniczki – konwencji haskiej z 1905 r.¹⁹, a w pozostałym zakresie normowane przez nią sprawy podlegają w Polsce obecnie rozwiązaniom kodeksowym (cz. IV k.p.c.) i ustawowym (prawo prywatne międzynarodowe), zasygnalizowanym niżej²⁰.

¹⁷ Delegat Zjednoczonego Królestwa. Na wiceprzewodniczących wybrani zostali Andreas Bucher, delegat Szwajcarii, Gloria F. DeGart, delegatka Stanów Zjednoczonych Ameryki, oraz Kurt Siehr, delegat Niemiec, jak również Antonio Boggiano, delegat Argentyny, i Huang Hua, delegat Chińskiej Republiki Ludowej. Paul Lagarde, delegat Francji, został sprawozdawcą. Powołano też komitet redakcyjny pod przewodnictwem Kurta Siehra, delegata Niemiec, grupę do spraw zbadania klauzul federalnych pod przewodnictwem Alegrí Borrás, delegatki Hiszpanii, oraz grupę do spraw przygotowania wzorów formularzy pod przewodnictwem Marie-Odile Baur, delegatki Francji.

¹⁸ Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 41–42 i Prel. Doc. No 14 for the Eighteenth Session.

¹⁹ Oświadczenie rządowe z dnia 14 września 1929 r. w sprawie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Konwencji, dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych podpisanej w Hadze, dnia 17 lipca 1905 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598).

²⁰ W art. 1 konwencji napisano, że ma ona zastosowanie w sytuacjach międzynarodowych, tj. w przypadku gdy w daną sytuację zaangażowane jest więcej niż jedno państwo. Wydaje się że należy to traktować jako opis sytuacji, a nie jako wymaganie formalne (konieczność stwierdzenia zaistnienia takiej przesłanki) stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych. Zob. P. Mostowik, *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławie Gnelli*, red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szafraniec, Warszawa 2023, s. 693–702.

Osobną kwestię stanowi to, że zgodnie z art. 44 można stosować jej postanowienia do czysto wewnętrznych kolizji przepisów (tj. jako prawo prywatne międzydzielnicowe).

3. Konwencja haska z 1996 r. jako wzorzec dla konstrukcji i rozwiązań szczegółowych konwencji haskiej z 2000 r. – wzmianka

Przy tworzeniu konwencji haskiej z 2000 r. posilkowano się rozwiązaniami prawnymi przyjętej kilka lat wcześniej konwencji haskiej z 1996 r. Za tą umową międzynarodową przyjęto szeroki zakres kwestii obrotu prawnego z zagranicą regulowanych w konwencji, obejmujący jurysdykcję krajową, prawo właściwe, uznawanie i wykonywanie orzeczeń oraz współpracę międzynarodową²¹. Odmienne ujęto jednak tytuł – zamiast wyliczenia tych obszarów międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, co występuje w konwencji z 1996 r., w tytule konwencji z 2000 r. posłużono się bardzo ogólnym sformułowaniem „ochrona dorosłych”²².

Konwencja haska z 1996 r. była wzorcem nie tylko dla generalnej konstrukcji konwencji haskiej z 2000 r. (obszary regulacji, rozwiązania zaliczane do części ogólnej), lecz także dla rozwiązań jurysdykcyjnych, kolizyjnych (też zagadnień zaliczanych do części ogólnej) oraz reguł uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Przystąpienie przez Polskę do konwencji haskiej z 1996 r. spowodowało zmiany krajowego stanu normatywnego polegające w szczególności na modyfikacjach na skutek odejścia od stosowania krajowych przepisów k.p.c. i p.p.m. W wielu aspektach podobne skutki miałyby przystąpienie Polski do konwencji z 2000 r.

Konwencja haska z 1996 r. sporządzona pod auspicjami HKPPM kilka lat wcześniej dotyczy również środków ochrony, ale dzieci, w tym władzy rodzicielskiej oraz opieki prawnej lub kurateli nad nimi²³. Dnia 29 maja 1993 r. w trakcie siedemnastej sesji HKPPM podjęto decyzję o włączeniu do porządku obrad kolejnej sesji rewizji konwencji z dnia 5 października 1961 r. dotyczącej ochrony małoletnich oraz – co istotne dla omawianego tematu – o ewentualnym rozszerzeniu zakresu nowej konwencji na ochronę ubezwłasnowolnionych osób dorosłych. Ten drugi zakres przedmiotowy nie stał się jednak częścią konwencji haskiej z 1996 r., a został opracowany jako osobna konwencja. W toku prac nad konwencją z 2000 r. korzystano z wniosku delegacji szwajcarskiej, przedstawionego na zamknięcie osiemnastej sesji, którym proponowano przeniesienie postanowień konwencji haskiej z 1996 r. dotyczącej dzieci niemal dosłownie na międzynarodowe sprawy osób dorosłych²⁴.

²¹ Zob. R. Frimston, *Overview: Key concepts in Private International Law*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005, s. 8.

²² W Sprawozdaniu wyjaśniającym P. Lagarde’a (s. 45) zaznaczono, że przyjęty tytuł uznano za lepszy od znacznie dłuższego tytułu konwencji o ochronie dzieci. Odnośnie do genezy konwencji haskiej z 2000 r., w tym powiązania z pracami nad ochroną dzieci i konwencją z 1996 r., oraz działalności w 1997 r. grupy roboczej pod przewodnictwem prof. T. Struyckena, zob. więcej: Sprawozdanie wyjaśniające, s. 35.

²³ Konwencja haska z 1996 r.

²⁴ Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 41–42.

4. Zakres zastosowania konwencji haskiej z 2000 r.

4.1. Zakres przedmiotowy

Zakres przedmiotowy inicjatywy legislacyjnej – przystąpienia przez państwa członkowskie zarówno do konwencji haskiej z 2000 r., jak i „doprojektowanego” rozporządzenia unijnego – jest wyznaczany przez pojęcie środka ochrony²⁵. W tekstach autentycznych konwencji haskich z lat 1905 i 2000 r., a za nimi w projekcie rozporządzenia UE posłużono się pojęciami: francuskim *mesures de protection* i angielskim *measures of protection*. Szereg uwag pomocnych dla zrozumienia intencji twórców zostało zawartych w sprawozdaniu autorstwa Paula Lagarde’a, dołączonym do konwencji haskiej z 2000 r.²⁶ Na marginesie warto zauważyć, że w polskim tłumaczeniu konwencji haskiej z 1905 r. to pojęcie z tekstu oficjalnego²⁷ przetłumaczono jako „zarządzenia opiekuńcze”²⁸, co może być czytelniejszym określeniem, bliższym prawa materialnego i procesowego w Polsce wówczas i obecnie.

Treść pojęcia środka ochrony ma kluczowe znaczenie dla określenia zakresu zastosowania konwencji i dla zrozumienia zakresu ewentualnych zmian w krajowym porządku prawnym w razie jej ratyfikacji²⁹. W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że w trakcie prac nad omawianą konwencją zastanawiano się, czy wykaz środków ochrony nie powinien zostać uzupełniony postanowieniem, w którego myśl negatywną decyzję o niezastosowaniu środka ochrony również należy traktować jako środek w rozumieniu konwencji. Komisja uznała, że

*wprowadzenie takiego postanowienia do tekstu konwencji nie służyłoby żadnemu celowi, lecz zaakceptowała jego skutek, mianowicie spoczywający na umawiających się państwach obowiązek uznania takiej decyzji odmownej podjętej przez właściwy organ jednego z nich*³⁰.

W art. 1 konwencji haskiej z 2000 r. jest mowa o *zapewnieniu ochrony w sytuacjach międzynarodowych osobom dorosłym*. W praktyce część konwencyjnych regulacji ma zastosowanie bez potrzeby badania istnienia (a wcześniej zdefiniowania) sytuacji faktycznej o charakterze międzynarodowym. W szczególności konwencyjne normy jurysdykcyjne i kolizyjne można

²⁵ Zob. więcej P. Mostowik, *Geneza i obszary regulacji Konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego*, Warszawa 2023, s. 16, 150.

²⁶ Zob. P. Lagarde, *Explanatory Report on the 1996 Hague Child Protection Convention*, [w:] *Hague Conference on Private International Law, Proceedings of the Eighteenth Session, 30 September to 10 October 1996, Tome II, Protection of children*, Hague 1998; Sprawozdanie wyjaśniające, s. 47.

²⁷ *Convention du 17 juillet 1905 concernant l'interdiction et les mesures de protection analogues*, www.hcch.net/en/instruments/the-old-conventions/1905-deprivation-of-civil-rights-convention [dostęp: 11.02.2024].

²⁸ Oświadczenie rządowe z 14 września 1929 r. w sprawie przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Konwencji, dotyczącej ubezwłasnowolnienia i analogicznych zarządzeń opiekuńczych podpisanej w Hadze, dnia 17 lipca 1905 r. (Dz.U. z 1929 r. Nr 80, poz. 598).

²⁹ Zob. R. Frimston, *The 2000 Adult Protection Convention – sleeping beauty or too complex to implement?* [w:] *The Elgar Companion to the Hague...*, s. 226.

³⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 51.

stosować bez takiego swoistego przedetapu stwierdzania określonych cech stanu faktycznego. Problem ten nie wydaje się istotny w praktyce po zbadaniu, czy dana sprawa podlega na podstawie konwencji jurysdykcji któregoś z umawiających się państw (w tym Polski, gdyby do niej przystąpiła), czy też nie, jak też po zbadaniu, które prawo jest właściwe (w tym, czy jest to *lex fori*)³¹.

Z uwagi na kluczowe znaczenie autonomicznych terminów i wyliczeń zawartych w art. 1–3 dla określenia zakresu przedmiotowego zastosowania konwencji z 2000 r. (w istocie – niezamkniętej egzemplifikacji środków ochrony) zostaną one poniżej dokładniej wyjaśnione, w tym z odwołaniem do Sprawozdania wyjaśniającego, które ukazuje intencję twórców konwencji i komisji roboczej (z przedstawicielami państw HKPPM), kiedy to ona powstała³². Od razu trzeba podkreślić, że to pojęcie ma objąć szereg, niekiedy znacznie się różniących, krajowych instytucji (rozwiązań) prawnych³³. Wyznaczenie zakresu środka ochrony, m.in. drogą autonomicznej interpretacji, jest tym łatwiejsze, że w konwencji zamieszczono egzemplifikację³⁴.

Zgodnie z art. 1 konwencji haskiej z 2000 r. ma ona zastosowanie w celu zapewnienia ochrony [...] osobom dorosłym, które z powodu zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów. W Sprawozdaniu wyjaśniającym stwierdzono, że art. 2 ust. 1 konwencji:

*zawiera definicję osób dorosłych, do których konwencja ma zastosowanie. Logiczne jest, że są nimi osoby wymagające ochrony, lecz aby potrzeba ta była całkowicie jasna, komisja celowo unikała stosowania w tym ustępie terminów prawnych, takich jak „strona ubezwłasnowolniona”, które mają różne znaczenie w zależności od rozważanego prawa. Uznano zatem, że bardziej wskazane będzie pozostanie przy konkretnym opisie osoby dorosłej wymagającej ochrony*³⁵.

Podkreślono też, że:

*Osobami dorosłymi, które konwencja ma chronić, są osoby fizycznie lub umysłowo niesprawne, które cierpią wskutek „ograniczenia” swoich zdolności osobistych, jak również osoby zwykle w podeszłym wieku, które cierpią wskutek zaburzenia tych samych zdolności osobistych, w szczególności osoby cierpiące na chorobę Alzheimera*³⁶.

³¹ Zob. P. Mostowik, *Kwestia wymagania...*, s. 693–702.

³² Odnosnie do wsparcia dla osób starszych w sytuacji choroby i niesamodzielności, też w drodze środków, które na tle konwencji z haskiej z 2000 r. mogłyby być traktowane jako środki ochrony, zob. B. Mikołajczyk, *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012, s. 244.

³³ Zob. D. Lush, *The Civil Law and the Common Law approaches to the protection of adults*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 37 i n.

³⁴ J. Łopuski obrazowo uzasadnia potrzebę autonomicznej wykładni celnym spostrzeżeniem, że przepisy o genezie międzynarodowej są obcym ciałem w danym systemie prawa. Spostrzeżenie to z pewnością można odnieść do przepisów posługujących się odmienną terminologią (co zwłaszcza w prawie procesowym wywołuje praktyczne problemy z przełożeniem na krajowy system), jak też do postanowień rozwiązujących problemy, które na tle prawa danego państwa nie występują. J. Łopuski, *Międzynarodowe konwencje cywilnoprawne. Niektóre zagadnienia stosowania i wykładni*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piętowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Wrocław 1985, s. 377.

³⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 46.

³⁶ Ibidem.

Stwierdzono, że przesłankę mówiącą, iż osoba *nie jest w stanie chronić swoich interesów*, należy interpretować szeroko. Ma ona obejmować:

*nie tylko interesy majątkowe osoby dorosłej, które ze względu na jej stan fizyczny lub psychiczny mogą być przez nią niewłaściwie zarządzane, lecz także bardziej ogólnie interesy osobiste i zdrowotne danej osoby. Fakt, że osoba dorosła poważnie zaniedbuje interesy osobiste lub majątkowe swoje lub swoich krewnych, za których jest odpowiedzialna, również może wskazywać na zaburzenie zdolności osobistych*³⁷.

Jednak Komisja uznała, że rozrzutność (która w myśl niektórych przepisów może stanowić powód ubezwłasnowolnienia) jako taka nie wchodzi w zakres stosowania konwencji. W połączeniu z innymi czynnikami mogłaby jednak wskazywać na zaburzenie zdolności osobistych osoby dorosłej, wymagające zastosowania środków ochrony w rozumieniu konwencji. Odnośnie do „zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych” zauważono też, że konwencja nie ma zastosowania do ochrony ofiar przemocy zewnętrznej, co stanowi zagadnienie środków policyjnych³⁸.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono też, że konwencja nie ma zastosowania do spraw po śmierci osoby dorosłej w celu zapewnienia na przykład uznania uprawnień do reprezentowania osoby dorosłej po jej śmierci. Dodano, że:

*zastosowanie niektórych postanowień konwencji po śmierci danej osoby dorosłej może być jednak możliwe w zakresie, w jakim ma to związek z czynnościami lub środkami zastosowanymi za życia tej osoby, np. w związku z organizacją pogrzebu lub unieważnieniem obowiązujących umów, np. umowy najmu mieszkania*³⁹.

Zakres zastosowania został doprecyzowany w art. 3. Zgodnie z jego treścią środki ochrony w szczególności⁴⁰ obejmują:

³⁷ Ibidem, s. 46–47.

³⁸ Ibidem, s. 46.

³⁹ Ibidem, s. 49. Zob. więcej E. Clive, *The New Hague Convention on the Protection of Adults*, „Yearbook of Private International Law” 2000, Vol. II, s. 1–23; A. Schulz, A. Schulz, *Das Haager Übereinkommen über den internationalen Schutz von Erwachsenen*, „Archiv für Wissenschaft und Praxis der Sozialen Arbeit” 2007, 38. Jahrgang, nr 4, s. 48 i n.; A. Juryk, *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8, s. 27 i n.; R. Frimston, *The 2000 Adult Protection Convention...*, s. 226; A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Five Years On*, http://www.39essex.com/docs/articles/the_2000_convention_-_five_years_on.pdf, J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection in the light of the 2000 Hague Convention*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013, Vol. 27, Issue 1, s. 51–73, <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebso16>; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults from the perspective of private international law*, „Revista Electrónica De Estudios Internacionales” 2016, s. 1–18, <https://doi.org/10.17103/reei.32.08>.

⁴⁰ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 49) odnośnie do środków ochrony wyliczonych w art. 3 zauważono, że: Ponieważ środki ochrony różnią się w każdym systemie prawnym, wykaz zawarty w tym artykule może mieć wyłącznie charakter przykładowy. Niemniej spróbowano mu nadać bardzo szeroki zakres, a niektóre z zawartych w nim elementów mogą się częściowo pokrywać, co nie ma większego znaczenia, ponieważ zbiór zasad, którym podlegają wszystkie te elementy, jest taki sam. Bezużyteczne jest w pewnym sensie rozważanie, czy na przykład konkretna instytucja, taka jak niemiecki *Betreuung*, jest „systemem ochrony” w rozumieniu lit. a), „instytucją analogiczną” w rozumieniu lit. c) czy „interwencją szczególną” w rozumieniu lit. g), ponieważ w każdym przypadku stanowi środek ochrony w rozumieniu konwencji”.

- a) określenie niezdolności oraz ustanowienia systemu ochrony⁴¹;
- b) objęcie osoby dorosłej ochroną organu sądowego lub administracyjnego;
- c) opiekę, kuratelę i analogiczne instytucje;
- d) wyznaczenie i zakres zadań osoby lub jednostki, która jest odpowiedzialna za osobę dorosłą lub jej majątek, reprezentuje ją lub udziela jej pomocy⁴²;
- e) umieszczenie osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu, w którym ochrona może zostać zapewniona;
- f) zarządzanie, zabezpieczenie (utrzymania) lub dysponowanie majątkiem osoby dorosłej;
- g) zgodę na dokonanie szczególnej interwencji w celu ochrony osoby dorosłej lub jej majątku⁴³.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że system ochrony, o którym mowa w lit. a, może być systemem ogólnym lub odnosić się tylko do niektórych czynności osoby dorosłej lub do tylko jednego obszaru jej działania, a ubezwłasnowolnienie, któremu podlega ta osoba, może być tylko częściowe. W tekście tego postanowienia nie wspomina się wyraźnie o uchyleniu ubezwłasnowolnienia, ale wyraźnym zamiarem komisji było uwzględnienie tej kwestii w konwencji, a więc również zobowiązanie umawiających się państw do uznania takiego uchylenia. Dodano, że ochrona osoby dorosłej niekoniecznie wiąże się z orzeczeniem o pozbawieniu jej zdolności do czynności prawnych. Osoba dorosła może zachować kontrolę nad swoimi sprawami, w dalszym ciągu zarządzać nimi bez pomocy osoby trzeciej, ale zostać objęta *ochroną organu sądowego lub administracyjnego*, który w stosownych przypadkach może na przykład unieważnić pewne czynności dokonane w przeszłości przez osobę dorosłą lub doprowadzić do stwierdzenia ich nieważności. Jest to w szczególności cel francuskiej instytucji *placement sous sauvegarde de justice* (art. 491 i n. francuskiego kodeksu cywilnego)⁴⁴.

Odnośnie do lit. d w Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że *Osobą lub podmiotem odpowiedzialnym za osobę dorosłą lub jej majątek, reprezentującą ją lub udzielającą jej pomocy* może być opiekun, kurator lub *Betreuer*, a w przypadkach, w których ustanowienia pełnej opieki nie uznano za konieczne, może być to opiekun zarządzający (np. art. 499 francuskiego kodeksu

Natomiast „ważność instrumentów wykorzystanych przez osobę, której zdolności osobiste są ograniczone, lecz której nie objęto środkiem ochrony, pozostaje poza zakresem stosowania konwencji. Taka ważność w rzeczywistości znajduje się na pograniczu zdolności i zgody [...]”.

⁴¹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (Ochrona dorosłych, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 2): ustalenie braku zdolności i instytucji o charakterze ochronnym.

⁴² W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (ibidem): wyznaczenia oraz określenia działań jakichkolwiek osób lub organów zobowiązanych do zajmowania się osobą dorosłego lub jego majątkiem, reprezentowania oraz pomagania dorosłemu.

⁴³ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (ibidem): zatwierdzania określonych działań mających na celu ochronę osoby lub majątku dorosłego.

⁴⁴ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 49.

cywilnego) lub opiekun *ad litem* wyznaczony do reprezentowania osoby dorosłej w postępowaniu sądowym związanym z konfliktem interesów z przedstawicielem ustawowym, jak też placówka opiekuńczo-pielęgniacyjna lub dla osób w podeszłym wieku, wyznaczona do podejmowania decyzji medycznych w przypadku braku przedstawiciela ustawowego⁴⁵.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym przyjęto też, że treść lit. e – sformułowanie *umieszczenie osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu, w którym można zapewnić ochronę* – jest bardzo obszerna i obejmuje zarówno sytuację, w której środek ten został zarządzony bez zgody osoby zainteresowanej (też wbrew jej woli), jak i dobrowolne umieszczenie osoby zainteresowanej w placówce, bez ograniczenia wolności⁴⁶. Podkreślono też, że obszerna formuła lit. f obejmuje wszystkie działania dotyczące majątku, w szczególności sprzedaż nieruchomości, zarządzanie papierami wartościowymi, inwestycje, kontrolę oraz podejmowanie czynności w związku ze spadkami dziedzicznymi przez osobę dorosłą⁴⁷.

Na określenie zakresu zastosowania wpływ ma również art. 4, który od strony negatywnej określa, co nie mieści się w pojęciu konwencyjnego środka ochrony. Omawianej konwencji nie stosuje się do:

- a) obowiązków alimentacyjnych;
- b) zawierania, unieważniania i rozwiązywania małżeństw lub jakichkolwiek podobnych związków, jak również separacji prawnej⁴⁸;
- c) małżeńskich ustrojów majątkowych lub wynikających z podobnych związków;
- d) powiernictwa (trustów) oraz dziedziczenia;
- e) zabezpieczenia społecznego;
- f) środków publicznych o charakterze ogólnym w zakresie ochrony zdrowia;
- g) środków podejmowanych wobec osoby w wyniku popełnionych przez nią czynów karalnych;
- h) decyzji w sprawie prawa do azylu i kwestii imigracyjnych;

⁴⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 50.

⁴⁶ Dodano, że niektóre delegacje chciały usunięcia tego ustępu z uwagi na to, że umieszczenie w placówce jest często uzależnione od względów społecznych, medycznych lub nawet od względów porządku publicznego, które powinny pozostawać poza zakresem stosowania konwencji. Jednak znaczna większość delegacji opowiedziała się za pozostawieniem tego ustępu z powodu trudności, które w obszarze ochrony sprawia rozróżnienie między prawem publicznym a prawem prywatnym, jak też w celu zachowania symetrii z konwencją haską z 1996 r. Zauważono przy tym istnienie gwarancji zapewniających, aby umieszczenie w placówce nie odbywało się wbrew woli organów państwa, w którym dana osoba jest umieszczana w placówce (art. 33). Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 51.

⁴⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 52. Zob. więcej C. v. Overdijk, *Property and Affairs aspects of the international protection of adults*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 53.

⁴⁸ To wyłączenie w Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 52) zostało uzasadnione chęcią uniknięcia konfliktu z konwencją z dnia 14 marca 1978 r. o zawieraniu małżeństw i uznawaniu ich ważności. Zgodnie z art. 11 pkt 4 tej konwencji umawiające się państwo może nie uznać związku małżeńskiego, jeżeli zgodnie z jego prawem któryś ze współmałżonków nie ma zdolności umysłowej do świadomego wyrażenia woli. Włączenie związku małżeńskiego w zakres stosowania konwencji z 2000 r. mogłoby tymczasem prowadzić do zobowiązania takiego państwa do uznania ważności takiego związku małżeńskiego, gdyby został on zawarty na mocy zgodnego z nią środka ochrony.

i) środków stosowanych wyłącznie w interesie bezpieczeństwa publicznego⁴⁹.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono przy tym, że – mimo iż w lit. b i c jest mowa o wyłączeniu zawierania małżeństwa oraz o małżeńskich ustrojach majątkowych – konwencja ma jednak zastosowanie do niektórych skutków związku małżeńskiego lub podobnego związku. Komisja odrzuciła zgłoszone w trakcie prac wnioski mające na celu ich wyłączenie w omawianym fragmencie konwencji. Podkreślono, że

wszystkie postanowienia regulujące związki między partnerami, a w szczególności kwestię reprezentacji między partnerami, niezależnie od mającego zastosowanie małżeńskiego ustroju majątkowego, powinny być ujęte w konwencji, o ile służą ochronie niesprawnego partnera. [...] Zgoda na reprezentowanie swojego partnera niebędącego w stanie wskazać swoich życzeń, o którą partner może wnioskować do sądu (np. art. 219 francuskiego k.c.), jest zatem środkiem ochrony w rozumieniu konwencji, ponieważ jest ukierunkowana bezpośrednio na niesprawnego partnera. Natomiast zgoda, o którą zdrowy partner wnioskuje do sądu wyłącznie w celu zawarcia transakcji, w której konieczny byłby udział drugiego partnera (art. 217 francuskiego k.c.), służy interesom zdrowego partnera lub rodziny, ale nie interesom partnera niesprawnego. Tym samym pozostaje poza zakresem stosowania konwencji określonym w art. 1 ust. 1⁵⁰.

Odnosząc się do wyłączenia dziedziczenia⁵¹, w Sprawozdaniu wyjaśniającym dodano, że można uznać, że jeśli prawo regulujące dziedziczenie przewiduje interwencję przedstawiciela ustawowego dorosłego spadkobiercy, to przedstawiciel ten zostałby ustalony przez zastosowanie postanowień konwencji⁵². Można to odczytywać jako zastosowanie konwencyjnych norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych oraz skuteczności zagranicznych orzeczeń dla powołania kuratora (lub innej konstrukcji zbliżającej się do opiekuna prawnego). Ma to praktyczne znaczenie dla obrotu cywilnoprawnego z osobami trzecimi.

Z kolei odnośnie do wyłączenia środków ochrony zdrowia i medycznych (lit. f) ze Sprawozdania wyjaśniającego wynika, że *de facto* nie ma ono absolutnego charakteru. Napisano w nim, że:

z konwencji nie jest wyłączony cały obszar kształcenia i zdrowia, lecz tylko wchodzące w jego obręb środki publiczne o charakterze ogólnym, na przykład nakładające obowiązek szczepień. W zakres stosowania konwencji może wchodzić decyzja o umieszczeniu konkretnej osoby dorosłej w określonej placówce opieki lub decyzja o poddaniu tej osoby operacji chirurgicznej⁵³.

⁴⁹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*): środków służących wyłącznie zapewnieniu bezpieczeństwa publicznego.

⁵⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 53.

⁵¹ Napisano, że wyłączenie dziedziczenia – podobnie jak według konwencji z 1996 r. – ma na celu uniknięcie w szczególności kolizji z Konwencją haską z dnia 1 sierpnia 1989 r. o prawie właściwym dla dziedziczenia. Jeżeli prawo właściwe dla dziedziczenia, wskazane tą konwencją, stanowi, że dorosły spadkobierca może jedynie przyjąć lub odrzucić spadek bądź zawrzeć umowę o spadek za pomocą pewnych środków ochrony, to konwencja z 2000 r. nie będzie miała zastosowania do tych środków ochrony.

⁵² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 54.

⁵³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 55.

Po wzięciu pod uwagę różnych stanowisk państw⁵⁴ uznano, że czynności dotyczące ochrony zdrowia same w sobie należą do dziedziny nauk medycznych i do obowiązków przedstawicieli zawodu medycznego, niebędących organami w rozumieniu konwencji, pozostają więc poza zakresem stosowania konwencji. Uznano przy tym, że nie ma potrzeby dokładniejszego wzmiankowania o tym w treści konwencji. Natomiast kwestie prawne dotyczące reprezentacji osoby dorosłej w związku z tymi czynnościami o charakterze medycznym (uzyskiwanie zgody bądź wyznaczanie przedstawiciela ustawowego lub *ad hoc*) wchodzą w zakres stosowania konwencji i muszą podlegać jej ogólnym zasadom, nie stanowiąc jednocześnie przedmiotu objętego zasadami dotyczącymi wyłączenia. Z tego powodu konwencja nie zawiera odniesień do kwestii medycznych lub zdrowotnych, z wyjątkiem art. 4 ust. 1 lit. f. W sprawach medycznych konwencyjną jurysdykcję bez naruszania możliwości działania danego systemu opieki zdrowotnej będą wyznaczane przez art. 10 i 11. Zastosowanie też mogą mieć art. 20, przewidujący możliwość zastosowania przepisów bezwzględnie obowiązujących, jak też art. 22 konwencji z 2000 r., umożliwiający nieuznawanie środka sprzecznego z porządkiem publicznym lub przepisami bezwzględnie obowiązującymi państwa, w którym wystąpiono o uznanie⁵⁵.

Wydaje się więc, że w zakresie konwencji haskiej z 2000 r. nie mieści się większość instytucji prawnych znanych w Ameryce Północnej, które charakteryzowane są jako oświadczenia *pro futuro* lub *living will* i zawierają dyspozycje na wypadek przyszłego leczenia. Jeżeli jednak ich częścią jest ustanowienie pełnomocnika medycznego, który – w zakresie nieobjętym przez samego pacjenta oświadczeniem – ma w przyszłości podejmować decyzje w sprawach opieki medycznej za pacjenta, to takie umocowanie można by traktować jako środek ochrony w rozumieniu konwencji haskiej z 2000 r.⁵⁶

Wyłączenie środków stosowanych wyłącznie w interesie bezpieczeństwa publicznego ma dotyczyć w świetle Sprawozdania wyjaśniającego głównie ograniczania wolności osób dorosłych stanowiących zagrożenie dla osób trzecich z powodu zaburzeń psychicznych.

⁵⁴ Niektóre państwa obawiały się, że: gdyby kwestie te włączono w zakres stosowania konwencji, państwa te zostałyby zobowiązane do uznawania, a nawet wykonywania, indywidualnych decyzji o charakterze medycznym wbrew swoim przekonaniom, jak w przypadku środków nakazujących sterylizację ubezwłasnowolnionych osób dorosłych lub aborcję. Inne państwa obawiały się, że w sytuacji, gdy przedstawiciele zawodu medycznego mieliby obowiązek uzyskania – przed przepisaniem leczenia lub przeprowadzeniem operacji, nawet w mniej pilnych przypadkach – niezbędnej zgody właściwych organów innego umawiającego się państwa pod rygorem odpowiedzialności, system opieki zdrowotnej mógłby zostać pozbawiony możliwości działania. Z drugiej strony przeciwnicy wyłączenia twierdzili, że gdyby kwestie medyczne zostały wyłączone z zakresu stosowania konwencji, to zasadniczo nie realizowałaby ona swojego celu, jakim jest ochrona osób chorych i w podeszłym wieku, i byłaby sprowadzona do konwencji o majątku osoby dorosłej. Ibidem.

⁵⁵ Zob. też A. Ruck Keene, *Health and Welfare aspects of the international protection of adults*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 59 i n.

⁵⁶ Na przykład powołanie w oświadczeniu *pro futuro*, zgodnie z sec. 2 ust. 1 kanadyjskiej ustawy z 2015 r., osoby do podejmowania decyzji w sprawie opieki zdrowotnej za pacjenta, który sporządził takie oświadczenie. Zob. A. Pogódek, P. Mostowik, *Oświadczenia na wypadek przyszłego leczenia (dyspozycje pro futuro) w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych Ameryki – ujęcie prawnoporównawcze z perspektywy Polski*, Warszawa 2018, s. 10. <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/03/IWS-Mostowik-Pog%C5%82%C3%B3dek-pro-futuro.pdf> [dostęp: 11.02.2024].

Jednocześnie umieszczenie w placówce zostało wymienione w art. 3 lit. e jako jeden ze środków, do których konwencja ma zastosowanie. Stąd środek polegający na przymusowym umieszczeniu w placówce, orzeczony zarówno w interesie bezpieczeństwa publicznego, jak i w interesie danej osoby dorosłej, jest objęty jej zakresem zastosowania⁵⁷.

Zarazem jednak – w świetle ust. 2 art. 3 konwencji z 2000 r. – postanowienia ust. 1 (tj. wyłączenia, a *de facto* niewłączenia) *nie ograniczają prawa osoby do występowania w charakterze przedstawiciela osoby dorosłej*.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono przy tym, że np. sprawy alimentacyjne nie wchodzą w zakres konwencji, jednak z ust. 2 jednoznacznie wynika, że konwencja będzie miała zastosowanie w zakresie ustalenia osoby, która będzie reprezentowała daną osobę dorosłą w postępowaniu zmierzającym do uzyskania środków utrzymania. Podobnie w zakres konwencji wchodzi jednak kwestie związane m.in. z ustaleniem – w stosownych przypadkach – przedstawiciela ustawowego, który może wyrazić zgodę na zawarcie związku małżeńskiego⁵⁸.

Natomiast aspekt podmiotowy zakresu przedmiotowego konwencji haskiej z 2000 r. – tj. określenie osób, których powyższych spraw mają dotyczyć konwencyjne środki ochrony – zawarty jest w art. 2. To zasadniczo sprawy osób (dorosłych), które ukończyły 18 lat (ust. 1). Konwencja ma przy tym również zastosowanie do *środków przyjętych w odniesieniu do osoby dorosłej, która nie ukończyła 18 roku życia w chwili ich przyjmowania*” (ust. 2)⁵⁹.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że art. 2 ust. 2 konwencji dotyczy nieco odmiennego przypadku, w którym właściwe organy, stosując konwencję haską z 1996 r., zastosowały środki w celu ochrony ubezwłasnowolnionego dziecka, przewidując, że środki te pozostaną skuteczne po osiągnięciu przez dziecko pełnoletności (np. rozwiązanie prawne *minorité prolongée*, o którym mowa w art. 487a belgijskiego kodeksu cywilnego), bądź staną się skuteczne od momentu osiągnięcia przez dziecko pełnoletności (np. konstrukcja prawna *tutelle anticipée* przewidziana w art. 494 ust. 2 francuskiego kodeksu cywilnego)⁶⁰.

Odnosząc powyższe uwagi do prawa polskiego, można przyjąć, że zakres przedmiotowy projektów obejmuje ustanowienie lub uchylenie ubezwłasnowolnienia częściowego lub całkowitego, jak też zmianę ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe i częściowego na całkowite (art. 559 k.p.c.). Osobno odnosi się do spraw z zakresu opieki i kurateli (art. 590 i n. oraz art. 599 i n. k.p.c.), w tym kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo (art. 16 § 2

⁵⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 57–58.

⁵⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 58.

⁵⁹ N. Rycko celnie podkreśla, że aby zapewnić spójność przepisów ustawowych i konwencyjnych i nie dopuścić do krzyżowania się zakresów ich norm kolizyjnych, należy przyjąć, że pojęcie osoby pełnoletniej powinno być interpretowane w sposób spójny z wykładnią pojęcia dziecka w konwencji haskiej z 1996 r. i obejmować zgodnie z art. 60 p.p.m. osoby, które ukończyły 18. rok życia, niezależnie od tego, czy są pełnoletnie według obcego prawa materialnego. N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, s. 921 i n.

⁶⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 48.

k.c.) oraz opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (art. 13 § 2 k.c.), jak też kurateli dla osoby niepełnosprawnej, jeżeli osoba ta potrzebuje pomocy do prowadzenia wszelkich spraw albo spraw określonego rodzaju lub do załatwienia poszczególnej sprawy (art. 183 k.r.o.), i kurateli dla ochrony praw osoby, która z powodu nieobecności nie może prowadzić swoich spraw, a nie ma pełnomocnika (bądź nie może on wykonywać swoich czynności albo wykonywa nienależycie; art. 184 k.r.o.). Obejmuje też szereg innych sytuacji materialnych kurateli w sprawach dorosłego, która nie jest jednorodną instytucją w prawie polskim, ale przewidzianą przez szereg postanowień k.c., k.r.o. i k.p.c. oraz ustaw. Na przykład zgodnie z art. 44 u.o.z.p. kurator może zostać ustanowiony dla osoby przebywającej w szpitalu psychiatrycznym albo osoby chorej psychicznie lub upośledzonej umysłowo przebywającej w domu pomocy społecznej, jeżeli osoba ta w tym czasie potrzebuje pomocy do prowadzenia wszystkich swoich spraw albo spraw określonego rodzaju⁶¹. Trzeba mieć przy tym na względzie, że niektóre z tych instytucji – jak również podobne na tle praw obcych – mogą podlegać ocenie z szerszej perspektywy godności człowieka, proporcjonalności i ograniczeń zdolności oraz pozbawienia wolności⁶².

Warto zauważyć, że konwencyjne postanowienia o zakresie zastosowania przeniesiono do projektowanego rozporządzenia UE, z tym że na jego wstępie dodano, że ma zastosowanie do „spraw cywilnych”, o czym w dalszej części.

4.2. Zakres sytuacyjny zastosowania poszczególnych obszarów konwencji haskiej z 2000 r.

Zakres sytuacyjny oznacza dookreślenie stanu faktycznego (np. jego elementów podmiotowych lub przedmiotowych), ponieważ przeważnie nie wszystkie sprawy środków ochrony na świecie podlegają danej umowie międzynarodowej, a przeważnie potrzebne jest jakieś powiązanie z umawiającymi się państwami. W jej początkowych przepisach brak dokładnego określenia tego aspektu. W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że:

choć nie zostało to wskazane wprost, tekst konwencji opiera się na założeniu, że osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu w umawiającym się państwie. Jeżeli tak nie jest, nic nie stoi na przeszkodzie, aby organy umawiającego się państwa, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła, podjęły środki na rzecz objęcia takiej osoby dorosłej ochroną zgodnie ze swoim prawem krajowym. [...] W takim przypadku inne umawiające się państwa nie byłyby [na gruncie konwencji – przyp. P.M.] zobowiązane do uznania środków zastosowanych przez organy państwa obywatelstwa osoby dorosłej⁶³.

⁶¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r. poz. 2123.

⁶² Na przykład w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) z 16 października 2012 r. (skarga nr 45026/07) w sprawie *Kędzior przeciwko Polsce* przyrównano umieszczenie osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej w domu pomocy społecznej, które nastąpiło w sprawie, do pozbawienia wolności w rozumieniu art. 5 ust. 1 lit. e Europejskiej konwencji praw człowieka (pkt 54–60 uzasadnienia).

⁶³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 63.

Różne są przy tym sytuacyjne zakresy zastosowania norm jurysdykcyjnych, norm kolizyjnych, zasad uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy między organami państw konwencyjnych.

Odnosnie do norm jurysdykcyjnych w Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono też, że:

Zasady dotyczące jurysdykcji zawarte w rozdziale II, omówione powyżej, stanowią kompletny i zamknięty system, który ma zastosowanie jako integralna całość w odniesieniu do umawiających się państw w przypadku, gdy osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu na terytorium jednego z nich. W takim przypadku umawiające się państwo nie jest uprawnione do sprawowania jurysdykcji, jeżeli została ona przewidziana w konwencji. To samo dotyczy sytuacji opisanych w art. 6, w których osoba dorosła przebywa w umawiającym się państwie. W pozostałych sytuacjach sama obecność osoby dorosłej daje podstawy do zastosowania postanowień art. 10 i 11, przy czym zastosowanie tych artykułów nie skutkuje zniesieniem szerszych podstaw jurysdykcji, którą umawiające się państwa mogą powierzyć swoim organom zgodnie ze swoim prawem krajowym; z zastrzeżeniem tej sytuacji, w omawianym przypadku pozostałe umawiające się państwa nie są w żaden sposób zobowiązane do uznania szerszych podstaw jurysdykcji wykraczających poza zakres konwencji⁶⁴.

Konwencyjne normy kolizyjne mają zaś teoretycznie zastosowanie w każdej sytuacji, a w praktyce – w tych, w których sprawą środków ochrony będzie się zajmować sąd lub organ państwa konwencyjnego. Wskazane nimi prawo właściwe (np. kodeks cywilny lub kodeks rodzinny i opiekuńczy) może pochodzić z każdego państwa na świecie, w tym państwa poza-konwencyjnego. Postanowienia rozdziału „kolizyjnego” mają – w świetle art. 18 – bowiem zastosowanie także wtedy, gdy prawem przez nie wskazanym jest prawo państwa niebędącego stroną konwencji. Oznacza to w praktyce, że postanowienia te mają zastosowanie zawsze. Tym samym w każdej sytuacji wypierają one stosowanie np. krajowego prawa prywatnego międzynarodowego, którego przepisy z tym momentem stają się *de facto* niepotrzebne.

Z kolei konwencyjna regulacja uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy międzypaństwowej (pomocy sądowej) ma z istoty zastosowanie do relacji między państwami konwencyjnymi, tj. państwem pochodzenia (wydania) orzeczenia lub wniosku o pomoc sądową a państwem uznania (wykonania) orzeczenia lub państwem udzielającym pomocy (np. doręczenia lub przeprowadzenia dowodu).

4.3. Zakres terytorialny konwencji haskiej z 2000 r.

Wyznaczenie zakresu terytorialnego konwencji ma znaczenie nie tylko z perspektywy jej stosowania lub nie w danym państwie (forum). Pozytywny skutek zastosowania norm jurysdykcyjnych (tj. przyznanie danemu państwu kompetencji do orzekania w sprawie środków ochrony) może odnosić się do jednego z umawiających się państw (ewentualnie kilku w razie

⁶⁴ Ibidem, s. 75.

jurysdykcji przemiennej), a nie innych państw na świecie. Niektóre rozwiązania konwencyjne, w szczególności dotyczące uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy między systemami wymiarów sprawiedliwości (pomocy judycjalnej), mają zastosowanie międzynarodowe, lecz ograniczone do relacji z innym umawiającym się państwem. Co do zasady zakres terytorialny obowiązywania konwencji nie ogranicza natomiast wskazania prawa właściwego przez konwencyjne normy kolizyjne, skutek ich zastosowania (określenie, którego państwa prawo będzie miarodajne) jest bowiem uniwersalny. Ale większość z nich przewiduje rozwiązanie pochodne od jurysdykcji (tj. właściwość *legis fori*), w związku z czym najczęściej prawem właściwym będzie na tle omawianej konwencji prawo cywilne i rodzinne któregoś z umawiających się państw.

W świetle art. 53 konwencji haska z 2000 r. podlega – w zależności od rozwiązań krajowych – ratyfikacji, przyjęciu lub zatwierdzeniu, a dokumenty zostają złożone w Ministerstwie Spraw Zagranicznych Królestwa Niderlandów (depozytariusz konwencji). Jest ona otwarta do podpisu przez państwa, które były członkami HKPPM w dniu 2 października 1999 r., w tym przez Polskę. Zgodnie z art. 54 po jej wejściu w życie (co nastąpiło) również inne państwa mogą przystąpić w trybie przewidzianym w art. 57 ust. 1. Takie przystąpienie jest jednak skuteczne tylko w stosunkach między państwem przystępującym a umawiającymi się państwami, chyba że któreś z nich zgłosi zastrzeżenie w ciągu sześciu miesięcy po otrzymaniu notyfikacji (w art. 59 lit. b)⁶⁵.

Możliwość poszerzonego stosowania konwencji w państwach, na których terytorium obowiązuje kilka systemów prawnych (prawo niejednolite), jest przewidziana w art. 55. Takie państwo (różne systemy prawne w różnych jednostkach terytorialnych) może oświadczyć, że konwencja ma zastosowanie do wszystkich jego jednostek terytorialnych lub tylko do jednej albo kilku z nich. Jeżeli takie oświadczenie nie zostanie złożone, konwencja ma zastosowanie do całości terytorium danego państwa.

4.4. Zakres temporalny konwencji haskiej z 2000 r.

Konwencja ma zastosowanie do środków ochrony podjętych w państwie po jej wejściu w życie w stosunku do tego państwa. Od tej daty ma ona zastosowanie do uprawnień do reprezentacji przyznanych na warunkach wskazanych w art. 15. Odnosnie do uznawania i wykonywania środków ma ona zastosowanie do środków podjętych po jej wejściu w życie w stosunkach między państwem ich podjęcia (wydania) a państwem uznania (wykonania).

⁶⁵ Państwa mogą zgłosić takie zastrzeżenie również w momencie ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia konwencji po przystąpieniu do niej.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że stosowanie konwencyjnych reguł uznania i wykonywania jest ograniczone do środków zastosowanych po wejściu konwencji z 2000 r. w życie zarówno w państwie wydania (pochodzenia) środków, jak i w państwie wezwanym (ich uznania lub wykonania). Zauważono przy tym, że konwencja *jednak nie uniemożliwia państwu wezwanemu – na podstawie własnego prawa krajowego – uznania wcześniej podjętych decyzji, co oznacza możliwość np. subsydiarnego stosowania reguł kodeksowych*. Dodano, że konwencja wymaga uznania w przyszłości istnienia uprawnień przyznanych przed wejściem konwencji w życie, ale nie wymaga uznania czynności, które zostały podjęte w zastosowaniu tych uprawnień przed wejściem konwencji w życie w tym państwie⁶⁶.

5. Międzynarodowa właściwość sądów na tle konwencji haskiej z 2000 r.

5.1. Kluczowe znaczenie państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej

Zgodnie z zasadą określoną w art. 5 konwencji z 2000 r. do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku są kompetentne organy sądowe i administracyjne państwa jej zwykłego pobytu. W razie zmiany miejsca zwykłego pobytu na inne umawiające się państwo właściwe stają się organy tego państwa.

Kwestię dalszego obowiązywania środków zastosowanych w pierwszym państwie reguluje też art. 12 konwencji. Podjęte zgodnie z art. 5–9 środki pozostają bowiem – z zastrzeżeniem art. 7 ust. 3 – w mocy, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności nie odpadła podstawa jurysdykcji, chyba że organy mające jurysdykcję je zmieniają, zastępują lub uchylają. To rozwiązanie zostało w art. 7 uzupełnione o kompetencję państwa, którego obywatelem jest osoba dorosła. W Sprawozdaniu wyjaśniającym rozwiązanie to uznano za:

pierwszy i najistotniejszy element [...] kompromisu między zwolennikami niehierarchicznej jurysdykcji zbieżnej a zwolennikami jurysdykcji uzależnionej w pełni od zgody organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej⁶⁷.

Rozwiązanie polegające na uwzględnieniu niestałego (jeszcze) pobytu stosuje się zaś do uchodźców i osób, które wskutek rozruchów w ich kraju zostały przesiedlone za granicę, jak również subsydiarnie do osób dorosłych, których miejsce zwykłego pobytu jest niemożliwe do ustalenia (art. 6 ust. 2). W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że:

⁶⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 105.

⁶⁷ Doprecyzowano je przy tym słowami: *W ust. 1 ustanowiono zasadę jurysdykcji zbieżnej organów w państwie, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła, oraz przewidziano warunki jej przyznawania. W ust. 2 i 3 zdefiniowano jednak pomocniczy charakter tej jurysdykcji*. Ibidem, s. 62.

sąd będzie musiał zaprzestać wykonywania takiej jurysdykcji w momencie ustalenia, że dana osoba dorosła posiada miejsce zwykłego pobytu w jakimś konkretnym miejscu na terytorium umawiającego się państwa⁶⁸.

5.2. Uzupełniające znaczenie obywatelstwa i przebywania osoby dorosłej oraz położenia jej majątku

Jeżeli organy umawiającego się państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, uznają, że są w stanie lepiej ocenić, co leży w interesie danej osoby dorosłej, to – po powiadomieniu organów mających jurysdykcję na mocy art. 5 lub art. 6 ust. 2 – mają jurysdykcję w zakresie ochrony osoby lub majątku (ust. 1). Jednak tak określona jurysdykcja nie może być sprawowana, jeżeli organy kompetentne na mocy art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 przekazały informację organom państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, o podjęciu środków koniecznych w danej sytuacji (w tym o powzięciu decyzji o niepodejmowaniu środków) bądź o toczących się przed nimi postępowaniach. Ponadto środki podjęte zgodnie z ust. 1 wygasają w momencie, w którym organy władne na podstawie art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 zastosują środki konieczne w danej sytuacji (w tym podejmą decyzję o niestosowaniu żadnych środków). Organy te przekazują odpowiednią informację organom, które podjęły stosowne środki, sprawując jurysdykcję w trybie ust. 1.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że:

trzy okoliczności mogą uniemożliwić wykonywanie tej jurysdykcji: jeżeli właściwe organy podjęły – zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 – wszystkie środki, jakie należało podjąć w danej sytuacji, jeżeli podjęły decyzję o niestosowaniu żadnych środków lub jeżeli toczy się przed nimi postępowanie w danej sprawie⁶⁹.

Stwierdzono też, że:

Nie do przyjęcia byłaby sytuacja, w której zbieżność jurysdykcji doprowadziłaby do stosowania środków ochrony w niekontrolowany lub sprzeczny sposób. W konwencji przyznano zatem pierwszeństwo decyzjom, które są ostatecznie podejmowane przez organy państwa miejsca zwykłego pobytu, które w normalnej sytuacji posiadają jurysdykcję na podstawie art. 5 lub art. 6 ust. 2 lub art. 8 – niezależnie od tego, czy decyzje te są pozytywne i obejmują środek ochrony, czy też negatywne, tj. wiążą się z uznaniem, że nie zachodzi konieczność zastosowania środka ochrony⁷⁰.

⁶⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 61.

⁶⁹ Ibidem, s. 64. Zauważono przy tym, że: istnienie wcześniejszych decyzji podjętych przez organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, o których podjęciu organy krajowe miały nie zostać oficjalnie poinformowane, nie uniemożliwiałoby tym organom wykonywania jurysdykcji przysługującej im na podstawie art. 7 ust. 1, ponieważ sytuacja mogła się zmienić od czasu podjęcia tych decyzji. Stwierdzono również, że aby organ właściwy na podstawie art. 8 mógł poinformować organ krajowy o tym, że nie powinien on wykonywać swojej jurysdykcji, organ właściwy musi najpierw sam uzyskać informacje o zamiarach tego drugiego organu. Z tekstu konwencji wynika, że mógł on otrzymać takie informacje wyłącznie od organu właściwego na podstawie art. 5 lub art. 6 ust. 2, który z kolei sam musiał uzyskać odpowiednie informacje od organów krajowych na podstawie art. 7 ust. 1. Ibidem, s. 64–65.

⁷⁰ Ibidem, s. 64–65. Zob. więcej: A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention...*; J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection...*; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults...*

Konwencja z 2000 r. przewiduje szeroką możliwość przekazania jurysdykcji z państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej do innego państwa konwencyjnego, z którym istnieje związek określony w art. 8. Postanowienie to wzorowano na art. 8 i 9 konwencji z 1996 r. Organy państwa sprawującego zgodnie z art. 5 lub 6 jurysdykcję mogą, jeżeli uznają, że leży to w interesie tej osoby, wystąpić – z własnej inicjatywy lub na wniosek organu innego państwa konwencyjnego – o podjęcie środków ochrony osoby dorosłej lub jej majątku do organów państwa: a) którego osoba dorosła jest obywatelem; b) poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej⁷¹; c) w którym znajduje się majątek osoby dorosłej; d) którego organy osoba dorosła wskazała na piśmie jako właściwe do stosowania środków służących zapewnieniu jej ochrony; e) miejsca zwykłego pobytu osoby bliskiej, która jest gotowa zapewnić osobie dorosłej ochronę; f) na którego terytorium przebywa osoba dorosła, w kontekście jej ochrony.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że art. 8 to *drugi element kompromisu pomiędzy obydwojoma podejściami do kwestii jurysdykcji*. Podano przykład osoby, która zamieszkiwała w innym państwie niż państwo ojczyste i znajdowała się pod opieką niedawno zmarłej osoby, a jej jedyny krewny zdolny do objęcia jej ochroną w przyszłości miał miejsce zwykłego pobytu w innym państwie. Wówczas organy tego ostatniego państwa można bez wątplenia uznać za najwłaściwsze, aby ocenić, czy taki krewny jest odpowiedni, oraz aby określić warunki korzystania z ochrony⁷². Stwierdzono ponadto, że w rozumieniu tego przepisu osobą bliską, która jest gotowa zapewnić jej ochronę, jest też przyjaciel lub znajomy danej osoby dorosłej, który jest gotowy objąć ją ochroną, a brak jest między nimi więzi rodzinnych. Jurysdykcja ta podlega przy tym nadzorowi organów miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej⁷³.

Zmiana (przekazanie) międzynarodowej właściwości jest uzależniona od przyjęcia jurysdykcji w innym państwie⁷⁴. W przypadku gdy ta jurysdykcja nie zostanie przyjęta przez wyznaczony organ zgodnie z treścią ustępów poprzedzających, jurysdykcję zachowują organy umawiającego się państwa mające ją na mocy art. 5 lub 6. W Sprawozdaniu wyjaśniającym przyjęto, że sytuacja opisana w ust. 3 zachodzi nie tylko w razie odmowy przyjęcia jurysdykcji, lecz także w razie *przedłużającego się braku odpowiedzi na wniosek*⁷⁵, co w takim ujęciu trzeba traktować jak dorozumiany brak zgody.

⁷¹ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 67) napisano, że chodzi o państwo ostatniego zwykłego pobytu, nie zaś któregośkolwiek poprzedniego zwykłego pobytu. Art. 8 ust. 2 lit. b) odbiega od brzmienia art. 15 ust. 2 lit. b), w którym jest mowa o możliwości wskazania prawa państwa wcześniejszego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej jako właściwego do uregulowania kwestii pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia.

⁷² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 66.

⁷³ Ibidem, s. 68.

⁷⁴ Grupa robocza pod przewodnictwem M. Odile Baur z Francji opracowała wzór formularza, który mógłby być wykorzystywany przez organ występujący z takim wnioskiem i jego adresata (dokument roboczy nr 91). Został on zatwierdzony przez komisję, ale potem nie włączono go do treści konwencji. Stałe Biuro wyraziło jednak zamiar zarekomendowania umawiającym się państwom jego stosowania.

⁷⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 68.

Częściowy wyjątek od zasady ustanowionej w art. 5 przewidziano – odnośnie do spraw dotyczących majątku osoby dorosłej – w art. 9 konwencji z 2000 r. Organy państwa położenia majątku mają kompetencję do podjęcia środków ochrony w zakresie, w jakim są one zgodne ze środkami już zastosowanymi przez organy wykonujące jurysdykcję na podstawie art. 5–8. W Sprawozdaniu wyjaśniającym podano przykład, w którym zgodnie z prawem państwa położenia majątku:

na potrzeby sprzedaży majątku lub, przeciwnie, przyjęcia spadku, w którego skład wchodzi taki majątek, bądź wydania pisma urzędowego w sprawie gruntów konieczna jest zgoda organu sądowego, a w prawie państwa miejsca zwykłego pobytu nie przewidziano konieczności uzyskania takiej zgody”, kiedy „za odpowiednie rozwiązanie należy uznać powierzenie danej sprawy bezpośrednio organom państwa, w którym znajduje się przedmiotowy majątek”⁷⁶.

Natomiast fakt przebywania osoby dorosłej (bez wymagania stałego pobytu) lub położenia jej majątku w danym państwie prowadzi do możliwości podjęcia koniecznych środków ochrony we wszystkich wypadkach niecierpiących zwłoki⁷⁷. O ile jest to możliwe, organy podejmujące wówczas środki przekazują informacje o nich organom umawiającego się państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej. W Sprawozdaniu wyjaśniającym dopowiedziano przy tym, że *gdyby nie przewidziano takiej jurysdykcji, opóźnienia wynikające z konieczności wniesienia wniosku do organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej mogłyby zagrozić ochronie lub interesom osoby dorosłej. Dodano, że:*

tego rodzaju jurysdykcja zbieżna będzie wykonywana na przykład w przypadku konieczności zapewnienia reprezentacji osobie dorosłej, która przebywa z dala od swojego miejsca zwykłego pobytu i która musi pilnie poddać się zabiegowi chirurgicznemu, a także w przypadku konieczności szybkiej sprzedaży łatwo psujących się towarów będących własnością osoby dorosłej⁷⁸.

Środki ochrony podjęte w takich okolicznościach (i na ich podstawie) w stosunku do osoby dorosłej tracą jednak moc w momencie zastosowania adekwatnych do sytuacji środków przez organy innego umawiającego się państwa sprawującego jurysdykcję zgodnie z art. 5–9 konwencji z 2000 r. Ponadto środki tak podjęte w stosunku do osoby dorosłej mającej zwykły pobyt w państwie pozakonwencyjnym tracą moc z chwilą uznania w państwach konwencyjnych środków zgodnych z wymogami sytuacji, podjętych przez organy innego państwa⁷⁹.

⁷⁶ Ibidem, s. 69.

⁷⁷ Zob. A. Ruck Keene, *Hague 35: Overview and Protective Measures*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 92 i n.; idem, *Hague 35: Private Mandates and Other Anticipatory Measures*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 152 i n.

⁷⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 69–70. Zastrzeżono przy tym, że: nie można wykorzystywać jako ogólnego uzasadnienia jurysdykcji organów państwa, w którym przebywa osoba dorosła, zwłaszcza w kwestiach o charakterze medycznym. Podano przy tym m.in. przykład przerwania ciąży u młodej kobiety z ograniczonymi zdolnościami do czynności prawnych i przyjęto, że taki zabieg musi zostać wprowadzie przeprowadzony w określonym czasie, jednak zazwyczaj nie uznaje się go za wypadek niecierpiący zwłoki w rozumieniu art. 10.

⁷⁹ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 71) podkreślono, że sąd działający w sytuacji niecierpiącej zwłoki w sytuacji w której osoba dorosła nie ma miejsca zwykłego pobytu w umawiającym się państwie, nie ma powodu,

Warto przy tym zauważyć, że położenie majątku jako wyznacznik jurysdykcji zostało też – bez podobnego uwarunkowania, jakie wprowadzono w art. 9 – przewidziane jako uzasadnienie podejmowania środków tymczasowych na podstawie art. 10 konwencji z 2000 r. W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że organy państwa położenia majątku w wypadkach niecierpiących zwłoki (nagłych) mają – zgodnie z art. 10 – jurysdykcję, która nie jest ograniczona do ochrony tego majątku. Uznano, że *możliwa jest sytuacja, w której konieczna jest pilna sprzedaż majątku osoby dorosłej znajdującego się w jednym państwie, dla zapewnienia jej niezbędnych środków utrzymania w państwie, w którym osoba ta aktualnie przebywa*⁸⁰.

Trzeba zauważyć, że w art. 10 ust. 4 – podobnie jak na tle art. 7 ust. 1 – podkreślono nadrzędność jurysdykcji państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, przy czym w sposób mniej rygorystyczny, ponieważ swoiste przebicie następuje w miarę możliwości i tylko wtedy, kiedy odpowiednie środki (uzasadnione pilną potrzebą) zostały już zastosowane. Notabene wykonanie obowiązku przekazania informacji z wyprzedzeniem w takiej pilnej sytuacji byłoby trudne. Brak wypełnienia obowiązku przekazania informacji nie może stanowić podstawy do nieuznania środków uzasadnionych pilną potrzebą w niepoinformowanym państwie.

Okoliczność, że w danym państwie przebywa (znajduje się, bez wymagania stałości pobytu) osoba dorosła, daje też, zgodnie z art. 11, wyjątkową kompetencję do podejmowania środków ochrony tej osoby o charakterze tymczasowym i wywołującym skutek ograniczony do terytorium tego państwa⁸¹. Również w tym wypadku wymagana jest zgodność ze środkami wcześniej podjętymi przez organy mające jurysdykcję z mocy art. 5–8 oraz po powiadomieniu organów mających jurysdykcję na mocy art. 5 konwencji z 2000 r. Takie środki tymczasowe w stosunku do osoby dorosłej mającej zwykły pobyt w umawiającym się państwie tracą moc w momencie, gdy organy, które mają jurysdykcję na podstawie art. 5–8, podejmą decyzję w kwestii środków ochrony, których zastosowanie jest wymagane w danej sytuacji.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że:

w postanowieniach tego ustępu nie powierza się jednak państwu, w którym przebywa osoba dorosła, jurysdykcji do wyrażenia zgody na przeprowadzenie poważnych, nieodwracalnych zabiegów

żeby utrzymywać środki zastosowane w takich nadzwyczajnych okolicznościach, jeżeli organy państwa pozakonwencyjnego, w którym osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu, zastosowały środki wymagane w danej sytuacji.

⁸⁰ Ibidem, s. 70.

⁸¹ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 72–73) podkreślono, że treść art. 11 to wynik długich dyskusji poświęconych kwestiom natury medycznej prowadzonych na forum komisji dyplomatycznej. Delegacje Stanów Zjednoczonych Ameryki, Finlandii i Szwajcarii zaproponowały zwykłą transpozycję postanowień art. 12 konwencji z 1996 r. w taki sposób, by odnosiły się one również do osób dorosłych (celem m.in. rozwiązania omawianych kwestii natury medycznej), ale wniosek ten został odrzucony. Następnie, w duchu kompromisu, przyjęto tekst bez odniesienia do opieki medycznej, natomiast wprowadzono w nim ponownie ograniczony skutek terytorialny. Dodano, że *naturalne wydaje się uznanie, że środki te mogą służyć celowi medycznemu. Należy jednak pamiętać o tym, że środki te mogą mieć wyłącznie tymczasowy charakter, a ich skutek terytorialny ogranicza się wyłącznie do danego państwa. Można wyobrazić sobie sytuację, w której państwo, na terytorium którego tymczasowo przebywa młoda osoba dorosła o ograniczonych zdolnościach do czynności prawnych, podejmie decyzję – dążąc do zapewnienia tej osobie ochrony – o odizolowaniu tej osoby od niektórych osób z jej bezpośredniego otoczenia w trakcie jej pobytu w tym państwie lub zastosuje środek polegający na umieszczeniu jej w odpowiedniej placówce lub poddaniu tymczasowej hospitalizacji, nawet jeżeli dana sytuacja nie jest sytuacją niecierpiącą zwłoki.*

*medycznych, takich jak aborcja, sterylizacja czy zabieg chirurgiczny polegający na usunięciu narządu lub amputacji kończyny*⁸².

Zauważono też, że środki dotyczą wyłącznie spraw osobowych („osoby”), co jest rozwiązaniem odmiennym od art. 12 konwencji z 1996 r., w którym jest również mowa o ochronie majątku dziecka. Trzeba też mieć na względzie, że taka jurysdykcja jest uzależniona od przekazania z odpowiednim wyprzedzeniem stosownych informacji w tym zakresie organom miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej.

Tym samym uznanie przez państwo konwencyjne środków podjętych w pozakonwencyjnym państwie zwykłego pobytu osoby dorosłej (co nie jest regulowane postanowieniami konwencji, a krajowymi normami proceduralnymi) oznacza, że przestają obowiązywać takie środki wydane wcześniej w warunkach opisanych w art. 11. Treść tego ostatniego postanowienia nie pokrywa się z brzmieniem art. 12 ust. 3 konwencji z 1996 r., w którym nie ma podobnego rozwiązania.

5.3. Projektowane modyfikacje reguł jurysdykcji w państwach członkowskich UE – wzmianka

W projektowanym rozporządzeniu (rozdział II) przyjęto, że w państwach członkowskich będą obowiązywać zasady jurysdykcji przewidziane w konwencji haskiej z 2000 r. Jednak reguły te – w tym priorytet kompetencji państwa zamieszkania osoby dorosłej – znacznie zmodyfikowano. Przewidziano bowiem alternatywną opcjonalną podstawę jurysdykcji państw członkowskich UE, co wymaga przybliżenia i skomentowania. Zgodnie z art. 6–7 projektu jurysdykcję określa też wybór dokonany przez osobę dorosłą pod warunkiem poinformowania organu państwa, w którym osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu, za pomocą stosownego formularza (aneks IV). Zgodnie z drobiazgowym unormowaniem wybór jurysdykcji, tzn. odejście od kompetencji państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, może nastąpić drogą oświadczenia złożonego w czasie, w którym dana osoba była w stanie dbać o swoje sprawy (chronić swój interes), a wykonywanie tak określonej jurysdykcji jest w jej interesie, pod warunkiem że wcześniej jurysdykcji w sprawie nie wykonywały sądy lub organy określone przez zasadnicze konwencyjne normy jurysdykcyjne (art. 6–8 konwencji z 2000 r.). Wymagania formalne dla takiego wyboru jurysdykcji są nieco wyższe niż podobne rozwiązania w innych współczesnych instrumentach prawa międzynarodowego, ponieważ przewiduje się formę pisemną (lub trwały zapis elektroniczny) oraz oznaczenie daty i podpis osoby dorosłej⁸³.

⁸² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 73.

⁸³ Projektowane rozwiązanie nazwano *non-exclusive jurisdiction*, co ukazuje różnice między postanowieniami innych instrumentów międzynarodowych, w których to postanowieniach co do zasady jurysdykcja wybrana ma charakter wyłączny. Tutaj w istocie przypomina umowną jurysdykcję przemienną o charakterze priorytetowym,

Rozwiązanie pozwalające na nieograniczony wybór jurysdykcji w przyszłych specyficznych sprawach środków ochrony może rodzić wątpliwości, o czym szczegółowo w dalszej części. W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że wybór dopuszczony przez projekt rozporządzenia (derogacja i prorogacja) został ujęty szeroko. Nie przewidziano w szczególności, że można wybrać spośród jurysdykcji państw, które są w jakiś sposób związane z obecną lub przyszłą sytuacją osoby dorosłej (np. przez obywatelstwo, położenie majątku, przeszłe lub przyszłe zamieszkanie, okoliczności dotyczące opiekuna lub kuratora). Tym samym może zostać wybrane państwo (i prawo), które zupełnie nie jest związane z dotychczasową oraz przyszłą sytuacją faktyczną osoby dorosłej lub jej opiekunów⁸⁴. Projekt nie współgra przy tym z konwencyjnym katalogiem okoliczności, które warunkują przekazanie sprawy do innego państwa, ani z normami kolizyjnymi (art. 15 ust. 2) przewidującymi w wąskim zakresie spraw wybór prawa właściwego:

- a) państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem;
- b) państwa poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej;
- c) państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, w odniesieniu do tego majątku.

Pewnym zaskoczeniem może być też to, że omawiany wybór jurysdykcji został ujęty bez powiązania z zakresem wyboru prawa właściwego zgodnie z konwencją z 2000 r. Odnosnie do spraw spadkowych⁸⁵ ustawodawca unijny dopuścił w wąskim zakresie umowę prorogacyjną, ale tylko wprowadził wybór prawa państwa członkowskiego, którego dana osoba jest obywatelem, a ponadto bez podobnego założenia, że wybór może prowadzić do państwa w jakiś sposób związanego z osobą dorosłą lub jej majątkiem.

6. Prawo właściwe zgodnie z konwencją haską z 2000 r.

6.1. Zastosowanie przez sąd własnego prawa (*lex fori*)

Konwencja haska z 2000 r. – podobnie jak konwencja haska z 1996 r., której konstrukcja była wzorcem – przewiduje rozwiązania kolizyjne, które co do zasady prowadzą do stosowania

z dookreśleniem powrotu do jurysdykcji opartej na okolicznościach obiektywnych w razie niewykonywania lub rezygnacji z jurysdykcji przez państwo wybrane.

⁸⁴ Odnosnie do współczesnych tendencji w tym zakresie, których istotą nie jest jednak uzyskanie efektów całkowicie swobodnych i bez związku z materialnoprawnym charakterem stosunku prawnego, zob. A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 311 i n. (w tym wpływ na stosunki prawne wielopodmiotowe lub powiązane oraz kwestia efektywności ochrony prawnej) oraz M. Czepelak, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 322 i n. (w tym odnośnie do relacji autonomii do interesów strony, osób trzecich i społeczeństwa).

⁸⁵ Tak art. 5 w zw. z art. 22 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. L 201, 27.7.2012, s. 107).

przez sąd lub organ własnego prawa (*lex fori*) odnośnie do środków ochrony. W niektórych jedynie sytuacjach może nastąpić wskazanie prawa innego niż prawo sądu, tj. przeważnie prawa państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej. Może być to wówczas – o ile prawo właściwe nie opiera się na jurysdykcji określonej inną podstawą – prawo każdego państwa na świecie, nie tylko państwa konwencyjnego. Taki potencjalny efekt opisano w art. 18 konwencji z 2000 r., według którego konwencyjne postanowienia kolizyjne mają zastosowanie także wtedy, gdy prawem przez nie wskazanym jest prawo państwa niebędącego stroną omawianej umowy międzynarodowej. Z niektórych postanowień konwencji (np. art. 14) może jednak wynikać, że chodzi o prawo któregoś z umawiających się państw⁸⁶.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 (*przy wykonywaniu jurysdykcji przyznanej zgodnie z postanowieniami rozdziału II*) organy umawiającego się państwa stosują przepisy własnego prawa. Tym samym na właściwość prawa pośredni wpływ mają normy jurysdykcyjne określające państwo, którego instytucje są kompetentne do rozpoznania sprawy. Trzeba przy tym zauważyć, że takie sformułowanie konwencji może – podobnie jak według konwencji z 1996 r. – rodzić pewne wątpliwości. Na tle sformułowania: *sprawując jurysdykcję zgodnie z postanowieniami rozdziału II [...] stosują przepisy swojego prawa krajowego* rodzi się problem stosowania go poza sprawowaniem jurysdykcji konwencyjnej.

W niektórych sytuacjach organy lub sądy państw konwencyjnych będą bowiem orzekać o środkach ochrony, opierając swą jurysdykcję nie na konwencji z 2000 r., ale wywodząc ją z innych przepisów (np. umowy międzynarodowej bilateralnej lub prawa krajowego). Wydaje się, że i wówczas, konsekwentnie, należałoby stosować regułę orzekania na podstawie własnego prawa. W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że stosowanie własnego prawa (*lex fori*): *ułatwia zadanie organowi sprawującemu jurysdykcję, ponieważ będzie on stosował prawo, które zna najlepiej*. Dodano, że: *z uwagi na fakt, że środki będą wykonywane najczęściej w państwie organu, który podjął decyzję o ich zastosowaniu, wdrażanie tych środków będzie przebiegało sprawniej, jeżeli będą one zgodne z prawem tego państwa*⁸⁷.

6.2. Klauzula korekcyjna

W art. 13 ust. 2 przewidziano klauzulę korekcyjną. Jeżeli wymaga tego ochrona osoby dorosłej lub należącego do niej majątku, organy państwa konwencyjnego mogą *wyjątkowo zastosować lub wziąć pod rozagę prawo innego państwa, z którym dana sytuacja ma ścisły związek*. Taka klauzula z jednej strony pozwala na dokonanie odstępstwa i dostosowanie właściwości prawa do nietypowej sytuacji (np. orzekania nie na bazie jurysdykcji wyznaczonej zwykłym

⁸⁶ Zob. więcej: A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention...*; J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection...*; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults...*

⁸⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 76.

pobytem, ale samym przebywaniem lub położeniem majątku), a z drugiej strony rodzi pewną niepewność co do prawa, któremu dana sytuacja życiowa podlega.

Postanowienie to pozwala na przełamanie zasady właściwości własnego prawa (*lex fori*) na rzecz zastosowania prawa materialnego innego państwa. Zgodnie z literalną treścią chodzi o państwo, z którym dana sytuacja ma ścisły związek. *Prima facie* można by przez to rozumieć okoliczności faktyczne, tj. ogół cech danej sytuacji życiowej, inne niż łącznik kolizyjny przewidziany w zasadniczej normie. W omawianych sprawach – za pośrednictwem norm jurysdykcyjnych – to głównie zwykły pobyt osoby dorosłej. Stan faktyczny może zaś obejmować np. obywatelstwo innego państwa osoby dorosłej lub jej opiekuna prawnego, wcześniejsze długotrwałe zamieszkanie osoby dorosłej w innym państwie albo zaplanowaną przeprowadzkę na stałe, jak też inne umiejscowienie majątku, o który chodzi (w szczególności obecnej lub przyszłej własności osoby dorosłej). Jednak w świetle Sprawozdania wyjaśniającego ten wyjątek jest oparty: *nie na zasadzie bliskości (najbliższy związek), lecz na zasadzie działania w nadrzędnym interesie osoby dorosłej*. W podanym przykładzie do organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej (a nie państwa, w którym ona aktualnie przebywa), które mogą być kompetentne zgodnie z art. 9, skierowany zostanie wniosek o udzielenie pozwolenia na sprzedaż majątku osoby dorosłej przebywającej za granicą. Wówczas:

preferowanym rozwiązaniem jest zapewnienie organowi sprawującemu jurysdykcję możliwości stosowania lub wzięcia pod uwagę prawa obowiązującego w miejscu, w którym znajduje się dany majątek, i udzielenia pozwolenia przewidzianego w tym prawie, nawet jeżeli w przepisach prawa państwa organu sprawującego jurysdykcję nie ustanowiono wymogu udzielenia w takim przypadku pozwolenia⁸⁸.

Takie ujęcie można by odczytywać jako *de facto* konstrukcję wskazania korygującego (zmierzającego do zastosowania prawa o określonym skutku merytorycznym)⁸⁹. Trzeba zauważyć, że taka w istocie materialnoprawna konstrukcja, która miałaby wynikać z art. 13 ust. 2, wywoływałaby skutki podobne do ogólnego rozwiązania prawa kolizyjnego, tj. zastosowania norm koniecznego zastosowania państwa trzeciego, wymuszających swoją właściwość, wyrażoną np. w art. 7 ust. 1 konwencji rzymskiej (a za nią – w p.p.m. z 2011 r. oraz w rozporządzeniu „Rzym I”), a w wersji uszczegółowionej do nieruchomości – w art. 30 rozporządzenia 650/2012.

⁸⁸ Ibidem, s. 77.

⁸⁹ Ewentualnie wskazania preferencyjnego, jeżeli by z omawianego przepisu interpretować dążenie do zastosowania prawa korzystniejszego dla osoby dorosłej niż prawo, które znajduje zastosowanie na podstawie ust. 1. Zob. A. Mączyński, Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 231 i n.

6.3. Lokalne warunki wdrożenia środka ochrony

Osobna norma kolizyjna dotyczy podzakresu spraw regulowanych przez konwencję, tj. warunków wdrożenia środka ochrony. Zgodnie z art. 14 w sytuacji, gdy środek podjęty w jednym umawiającym się państwie ma zostać wdrożony w innym, warunki jego wdrożenia (wprowadzenia) podlegają przepisom obowiązującym w tym drugim państwie (swoistego wykonania środków).

W Sprawozdaniu wyjaśniającym najpierw powiązano tę regulację z trwaniem skutków środków ochrony, o czym mowa w art. 12, tj. trwaniem (pozostawaniem w mocy) środków podjętych w granicach art. 5–9, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności wyeliminowana została podstawa, której mocą została ustalona jurysdykcja, dopóki organy, które mają jurysdykcję na podstawie konwencji z 2000 r., ich nie zmieniają, nie zastępują lub nie uchylają. Zauważono, że zasada ta nie ma charakteru bezwzględnego, np. w razie decyzji w państwie poprzedniego zamieszkania o objęciu osoby dorosłej nadzorem publicznych służb socjalnych. Środek taki: *z oczywistych względów nie może nadal mieć zastosowania w przypadku przeniesienia miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej do innego państwa, ponieważ przedmiotowa służba może wykonywać swoje uprawnienia wyłącznie na terytorium swojego państwa*⁹⁰.

W dalszej jego części podano sytuację zmiany prawa, np. zmiany miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej w okresie między podjęciem decyzji o zastosowaniu środka ochrony a wdrożeniem tego środka, jak też sytuację w większym stopniu związaną z kwestią wykonywania uprawnień do reprezentacji – kiedy takie uprawnienia wynikają zarówno ze środka ochrony, jak i z pełnomocnictwa na wypadek ograniczenia zdolności do czynności prawnych udzielonego osobiście przez osobę dorosłą – w państwie innym niż to, którego prawa mocą udzielono tych uprawnień. Napisano, że: *sytuacja ta została uregulowana, w taki właśnie zachowawczy sposób (procedura wykonywania takich uprawnień podlega przepisom państwa, w którym są one wykonywane)*⁹¹.

6.4. Obrót z osobami trzecimi, w tym pełnomocnictwo *pro futuro* (np. na wypadek braku zdolności do czynności prawnych)

Dla obrotu prawnego między osobą dorosłą, której dotyczą środki ochrony, a innymi podmiotami prawa cywilnego mają znaczenie przepisy dotyczące reprezentacji tej osoby. Do tej problematyki może się odnosić rozwiązanie wynikające z art. 14, mówiące o warunkach wdrażania środka ochrony. W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że:

⁹⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 75.

⁹¹ Ibidem, s. 78.

celem art. 14 w brzmieniu uzgodnionym przez komisję dyplomatyczną jest zapewnienie wdrażania środków ochrony w państwie innym niż to, w którym zostały one zastosowane, niezależnie od tego, czy taka sytuacja wynika ze zmiany prawa. Nie dotyczy to wykonywania uprawnień do reprezentacji powierzonych osobiście przez osobę dorosłą. [...] Jeżeli przepisy obowiązujące w takim innym państwie uzależniają czynność, którą ma podjąć opiekun, taką jak sprzedaż majątku, od uzyskania zgody sędziego sądu opiekuńczego, taki wymóg stanowi „warunek wdrażania”, którym [!] w związku z tym będzie musiał zostać spełniony. Z drugiej strony może się zdarzyć, że prawo państwa, zgodnie z którym ustanowiono opiekuna, wymaga uzyskania takiej zgody, natomiast prawo państwa, w którym dany środek ma być wdrażany, nie wymaga takiej zgody. Paralelizm tych sytuacji oznaczałby, że również w tym przypadku należałoby zastosować prawo państwa, w którym dany środek ma zostać zastosowany. Wymóg uzyskania zgody organu przewidziany w prawie państwa pochodzenia może być jednak postrzegany jako neodczowny element samego istnienia uprawnień, dlatego też sugeruje się opiekunowi, że uzyskanie takiej zgody jest wymagane. Powinno to dotyczyć w szczególności przypadku, gdy opiekun jest posiadaczem świadectwa, o którym mowa w art. 38, wskazującego, że wykonywanie niektórych uprawnień wymaga uzyskania zgody⁹².

Wydaje się więc, że intencją twórców konwencji było zastosowanie prawa przewidującego udział reprezentanta lub pomocnika osoby dorosłej ustanowionego w państwie innym niż państwo wdrażania środka.

Przed wszystkim reguły rządzące udziałem osoby dorosłej w obrocie cywilnym wynikają z rozbudowanej regulacji w art. 15–17 konwencji haskiej z 2000 r. Tym postanowieniom, które warto widzieć łącznie, poświęcono sporo miejsca w Sprawozdaniu wyjaśniającym.

Z art. 15 wynika, że istnienie, zakres, zmiana i wygaśnięcie uprawnień do reprezentacji przyznanych przez osobę dorosłą z mocy porozumienia lub jednostronnej czynności prawnej w celu ich wykonywania w sytuacji niezdolności tej osoby dorosłej do samodzielnej ochrony swych interesów podlegają przepisom państwa miejsca zwykłego pobytu tej osoby dorosłej w chwili zawarcia porozumienia lub podjęcia czynności prawnej (art. 15 ust. 1).

W Sprawozdaniu wyjaśniającym najpierw – odnośnie do pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia *sensu largo* – zauważono, że osoba dorosła może samodzielnie i z wyprzedzeniem organizować kwestie związane ze swoją ochroną na przyszły okres, kiedy prawdopodobnie nie będzie w stanie należycie chronić swoich interesów. W tym celu może chcieć ustanowić kogoś do reprezentacji mocą umowy zawartej z tą osobą, ewentualnie drogą jednostronnej czynności prawnej⁹³. Podkreślono, że wykonywanie takich uprawnień może wymagać interwencji organu sądowego (np. w Quebecu wydaje on wówczas orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu)⁹⁴.

Powierzane w ten sposób uprawnienia są bardzo zróżnicowane – mogą dotyczyć zarządzania majątkiem osoby dorosłej albo sprawowania nad nią osobistej opieki. W tym drugim przypadku może się na to składać wydane reprezentantowi polecenie odmowy poddawania osoby

⁹² Ibidem, s. 78.

⁹³ Zauważono przy tym, że w art. 16 ust. 2 konwencji z 1996 r. również odniesiono się do kwestii władzy rodzicielskiej ustanawianej w drodze umowy lub jednostronnej czynności prawnej rodziców dziecka.

⁹⁴ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 78–79.

ubezwłasnowolnionej przedłużającemu się leczeniu w razie nieuleczalnej choroby. Takie pełnomocnictwo jest rozpowszechnione w Ameryce Północnej, a nie jest znane w wielu państwach europejskich (np. we Francji wygasa ono z chwilą orzeczenia ubezwłasnowolnienia⁹⁵).

Podkreślono następnie, że zwykłe pełnomocnictwo, o ile zostało udzielone z zastrzeżeniem wykonywania też po ubezwłasnowolnieniu, może podlegać konwencji z 2000 r., ale od chwili ubezwłasnowolnienia. Takie pełnomocnictwo, obejmujące też wypadek ubezwłasnowolnienia, różni się od zwykłego pełnomocnictwa, którego osoba dorosła mająca pełną zdolność do czynności prawnych udziela innej osobie, żeby ta mogła dbać o jej sprawy. To ostatnie w większości systemów prawnych wygasa wraz z ubezwłasnowolnieniem osoby dorosłej. Mają do niego ewentualnie zastosowanie postanowienia konwencji haskiej z 1978 r., która w razie braku wyboru prawa prowadzi do prawa państwa miejsca prowadzenia działalności gospodarczej lub miejsca zwykłego pobytu przedstawiciela (art. 6). Prawo to reguluje też chwilę ustania obowiązywania uprawnień przedstawiciela (art. 8 lit. a). Oznacza to, że podlega ono konwencji z 1978 r. do dnia orzeczenia ubezwłasnowolnienia. Podano przykład udzielenia pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia przez osobę z obywatelstwem francuskim, która ma miejsce zwykłego pobytu w Stanach Zjednoczonych (Nowym Jorku). Pozostaje ono ważne, jeżeli osoba taka zamieszka we Francji z zamiarem stałego pobytu. Z kolei w przypadku udzielenia takiego pełnomocnictwa przez obywatela amerykańskiego mającego miejsce zwykłego pobytu w Paryżu jest ono nieważne i pozostanie nieważne również wówczas, gdy obywatel ten przeniesie swoje miejsce zwykłego pobytu do Nowego Jorku.

W świetle konwencji z 2000 r. możliwe jest dokonanie wyboru prawa właściwego, co doprowadzi do zastosowania innego prawa materialnego. Wybór prawa może zostać dokonany w sposób wyraźny oraz na piśmie (art. 15 ust. 2) spośród:

- a) państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem;
- b) państwa poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej;
- c) państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, w odniesieniu do tego majątku⁹⁶.

Odnosnie do wymagania, by wybór prawa był wyraźny, w Sprawozdaniu wyjaśniającym wspomniano, że w trakcie prac nad konwencją została zgłoszona propozycja całkowitego wyeliminowania dorożumianego wyboru prawa, która spotkała się z bardzo szerokim poparciem. Chciano w ten sposób wyeliminować wątpliwości co do prawa właściwego: *w kwestii uprawnień, które będą ex hypothesi wykonywane w momencie, gdy osoba dorosła, która je przekazała, nie będzie już w stanie należycie chronić swoich interesów*⁹⁷.

⁹⁵ Z zastrzeżeniem szczególnego przypadku pełnomocnictwa udzielonego w przypadku lub w celu objęcia kuratelą (*sous la sauvegarde de justice*, zgodnie z art. 491 ust. 3 francuskiego kodeksu cywilnego).

⁹⁶ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 81) wspomniano, że komisja odrzuciła pomysł, żeby do wykazu praw, które można wybrać, dodać prawo państwa, na którego terytorium osoba dorosła zamierza ustanowić swoje miejsce zwykłego pobytu, oraz prawa państwa miejsca zwykłego pobytu krewnego osoby dorosłej, który wyraża gotowość do zapewnienia jej ochrony.

⁹⁷ Ibidem, s. 81–82.

W toku prac zaproponowano też innego rodzaju ograniczenie. Delegacje państw nordyckich zaproponowały ograniczenie wyboru prawa właściwego do sytuacji, w których w prawie państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej przewiduje się pełnomocnictwo na wypadek ubezwłasnowolnienia. Uzasadniono to tym, że w wielu państwach nie przewidziano tego rodzaju pełnomocnictwa, a nawet go zakazano. Wydaje się, że tę propozycję można widzieć jako rozwiązanie podobne do kolizyjnoprawnej semiimperatywności, która polega na tym, że skutki wyboru prawa nie mogą naruszać określonego materialnoprawnego standardu (tu: zakazu takiego pełnomocnictwa) wynikającego z prawa państwa wskazanego łącznikiem obiektywnym. Jego efekty byłyby też podobne (choć zaistniałyby na wcześniejszym etapie stosowania normy kolizyjnej) do skutku, jaki wywołałaby klauzula porządku publicznego skierowana w państwie *legis fori* przeciw obcemu prawu wybranemu. Komisja odrzuciła jednak taki wniosek.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że delegacje te opowiedziały się za tym, aby państwa nieuznające takiej instytucji nie były zobowiązane do wprowadzenia jej do swojego porządku prawnego tylnymi drzwiami. W dyskusji pojawił się jednak głos, że takie rozwiązanie nadmiernie ograniczyłoby autonomię woli osoby dorosłej oraz sposób, w jaki pragnie ona uregulować kwestie na wypadek swojego ubezwłasnowolnienia. Podkreślono w szczególności, że

państwo miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej nie posiada uzasadnionego interesu w tym, aby uniemożliwiać wykonywanie za granicą, np. w państwie, w którym znajduje się majątek takiej osoby, uprawnień do reprezentacji wynikających z pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia.

Ta ostatnia uwaga może rodzić wątpliwości, miejscem bowiem wykonywania pełnomocnictwa jest też w pewnym sensie miejsce zwykłego pobytu reprezentowanego, a z pewnością cała sprawa i jej skutki właśnie wokół niego są przede wszystkim zogniskowane⁹⁸.

W art. 15 ust. 3 omawianej konwencji przewidziano, że sposób wykonywania reprezentacji podlega prawu państwa, w którym są one wykonywane⁹⁹. Takie rozwiązanie stanowi nowość w stosunku do konwencji z 1996 r. W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że pojęcie sposobu wykonywania jest węższe niż pojęcie zakresu uprawnień (ust. 1). Dotyczy wyłącznie zagadnień szczegółowych (*Art und Weise*) i obejmuje np. weryfikację istnienia i zakresu uprawnień zgodnie z procedurą lokalną albo wymaganie uzyskania zgody, przewidziane w pełnomocnictwie na wypadek ubezwłasnowolnienia¹⁰⁰.

Również art. 16 i 17 konwencji haskiej z 2000 r. mają znaczenie dla obrotu prawnego między osobą dorosłą a osobą trzecią, który jest dokonywany za pośrednictwem innej osoby

⁹⁸ Ibidem, s. 82.

⁹⁹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*): warunki korzystania z takiego upoważnienia do reprezentowania.

¹⁰⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 83.

(przedstawiciela, reprezentanta). Celem art. 17 jest zabezpieczenie interesów reprezentowanej osoby dorosłej. Jeżeli uprawnienia do reprezentacji, o których mowa w art. 15, nie są wykonywane w dostateczny sposób, mogą zostać wycofane lub zmienione przez środki podjęte przez organ mający jurysdykcję, aby zagwarantować ochronę osoby dorosłej lub jej majątku. W przypadkach wycofania lub zmiany uprawnień do reprezentacji prawo, o którym mowa w art. 15, powinno jednak zostać uwzględnione w możliwie najpełniejszym zakresie. Oznacza to w praktyce, że *lex fori* będzie mieć zasadnicze znaczenie, ale powinno nastąpić pewne dostosowanie do prawa wybranego dla reprezentacji lub prawa państwa zwykłego pobytu osoby reprezentowanej.

W art. 16 konwencji z 2000 r. przewidziano możliwość wygaszenia lub zmiany uprawnień powierzonych przez osobę dorosłą zgodnie z art. 15 mocą decyzji organów mających jurysdykcję na mocy konwencji. Zmienić lub wygaszyć uprawnienia wynikające z pełnomocnictwa można w sytuacji, w której uprawnienia nie są wykonywane w sposób wystarczający do tego, aby zapewnić ochronę osoby lub majątku osoby dorosłej¹⁰¹. To postanowienie ma na celu pogodzenie założenia poszanowania woli osoby dorosłej (wyrażonej w czasie, gdy była ona w stanie dbać o swoje sprawy) z koniecznością zapewnienia tej osobie ochrony w momencie pogorszenia się jej stanu, kiedy będzie konieczne wykonanie uprawnień przez jej reprezentanta.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono ryzyko, że organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej mogą zastąpić ochronę pożądaną przez osobę dorosłą. Stąd, dla jego zminimalizowania, wprowadzono wymaganie, by organy w pierwszej kolejności ustaliły, że osoba, której udzielono pełnomocnictwa, wykonuje uprawnienia w sposób niewłaściwy lub nieodpowiedni¹⁰².

Istotne znaczenie dla ochrony obrotu osoby dorosłej z osobami trzecimi ma art. 17 konwencji z 2000 r., który chroni interes podmiotów dokonujących czynności prawnej z osobą dorosłą za pośrednictwem jej reprezentanta, jak też ich uzasadnione oczekiwania, a pośrednio również poprawia bezpieczeństwo obrotu jako takiego. Obejmuje on sytuację, w której czynność prawna została dokonana między osobami przebywającymi (obecnymi) na terytorium jednego państwa. Wówczas ważność czynności prawnej dokonanej między osobą trzecią a inną osobą, która byłaby uprawniona do działania jako przedstawiciel osoby dorosłej według prawa tego państwa miejsca dokonania czynności, nie może być kwestionowana (a osoba trzecia nie może być pociągnięta do odpowiedzialności) z tego tylko powodu, że ta inna osoba nie była uprawniona do działania jako przedstawiciel przedmiotowej osoby dorosłej na podstawie prawa wskazanego w postanowieniach „kolizyjnego” rozdziału konwencji z 2000 r. (tj. nie byłaby uprawniona według prawa zasadniczo właściwego dla „ochrony

¹⁰¹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*): nie jest wykonywane w sposób dostateczny do zapewnienia ochrony osoby dorosłego lub jego majątku.

¹⁰² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 83–84.

dorosłego”, najczęściej – *lex domicilii*) To wyłączenie możliwości kwestionowania ważności czynności – co ma finalnie wzmacniać pewność obrotu – nie dotyczy jednak sytuacji, w której osoba trzecia pozostawała w złej wierze, ponieważ wiedziała lub powinna była wiedzieć, że takie upoważnienie podlega temu prawu (a tym samym, że czynność mogłaby być na jego podstawie kwestionowana).

Postanowienie to jest inspirowane treścią art. 17 konwencji haskiej z 1996 r., na której się wzorowano (i podobne do art. 13 rozporządzenia „Rzym I”¹⁰³ oraz art. 12 p.p.m.¹⁰⁴). Ma ono na celu zapewnienie ochrony osobie trzeciej, gdy ta w dobrej wierze dokonała czynności prawnej z osobą, która nie jest uprawniona według prawa zasadniczo właściwego, ale *byłaby uprawniona do działania jako przedstawiciel osoby dorosłej na podstawie prawa państwa, w którym czynność została dokonana*. Warunkiem takiego pozytywnego skutku jest to, żeby osoba trzecia działała w dobrej wierze i dochowała należytej staranności. Przykładem takiego działania może być w sferze majątkowej przekazywanie środków finansowych prawowitemu przedstawicielowi osoby małoletniej przez bank, a ze spraw dotyczących osoby – zabiegi chirurgiczne lub leczenie prowadzone na wniosek prawowitego przedstawiciela. W raporcie zauważa się, że gdyby osoba trzecia dokonała czynności prawnej bezpośrednio z osobą dorosłą, bez wiedzy o tym, że ta ostatnia została pozbawiona zdolności do czynności prawnych, to taka sytuacja nie podlega omawianemu postanowieniu, ale konwencji rzymskiej z 1980 r. (przez co dziś trzeba rozumieć art. 13 rozporządzenia „Rzym I”¹⁰⁵).

¹⁰³ Co do zasady zakres zastosowania rozporządzenia UE „Rzym I” dotyczącego zobowiązań umownych nie obejmuje umocowania przedstawiciela. Art. 1 ust. 2 stanowi, że z zakresu zastosowania niniejszego rozporządzenia wyłączone są: [...] g) kwestie, czy przedstawiciel może wobec osób trzecich zaciągać zobowiązania w imieniu osoby przez siebie reprezentowanej lub czy organ spółki lub innego podmiotu posiadającego osobowość prawną lub jej nieposiadającego może wobec osób trzecich zaciągać zobowiązania w imieniu tej spółki lub podmiotu. Jednak w świetle art. 13: W przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa. Zob. M. Czepelak, Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej, Warszawa 2012, s. 55.

¹⁰⁴ Zgodnie z art. 12.1. p.p.m. dotyczącym spraw nieregulowanych w rozporządzaniach UE ani konwencjach międzynarodowych: Jeżeli umowę zawarły osoby znajdujące się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która ma zdolność do jej zawarcia według prawa tego państwa, może się powołać na swoją niezdolność wynikającą z prawa wskazanego w przepisie art. 11 ust. 1 tylko wtedy, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona o niezdolności wiedziała lub nie wiedziała z powodu niedbalstwa. [...]

3. Jeżeli osoba fizyczna działa za pośrednictwem przedstawiciela, przy ustalaniu przesłanek stosowania przepisów ust. 1 i 2 rozstrzygają okoliczności występujące po stronie przedstawiciela.

4. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do czynności prawnych z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spadkowego ani do rozporządzeń dotyczących nieruchomości położonych w innym państwie niż państwo, w którym czynność prawna została dokonana.

Zob. A. Mączyński, Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda, [w:] *Leges sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer, Kraków 2008, s. 305.

¹⁰⁵ W przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa.

Podsumowując – większość konwencyjnych konstrukcji w zakresie prawa kolizyjnego jest podobna do konwencji haskiej z 1996 r. Występują jednak drobne różnice, co zauważono w Sprawozdaniu wyjaśniającym. Po pierwsze:

ograniczenie zdolności do czynności prawnych osoby dorosłej lub nawet prawa osoby dorosłej do swobodnego korzystania z przysługujących jej praw może być wyłącznie wynikiem zastosowania środka ochrony. Nie wprowadzono zatem rozwiązania konwencji z 1996 r. określającego prawo właściwe dla przyznania lub odebrania władzy rodzicielskiej z mocy prawa. Komisja odrzuciła wnioski delegacji fińskiej i szwedzkiej o zastosowanie do reprezentacji ex lege osoby dorosłej prawa miejsca zwykłego pobytu tej osoby (np. jeden małżonek byłby reprezentowany z mocy prawa przez drugiego małżonka przy podejmowaniu decyzji medycznych po wypadku, wskutek którego pierwsze z małżonków zapadło w śpiączkę. Kwestia ta nie została zatem uregulowana w konwencji, mimo że wchodzi w zakres jej obowiązywania, ponieważ stanowi jeden ze skutków zawarcia związku małżeńskiego (art. 4 ust. 1 lit. b))¹⁰⁶.

Fragment ten nie wyjaśnia precyzyjnie skutków przyjętej redakcji.

Po drugie, do omawianej konwencji wprowadzono art. 15. Odnosi się on do, niewymienionej w konwencji z 1996 r., sytuacji, w której osoba dorosła była w stanie ustanowić system ochrony z wyprzedzeniem, tj. na wypadek utraty zdolności do należytej ochrony swoich interesów w przyszłości (np. instytucja prawna *mandats d'inaptitude* w Kanadzie). Wydaje się, że jest to związane ze specyfiką zarządzeń opiekuńczych nad osobą dorosłą, która – w przeciwieństwie do dziecka – może znajdować się w danym momencie w stanie należytej zdolności do oceny swoich spraw i pokierowania nimi na przyszłość. Współgra ona z tendencjami, które pojawiły się w prawie cywilnym i rodzinnym niektórych państw, będących członkami HKPPM. Trzeba też mieć na względzie, że w Polsce rozważane jest wprowadzenie instytucji pełnomocnictwa opiekuńczego, mającego częściowo (tj. na wypadek na wypadek przyszłych zaburzeń psychicznych) spełniać podobną funkcję (tj. wsparcia w określonych sprawach o charakterze osobistym i majątkowym)¹⁰⁷ i opierać się na woli osoby dorosłej, której znaczenie uwzględniono w omówionym art. 15 konwencji haskiej z 2000 r.

6.5. Rozwiązania zaliczane do części ogólnej prawa kolizyjnego

Kolejne postanowienia „kolizyjnej” części konwencji haskiej z 2000 r. dotyczą zagadnień zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego. Odnoszą się kolejno do kwestii stosowania obcych norm kolizyjnych, tj. odesłania (art. 19), norm koniecznego zastosowania, nazywanych w doktrynie też przepisami wymuszającymi swoją właściwość

¹⁰⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 76.

¹⁰⁷ Zob. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-cywilny-oraz-niektorych-innych-ustaw> [dostęp: 11.02.2024].

(art. 20), oraz ochrony podstawowych zasad porządku prawnego forum drogą klauzuli *ordre public* (art. 21), a ponadto problemu niejednolitości prawa wskazanego (art. 45). Wspólną cechą tych rozwiązań jest to, że ich uwzględnienie może doprowadzić do tego, że finalnie prawem właściwym w sprawie będzie prawo innego państwa niż to, które jest – niejako *prima facie* – wskazane omówionymi wyżej przepisami kolizyjnymi.

Zgodnie z art. 19 termin „prawo” w rozumieniu konwencyjnych postanowień kolizyjnych oznacza ogół przepisów obowiązujących w państwie z wyłączeniem norm kolizyjnych, czyli oznacza normy merytoryczne (materialne). Tym samym w konwencji z 2000 r. – podobnie jak w szeregu innych konwencji przygotowywanych współcześnie pod auspicjami HKPPM – nie przewidziano stosowania obcych norm kolizyjnych (prawa prywatnego międzynarodowego państwa wskazanego) celem ustalenia i ewentualnie uwzględnienia odesłania (*renvoi*). Trzeba przy tym zauważyć, co może być zaskakujące, że to rozwiązanie nie powieli rozwiązania konwencji haskiej z 1996 r., na której się wzorowano, a w której przewidziano odesłanie dalsze przyjęte (art. 21 ust. 2). W Sprawozdaniu wyjaśniającym skomentowano to słowami:

W odróżnieniu od art. 21 konwencji o ochronie dzieci przedmiotowy artykuł nie zawiera zasady regulującej kwestie związane z kolizją pomiędzy systemami wyboru prawa właściwego. Była ona uzasadniona w przypadku, gdy władza rodzicielska przewidziana w tej konwencji wynikała z samego prawa. Należało zatem dążyć do uniknięcia sytuacji, w której przewidziana w konwencji norma kolizyjna w połączeniu z wyłączeniem odesłania mogłyby wywrzeć niekorzystny wpływ na jednolite uregulowanie władzy rodzicielskiej, co wynikałoby ze zgodności norm kolizyjnych państw niebędących umawiającymi się państwami, z którymi dana sytuacja była najściślej związana. W przypadku ochrony osób dorosłych ustanowienie takiego środka zabezpieczającego nie było konieczne, ponieważ w konwencji nie ustanawia się żadnej normy kolizyjnej odnoszącej się do reprezentacji ex lege osoby dorosłej¹⁰⁸.

Wyjaśnienie to niełatwo zrozumieć, ale co do zasady przyjęte w konwencji z 2000 r. rozwiązanie trzeba ocenić pozytywnie zarówno z perspektywy teoretycznej (tj. spójności orzekania w państwie sądu na podstawie prawa wskazanego takim samym łącznikiem), jak i praktycznej (tj. nieutrudniania sądowi ustalenia prawa właściwego w sprawie)¹⁰⁹.

W art. 20 odniesiono się do kwestii uwzględniania norm koniecznego zastosowania (przepisów wymuszających swoją właściwość). Tym samym konwencja z 2000 r. wpisuje się w nowy trend, polegający – za art. 7 konwencji rzymskiej z 1980 r. – na ujęciu w przepisach takiego rozwiązania części ogólnej, które w istocie prowadzi do możliwości niestosowania części prawa właściwego (wskazanego). Wcześniejsze postanowienia szczegółowe kolizyjnego rozdziału: *nie stanowią przeszkody w stosowaniu przepisów prawa państwa, w którym osoba*

¹⁰⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 85.

¹⁰⁹ Zob. więcej P. Mostowik, *Władza rodzicielska...*, s. 271.

dorośla ma zostać objęta ochroną, jeżeli ich stosowanie jest obowiązkowe bez względu na możliwość zastosowania jakichkolwiek innych przepisów¹¹⁰.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano też, że

Wyjątek dotyczący bezwzględnie obowiązujących przepisów państwa, w którym osoba dorosła ma zostać objęta ochroną, został wprowadzony w szczególności z myślą o dziedzinie medycyny. Miał on przede wszystkim zrównoważyć przysługującą osobie dorosłej możliwość wyboru prawa właściwego mającego zastosowanie do uprawnień do reprezentacji. Delegacja Niderlandów przywołała przykład prawa niderlandzkiego, które uznaje za przepisy bezwzględnie obowiązujące, w których przewidziano określone formy reprezentacji osoby dorosłej w sprawach medycznych odbiegające od przepisów w zakresie opieki i kurateli w prawie zwyczajowym. W związku z tym to małżonek reprezentuje pacjenta, który ma zostać przyjęty do szpitala psychiatrycznego lub do kliniki geriatrycznej, nawet jeśli taki pacjent ma opiekuna lub kuratora.

Nie użyto francuskiego sformułowania *lois de police*, choć użyta w tekście parafraza (przepisy [...], w przypadku gdy zastosowanie takich przepisów jest obowiązkowe, niezależnie od tego, jakie prawo miałyby w przeciwnym razie zastosowanie) ściśle odpowiada jego definicji. Niektóre delegacje zwróciły uwagę na trudności w prawidłowym przetłumaczeniu tego wyrażenia¹¹¹.

W ostatnim postanowieniu ogólnym, zawartym w rozdziale III konwencji haskiej z 2000 r., umieszczono klauzulę porządku publicznego (*ordre public*). Również to rozwiązanie ogólne może prowadzić do niezastosowania obcego prawa wskazanego, niejako *prima facie*, przez szczegółowe normy kolizyjne (swego rodzaju odrzucenia jego treści). Zgodnie z art. 21 od stosowania prawa wskazanego w postanowieniach omawianego rozdziału nie można odstąpić, chyba że jego stosowanie jest wyraźnie sprzeczne z porządkiem publicznym¹¹². Tym samym odstąpić można, kiedy stosowanie byłoby wyraźnie sprzeczne z *ordre public* forum. Warto przy tym zwrócić uwagę, że postanowienie to nieczęsto znajdzie zastosowanie, ponieważ normy konwencyjne rzadko prowadzą do stosowania prawa obcego (najczęściej wskazują własne prawo sądu).

We wstępnym projekcie konwencji postanowienie to było uzupełnione o odniesienie do nadrzędnego interesu osoby dorosłej. Jednak w toku prac nad konwencją fragment ten usunięto, mimo że podobne ujęcie było zawarte we wzorcowej konwencji z 2000 r. W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 86) odnotowano, że wyrażenie „interes dziecka”, pojawiające się w treści Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawach dziecka, nie ma swojego odpowiednika w treści żadnego porównywalnego dokumentu prawa międzynarodowego publicznego w odniesieniu do osób dorosłych.

¹¹⁰ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska (Ochrona dorosłych...): postanowień prawa państwa, w którym dorosłemu powinna być zapewniona ochrona, które są przepisami koniecznego zastosowania, bez względu na to, jakie prawo byłoby właściwe.

¹¹¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 85.

¹¹² W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska: Można odmówić zastosowania prawa wskazanego jako właściwe przez postanowienia niniejszego rozdziału tylko wtedy, gdy to zastosowanie byłoby oczywiście sprzeczne z porządkiem publicznym.

Kolejne rozwiązania zaliczane do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego zawarto w rozdziale VI zatytułowanym „Postanowienia ogólne”. W art. 45 – o czym była mowa – unormowano rozwiązanie kwestii niejednolitości prawa w państwie wskazanym, tj. kiedy konwencyjne reguły trzeba zastosować w państwie, w którym obowiązuje kilka systemów prawa. Omawiana konwencja przewiduje zasadniczo rozwiązanie polegające na tym, że jednostka terytorialna traktowana jest z perspektywy normy kolizyjnej jak państwo.

6.6. Powielenie reguł konwencyjnych w projekcie rozporządzenia UE oraz ich pośrednia modyfikacja – wzmianka

W projektowanym rozporządzeniu unijnym (rozdział III) odwołano się do rozdziału III konwencji haskiej z 2000 r. *Prima facie* mogło by się wydawać, że skoro projekt rozporządzenia mówi o stosowaniu kolizyjnych postanowień konwencji, to wnosi modyfikacji konwencyjnych rozwiązań kolizyjnych. Ale *de facto* jest inaczej z uwagi na specyfikę kolizyjnej zasady mówiącej, że sąd stosuje własne prawo (*lex fori*). Projektowane rozporządzenie przewiduje bowiem, inaczej niż konwencja, w szczególności szeroko ujętą możliwość wyboru jurysdykcji, o czym będzie mowa w dalszej części. Za pośrednictwem wyboru jurysdykcji w państwach członkowskich UE będzie możliwy więc *de facto* nieograniczony wybór prawa właściwego dla rozumianego szeroko środka ochrony dorosłego. Wybór jurysdykcji (sądu lub organu) niesie bowiem za sobą też konsekwencję w postaci zastosowania zagranicznego prawa materialnego. Jego zastosowanie wywoła przy tym skutki w innych państwach członkowskich (np. w Polsce) z uwagi na to, że jednocześnie projekt rozporządzenia przewiduje uznawanie z mocy prawa oraz automatyczną wykonalność zagranicznych rozstrzygnięć¹¹³. Takie rozwiązanie łącznie może skutkować dowolnym kształtowaniem skutku materialnoprawnego przez dobieranie przez dorosłego prawa materialnego, które w momencie wyboru uzna on za pożądane, a tym samym – zupełnym odejściem od pozostałych postanowień konwencji i rozporządzenia w zakresie jurysdykcji i prawa właściwego. Nie ma przy tym ograniczenia takiego pośredniego wyboru z perspektywy interesów osób trzecich, z którymi osoba dorosła pozostaje w stosunkach osobowych lub majątkowych. Ponadto takie rozwiązanie może oznaczać w praktyce odejście od podstawowych materialnoprawnych zasad państwa, w którym dana osoba dorosła mieszka lub którego jest obywatelem, na rzecz akceptacji skutków wynikających z odległego faktycznie (tj. niepowiązanego z sytuacją faktyczną)

¹¹³ Na temat daleko idących (w kierunku automatycznej wykonalności) propozycji zmian prawa UE na etapie prac nad rewizją rozporządzenia „Bruksela I” zob. K. Weitz, *Projektowane zmiany rozporządzenia 44/2001*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, red. P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2012, s. 89 i n. oraz P. Grzegorzczak, *Automatyczna wykonalność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej? Geneza, stan obecny i perspektywy*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne...*, s. 121 i n.

i prawnie (tj. przewidującego odmienne aksjologicznie rozwiązania dotyczące szerokiej kategorii środków ochrony) systemu normatywnego. Trudno znaleźć uzasadnienie w takich okolicznościach dla wydania orzeczenia o ubezwłasnowolnieniu lub podobnej instytucji albo ustanowieniu opieki lub podobnej instytucji przez organy państwa i na podstawie prawa niezwiązanego z sytuacją faktyczną osoby dorosłej, a zarazem diametralnie odmiennego od prawa obowiązującego w państwie, w którym ta osoba ma miejsce zamieszkania i z którym powiązane są okoliczności dotyczące majątku, uczestników dotychczasowego obrotu prawnego i podmiotów opiekuńczych. Niełatwo za racjonalne uznać w szczególności orzekanie o ubezwłasnowolnieniu lub podobnej instytucji oraz wyznaczanie opiekuna lub asystenta w państwie, w którym nie ma materiału dowodowego, a osoba dorosła nie ma zamiaru zamieszkiwać w przyszłości.

7. Skuteczność zagranicznych orzeczeń na tle konwencji haskiej z 2000 r.

7.1. Uznanie z mocy prawa lub stwierdzenie wykonalności

Zgodnie z art. 22 konwencji haskiej z 2000 r. środki podjęte przez organy jednego umawiającego się państwa są z mocy prawa uznawane w innych umawiających się państwach. Każda osoba zainteresowana może w świetle art. 25 konwencji haskiej z 2000 r. wystąpić do właściwych organów umawiającego się państwa z wnioskiem o wydanie orzeczenia w sprawie uznania (jego potwierdzenia) bądź odmowy (z powyższych względów) uznania środka podjętego w innym umawiającym się państwie. Z kolei dla wykonania zagranicznego orzeczenia (środka ochrony) potrzebne jest stwierdzenie wykonalności (postępowanie celem udzielenia *exequatur*). Tok postępowania podlega prawu procesowemu państwa wezwanego, tj. państwa uznania lub wykonania. W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono daleko idące odformalizowanie omawianej procedury¹¹⁴. Istotne znaczenie dla funkcjonowania powyższego mechanizmu będą miały w tym postępowaniu delibacyjnym (udzielenia *exequatur*) przesłanki negatywne (tj. niewystępowanie okoliczności wymienionych w art. 22), o których niżej. W art. 26 konwencji haskiej z 2000 r., wzorem wielu instrumentów międzynarodowych z ostatnich dekad, przyjęto, że w państwie wykonania środka (orzeczenia) nie następuje ponowne osądzenie merytoryczne sprawy (*revision au fond*)¹¹⁵. W państwie

¹¹⁴ Wskazano, że dla uniknięcia problemów biurokratycznych w konwencji haskiej z 2000 r. nie uzależniono uznania od przedstawienia pisemnego dokumentu (w tym opatrzonego datą i podpisem). Dowodem zastosowania określonego środka za granicą może być np. faks lub e-mail. Podano przykład, w którym w przypadku niecierpiącym zwłoki środek zostanie zastosowany za pośrednictwem rozmowy telefonicznej, z której zostanie sporządzona zwykła odrębna notatka dołączona później do akt sprawy. Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 87.

¹¹⁵ Zob. więcej A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention...*; J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection...*; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults...*

tym nie dokonuje się merytorycznego badania środka podjętego za granicą z przyczyn materialnoprawnych, właśnie z wyjątkiem ewentualnego zastosowania klauzuli porządku publicznego, o czym niżej¹¹⁶.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że:

uznawanie z mocy prawa oznacza, że nie będzie konieczne wszczęcie żadnego postępowania w celu uzyskania takiego uznawania, o ile osoba powołująca się na środek nie podejmie żadnych kroków w celu jego wykonania. To strona, przeciwko której zastosowano środek, na przykład w toku postępowania sądowego, musi powołać się na okoliczności uzasadniające nieuznanie środka, o których mowa w ust. 2¹¹⁷.

Podkreślono też, że przedmiotem uznawania są reprezentacja osoby dorosłej przyznana na podstawie środka lub za pośrednictwem instytucji nadzoru w państwie miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, jak też środek dotyczący przywrócenia zdolności do czynności prawnych, która została wcześniej ograniczona¹¹⁸.

7.2. Odmowa uznania lub brak stwierdzenia wykonalności

Od zasady skuteczności zagranicznych rozstrzygnięć *ex lege* mogą wystąpić wyjątki, a odmowa jest możliwa w enumeratywnie wskazanych sytuacjach. Lista tych przeszkód odnosi się również do odmowy stwierdzenia wykonalności, co nie nastąpi w razie ich zaistnienia.

Po pierwsze, odmowa uznania jest możliwa, jeżeli środek został zastosowany przez organ, którego jurysdykcja nie została ustalona na podstawie jednej z podstaw przewidzianych w rozdziale II *lub nie była zgodna z żadną z nich* (art. 22 lit a konwencji haskiej z 2000 r.)¹¹⁹. Tym samym konwencyjne postanowienia o jurysdykcji wyznaczają również jurysdykcję pośrednią, tj. w istocie warunek skuteczności podjętego środka za granicą¹²⁰. Podobną konstrukcję przewiduje nowsza konwencja haska z 2019 r. dotycząca majątkowych spraw cywilnych¹²¹, a odmienne ujęcie (tj. jurysdykcję bezpośrednią) – o czym niżej – przewidują

¹¹⁶ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 90) oddano to rozwiązanie, powszechne w umowach międzynarodowych z zakresu obrotu transgranicznego w sprawach cywilnych, słowami: *organ państwa wezwanego nie będzie mógł dokonać przeglądu faktów, na których organ, który zastosował środek, oparł swoją ocenę miejsca zwykłego pobytu*. Zauważono przy tym, że: *podobnie w przypadku gdy jurysdykcja opiera się na przeprowadzonej przez organ, który zastosował środek, ocenie wstępnej najlepszego interesu osoby dorosłej (zob. art. 7 ust. 1, art. 8 ust. 1 oraz art. 13 ust. 2), ocena ta jest wiążąca dla organu państwa wezwanego*.

¹¹⁷ Ibidem, s. 87.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*, s. 469 i n.): *organ, którego jurysdykcja nie opierała się bądź była niezgodna z jedną z podstaw przewidzianych w postanowieniach rozdziału II*.

¹²⁰ Na temat konstrukcji i skutków jurysdykcji pośredniej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 144 i n.

¹²¹ Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych, sporządzona w Hadze 2 lipca 2019 r. (Dz.Urz UE z 2022 r. L 187, s. 4–15). Zob. B. Wołodkiewicz, *System uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń w konwencji haskiej z 2.7.2019 r.*, [w:] *Symbolae Andreae Marciniak dedicate*, red.

rozporządzenia unijne. W praktyce dawna (z perspektywy rozwoju prawa) konstrukcja jurysdykcji pośredniej prowadzi do skutków podobnych, jakie obecnie rodzi zastrzeżenie jurysdykcji wyłącznej, tj. do odmowy uznania lub wykonania w razie orzekania bez istnienia za granicą określonych podstaw jurysdykcji, z tym że konstrukcja jurysdykcji wyłącznej jest uwarunkowana lokalizacją tych podstaw w kraju (państwie odmowy uznania), a ponadto jest w k.p.c. przewidziana w znacznie węższym zakresie. Przy weryfikacji jurysdykcji państwa pochodzenia (wydania) środka w świetle art. 24 konwencji haskiej z 2000 r. organ państwa uznającego jest przy tym związany ustaleniami faktycznymi, na podstawie których za granicą określono jurysdykcję.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że:

odniesienie do zgodności jurysdykcji organu, który zastosował środek, zgodnie z postanowieniami rozdziału II konwencji jest zrozumiałe, jeżeli porówna się je z art. 2 ust. 2 konwencji. Konwencja ma zastosowanie do środków podjętych w czasie, gdy osoba dorosła była jeszcze osobą małoletnią, oraz przypuszczalnie na podstawie innych zasad jurysdykcji niż zasady wynikające z konwencji¹²².

Zauważono też, że możliwa jest odmowa uznania środka dotyczącego osoby małoletniej (w momencie jego podejmowania), jeżeli – co będzie mieć miejsce wyjątkowo – uwzględnione podstawy jurysdykcji (na tle konwencji haskiej z 1996 r., np. w powiązaniu ze sprawą o rozwód zgodnie z art. 10 tej konwencji) nie odpowiadałyby podstawom jurysdykcji przewidzianym w konwencji haskiej z 2000 r.¹²³

Możliwość odmowy uznania (lub wykonania) z przyczyn dotyczących jurysdykcji (istnienia podstaw międzynarodowej właściwości sądów) w istocie zostaje zawężona przez rozwiązanie zawarte w art. 24 konwencji haskiej z 2000 r. Organ państwa wezwanego jest związany ustaleniami faktycznymi będącymi podstawą jurysdykcji organu państwa, w którym podjęto środek. Oznacza to, że okoliczności tych nie można np. kwestionować przy okazji wniosku o wydanie orzeczenia w sprawie uznania (lub stwierdzenia wykonalności)¹²⁴.

J. Jagieła, R. Kulski, Warszawa 2022, s. 869 i n.; Ł. Dyrda, *Pobrexitowy obrót w sprawach cywilnych i handlowych a planowane przystąpienie przez Unię Europejską do konwencji haskiej z 2019 r.*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022, nr 5, s. 22 i n.; M. Zalisko, *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych na gruncie rozporządzenia Bruksela I bis oraz konwencji haskiej z 2019 r.*, [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk et al., Warszawa 2023, s. 314 i n.

¹²² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 87.

¹²³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 87.

¹²⁴ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 90) zauważono, że: spór co do istnienia podstawy do nieuznania będzie przedmiotem orzeczenia tylko wtedy, gdy środek jest przywoływany w jednym z państw. Moment ten może być zbyt późny, a każda zainteresowana osoba może mieć uzasadniony interes w rozwiązaniu bez zwłoki wszelkich wątpliwości, które mogą powstać w odniesieniu do takiej podstawy do nieuznania. Dodano, że procedura zapobiegawcza na ogół natychmiast wzbudza spór odnośnie do międzynarodowej prawidłowości środka i w przypadku wniesienia skargi mającej na celu nieuznanie środka paraliżuje swobodny przepływ tego środka. Logicznie rzecz biorąc, taki spór powinien obejmować pełne wysłuchanie, co zwykle zajęłoby więcej czasu niż przyspieszona procedura dotycząca stwierdzenia wykonalności.

Po drugie, odmowa uznania jest w świetle art. 22 lit. b konwencji haskiej z 2000 r. możliwa, jeżeli środek został podjęty, z wyjątkiem wypadków niecierpiących zwłoki, w ramach postępowania sądowego lub administracyjnego bez umożliwienia osobie dorosłej jej wysłuchania¹²⁵, przez co naruszono istotne zasady postępowania państwa uznania (lub wykonania)¹²⁶. Warto w tym miejscu mieć na względzie, że Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 28 czerwca 2016 r. podkreślił, że ubezwłasnowolnienie nie oznacza zupełnego wyłączenia z udziału w postępowaniu. Dotyczyło to w rozpatrywanej sprawie udziału w postępowaniu o uzyskanie przez opiekuna osoby dorosłej zezwolenia sądu opiekuńczego na złożenie wniosku o umieszczenie tej osoby w domu pomocy społecznej oraz uprawnienia tej osoby do domagania się weryfikacji podstaw jej przebywania w domu pomocy społecznej. Wydaje się, że ten sposób myślenia można odnieść też do tych postępowań cywilnych, które dotyczą statusu danej osoby¹²⁷.

Po trzecie, konwencja haska z 2000 r. przewiduje proceduralną klauzulę porządku publicznego (art. 22 lit. c). Odmowa uznania jest możliwa, jeżeli uznanie jest w sposób oczywisty sprzeczne z porządkiem publicznym państwa wezwanego lub *koliduje z obowiązkiem stosowania prawa tego państwa mającego zastosowanie niezależnie od możliwości zastosowania pozostałych przepisów*¹²⁸. Warto zauważyć, że druga część tego postanowienia (tj. odniesienie również do norm koniecznego zastosowania forum) stanowi *novum* w dorobku konwencyjnym HKPPM¹²⁹. Zarazem ukazuje podobieństwa, jakie zachodzą między obiema instytucjami zaliczanymi do części ogólnej, tj. zastrzeżenie nienaruszania *ordre public* oraz konieczne zastosowanie określonych norm¹³⁰.

¹²⁵ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła (Ochrona dorosłych..., s. 469 i n.): z pozbawieniem dorosłego możliwości przedstawienia jego stanowiska [...], z pogwałceniem podstawowych zasad procedury państwa wezwanego.

¹²⁶ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 88) zauważono, że to: nie oznacza, że osoba dorosła powinna zostać w każdym przypadku wysłuchana. Może się zdarzyć, że tego rodzaju wysłuchanie jest sprzeczne z interesem takiej osoby, choć w przypadku osoby dorosłej sytuacja taka musi pozostać wyjątkiem.

¹²⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2016 r. sygn. akt K 31/15, OTK-A 2016, poz. 59.

¹²⁸ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symoła (Ochrona dorosłych..., s. 469 i n.): oczywiście sprzeczne z porządkiem publicznym państwa wezwanego lub jest sprzeczne z przepisami koniecznego zastosowania, bez względu na to, jakie prawo byłoby właściwe.

¹²⁹ Zob. A. Zieliński, Haska Konferencja Prawa Prywatnego, „Państwo i Prawo” 1982, z. 11 (441), s. 61 i n.; A. Wysoka-Bar, Stodwudziestopięciolecie haskiej konferencji prawa prywatnego międzynarodowego, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019, z. 2, s. 379 i n.

¹³⁰ Obie mają *de facto* podobną konstrukcję, z tym że opis zastosowania norm koniecznego zastosowania wyraża w istocie skutek i wartości państwa forum, a opis klauzuli rozpoczyna się od „środka do celu”, jakim jest pominięcie lub modyfikacja prawa obcego. Zob. T. Ereciński, Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym, Warszawa 1981, s. 265; K. Zawada, Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego), „Nowe Prawo” 1979, nr 4, s. 71; P. Mostowik, O podstawach właściwości prawa polskiego, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2006, z. 2, s. 482; A. Mączyński, Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego, [w:] Studia i rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Catusowi, red. A. Janik, Warszawa 2009, s. 434 i n.; M.A. Zachariasiewicz, O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2010, t. 7, s. 39–43.

Formuła wyrażająca tę klauzulę, podobnie jak w przepisie kolizyjnym poprzedniego rozdziału, w stosunku do wzorcowej konwencji haskiej z 1996 r. jest rozbudowana. W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że:

W celu zachowania symetrii z postanowieniami art. 20 w tekście wspomniano również o braku zgodności z bezwzględnie obowiązującymi przepisami państwa, w którym wystąpiono o uznanie. Szereg delegatów zauważyło, że dopisek ten był zbędny oraz że na etapie uznawania wyłączenie dotyczące porządku publicznego było wystarczające do osiągnięcia pożądanego rezultatu, w szczególności do odmówienia uznania środka medycznego sprzecznego z przepisami bezwzględnie obowiązującymi w państwie, w którym wystąpiono o uznanie¹³¹.

Po czwarte, odmowa uznania jest w świetle art. 22 lit. d konwencji haskiej z 2000 r. możliwa, jeżeli środka nie da się pogodzić ze środkiem później podjętym w państwie niebędącym stroną konwencji, które w przeciwnym wypadku miałyby jurysdykcję na podstawie art. 5–9 (tj. państwie, w którym są położone okoliczności przewidziane jako podstawy jurysdykcji), o ile ten ostatni środek spełnia warunki konieczne do uznania go w państwie wezwanym.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że pierwszeństwo przyznawane środkowi zastosowanemu później w państwie pozakonwencyjnym opiera się na założeniu, że państwo to miałyby jurysdykcję zgodnie z art. 5–9 konwencji haskiej z 2000 r., gdyby w konwencji uczestniczyło. Stąd lit. d sformułowano szerzej niż w konwencji haskiej z 1996 r., w której podobny punkt jest ograniczony do środków zastosowanych przez organ państwa miejsca zwykłego pobytu dziecka, niebędącego umawiającym się państwem¹³².

Po piąte, odmowa uznania jest w świetle art. 22 lit. e konwencji haskiej z 2000 r. możliwa, jeżeli nie przestrzegano postępowania określonego w art. 33 (tj. konsultacji związanych z umieszczeniem osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu mogącym zapewnić jej ochronę w innym umawiającym się państwie)¹³³.

W świetle konwencji haskiej z 2000 r. jeżeli dla skuteczności środków ochrony dorosłego podjętych w jednym umawiającym się państwie nie wystarczy samo ich uznanie w innym państwie konwencyjnym (tutaj: *ipso iure*), ale potrzebne jest też faktyczne wykonanie, stwierdza się ich wykonalność (lub rejestruje w celu wykonania) w tym ostatnim państwie. Warunkiem udzielenia *exequatur* jest wykonalność orzeczenia w państwie pochodzenia oraz brak przeszkód, o których mowa w art. 22 konwencji haskiej z 2000 r. Odmowa stwierdzenia wykonalności lub zarejestrowania może przy tym nastąpić, jeżeli wystąpią powyższe przyczyny dotyczące również uznania. Udzielenie *exequatur* następuje na wniosek każdej zainteresowanej strony, zgodnie z regułami proceduralnymi tego państwa. Konwencja wyraża przy

¹³¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 88.

¹³² Ibidem, s. 88–89.

¹³³ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 89) zauważono, że to postanowienie: pozwala uniknąć stawiania państwa, w którym środek polegający na umieszczeniu w placówce ma zostać wykonany, przed faktem dokonany i pozwala temu państwu odmówić uznania, jeśli nie zastosowano procedury konsultacji.

tym dyrektywę, by umawiające się państwo stosowało w odniesieniu do stwierdzenia wykonalności lub zarejestrowania postępowanie *proste i szybkie*. W Sprawozdaniu wyjaśniającym podano przykład uprawnień nadanych przedstawicielowi prawnemu osoby dorosłej, które pozwolą temu przedstawicielowi na dokonywanie transakcji w imieniu tej osoby w innym umawiającym się państwie, obejmujących ochronę osoby lub majątku osoby dorosłej. Jednak jeżeli potrzebne jest wykonanie, np. przymusowa sprzedaż majątku, to wymagane jest stwierdzenie wykonalności zagranicznego środka w drugim państwie¹³⁴. Następnie, zgodnie z art. 27 konwencji haskiej z 2000 r., *środki podjęte w umawiającym się państwie, których wykonalność stwierdzono lub które zostały zarejestrowane w celu wykonania w innym umawiającym się państwie wykonuje się tak, jakby zostały podjęte przez organy tego drugiego państwa*. Zarazem wykonanie ma następować zgodnie z prawem proceduralnym państwa wykonania w *granicach przewidzianych przez to prawo*, co z polskiej perspektywy oznacza rozwiązania zawarte w art. 1150 i n. k.p.c. Już samo wymaganie (dodatkowe w stosunku do środków krajowych) stwierdzenia wykonalności (udzielenia *exequatur*) oznacza jednak w istocie pewną różnicę w stosunku do wykonywania własnych środków, np. orzeczeń sądu (władzy opiekuńczej). Różnica w porównaniu z wykonywaniem tego samego środka w państwie jego wydania (pochodzenia) wynika też z tego, że w państwie wykonania nastąpi ono zgodnie z własnym prawem (*legis fori executionis*).

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że następuje pewnego rodzaju *naturalizacja* zagranicznego środka w konwencyjnym państwie jego wykonania. To wywołuje skutek polegający nie tylko na wykonaniu środka, lecz także – jeżeli tak stanowi prawo właściwe – np. wstrzymaniu wykonania środka polegającego na umieszczeniu w placówce, który orzeczono za granicą, jeżeli w danej sytuacji faktycznej organy krajowe byłyby uprawnione do podjęcia podobnej decyzji w odniesieniu do środka wydanego i stosowanego w danym państwie. Jako przykłady podano: *sytuację, gdy osoba dorosła odmawia podporządkowania się tym organom*, jak też *sytuację, w której:*

jeżeli organ miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej objął opiekuna nadzorem lokalnych organów opieki społecznej i gdy ta osoba dorosła zostaje później przeniesiona do innego umawiającego się państwa, wykonanie w tym drugim państwie decyzji podjętej w pierwszym będzie możliwe wyłącznie wtedy, gdy organy drugiego państwa są upoważnione zgodnie ze swoim prawem do realizacji zadań w zakresie nadzoru, które powierzono organom opieki społecznej w pierwszym państwie. Jeżeli nie, wówczas organy drugiego państwa, w razie możliwości po konsultacji z organami pierwszego

¹³⁴ Ewentualnie jego zarejestrowanie w celu wykonania, jeżeli *lex fori processualis* (*executionis*) tak stanowi. Zauważono przy tym, że: *terminowi requête nie należy przypisywać dokładnego znaczenia proceduralnego, które ma on we francuskiej terminologii prawnej jako etap wprowadzający postępowania ex parte, kierowanego bezpośrednio do sądu, gdyż tekst odwołujący się do procedury przewidzianej w prawie państwa wezwanego nie miał na celu zajęcia stanowiska w sprawie procedury, która ma zostać przyjęta, co z kolei było celem konwencji brukselskiej*. Zob. ibidem, s. 90.

państwa, musiałyby dostosować środek zastosowany w pierwszym państwie lub zmienić go zgodnie z art. 5 ust. 2¹³⁵.

8. Pomoc sądowa i współpraca międzynarodowa na tle konwencji haskiej z 2000 r.

Rozdział V konwencji haskiej z 2000 r. przewiduje liczne rozwiązania szczegółowe, które można zaliczyć do obszaru pomocy sądowej (pomocy prawnej, współpracy sądowej w ścisłym znaczeniu tego słowa). Postanowienia te dotyczą w dużej mierze funkcjonowania organów (w tym „organów centralnych”), które działają i współpracują celem ułatwienia w praktyce stosowania zasadniczych postanowień konwencyjnych¹³⁶. Podobny sposób współpracy znany jest z innych źródeł współczesnej współpracy judycjalnej w sprawach cywilnych, w tym konwencji haskich i rozporządzeń unijnych, np. w sprawach dotyczących pieczy nad dzieckiem (rozporządzenie unijne 2019/1111) oraz alimentów (konwencja haska z 2007 r.), czyli sprawach, w których regulacja międzynarodowa została uzupełniona w drodze ustawy krajowej z 2018 r.¹³⁷

Zgodnie z art. 28–29 konwencji haskiej z 2000 r. każde państwo konwencyjne *wyznacza organ centralny, który wypełniania [!] obowiązki nałożone przez konwencję*¹³⁸. Organy centralne powinny ze sobą współdziałać i popierać współpracę między organami właściwymi w sprawach ochrony dorosłego w ich państwach dla realizacji zadań wynikających z konwencji haskiej z 2000 r., w tym podejmować działania w celu udzielania informacji o swoim ustawodawstwie, jak również o instytucjach, które działają w danych państwach w sprawach ochrony osób dorosłych¹³⁹.

¹³⁵ Ibidem, s. 91. Napisano też, że: *W trakcie obradowania komisji specjalnej [...] wspomniano ryzyko naruszenia swobód obywatelskich wynikające z ograniczeń nałożonych przez państwo. Wyrażano też obawy dotyczące skutków finansowych tego postanowienia, gdyby jego rezultatem było zobowiązanie państwa, w którym przebywa osoba dorosła, do przyjęcia odpowiedzialności za wydatki związane z hospitalizacją lub umieszczeniem w placówce wskutek wykonania środków zastosowanych przez organy w innym państwie. Obawy te zostały rozwiane argumentem, że art. 27 ma tu zastosowanie wyłącznie do wykonywania środka w kontekście prawa prywatnego.* Ibidem.

¹³⁶ L. Rass-Masson, *The HCCH and legal cooperation – shaping the fourth dimension of private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague...*, s. 150.

¹³⁷ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 416 ze zm.).

¹³⁸ Przy czym państwo federalne, państwo, w którym obowiązuje kilka systemów prawnych, lub państwo mające autonomiczne jednostki terytorialne może wyznaczyć kilka organów i określić zakres terytorialny lub osobowy ich czynności. Państwo, które skorzystało z tej możliwości, wyznacza jednak jeden organ centralny, do którego można kierować wszelką korespondencję do przekazania właściwemu organowi centralnemu w tym państwie.

¹³⁹ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*): *Każde umawiające się państwo wyznacza organ centralny, zobowiązany do wypełnienia obowiązków nałożonych przez konwencję. [...] Organy centralne powinny ze sobą współpracować oraz popierać współpracę pomiędzy organami centralnymi w ich państwach dla realizacji celów konwencji.*

W Sprawozdaniu wyjaśniającym organ centralny scharakteryzowano jako *główny punkt kontaktów, z którym będą kontaktowały się organy innych umawiających się państw i który będzie w stanie udzielać odpowiedzi na ich wnioski*¹⁴⁰. Na przykład w Czechach, Estonii i Łotwie jako taki organ wskazane zostały ministerstwa sprawiedliwości¹⁴¹. W konwencji przewidziano przy tym, w sposób ogólny, też możliwość bezpośredniego komunikowania się między organami państw konwencyjnych i bezpośredniego występowania z wnioskami o udzielenie informacji (art. 31–35), jak też zawarcia porozumienia celem ułatwienia współpracy, o której mowa w omawianym rozdziale V (art. 37).

Z art. 36 wynika, że organy centralne i inne organy publiczne umawiających się państw ponoszą koszty wynikające ze *stosowania postanowień niniejszego Rozdziału*. Możliwe jest przy tym *żądanie odpowiednich kosztów, odpowiadających świadczonym usługom*. To postanowienie – jak się wydaje – można rozpatrywać z jednej strony jako możliwość żądania od stron pewnych opłat, a z drugiej – gwarancję, że odpowiedni ich poziom nie będzie w praktyce stanowił przeszkody dla funkcjonowania konwencji. Umawiające się państwa mogą przy tym zawierać porozumienia w sprawie rozdziału kosztów.

Szczegółowe zadania organów centralnych zostały uregulowane w art. 30–34 konwencji haskiej z 2000 r. Taki organ:

- bezpośrednio bądź przez organy publiczne lub inne jednostki podejmuje wszelkie odpowiednie działania w celu ułatwiania, za pomocą wszelkich środków, komunikacji między właściwymi organami w sytuacjach, do których ma zastosowanie konwencja (art. 30);
- udziela na wniosek właściwego organu innego umawiającego się państwa pomocy w ustaleniu pobytu osoby dorosłej, jeżeli istnieje prawdopodobieństwo, że znajduje się ona na terytorium państwa wezwanego i potrzebuje ochrony (art. 30);
- może zachęcać bezpośrednio lub za pośrednictwem innych organów do korzystania z mediacji, postępowania pojednawczego lub podobnych środków celem osiągnięcia polubownych porozumień dotyczących osoby dorosłej lub jej majątku (art. 31)¹⁴²;
- może wystąpić o przekazanie informacji potrzebnych do celów ochrony osoby dorosłej do każdego¹⁴³ organu w innym umawiającym się państwie (art. 32);

¹⁴⁰ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 91.

¹⁴¹ Odnośnie do innych państw – zob.: <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/authorities1/?cid=71> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁴² W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 93) napisano, że: *postanowienie to, usunięte w pierwszym czytaniu po głosowaniu z niewielką większością głosów, zostało ponownie uwzględnione w drugim czytaniu w łagodniejszej formie, bez nakładania jakiegokolwiek obowiązku na organ, centralny, a jedynie jako zalecenie do „zachęcania” do stosowania tego alternatywnego sposobu rozstrzygania sporów poprzez uciekanie się w stosownych przypadkach do „interwencji podejmowanej przez inne organy”*.

¹⁴³ Jednak umawiające się państwo może oświadczyć, że takie wnioski mogą być przekazywane tylko za pośrednictwem jego organu centralnego.

- może wezwać organy innego państwa konwencyjnego do udzielenia pomocy we wdrożeniu środków podjętych na mocy konwencji (art. 32)¹⁴⁴;
- przekazuje propozycje w sprawie umieszczenia osoby dorosłej w placówce za granicą (w innym państwie konwencyjnym), w tym sprawozdanie o osobie dorosłej oraz uzasadnienie, oraz konsultuje z zagranicznym organem centralnym lub innym właściwym organem¹⁴⁵;
- informuje organy państwa konwencyjnego obecnego przebywania osoby dorosłej o niebezpieczeństwie oraz środkach podjętych lub środkach, których podjęcie jest rozważane, jeżeli uzyskano informacje o zmianie pobytu lub obecności osoby dorosłej w innym państwie (art. 34)¹⁴⁶.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że wzajemna pomoc w zakresie wprowadzania w życie środków ochrony często będzie niezbędna, w szczególności w przypadku *wydalenia osoby dorosłej* lub umieszczenia jej w placówce znajdującej się w innym państwie konwencyjnym. Zauważono też, że procedura obowiązkowych konsultacji jest stosowana w razie rozważania umieszczenia osoby dorosłej w placówce w innym umawiającym się państwie. Mają one dać organowi państwa przyjmującego możliwość kontroli takiej decyzji, a także umożliwić określenie z wyprzedzeniem warunków, na jakich osoba dorosła będzie przebywała w tym państwie (np. wymagań imigracyjnych, udziału w kosztach przebywania w placówce)¹⁴⁷.

Konwencyjne obowiązki na wypadek znalezienia się osoby dorosłej w poważnym niebezpieczeństwie w świetle Sprawozdania wyjaśniającego dotyczą np. sytuacji choroby wymagającej stałego leczenia, działania narkotyków, wpływu sekty. Obowiązek powiadamiania obejmuje przy tym też sytuację, w której osoba dorosła jest obecna w państwie pozakonwencyjnym¹⁴⁸.

Wyjątek od powyższych obowiązków współpracy między państwami konwencyjnymi został przewidziany w art. 35 konwencji z 2000 r. Zgodnie z nim: *organ nie może prosić o informacje określone w niniejszym rozdziale oraz – co istotniejsze – nie może ich przekazywać, mimo że został o to poproszony (wezwany), jeżeli w jego ocenie mogłoby to narazić na niebezpieczeństwo osobę dorosłą lub należący do niej majątek*. Odmowa (jak również – co będzie w praktyce rzadsze – zaniechanie inicjacji współpracy międzynarodowej na bazie omawianego rozdziału)

¹⁴⁴ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 93) zauważono, że: *jest oczywiste, że organami, o których tu mowa, są organy wyłącznie publiczne, które są zresztą jedynymi organami mającymi zgodnie z konwencją możliwość stosowania środków ochrony, a nie stowarzyszenia i organizacje pozarządowe oraz szczególnie przydatna w przypadku zmiany miejsca zwykłego pobytu danej osoby dorosłej na inne państwo, a także w przypadkach, gdy to organy krajowe zajmują się ochroną i będą mogły zadawać pytania organom państwa miejsca zwykłego pobytu*.

¹⁴⁵ Orzeczenie w sprawie umieszczenia osoby dorosłej w innym państwie konwencyjnym nie może być wydane, jeżeli organ centralny (lub inny organ właściwy) państwa wezwanego wyraził sprzeciw w rozsądnym terminie.

¹⁴⁶ Zob. więcej: A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention...*; J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection...*; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults...*

¹⁴⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 94.

¹⁴⁸ Ibidem, s. 95.

jest również możliwa w sytuacji, w której współpraca stanowiłaby poważną groźbę dla wolności lub życia członka rodziny tej osoby.

W istocie do współpracy międzynarodowej odnoszą się też przepisy, które znalazły się w kolejnym rozdziale. Zgodnie z art. 42 umawiające się państwo może wyznaczyć organy, do których powinny być przesyłane wnioski przewidziane w art. 8 i 33. W świetle art. 43 należy zawiadomić Stałe Biuro HKPPM o wyznaczeniu organów, o których mowa w art. 28 i 42, jak też o zmianach w tym zakresie¹⁴⁹. Oświadczenie wymienione w art. 32 ust. 2 składa się depozytariuszowi konwencji.

Zgodnie z art. 40 dane osobowe mogą być użyte tylko do tych celów, do których zostały zebrane lub przekazane zgodnie z konwencją z 2000 r. Organy, którym informacje zostały przekazane, powinny zapewnić ich poufność zgodnie z prawem krajowym. Ponadto zgodnie z art. 41 dokumenty przekazane lub wydane na podstawie konwencji nie wymagają legalizacji lub innej podobnej formalności.

Dalsze postanowienia dotyczące współpracy między państwami konwencyjnymi znalazły się w rozdziale VI zatytułowanym „Postanowienia ogólne”. Pisma kierowane do organu centralnego lub innych organów umawiającego się państwa powinny być – zgodnie z art. 51 – sporządzone w języku oryginalnym wraz z tłumaczeniem na język urzędowy lub jeden z języków urzędowych tego państwa albo – jeżeli jest to trudne do wykonania – wraz z tłumaczeniem na język francuski lub angielski¹⁵⁰.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym jako zalecenia przyjęte przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym w sprawie ochrony dorosłych opublikowano dwa formularze, które mają ułatwić funkcjonowanie konwencji haskiej z 2000 r. w praktyce, w tym wspomniane wyżej formy współpracy między państwami – formularz Środki ochrony dotyczące osoby dorosłej oraz formularz Informacje w sprawie środków ochrony dotyczących osoby dorosłej¹⁵¹.

9. Zaświadczenie o upoważnieniu do reprezentacji

Artykuł 38 konwencji haskiej z 2000 r. zawiera rozwiązanie istotne w praktyce dla dokonywania czynności prawnych z udziałem osoby dorosłej oraz uczestniczących w nim osób trzecich, tj. z szerszej perspektywy obrotu cywilnoprawnego. W ust. 1 i 3 stanowi on, że organy państwa, w którym podjęto środek ochronny lub potwierdzono uprawnienie do reprezentacji

¹⁴⁹ Nie później niż w dniu złożenia dokumentu ratyfikacji, przyjęcia lub zatwierdzenia konwencji albo przystąpienia do niej.

¹⁵⁰ Jednak umawiające się państwo będzie mogło, składając zastrzeżenie określone w art. 56, sprzeciwić się użyciu języka francuskiego bądź angielskiego, ale nie obu języków. Zgodnie z tym ostatnim postanowieniem państwo może w każdym czasie wycofać zgłoszone zastrzeżenie, co powinno zostać notyfikowane depozytariuszowi, a zastrzeżenie przestanie obowiązywać pierwszego dnia trzeciego miesiąca kalendarzowego po notyfikacji.

¹⁵¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 30–31 i 32–33.

osoby dorosłej, mogą wydać osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłej lub jej majątku, na żądanie zaświadczenie o jej upoważnieniu do działania oraz przysługujących jej uprawnień. Każde umawiające się państwo ma wyznaczyć organy właściwe do wydawania takich zaświadczeń. Istotny jest ich transgraniczny skutek. Ważne dla obrotu międzynarodowego, także z perspektywy prawa procesowego i materialnego, jest to, że upoważnienie i uprawnienia określone w zaświadczeniu uznaje się za powierzone danej osobie od dnia wydania zaświadczenia, chyba że istnieją dowody, które temu przeczą (ust. 2)¹⁵². W toku prac legislacyjnych założono przy tym, że zaświadczenie nie będzie częścią konwencji, lecz jego wzór zostanie przekazany państwom członkowskim HKPPM, a Stałe Biuro zaleci umawiającym się państwom korzystanie z niego. W 2022 r. sporządzono zaś dokument roboczy dotyczący sposobu potwierdzania upoważnienia na potrzeby omawianego zaświadczenia. Wśród delegatów pojawiła się przy tym wątpliwość dotycząca rozumienia wyrażenia „potwierdzone upoważnienie do reprezentacji” (*a power of representation confirmed*). Dlatego grupa robocza, która została powołana do opracowania podręcznika praktycznego do konwencji haskiej z 2000 r. (*practical handbook*), opracowała dokument z propozycjami wyjaśnień¹⁵³.

Trzeba mieć też na względzie, że polskie instytucje, które mają wpływ na legislację, rozważały wstępnie zmianę przepisów o ubezwłasnowolnieniu¹⁵⁴ oraz wprowadzenie do prawa krajowego nowej konstrukcji prawnej pełnomocnictwa opiekuńczego¹⁵⁵, które ma być udzielane na wypadek przyszłych zaburzeń psychicznych i dotyczyć określonych działań o charakterze osobistym i majątkowym. W doktrynie przedstawiono interesujące postulaty *de lege lata* i *de lege ferenda* na bazie doświadczeń orzeczniczych¹⁵⁶. Jeżeli ta instytucja zostanie

¹⁵² W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońa (*Ochrona dorosłych...*): 1. Organy umawiającego się państwa, w którym środek ochrony został podjęty lub potwierdzone upoważnienie do reprezentowania, mogą wystawić każdej osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłego lub jego majątku, na jej wezwanie, świadectwo wskazujące jej upoważnienie i uprawnienia, które zostały jej przyznane. 2. Upoważnienie i uprawnienia wykazane świadectwem uważane są za ustanowione od daty wystawienia świadectwa, gdy nie przedstawiono dowodu przeciwnego. 3. Każde umawiające się państwo wyznacza organy upoważnione do wystawienia świadectwa.

¹⁵³ Zob. Confirmation of powers of representation for the purposes of the certificate issued under Article 38, Prel. Doc. No 11 of October 2022, <https://assets.hcch.net/docs/60a4702a-6612-440d-b7d6-3007b3c857ec.pdf> [dostęp 24.10.2023].

¹⁵⁴ Sygnalizacja kierunków pracy Komisji Kodyfikacyjnej w kierunku wspomagania osoby dorosłej i warianty opieki prawnej (i kilka rodzajów opieki: asystencyjną, z reprezentacją równoległą, z kompetencją współdecydowania, z prawem do wyłącznego zastępstwa) przedstawia M. Szeroczyńska, *Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziańska, Warszawa 2014.

¹⁵⁵ Zob. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-cywilny-oraz-niektorych-innych-ustaw> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁵⁶ Zob. K. Markiewicz, *Orzekanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Honeste Procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2018, s. 451 i n., s. 329 i n.; P. Ryłski, *Legitymacja osoby, której dotyczy wniosek do żądania ubezwłasnowolnienia samej siebie*, [w:] *Honeste Procedere...*, s. 451 i n.

K. Markiewicz podkreśla w szczególności, że funkcjonalnej wykładni wymagają przepisy o związaniu sądu wnioskiem w zakresie powodów i rodzaju ubezwłasnowolnienia. Rozróżniają one trzy podstawy ubezwłasnowolnienia, lecz medycznie trudno aż tak precyzyjnie dzielić stan zdrowia, a sama nazwa we wniosku nie jest kluczowa, istotny

wprowadzona, to omawiane zaświadczenie wydawane w Polsce będzie mogło obejmować nie tylko opiekuna prawnego lub kuratora, lecz także takiego pełnomocnika opiekuńczego. Dyskutowane jest też wprowadzenie instytucji pełnomocnika medycznego na wypadek przyszłego leczenia¹⁵⁷. Mimo że kwestie leczenia nie mieszczą się w zakresie zastosowania omawianej konwencji, to takie umocowanie można by kwalifikować jako środek ochrony w rozumieniu jej art. 1, o czym była mowa wcześniej.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym sporo miejsca poświęcono rozwiązaniu przewidzianemu w art. 38 konwencji haskiej z 2000 r. Podkreślono, że rozszerzono w nim rozwiązanie wypracowane kilka lat wcześniej w art. 40 konwencji z 1996 r. Zaświadczenie określa, w jakim charakterze dana osoba jest upoważniona do działania, oraz jej uprawnienia i może zostać wydane każdej osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłej lub jej majątku. Ich wydawanie nie jest przy tym obowiązkowe dla umawiającego się państwa. Inaczej niż w art. 40 ust. 3 konwencji z 1996 r. zaświadczenie może zostać wydane tylko wtedy, gdy zastosowano środek ochrony lub potwierdzono uprawnienia do reprezentacji. Organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej nie mogą zatem – odmiennie niż we wspomnianym wzorcu – wydać tego zaświadczenia, jeżeli nie zastosowały żadnego środka ochrony lub nie potwierdziły pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia.

Wydaje się, że omawiane zaświadczenie może mieć szeroki zakres zastosowania. Upoważnienie do działania zamiast osoby dorosłej lub wspólnie z nią może obejmować zarówno osoby specjalnie w tym celu ustanowione (np. opiekuna prawnego, kuratora, asystenta) lub samą osobę dorosłą (pełnomocnika na wypadek niesamodzielności i potrzeby pomocy w prowadzeniu spraw oraz ochrony w obrocie cywilnoprawnym i postępowaniach przed sądami i organami), jak i osoby, którym takie uprawnienia (i ewentualne obowiązki) przysługują z mocy prawa danego państwa konwencyjnego. W tej ostatniej grupie można by widzieć pozycję prawną małżonka lub partnera rejestrowanego związku. Trzeba podzielić stanowisko o sprzeczności co do zasady niektórych zagranicznych rozwiązań z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego, w tym konstytucyjnego¹⁵⁸, np. małżeństwa rozumianego inaczej niż związek jednej kobiety oraz jednego mężczyzny. Trzeba jednak w tym miejscu wyrazić pogląd, że akurat przyznanie wyrywkowej skuteczności omawianych praw i obowiązków (jako konwencyjnych środków ochrony), które zostałyby ujęte za granicą

zaś jest stan faktyczny opisany we wniosku (K. Markiewicz, *Orzekanie w sprawach...*, s. 342). P. Ryłski uzasadnia słuszność podejścia polegającego na dopuszczeniu legitymacji samego dorosłego odnośnie do ubezwłasnowolnienia, za czym przemawia ochronny cel omawianej instytucji. Poza tym zwraca uwagę, że w praktyce niezasadny wniosek sąd po prostu oddali, a kolejny w przyszłości będzie możliwy (P. Ryłski, *Legitymacja osoby...*, s. 459–462).

¹⁵⁷ Na przykład Raport zespołu ds. ochrony praw człowieka w kontekście rozwoju nauk biologicznych i medycznych. Węzłowe problemy oświadczeń pro futuro ze szczególnym uwzględnieniem pełnomocnictwa medycznego, Warszawa, 22 czerwca 2017, s. 9–10.

¹⁵⁸ Zob. P. Mostowik, *Kilka uwag o ochronie małżeństwa na tle Konstytucji i prawa międzynarodowego*, [w:] *Wokół problematyki małżeństwa w aspekcie materialnym i procesowym*, red. J.M. Łukasiewicz, A.M. Arkuszewska, A. Kościółek, Toruń 2017, s. 45 i n.

w omawianym zaświadczeniu, niekoniecznie trzeba by uznać za sprzeczne z polskim *ordre public*. Do podobnego skutku, jaki przewidywać mogą zagraniczne przepisy o małżeństwie, mogłoby prowadzić udzielone za granicą pełnomocnictwo, o którym mowa w art. 15 konwencji z 2000 r. Stąd skutek małżeństwa zawartego drogą złożenia oświadczenia nakierowanego na wywołanie m.in. takiego upoważnienia (w istocie pobocznego) można by zaakceptować mimo zasadniczego braku akceptacji innego rozumienia małżeństwa niż określone w art. 18 Konstytucji RP. Ponadto w danym stanie faktycznym niekiedy trudno będzie faktycznie wymagać, by zameężna osoba dorosła takiego pełnomocnictwa dodatkowo udzieliła, skoro jest przekonana o takim ustawowym skutku z mocy prawa. Może też nie spodziewać się potrzeby przedłożenia stosownego zaświadczenia w przyszłości za granicą w innym państwie konwencyjnym.

Stwierdzono też ogólnie, że:

Przydatność takiego zaświadczenia dla praktyków jest oczywista. W przypadku gdy chodzi o osobę dorosłą, a tym bardziej jej majątek, praktycy odczuwają potrzebę posiadania pewnej gwarancji. Uznano, że zaświadczenie mające skutek dowodowy we wszystkich umawiających się państwach pozwoliłoby uniknąć zarówno kosztów, jak i sporów¹⁵⁹.

Jeżeli zaświadczenie nie zostanie zakwestionowane, to osoba trzecia może w pełni bezpiecznie zawierać umowy (dokonywać czynności prawnych) z osobą wskazaną w zaświadczeniu w granicach jej uprawnień. Skutek dowodowy jest przy tym ograniczony do dnia, w którym sporządzono zaświadczenie, ponieważ nie może ono gwarantować, że uprawnienia, które wówczas istniały, pozostaną w mocy w przyszłości¹⁶⁰. Zauważono też, że:

potwierdzenie, w zależności od formy i treści, może być środkiem ochrony objętym zakresem art. 3 konwencji z 2000 r. Może być udzielane przez organ właściwy na mocy konwencji, ale wyjątkowo odnosić się do prawa państwa pozakonwencyjnego. Zgodnie bowiem z art. 15 ust. 2 pełnomocnictwo może zostać poddane prawu innemu niż państwa, którego organy mają jurysdykcję zgodnie z konwencją¹⁶¹.

Wówczas, za Sprawozdaniem wyjaśniającym: przedstawiciela nie wolno pozbawić możliwości uzyskania potwierdzenia jego uprawnień, na przykład przez właściwy organ państwa, którego prawo jest prawem właściwym w przypadku zaświadczenia¹⁶².

¹⁵⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 97. Dodano, że: w stosownych przypadkach w zaświadczeniu można w negatywny sposób określić uprawnienia, których ta osoba nie posiada. Na przykład można określić, że przedstawiciel ustawowy osoby dorosłej mający miejsce zwykłego pobytu w Stanach Zjednoczonych nie jest uprawniony do zarządzania majątkiem, który ta osoba dorosła posiada w państwie trzecim.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 96–97.

¹⁶¹ Ibidem, s. 97.

¹⁶² Zob. więcej Sprawozdanie wyjaśniające, przyp. 95bis: Przewodniczący zwrócił uwagę, że to akt przekazania uprawnień związanych z reprezentacją stanowiłby środek ochrony, oraz że dyskusji podlegało to, czy środek potwierdzający ważność byłby już objęty art. 3 lit d) (protokół nr 10, nr 75 i 79; zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 296); oraz przyp. 95ter: Dokument nr 77, oraz dyskusje, protokół nr 10, nr 51–81 (zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 294–296), oraz, bardziej szczegółowo nr 74 (zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 296), aby uzyskać wyjaśnienie odnośnie do celu wniosku złożonego

Grupa robocza opracowała wzór zaświadczenia, który został zatwierdzony przez komisję. Zaświadczenie to celowo nie zostało włączone do konwencji, żeby w razie potrzeby łatwo było wprowadzać w nim zmiany w przyszłości. W toku prac roboczych przyjęto, że wzór zaświadczenia zostanie przekazany państwom członkowskim oraz że Stałe Biuro zaleci umawiającym się państwom korzystanie z niego. Nie stanowi on jednak formalnie części konwencji haskiej z 2000 r. Wzór zaświadczenia zamieszczono w Sprawozdaniu wyjaśniającym jako jedno z zaleceń przyjętych przez Komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym w sprawie ochrony dorosłych¹⁶³. Jej część dotycząca treści upoważnienia przedstawia się w poniższy sposób. W 2022 r. sporządzono z kolei dokument roboczy dotyczący sposobu potwierdzania upoważnienia na potrzeby omawianego zaświadczenia¹⁶⁴.

Wobec wątpliwości co do rozumienia wyrażenia „potwierdzono upoważnienie do reprezentacji” (*a power of representation confirmed*) grupa robocza opracowująca practical handbook sporządziła dokument z wstępnym zarysem przyszłego rozwiązania tej kwestii¹⁶⁵. Z dzisiejszej perspektywy trzeba dodać, że uzupełnienie konwencyjnych reguł w tym zakresie zostało założone jako przedmiot rozporządzenia unijnego w sygnalizowanych wyżej dokumentach Komisji Europejskiej i Parlamentu Europejskiego.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym odnośnie do tego, że zwolnienie od legalizacji (art. 41) rozciąga się tu na wszystkie dokumenty przekazane lub wydane na podstawie niniejszej konwencji, podkreślono, że chodzi o wszystkie przekazane informacje pisemne, rozstrzygnięcia sądowe

przez delegację kanadyjską. Został on przyjęty 7 głosami opowiadającym [!] się za jego przyjęciem (5 przeciwko i 13 osób wstrzymało się od głosu).

¹⁶³ Ibidem, s. 27–29.

¹⁶⁴ Permanent Bureau, Confirmation of powers of representation for the purposes of the certificate issued under Article 38, Prel. Doc. No 11 of October 2022, <https://assets.hcch.net/docs/60a4702a-6612-440d-b7d6-3007b3c857ec.pdf> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁶⁵ Ibidem. Zaproponowano w nim:

VII. Proposal by the Permanent Bureau, with the assistance of the WG, for Conclusions and Recommendations

1. The SC underlined that the use of the certificate under Article 38 could facilitate the cross-border circulation of measures of protection and confirmed powers of representation by increasing legal security, certainty, and predictability.

2. Bearing in mind that the 2000 Convention does not prescribe a process for confirmation, the SC reminded Contracting Parties that confirmation of powers of representation, as a prerequisite for the delivery of the certificate, must give “every guarantee of reliability”.

3. The SC highlighted that, for a power of representation to be confirmed and to benefit from the certificate under Article 38, it must be in force and in conformity with the law applicable.

4. The SC noted that authorities tasked with confirmation, such as administrative, judicial or other public authorities, must carry out the confirmation independently and impartially.

5. The SC strongly encouraged Contracting Parties to provide, in their domestic legislation, a procedure for confirmation of powers of representation and for the delivery of certificates under Article 38, in order to facilitate their cross-border transportability and operability.

6. The SC also strongly encouraged Contracting Parties to designate an authority competent to draw up and deliver the certificate under Article 38.

7. The SC recommended the use of the model form certificate (Art. 38) adopted by the 1999 Special Commission of a Diplomatic Character.

i administracyjne, a ponadto zaświadczenia dostarczone właśnie zgodnie z art. 38 konwencji haskiej z 2000 r.¹⁶⁶

W obecnym prawie krajowym art. 1144[1] k.p.c. stanowi, że jeżeli prawo UE lub wiążąca Polskę umowa międzynarodowa przewidują wydanie zaświadczenia lub wyciągu na potrzeby uznania lub stwierdzenia wykonalności orzeczenia (lub ugody, lub innego tytułu egzekucyjnego za granicą), zaświadczenie takie lub taki wyciąg wystawia, stosując formularz określony w tych przepisach, na wniosek zainteresowanego przewodniczący w sądzie, który wydał orzeczenie (lub zatwierdził ugodę lub przed którym ugoda została zawarta)¹⁶⁷. Reguła ta miałaby zastosowanie w razie przystąpienia Polski do konwencji haskiej z 2000 r., a wspomniany wyżej wzorzec zaświadczenia mógłby w praktyce być wykorzystywany.

Pomysł stworzenia ustandaryzowanego formularza z opisem w różnych językach wrócił przy projektowaniu rozporządzenia unijnego (jako europejski certyfikat reprezentacji), o czym w dalszej części.

10. Dyskutowane zmiany konwencji haskiej z 2000 r.

W art. 52 konwencji z 2000 r. przewidziano, że sekretarz generalny HKPPM zwołuje regularnie komisję specjalną w celu zbadania funkcjonowania konwencji w praktyce. Takie wydarzenie (tj. prace Special Commission on the practical operation of the Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults) odbyło się 9–11 listopada 2022 r. Uczestniczyło w nim 112 delegatów, a konkluzje z obrad obejmują 76 punktów¹⁶⁸, w tym 10 dotyczących ewentualnych zmian konwencji (pkt 67–76), które stanowią rozwinięcie propozycji zawartych wcześniej w Preliminary Document z 12 października 2022 r.¹⁶⁹

Jednak w trakcie obrad 7–10 marca 2023 r. Rada ds. Ogólnych i Kierunków Działań (Council on General Affairs and Policy) oceniła negatywnie propozycje zmian konwencji, w szczególności postulaty dotyczące zamieszczania w niej klauzuli dotyczącej uczestnictwa organizacji

¹⁶⁶ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 98.

¹⁶⁷ A w przypadku innych tytułów egzekucyjnych – przewodniczący w sądzie rejonowym, w którego okręgu tytuł został sporządzony, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

¹⁶⁸ Zob. więcej Special Commission, Conclusions & Recommendations, <https://assets.hcch.net/docs/o6db03d-o-812c-42fb-b76d-4e6e05a91b3b.pdf> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁶⁹ Permanent Bureau, Possible Amendments to the 2000 Protection of Adults Convention, Draft Prel. Doc. No 12 of October 2022 (revised version), <https://assets.hcch.net/docs/4db77314-1b1c-4723-b514-47aa843822c8.pdf> [dostęp: 11.02.2024]. W konkluzjach kwestię UE jako strony konwencji (*adding final clauses allowing Regional Economic Integration Organisations (REIOs) to join the 2000 Convention*) skomentowano słowami: *During the course of discussions on this matter, the SC recalled that the 2000 Convention functions well and is fit for purpose. As such, it acknowledged the desirability and practical necessity for more States to be bound by the 2000 Convention as soon as possible and in the most efficient manner. The SC noted that there are several ways in which EU Member States can be bound by the 2000 Convention, which is a matter to be determined by the EU at the regional level. The SC took note of the wish expressed by several delegations to have more time to discuss the inclusion of an REIO clause and that discussions on this matter are better suited to take place at the meeting of CGAP in 2023.*

regionalnej integracji gospodarczej, np. UE (pkt 73–74). Jednocześnie zachęcono komisję, żeby kontynuowała prace w kierunku stworzenia *practical handbook* dotyczącego funkcjonowania konwencji z 2000 r.¹⁷⁰

Instytucje UE, co wspomniano na wstępie, zachęcały państwa członkowskie do przystąpienia do konwencji haskiej z 2000 r. w „Programie sztokholmskim: otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli” z 2010 r.¹⁷¹ O dodatkowych działaniach legislacyjnych na poziomie UE, które byłyby uzupełnieniem rozwiązań konwencji haskiej z 2000 r. (przy założeniu, że państwa członkowskie do niej przystąpią), wspomniano w studium (*European Added Value Assessment*) Parlamentu Europejskiego z września 2016 r.¹⁷² Osobnym zagadnieniem jest ewentualna dodatkowa działalność legislacyjna UE w omawianym zakresie przedmiotowym, zasygnalizowana niżej. Od razu trzeba zauważyć, że projektowane rozporządzenie UE, które miałoby obowiązywać w państwach członkowskich UE oraz uzupełniać rozwiązania konwencyjne, w istocie zakłada, że konwencja haska 2000 r. będzie w tych państwach (w tym w Polsce) obowiązywać. Prawo unijne w takim wypadku stanowiłoby uzupełnienie lub modyfikację między państwami członkowskimi powyższych rozwiązań (głównie w sferze skuteczności zagranicznych orzeczeń oraz wzajemnej pomocy sądowej) wynikających z omawianej konwencji, która przewiduje możliwość takiej współpracy międzynarodowej.

¹⁷⁰ Podobnego do HCPIL, Revised Draft Practical Handbook on the Operation of the 1996 Hague Protection of Children Convention, 2011 (Prel. Doc. No 4 of May 2011), Hague 2011.

Zob. CGAP, March 2023, Conclusions & Decisions, pkt 33, <https://assets.hcch.net/docs/5f9999b9-09a3-44a7-863d-1ddddd4f9c6b8.pdf> [dostęp: 11.02.2024] – m.in.: *Following a recommendation from the Special Commission to this effect, CGAP considered the issue of amending the 2000 Protection of Adults Convention. Pursuant to further discussions, CGAP decided that proposed amendments to the Convention, including the addition of an REIO clause, were neither desirable nor necessary.*

¹⁷¹ Dz.Urz. C z 2020 r., Nr 115, s. 1. Konieczność przedstawienia dodatkowych wniosków dotyczących podatnych na zagrożenia osób dorosłych należy oszacować w świetle doświadczeń zgromadzonych w związku ze stosowaniem Konwencji haskiej z 2000 roku o międzynarodowej ochronie dorosłych przez państwa członkowskie, które są stronami tej konwencji lub zostaną nimi w przyszłości. Zachęca się państwa członkowskie do jak najszybszego przyłączenia się do przedmiotowej konwencji (s. 10).

¹⁷² Zob. więcej: I. Curry-Sumner, *Vulnerable Adults in Europe. European added value of an EU legal instrument on the protection of vulnerable adults*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults: European Added Value Assessment. Study*, European Parliament 2016, s. 18 i n.; P. Franzina, J. Long, *The Protection of Vulnerable Adults in EU Member States. The added value of EU action in the light of The Hague Adults Convention*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults...*, s. 106 i n.:

V. Projekt dodatkowego rozporządzenia unijnego z 2023 r. oraz wynikające z niego zmiany konwencji haskiej z 2000 r. i prawa krajowego

1. Geneza projektu rozporządzenia z 2023 r.

Wątek przystąpienia przez państwa członkowskie UE do konwencji haskiej z 2000 r. znalazł się w dokumencie Parlamentu Europejskiego z 2016 r. Dodatkowo zaproponowano w nim podjęcie przez instytucje unijne własnych działań legislacyjnych na podstawie art. 81 TFUE¹. W dokumencie *European Added Value Assessment*² przewidziano:

3. Możliwe działania legislacyjne UE.

Ratyfikacja przez państwa, które jeszcze tego nie zrobiły, byłaby kluczowym krokiem wstępnym w celu zapewnienia obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r. we wszystkich państwach członkowskich UE.

[...] Pierwszy środek legislacyjny UE, wzmacniający współpracę i porozumiewanie się między organami państw członkowskich UE, powinien zapewnić częste i systematyczne bezpośrednie porozumiewanie się między organami państw członkowskich.

[...] Jeśli chodzi o drugi środek legislacyjny, na przykład zniesienie wymagania exequatur dla środków ochrony podjętych w innym państwie członkowskim, można opracować liberalny system z odpowiednimi zabezpieczeniami ochrony osób dorosłych wymagających szczególnej troski.

[...] Trzecim proponowanym środkiem legislacyjnym jest stworzenie europejskiego świadectwa uprawnień przyznawanych w celu ochrony osoby dorosłej. Taki dokument europejski zrekompensowałby niedoskonałości zaświadczenia przewidzianego w konwencji haskiej z 2000 r., które nie zapewnia całościowego ujęcia na potrzeby procedur. Wzorcem dla takiego środka legislacyjnego mogłoby być europejskie poświadczenie spadkowe.

Celem czwartego proponowanego środka ma być umożliwienie osobie dorosłej wyboru państwa członkowskiego UE, którego sądy byłyby właściwe (miałyby jurysdykcję krajową) do podjęcia środków ukierunkowanych na jej ochronę. Taki środek wzmocniłby autonomię osób dorosłych i zwiększyłby bezpieczeństwo prawne przez zapewnienie zbieżności jurysdykcji i prawa właściwego w odniesieniu do pełnomocnictw trwałych. Polecenia osoby dorosłej byłyby ważne i wykonalne na mocy wybranego prawa, zgodnie z konwencją haską z 2000 r., i nie mogłyby być dłużej (prawdopodobnie) pomijane przez organy, którym w sytuacji transgranicznej powierzono ochronę osoby dorosłej wymagającej szczególnej troski.

Piąty i ostatni środek legislacyjny zapewniałby ciągłość jurysdykcji sądów państwa członkowskiego UE poprzedniego miejsca zwykłego pobytu. Pozwoliłoby to organom państwa dawnego zwykłego pobytu osoby dorosłej – przy założeniu, że przedstawiciel osoby dorosłej nadal przebywa w tym

¹ Tekst jedn. Dz.Urz. EU C 2010 r. Nr 83, s. 13.

² Zob. *Protection of Vulnerable Adults: European Added Value Assessment. Study*, European Parliament 2016, s. 14–16.

państwie – na zachowanie jurysdykcji przez pewien czas po zmianie miejsca zwykłego pobytu oraz na podjęcie decyzji w sprawie obowiązujących środków³.

W dniach 5–7 grudnia 2018 r. Komisja Europejska i HKPPM wspólnie zorganizowały konferencję, po której również zachęcono państwa do przystępowania do konwencji haskiej z 2000 r. Ponadto w podsumowaniu m.in.:

- przyjęto, że konwencja haska z 2000 r. i konwencja ONZ z 2006 r. (UNCRPD)⁴ są komplementarne, oraz potwierdzono potrzebę dbania o interes osoby dorosłej, szanowania jej godności oraz autonomii (pkt 2);
- zauważono, że w niektórych państwach nastąpiły nowelizacje polegające na zastąpieniu instytucji opieki i kurateli przez instytucje prawne oparte na wsparciu podejmowania decyzji (*supported decision-making mechanism*; pkt 7);
- przyjęto, że zagraniczne środki, które nie są zgodne z konwencją ONZ z 2006 r., mogą być przedmiotem dostosowania do prawa lokalnego w trybie art. 13–14 konwencji haskiej z 2000 r. celem zapewnienia, że sytuacje międzynarodowe są traktowane podobnie jak krajowe (pkt 8);
- zapowiedziano, że będzie następować wymiana doświadczeń i dobrych praktyk, w tym rozwój „Country Profile” zgodnie z konwencją haską z 2000 r.;
- wspomniano możliwości, jakie dla transgranicznego przenoszenia środków ochrony daje zaświadczenie przewidziane w art. 38 konwencji haskiej z 2000 r., oraz zauważono, że transgraniczne przenoszenie umocowania do reprezentacji mogłoby być wzmocnione np. przez modelowe formularze i przepisy oraz dostęp do elektronicznych

³ 3. Possible EU legislative action. In order to ensure that the HAPC can apply in all EU Member States, ratification by those countries that have not yet done so would be a crucial preliminary step. [...]

The first EU legislative measure, enhancing cooperation and communication among authorities of EU Member States, should ensure frequent and systematic direct communication among the EU Member States' authorities. [...]

Concerning the second legislative measure, for example the abolition of the *exequatur* requirement for measures of protection taken in an EU Member State, a liberal regime could be developed with appropriate safeguards for the protection of vulnerable adults. [...]

The third legislative measure proposed is the creation of a European certificate of powers granted for the protection of an adult. Such a European document would compensate for the weakness of the certificate under the HAPC, which fails to provide a comprehensive legal framework for relevant procedures. Inspiration for such a legislative measure could be taken from the European Certificate of Succession.

As regards the fourth legislative measure suggested, this aims at enabling the adult to choose the EU Member State whose courts should be deemed to possess jurisdiction to take measures directed at his or her protection. Such a measure would strengthen the autonomy of the adults concerned and enhance legal security by ensuring convergence of jurisdiction and applicable law with regard to lasting powers of attorney. Instructions by an adult would be valid and enforceable under the law chosen, pursuant to the HAPC, and could no longer be (possibly) disregarded by the authorities seized with the protection of a vulnerable adult in a cross-border situation.

The fifth and final legislative measure would provide for the continuing jurisdiction of the courts of the EU Member State of the former habitual residence. It would allow the authorities of the State of an adult's former habitual residence - assuming that the representative of an adult is still in that former State - to retain jurisdiction for some time following the habitual residence change and to modify the existing measures.

⁴ Zob. S.E. Rolland, A. Ruck Keene, *Study Interpreting the 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Consistently with the 2007 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2021, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/Hague-CRPD_Study.docx [dostęp: 11.02.2024].

rejestrów celem weryfikacji ich autentyczności i poprawności (*authenticity and integrity*; pkt 11–13) oraz dalszego rozwoju rejestrów celem pomocy osobom trzecim (instytucjom finansowym, ubezpieczeniowym i medycznym);

- wskazano możliwość wypracowania komplementarnych norm prawnych, np. dotyczących autonomii strony, jako wsparcia funkcjonowania konwencji haskiej z 2000 r.⁵

Z częścią przedmiotu konwencji związane są plany, o których mowa w nowym komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Unia równości: Strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030 z 2021 r. Jest w nim mowa (pkt 12) o tym, że:

Komisja: będzie współpracować z państwami członkowskimi w celu wdrożenia Konwencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie osób pełnoletnich szczególnej troski zgodnie z Konwencją ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, w tym poprzez badanie dotyczące ochrony osób dorosłych szczególnej troski w sytuacjach transgranicznych, zwłaszcza osób z niepełnosprawnością intelektualną, aby utorować drogę do jej ratyfikacji przez wszystkie państwa członkowskie⁶.

Następnie Rada wydała Konkluzje w sprawie ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w całej Europie z 7 czerwca 2021 r. dotyczące międzynarodowego obrotu prawnego w sprawach cywilnych i karnych⁷. Zwróciła się do państw członkowskich m.in. o rozpoczęcie przez wszystkie pozostałe państwa członkowskie, które nie uczestniczą w konwencji haskiej z 2000 r., krajowych konsultacji dotyczących jak najszybszego przystąpienia do tej konwencji lub poczynienie przez nie postępów w tych konsultacjach, a ponadto do Komisji m.in. o:

- przeprowadzenie dogłębnego badania służącego dokładnemu rozważeniu ewentualnych dalszych (tj. innych niż przystąpienie do konwencji z 2000 r.) sposobów wzmocnienia ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w sytuacjach transgranicznych;
- o rozważenie zasadności stworzenia w UE ram prawnych ułatwiających swobodny przepływ orzeczeń sądowych i pozasądowych dotyczących ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w obszarze spraw cywilnych, co mogłoby również obejmować pełnomocnictwo do reprezentowania, i o kontynuację prac nad dyrektywami w sprawie leczenia;

⁵ Zob. Conclusions and Recommendations. EC-HCCH Joint Conference on the Cross-border Protection of Vulnerable Adults, <https://assets.hcch.net/docs/88f10f24-81ad-42ac-842c-315025679d40.pdf> [dostęp: 11.02.2024].

⁶ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Unia równości: strategia na rzecz praw osób z niepełnosprawnościami na lata 2021–2030, COM(2021) 101 final, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1614872097963&uri=COM%3A2021%3A101%3AFIN> [dostęp: 11.02.2024].

⁷ Konkluzje Rady w sprawie ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w całej Europie 2021/C 330 I/012021/C 330 I/01, Dz.U. C 330I z 17.8.2021, s. 1, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?uri=CELEX%3A52021XG0817%2801%29> [dostęp: 11.02.2024]. Informacje o dalszych losach tej inicjatywy są dostępne na: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12965-Civil-judicial-cooperation-EU-wide-protection-for-vulnerable-adults_en [dostęp: 11.02.2024].

- o przedstawienie Parlamentowi Europejskiemu, Radzie i Europejskiemu Komitetowi Ekonomiczno-Społecznemu sprawozdania, w razie potrzeby wraz z wnioskami ustawodawczymi.

Następnie od 21 grudnia 2021 do 29 marca 2022 r. zorganizowano konsultacje społeczne dotyczące ogólnounijnej ochrony osób dorosłych szczególnej troski (*EU-wide protection for vulnerable adults*)⁸. W ich ramach omawianą tematyką zajęła się też grupa robocza Europejskiego Stowarzyszenia Prawa Prywatnego Międzynarodowego, która zaprezentowała m.in. następujące wnioski⁹:

- podkreśliła znaczenie prawa prywatnego międzynarodowego dla realizacji praw podstawowych osób, które nie są w stanie chronić swoich spraw (interesów) z powodu osłabienia lub niedostatku właściwości (zdolności) osobistych (*an impairment or insufficiency of their personal faculty*);
- zidentyfikowała pilną potrzebę środków współpracy sądowej celem wspierania korzystania ze zdolności prawnej przez takie osoby dorosłe w sytuacjach transgranicznych;
- wskazała, że – oprócz konwencji haskiej z 2000 r. – UE powinna uchylać prawodawstwo w celu wzmocnienia współpracy między państwami członkowskimi i poprawy jej działania w wewnętrznych stosunkach;
- zaprezentowała pogląd, że ochrona osób dorosłych wchodziłaby w zakres zasady ogólnej zawartej w art. 81 ust. 2, a nie w zakres „prawa rodzinnego” w rozumieniu art. 81 ust. 3 (tj. procedury jednomyślności);
- wyraziła pogląd, że UE ma kompetencje zewnętrzne na podstawie art. 216 TFUE do upoważniania państw członkowskich do ratyfikowania konwencji haskiej z 2000 r. *w interesie Unii*, ponieważ zawarcie konwencji byłoby *niezbędne do osiągnięcia, w ramach polityk Unii, jednego z celów, o których mowa w traktatach*;
- wskazała, że w przyszłym prawie UE powinna zostać zawarta możliwość wyboru sądu (jurysdykcji) przez osobę dorosłą oraz prawa właściwego dla uprawnienia do reprezentacji *ex lege*;
- przyjęła, że uprawnienie do reprezentacji *ex lege* powinno podlegać prawu państwa (członkowskiego), w którym dana osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu w chwili powołania się na te uprawnienia, bez uszczerbku dla stosowania przepisów prawa państwa, w którym powołano się na te uprawnienia znajdujące zastosowanie niezależnie od prawa określonego szczegółowymi przepisami kolizyjnymi¹⁰.

⁸ Materiały dostępne na: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12965-Civil-judicial-cooperation-EU-wide-protection-for-vulnerable-adults/F_en [dostęp: 11.02.2024].

⁹ EAPIL Working Group on the International Protection of Adults, <https://eapil.org/eapil-activities/eapil-working-groups/eapil-working-group-on-the-international-protection-of-adults/> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁰ Oryginalne wersja zarysu wniosków tej grupy roboczej EAPIL: *As stated in the conclusions of the position paper, the European Association of Private International Law*:

Trzeba mieć przy tym na względzie, że w obszarze zainteresowania instytucji unijnych pozostają prawna regulacja spraw osób starszych poza zakresem międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, jak też prowadzenie bieżących polityk i podejmowanie działań faktycznych¹¹.

2. Zakres zastosowania – częściowe powielenie konwencji haskiej z 2000 r. oraz częściowe jej zmodyfikowanie bądź uzupełnienie

Projektowane rozporządzenie unijne obejmuje kilka obszarów współpracy sądowej w sprawach cywilnych, o której mowa w art. 81 TFUE, w tym międzynarodową właściwość sądów, wskazanie prawa właściwego, uznawanie i wykonywanie zagranicznych rozstrzygnięć oraz pomoc sądową (judycjalną) i współpracę między wymiarami sprawiedliwości *sensu largo* poszczególnych państw (w tym między sądami, organami i innymi instytucjami zajmującymi się sprawami osób dorosłych wymagających z jednej strony ochrony, a z drugiej pomocy, też

-
- a. stresses the importance of private international law to the realisation of the fundamental rights of persons aged 18 and more who are not in a position to protect their interests due to an impairment or insufficiency of their personal faculty;
 - b. considers that there is an urgent need of measures of judicial cooperation in civil matters aimed to support, in cross-border situations, the exercise of legal capacity by the adults concerned;
 - c. recalls that the above measures must accord with the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union, and must be consistent with the Union's own Strategy for the rights of persons with disabilities 2021-2030;
 - d. underlines that, in taking the above measures, the Union should preserve the operation and the prospect of success of the Hague Convention of 13 January 2000 on the International Protection of Adults; to this end, the Union should combine external action and legislation, meaning that the Convention should provide the basic legal framework in this field, common to all Member States, but legislation should be enacted by the Union to strengthen cooperation between Member States and the operation of the Convention in their relations;
 - e. notes that the legal basis for the above measures, both internally and externally, would be Article 81 TFEU, while considering that the protection of adults would fall within the general rule of Article 81(2) and not in the scope of „family law” within the meaning of Article 81(3);
 - f. considers that the Union has external competence, based on Article 216 TFEU to authorise the Member States that have not yet done so to ratify, or accede to, the Hague Adults Convention “in the interest of the Union”, on the ground that the conclusion of the Convention would be „necessary in order to achieve, within the framework of the Union's policies, one of the objectives referred to in the Treaties”;
 - g. observes that the legislation of the Union aimed to improve the Convention regionally should relate to choice of court by the adult concerned and the law applicable to *ex lege* powers of representation, without prejudice to further possible improvements;
 - h. encourages the institutions of the Union, as regards choice of court, to further promote self-determination by the adult concerned as regards jurisdiction; different options may be considered for this purpose, as suggested in this position paper;
 - i. considers that the Union should enact a rule whereby *ex lege* powers of representation are governed by the law of the (Member) State where the adult concerned has their habitual residence at the time when those powers are relied upon, without prejudice to the application of the provisions on *ex lege* powers of representation as may be in force in the Member State where the powers are invoked, whenever the provisions themselves are meant to apply regardless of the law specified by conflict-of-laws rules.

¹¹ Z perspektywy traktatów i prawa UE działania na rzecz osób starszych przedstawia F. Seatzu, *Reshaping EU old age law in the light of the normative standards in international human rights law in relation to older persons*, [w:] *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, eds. F. Ippolito, S. Iglesias Sánchez Oxford–Portland 2017, s. 49 i n.

dla funkcjonowania w obrocie prawnym). W tym ostatnim obszarze wykracza poza materię konwencji haskiej z 2000 r., np. wprowadzając europejskie zaświadczenie o reprezentacji, rejestry środków ochrony funkcjonujących w poszczególnych państwach członkowskich i łącznie (tj. krajowych rejestrów oraz ich funkcjonalnego połączenia w całość) oraz posługiwanie się zagranicznymi dokumentami i techniczne aspekty cyfryzacji porozumiewania się między właściwymi organami a organami centralnymi oraz między stronami a właściwymi organami¹².

W przepisach określających zakres przedmiotowy zastosowania projektowanego rozporządzenia nie odesłano do powyższych postanowień konwencji. Jednak jej postanowienia oraz uzasadnienie i tok myślenia przy pracach nad nią mogą – a nawet powinny – mieć wpływ na rozumienie tego aktu normatywnego, *de facto* stanowiącego jej regionalne uzupełnienie i modyfikację. W projekcie powielono bowiem konwencyjne rozwiązania. Porównanie rozwiązań zawartych w konwencji haskiej z 2000 r. i projekcie rozporządzenia UE z 2023 r. przedstawiono w tabeli 1.

Na wstępie projektu rozporządzenia z 2023 r. dodano, że ma ono zastosowanie do spraw cywilnych, co można traktować jako przecięcie sygnalizowanych w trakcie prac nad konwencją haską z 2000 r. wątpliwości odnośnie do sytuacji granicznych na styku prawa prywatnego i prawa publicznego. W dużej mierze projekt stanowi powielenie postanowień konwencyjnych, stąd jej postanowienia oraz uzasadnienie i tok myślenia przy ich konstruowaniu będą miały kluczowy wpływ na rozumienie prawa unijnego.

¹² Zgodnie z art. 1 ust. 2 konwencji haskiej z 2000 r. omawiana umowa międzynarodowa:

- a) określa państwo, którego organy są właściwe do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku;
- b) określa prawo właściwe stosowane przez te organy w wykonywaniu ich jurysdykcji;
- c) określa prawo właściwe dla reprezentacji osoby dorosłej;
- d) zapewnia uznanie i wykonanie środków ochrony we wszystkich państwach członkowskich;
- e) zapewnia przyjmowanie dokumentów urzędowych we wszystkich państwach członkowskich;
- f) dotyczy nawiązania współpracy pomiędzy właściwymi organami a organami centralnymi państw członkowskich, aby osiągnąć cele niniejszego rozporządzenia;
- g) przewiduje cyfryzację komunikacji między właściwymi organami a organami centralnymi oraz zapewnia cyfrowe środki komunikacji między osobami fizycznymi i prawnymi a właściwymi organami;
- h) tworzy europejskie zaświadczenie o reprezentacji;
- i) ustanawia system wzajemnego połączenia prowadzonych przez państwa członkowskie rejestrów środków ochrony.

Tab. 1. Porównanie rozwiązań zawartych w konwencji haskiej z 2000 r. i projekcie rozporządzenia UE z 2023 r.

Konwencja haska z 2000 r.	Projekt rozporządzenia UE z 2023 r.
Artykuł 1 1. Niniejsza Konwencja ma zastosowanie do zapewnienia ochrony w sytuacjach międzynarodowych osobom dorosłym, które z powodu zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów. [...] Artykuł 2 1. Dla celów niniejszej Konwencji za osobę dorosłą uważana jest osoba, która osiągnęła wiek 18 lat. 2. Konwencja ma również zastosowanie do środków przyjętych w odniesieniu do osoby dorosłej, która nie ukończyła 18 roku życia w chwili ich przyjmowania. Artykuł 3 Środki, o których mowa w art. 1, mogą w szczególności odnosić się do: a) określenia niezdolności oraz ustanowienia systemu ochrony; b) objęcia osoby dorosłej ochroną organu sądowego lub administracyjnego; c) opieki, kurateli i analogicznych instytucji; d) wyznaczenia i zakresu zadań osoby lub jednostki, która jest odpowiedzialna za osobę dorosłą lub jej majątek, reprezentuje ją lub udziela jej pomocy; e) umieszczenia osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu, w którym można zapewnić ochronę; f) zarządzania, zabezpieczenia lub dysponowania majątkiem osoby dorosłej; g) zgody na dokonanie szczególnej interwencji w celu ochrony osoby dorosłej lub jej majątku. Artykuł 4 1. Konwencji nie stosuje się do: a) zobowiązań alimentacyjnych; b) zawierania, unieważniania i rozwiązywania małżeństw lub jakichkolwiek podobnych związków, jak również separacji prawnej; c) ustrojów majątkowych w odniesieniu do małżeństw lub jakichkolwiek podobnych związków; d) powiernictwa oraz dziedziczenia; e) ubezpieczeń społecznych; f) środków publicznych o charakterze ogólnym w sprawach dotyczących zdrowia; g) środków podejmowanych wobec osoby w wyniku popełnionych przez nią przestępstw; h) decyzji w sprawie prawa do azylu i kwestii imigracyjnych; i) środków stosowanych wyłącznie w interesie bezpieczeństwa publicznego. 2. W kwestiach, o których mowa w treści ust. 1, jego postanowienia nie ograniczają prawa osoby do występowania w charakterze przedstawiciela osoby dorosłej.	Artykuł 2 Zakres 1. Niniejsze rozporządzenie ma zastosowanie w sprawach cywilnych do zapewnienia ochrony w sytuacjach transgranicznych osobom dorosłym, które z powodu zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów. 2. Niniejsze rozporządzenie ma również zastosowanie do środków przyjętych w odniesieniu do osoby dorosłej, która nie ukończyła 18 roku życia w chwili ich przyjmowania. [Art. 3 (1) „osoba dorosła” oznacza osobę, która osiągnęła wiek 18 lat;] Art. 2 ust. 3. Sprawy, o których mowa w ust. 1, mogą w szczególności obejmować: a) określenie niezdolności osoby dorosłej oraz ustanowienie systemu ochrony; b) objęcie osoby dorosłej ochroną organu sądowego lub administracyjnego; c) opiekę, kuratelę i analogiczne instytucje; d) wyznaczenie i zakres zadań osoby lub jednostki, która jest odpowiedzialna za osobę dorosłą lub jej majątek, reprezentuje ją lub udziela jej pomocy; e) decyzje dotyczące umieszczenia osoby dorosłej w placówce lub innym miejscu, w którym można zapewnić ochronę; f) zarządzanie majątkiem osoby dorosłej, zabezpieczenie go lub dysponowanie nim; g) zgodę na dokonanie szczególnej interwencji w celu ochrony osoby dorosłej lub jej majątku. 4. Niniejszego rozporządzenia nie stosuje się do: a) zobowiązań alimentacyjnych; b) zawierania, unieważniania i rozwiązywania małżeństw lub jakichkolwiek podobnych związków, jak również separacji prawnej; c) ustrojów majątkowych w odniesieniu do małżeństw lub jakichkolwiek podobnych związków; d) powiernictwa oraz dziedziczenia; e) ubezpieczeń społecznych; f) środków publicznych o charakterze ogólnym w sprawach dotyczących zdrowia; g) środków podejmowanych wobec osoby w wyniku popełnionych przez nią przestępstw; h) decyzji w sprawie prawa do azylu i kwestii imigracyjnych; i) środków stosowanych wyłącznie w interesie bezpieczeństwa publicznego. 5. W kwestiach, o których mowa w treści ust. 4, jego postanowienia nie ograniczają prawa osoby do występowania w charakterze przedstawiciela osoby dorosłej.

W art. 2–3 projektu rozporządzenia dość szczegółowo uregulowano jego zakres przedmiotowy. W dużej mierze powtórzono postanowienia konwencyjne. Jednak wśród definicji kluczowych pojęć zamieszczono nie tylko dodatkowe terminy, które mają znaczenie dla zakresu regulacji wykraczającego poza konwencję (tj. uzupełniające ją), lecz także zdefiniowano pojęcia kluczowe dla rozwiązań z zakresu międzynarodowego prawa prywatnego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego. Zgodnie z art. 3 projektu:

- (2) „środek” oznacza każdy środek przyjęty przez organ państwa członkowskiego, niezależnie od nazwy tego środka, służący ochronie osoby dorosłej;
- (3) „uprawnienia do reprezentacji” oznaczają uprawnienia przyznane przez osobę dorosłą z mocy porozumienia albo jednostronnej czynności prawnej w celu ich wykonywania w sytuacji niezdolności tej osoby dorosłej do samodzielnej ochrony swych interesów; [...]
- (6) „organ” oznacza każdy organ sądowy lub organ administracji państwa członkowskiego właściwy w zakresie przyjmowania środków służących ochronie osoby dorosłej lub jej majątku; [...]
- (8) „potwierdzone uprawnienia do reprezentacji” oznaczają uprawnienia do reprezentacji, w odniesieniu do których właściwy organ potwierdził, że dysponujący nimi przedstawiciel może je wykonywać¹³.

Te definicje pokrywają się zasadniczo z rozumieniem pojęć konwencyjnych, które zaprezentowano w trakcie prac nad konwencją, o czym była mowa. Wydaje się, że na tle projektu rozporządzenia aktualne pozostają też pozostałe wyjaśnienia zawarte w Sprawozdaniu wyjaśniającym do konwencji dotyczące pojęć, które przejęto do projektu rozporządzenia, o czym niżej. O powiązaniu projektu rozporządzenia z konwencją świadczą nie tylko wyraźne odesłania oraz przeniesienie do projektu części postanowień konwencyjnych, lecz także art. 4 projektu. Zgodnie z nim: w przypadku odniesienia w niniejszym rozporządzeniu do Konwencji konferencji haskiej z dnia 13 stycznia 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych [...], załączonej

¹³ Ponadto w art. 3 zdefiniowano następujące terminy:

- (4) „państwo członkowskie pochodzenia” oznacza państwo członkowskie, w którym przyjęto środek lub formalnie sporządzono dokument urzędowy;
- (5) „dokument urzędowy” oznacza dokument dotyczący ochrony osoby dorosłej, który został oficjalnie sporządzony lub zarejestrowany jako dokument urzędowy w państwie członkowskim i którego autentyczność:
 - a) jest związana z podpisem i treścią dokumentu urzędowego oraz
 - b) została stwierdzona przez organ publiczny lub inny organ uprawniony do tego przez państwo członkowskie pochodzenia; [...]
- (7) „organ państwa pochodzenia” oznacza organ, który przyjął środek lub formalnie sporządził dokument urzędowy;
- (9) „właściwy organ” oznacza organ publiczny państwa członkowskiego, który odpowiada za kwestie związane z ochroną osób dorosłych;
- (10) „system wzajemnego połączenia” oznacza system na rzecz wzajemnego połączenia rejestrów środków ochrony i rejestrów innych uprawnień do reprezentacji;
- (11) „zdecentralizowany system informatyczny” oznacza sieć systemów informatycznych, interoperacyjnych punktów dostępu, za których działanie i za zarządzanie którymi odpowiadają indywidualnie poszczególne państwa członkowskie, oraz europejskiego elektronicznego punktu dostępu, co umożliwia bezpieczną i niezawodną transgraniczną wymianę informacji;
- (12) „rejestr środków ochrony” oznacza rejestr, w którym zarejestrowano środki służące ochronie osoby dorosłej lub potwierdzone uprawnienia do reprezentacji;
- (13) „europejski elektroniczny punkt dostępu” oznacza interoperacyjny punkt dostępu zgodnie z definicją zawartą w art. 2 pkt 5 rozporządzenia [...] [rozporządzenia w sprawie cyfryzacji].

do niniejszego rozporządzenia, konwencję tę stosuje się odpowiednio. Przepis ten ma z pewnością charakter informacyjny, tj. przypomina o planowanym koegzystowaniu obu aktów normatywnych. Ale jego normatywny skutek rodzi wątpliwości. Nie wydaje się on potrzebny w sytuacjach, w których projekt wyraźnie informuje o obowiązywaniu konwencji w ogóle (np. informacja w art. 8 projektu o stosowaniu konwencyjnych norm kolizyjnych¹⁴) albo dokonuje modyfikacji jej postanowień (np. odnośnie do międzynarodowej właściwości sądów lub organów¹⁵) bądź doregulowuje jej stosowanie w specyficznych sytuacjach (np. w art. 6 ust. 4 projektu¹⁶ czy też w art. 27 ust. 3 i 4 projektu o porozumiewaniu się w trybie konwencyjnym¹⁷). Trudno bowiem widzieć pole dla jakiegoś odpowiedniego stosowania konwencji obowiązującej samoistnie w państwach, też unijnych, które do niej przystąpiły.

Trzeba przy tym zauważyć, że z perspektywy praktycznej, mimo podobieństw brzmienia przepisów, występują różnice między określeniem zakresu zastosowania konwencji i rozporządzenia. Normy jurysdykcyjne, za regionalnym zasięgiem zastosowania rozporządzenia, będą miały zastosowanie w państwach członkowskich UE i wyznaczały kompetencję ich sądów i organów. Podobnie normy o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń oraz normy regulujące pomoc prawną i współpracę międzynarodową będą się odnosić do sytuacji wewnątrzunijnych (tj. między państwami członkowskimi).

Wynika to z tego, że państwa, które uczestniczą w rozporządzeniu, nie stanowią otwartego w skali świata kręgu, ale są sobie znane, jest ich ograniczona liczba. Ponadto cechują się zacieśnioną integracją regionalną i pewnym zakresem regulacji zharmonizowanych lub ujednoliconych. Stąd można na tym forum więcej uzgodnić i doprecyzować.

¹⁴ Rozdział III. Prawo właściwe. Artykuł 8 Określenie prawa właściwego. Prawo właściwe dla transgranicznej ochrony osób dorosłych ustala się zgodnie z rozdziałem III Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych.

¹⁵ Artykuł 5 Jurysdykcja ogólna. Z zastrzeżeniem art. 6 niniejszego rozporządzenia jurysdykcję ustala się zgodnie z rozdziałem II Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych.

¹⁶ Art. 6 ust. 4: Odniesienia do art. 5 Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych zawarte w art. 7 ust. 1, 2 i 3, art. 9, 10 oraz art. 11 ust. 1 i 2 tej konwencji należy odczytywać jako zawierające również odniesienie do niniejszego artykułu. Informacje określone w art. 10 ust. 4 tej konwencji należy również w stosownych przypadkach przekazać organowi, który sprawował jurysdykcję zgodnie z ust. 1.

¹⁷ Art. 27 ust. 3. Na potrzeby komunikacji zgodnie z art. 8 Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych organy państw członkowskich mogą korzystać z formularza ustanowionego w załączniku VIII do niniejszego rozporządzenia.

4. Na potrzeby informowania organów innego państwa członkowskiego zgodnie z art. 7, 10 i 11 Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych organy państw członkowskich mogą korzystać z formularza określonego w załączniku IX do niniejszego rozporządzenia.

3. Rozgraniczenie zakresów zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. oraz rozporządzenia UE

Wobec tego, że zarówno konwencja haska z 2000 r., jak i rozporządzenie regulują częściowo te same zagadnienia prawne (np. międzynarodową właściwość sądów oraz uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń) oraz obejmują ten sam zakres przedmiotowy i sytuacyjny, rodzą się konflikt zakresów zastosowania obu aktów normatywnych i potrzeba jego rozwiązania drogą szczególnych regulacji rozgraniczających.

Szczegółowa regulacja rozgraniczenia zastosowania projektowanego rozporządzenia oraz konwencji haskiej z 2000 r. znalazła się w art. 59 projektu z 2000 r. Zgodnie z nim:

1. [...] niniejsze rozporządzenie ma zastosowanie:
 - a) z zastrzeżeniem ust. 2, jeżeli dana osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu na terytorium państwa członkowskiego;
 - b) nawet jeśli dana osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu na terytorium państwa, które jest stroną tej konwencji i w którym niniejsze rozporządzenie nie ma zastosowania, w kwestiach uznawania i wykonywania przyjętego środka lub akceptacji dokumentu urzędowego, który sporządził właściwy organ państwa członkowskiego, na terytorium innego państwa członkowskiego.
2. Niezależnie od przepisów ust. 1,
 - a) w odniesieniu do osoby dorosłej będącej obywatelem strony Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych, na terytorium której to strony niniejsze rozporządzenie nie ma zastosowania, stosuje się art. 7 tej konwencji;
 - b) w odniesieniu do przekazania jurysdykcji między organem państwa członkowskiego a organem strony Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych, na terytorium której to strony niniejsze rozporządzenie nie ma zastosowania, stosuje się art. 8 tej konwencji;
 - c) w odniesieniu do współpracy wśród właściwych organów i organów centralnych, do współpracy między państwem członkowskim a stroną Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych, na terytorium której to strony niniejsze rozporządzenie nie ma zastosowania, stosuje się rozdział V tej konwencji.

Kluczowe znaczenie dla stosowania regulacji jurysdykcyjnych ma więc zwykły pobyt osoby dorosłej, a dla reguł uznawania i wykonywania orzeczeń – miejsca wydania oraz uznania.

4. Jurysdykcja krajowa

4.1. Możliwość wyboru (prorogacji) państwa do podjęcia środka ochrony na tle projektu rozporządzenia z 2023 r.

W świetle art. 5 projektu: z zastrzeżeniem art. 6 niniejszego rozporządzenia jurysdykcję ustala się zgodnie z rozdziałem II Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych. Art. 6 i 7 przewidują *novum* w stosunku do wzorcowej konwencji, tj. możliwość wyboru państwa sądu drogą jednostronnej czynności osoby dorosłej.

Zgodnie z art. 6 projektu, inaczej niż w konwencji haskiej z 2000 r., osoba dorosła może wybrać jurysdykcję organów państwa członkowskiego innego niż państwo jej zwykłego pobytu. Taka czynność może zostać dokonana, jeżeli dana osoba *nadal jest w stanie chronić swoje interesy*, sprawowanie tak określonej jurysdykcji leży w jej interesie, a ponadto organy państwa mające jurysdykcję na podstawie art. 5–8 konwencji z 2000 r. jurysdykcji nie sprawują. Organy państwa wybranego powinny o tym fakcie powiadomić organ centralny państwa członkowskiego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej za pośrednictwem formularza (załącznik IV). Wybór jurysdykcji powinien nastąpić na piśmie (lub za pomocą środków elektronicznych umożliwiających trwały zapis), z datą i podpisem osoby dorosłej.

Z art. 7 projektu, zatytułowanego „Jurysdykcja niewyłączna”, wynika, że jeżeli organy wybrane przez osobę dorosłą nie sprawują jurysdykcji lub odstąpiły od takiej jurysdykcji, środki ochrony mogą być orzekane przez organy lub sądy państwa określonego w szczególności w art. 5 i 6 konwencji haskiej z 2000 r. W projekcie przewidziano więc możliwość niesprawowania jurysdykcji wybranej, ale nie dookreślono, w jakich okolicznościach może to nastąpić. Z jednej strony umożliwia to nieorzekanie w sytuacji, w której instytucje danego państwa np. nie widzą związku sprawy z jego terytorium. Z drugiej strony ten brak czyni samą możliwość wyboru jurysdykcji w pewnym sensie niepewną dla osoby dorosłej, która nie może być pewna, że jej zamierzenie zostanie zrealizowane w praktyce.

4.2. Podstawowe znaczenie łącznika zwykłego pobytu, subsydiarna rola przebywania oraz uzupełniające znaczenie obywatelstwa osoby dorosłej i miejsca położenia majątku

Podstawowa norma jurysdykcyjna, która znajduje zastosowanie w razie braku czynności derogacyjno-prorogacyjnej, wynika z art. 5 konwencji z 2000 r. Do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku są kompetentne organy sądowe i administracyjne państwa zwykłego pobytu tej osoby. Konsekwencją takiego rozwiązania jest to, że w razie zmiany zwykłego pobytu na inne umawiające się państwo właściwe stają się organy tego państwa. Kwestię dalszego obowiązywania środków zastosowanych w pierwszym państwie reguluje też art. 12 konwencji haskiej z 2000 r. Podjęte zgodnie z art. 5–9 środki pozostają bowiem – z zastrzeżeniem art. 7 ust. 3 – w mocy, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności nie odpadła podstawa jurysdykcji, chyba że organy mające jurysdykcję je zmieniają, zastępują lub uchylają.

To główne rozwiązanie jurysdykcyjne zostało w art. 7 uzupełnione o kompetencję państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem. W Sprawozdaniu wyjaśniającym rozwiązanie to uznano za: *pierwszy i najistotniejszy element kompromisu między zwolennikami niehierarchicznej jurysdykcji zbieżnej a zwolennikami jurysdykcji uzależnionej w pełni od zgody organów*

państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej¹⁸. Dodano, że: *gdyby osoba dorosła posiadała obywatelstwo więcej niż jednego państwa, organy każdego z państw, którego obywatelstwo posiada ta osoba, posiadałyby jurysdykcję zbieżną [przez co należy rozumieć jurysdykcję jeszcze bardziej przemiennej – P.M.]*¹⁹.

Z uwagi na specyficzną sytuację uchodźców oraz osób, które wskutek rozruchów w ich kraju zostały przesiedlone za granicę²⁰, tj. występują faktyczny brak możliwości uwzględnienia dotychczasowej podstawy jurysdykcji oraz brak nabycia trwałego (stałego, zwykłego) charakteru nowego miejsca pobytu, w art. 6 konwencji przewidziano rozwiązanie szczególne. Założono, że organy państwa ojczystego:

*byłyby w rzeczywistości niewłaściwym organem, jeżeli chodzi o objęcie ochroną osoby, która została zmuszona do opuszczenia tego państwa, czy to z uwagi na fakt, że padła ofiarą lub że groziło jej, iż padnie ofiarą prześladowania (sytuacja uchodźców), czy to z powodu utrzymującej się niestabilnej sytuacji w tym państwie*²¹.

W sprawach takich osób jurysdykcję mają organy umawiającego się państwa, w którym dorosły przebywa w wyniku przesiedlenia. Tym samym nie jest wymagana kwalifikowana cecha zwykłego (stałego) pobytu, a o kompetencji orzeczniczej decyduje krótsze i mniej intensywne przebywanie w danym miejscu. W odniesieniu do tych osób nie ma też zastosowania rozwiązanie przewidziane w art. 7, tj. jurysdykcja państwa ojczystego, jeżeli organy te uznają, że są w stanie lepiej ocenić interes osoby dorosłej.

Takie rozwiązanie polegające na uwzględnieniu niestałego (jeszcze) pobytu stosuje się również subsydiarnie do osób dorosłych, których miejsce zwykłego pobytu jest niemożliwe do ustalenia (art. 6 ust. 2). W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że: *sąd będzie musiał zaprzestać wykonywania takiej jurysdykcji w momencie ustalenia, że dana osoba dorosła posiada miejsce zwykłego pobytu w jakimś konkretnym miejscu na terytorium umawiającego się państwa*²². Jeżeli miejsce zwykłego pobytu znajduje się poza państwami konwencyjnymi, organy państwa pobytu osoby dorosłej mogą wykonywać jurysdykcję tylko w ograniczonym zakresie na warunkach określonych w art. 8 ust. 2 lit. f, jak też w art. 10, jeżeli chodzi o wypadki niecierpiące zwłoki, oraz w art. 11, jeżeli chodzi o środki tymczasowe i ograniczone.

¹⁸ Doprecyzowano je przy tym słowami: W ust. 1 ustanowiono zasadę jurysdykcji zbieżnej organów w państwie, którego obywatelstwo posiada osoba dorosła, oraz przewidziano warunki jej przyznawania. W ust. 2 i 3 zdefiniowano jednak pomocniczy charakter tej jurysdykcji.

¹⁹ Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 62.

²⁰ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońca (Ochrona dorosłych...): *dorosłych będących uchodźcami bądź przesiedlonych za granicę w następstwie niepokoju zaistniałych w ich państwie*.

²¹ Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 63. Zauważono też (s. 61), że w takiej sytuacji nie ma zastosowania standardowa jurysdykcja, która zgodnie z konwencją przysługuje organom państwa, w którym osoby te mają miejsce zwykłego pobytu, ponieważ takie osoby dorosłe *ex hypothesi* zerwały wszystkie związki z państwem swojego poprzedniego miejsca zwykłego pobytu, a niepewny charakter ich pobytu w państwie, w którym tymczasowo znalazły schronienie, uniemożliwia stwierdzenie, że uzyskały w tym państwie miejsce zwykłego pobytu.

²² Ibidem, s. 61.

Jeżeli organy umawiającego się państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, uznają, że są w stanie lepiej ocenić, co leży w interesie danej osoby dorosłej, to – po powiadomieniu organów mających jurysdykcję na mocy art. 5 lub art. 6 ust. 2 – mają jurysdykcję w zakresie ochrony osoby lub majątku (ust. 1). Jednak jurysdykcja tak określona nie może być sprawowana, jeżeli kompetentne na mocy art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 organy przekazały informację organom państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, o podjęciu środków koniecznych w danej sytuacji (w tym o powzięciu decyzji o niepodejmowaniu środków) bądź o toczących się przed nimi postępowaniach. Ponadto środki podjęte zgodnie z ust. 1 wygasają w momencie, w którym władne na podstawie art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 organy zastosują środki konieczne w danej sytuacji (w tym podejmą decyzję o niestosowaniu żadnych środków). Organy te przekazują odpowiednią informację do organów, które podjęły stosowne środki, sprawując jurysdykcję w trybie ust. 1.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że trzy okoliczności mogą uniemożliwić wykonywanie tej jurysdykcji: jeżeli właściwe organy podjęły – zgodnie z art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 – wszystkie środki, jakie należało podjąć w danej sytuacji, jeżeli podjęły decyzję o niestosowaniu żadnych środków lub jeżeli toczy się przed nimi postępowanie w danej sprawie²³. Stwierdzono też, że:

Nie do przyjęcia byłaby sytuacja, w której zbieżność jurysdykcji doprowadziłaby do stosowania środków ochrony w niekontrolowany lub sprzeczny sposób. W tekście konwencji przyznano zatem pierwszeństwo decyzjom, które są ostatecznie podejmowane przez organy państwa miejsca zwykłego pobytu, które w normalnej sytuacji posiadają jurysdykcję na podstawie art. 5 lub art. 6 ust. 2 lub art. 8 – niezależnie od tego, czy decyzje te są pozytywne i obejmują środek ochrony, czy też negatywne, tj. wiążą się z uznaniem, że nie zachodzi konieczność zastosowania środka ochrony²⁴.

Częściowy wyjątek od zasady ustanowionej w art. 5 przewidziano – odnośnie do spraw dotyczących majątku osoby dorosłej – w art. 9 konwencji z 2000 r. Organy państwa położenia majątku mają kompetencję do podjęcia środków ochrony w zakresie, w jakim środki te są zgodne ze środkami już zastosowanymi przez organy wykonujące jurysdykcję na podstawie

²³ Ibidem, s. 64. Zauważono przy tym, że: istnienie wcześniejszych decyzji podjętych przez organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, o których podjęciu organy krajowe miały nie zostać oficjalnie poinformowane, nie uniemożliwiałoby tym organom wykonywania jurysdykcji przysługującej im na podstawie art. 7 ust. 1, ponieważ sytuacja mogła się zmienić od czasu podjęcia tych decyzji. Stwierdzono również, że: aby organ właściwy na podstawie art. 8 mógł poinformować organ krajowy o tym, że nie powinien on wykonywać swojej jurysdykcji, organ właściwy musi najpierw sam uzyskać informacje o zamiarach tego drugiego organu. Z tekstu konwencji wynika, że mógł on otrzymać takie informacje wyłącznie od organu właściwego na podstawie art. 5 lub art. 6 ust. 2, który z kolei sam musiał uzyskać odpowiednie informacje od organów krajowych na podstawie art. 7 ust. 1. Ibidem, s. 64–65.

²⁴ Ibidem, s. 64–65. Zob. więcej: A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Five Years On*, http://www.39essex.com/docs/articles/the_2000_convention_-_five_years_on.pdf, J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection in the light of the 2000 Hague Convention*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013, Vol. 27, Issue 1, s. 51–73, <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebso16>; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults from the perspective of private international law*, „Revista Electrónica De Estudios Internacionales” (2016), s. 1–18, <https://doi.org/10.17103/reei.32.08>.

art. 5–8. W przykładzie podanym w Sprawozdaniu wyjaśniającym zgodnie z prawem państwa położenia majątku:

na potrzeby sprzedaży majątku lub, przeciwnie, przyjęcia spadku, w którego skład wchodzi taki majątek, bądź wydania pisma urzędowego w sprawie gruntów konieczna jest zgoda organu sądowego, a w prawie państwa miejsca zwykłego pobytu nie przewidziano konieczności uzyskania takiej zgody

kiedy za odpowiednie rozwiązanie należy uznać powierzenie danej sprawy bezpośrednio organom państwa, w którym znajduje się przedmiotowy majątek²⁵.

4.3. Możliwość przeniesienia rozpoznania sprawy do innego państwa

Konwencja z 2000 r., do której odsyła projekt rozporządzenia, przewiduje możliwość przekazania jurysdykcji z państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej do innego państwa konwencyjnego, z którym istnieje związek określony w art. 8. Postanowienie to wzorowano na art. 8 i art. 9 konwencji z 1996 r.

Organy państwa, którego sąd lub organ sprawuje jurysdykcję na podstawie art. 5 lub 6, mogą - jeżeli uznają, że leży to w interesie tej osoby - wystąpić, z własnej inicjatywy lub na wniosek organu innego państwa konwencyjnego, o podjęcie środków ochrony osoby dorosłej lub jej majątku do organów państwa:

- a) którego osoba dorosła jest obywatelem;
- b) poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej²⁶;
- c) w którym znajduje się majątek osoby dorosłej;
- d) którego organy osoba dorosła wskazała na piśmie jako właściwe do stosowania środków służących zapewnieniu jej ochrony;
- e) miejsca zwykłego pobytu osoby bliskiej, która jest gotowa zapewnić ochronę osobie dorosłej;
- f) na którego terytorium przebywa osoba dorosła, w kontekście jej ochrony.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że art. 8 to drugi element *kompromisu pomiędzy obydwojema podejściami do kwestii jurysdykcji*. Podano przykład osoby, która zamieszkiwała w innym państwie niż państwo ojczyste i znajdowała się pod opieką niedawno zmarłej osoby, a jej jedyny krewny zdolny do objęcia jej w przyszłości ochroną miał miejsce zwykłego pobytu w innym państwie. Wówczas organy tego ostatniego państwa można bez wątplenia uznać

²⁵ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 69.

²⁶ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 67) napisano, że chodzi o: *państwo ostatniego zwykłego pobytu, nie zaś któregośkolwiek uprzedniego zwykłego pobytu*. Art. 8 ust. 2 lit. b) odbiega od brzmienia art. 15 ust. 2 lit. b), w którym jest mowa o możliwości wskazania prawa państwa *wcześniejszego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej* jako właściwego do uregulowania kwestii pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia.

za najwłaściwsze do oceny, czy taki krewny jest odpowiedni, oraz do określenia warunków korzystania z ochrony²⁷.

Zauważono też, że uwzględnienie autonomii woli jest odpowiedzią na dążenie do uznania i promowania potrzeby zapewnienia autonomii osobie ubezwłasnowolnionej. Jednak ze względu podatność niektórych osób dorosłych, do których stosowana jest konwencja, na wpływy zewnętrzne i zagrożenia z tym związane, ograniczono zakres tej autonomii przez poddanie kontroli organów miejsca zwykłego pobytu danej osoby²⁸.

Stwierdzono ponadto, że w rozumieniu tego przepisu osobą bliską, która jest gotowa zapewnić jej ochronę, jest też przyjaciel lub znajomy danej osoby dorosłej, który jest gotowy objąć ją ochroną, a brak jest między nimi więzi rodzinnych. Jurysdykcja ta podlega przy tym nadzorowi organów miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej²⁹.

Zmiana (przekazanie) międzynarodowej właściwości jest uzależniona od przyjęcia jurysdykcji w innym państwie³⁰. W przypadku gdy wyznaczony organ nie przyjmie tej jurysdykcji zgodnie z treścią ustępów poprzedzających, jurysdykcję zachowują organy umawiającego się państwa mające ją na mocy art. 5 lub 6. W Sprawozdaniu wyjaśniającym przyjęto, że sytuacja opisana w ust. 3 zachodzi nie tylko w razie odmowy przyjęcia jurysdykcji, lecz także w razie przedłużającego się braku odpowiedzi na wniosek³¹, co w takim ujęciu trzeba traktować jak dorożumiany brak zgody.

4.4. Wypadki niecierpiące zwłoki i zarządzenie środków tymczasowych w państwie przebywania osoby dorosłej lub położenia majątku

Fakt przebywania osoby dorosłej (bez wymagania stałego pobytu) lub położenia jej majątku w danym państwie prowadzi do możliwości podjęcia koniecznych środków ochrony we wszystkich wypadkach niecierpiących zwłoki³². O ile jest to możliwe, organy podejmujące wówczas środki przekazują informacje o nich organom umawiającego się państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej.

²⁷ Ibidem, s. 66.

²⁸ Ibidem, s. 67.

²⁹ Ibidem, s. 68.

³⁰ Grupa robocza pod przewodnictwem M. Odile Baur z Francji opracowała wzór formularza, który mógłby być wykorzystany przez organ występujący z takim wnioskiem i jego adresata (dokument roboczy nr 91). Został on zatwierdzony przez komisję, ale potem nie włączono go do treści konwencji. Stałe Biuro wyraziło jednak zamiar zarekomendowania umawiającym się państwom jego stosowanie.

³¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 68.

³² Zob. A. Ruck Keene, *Hague 35: Overview and Protective Measures*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 92 i n.; idem, *Hague 35: Private Mandates and Other Anticipatory Measures*, [w:] *The International Protection of Adults...*, s. 152 i n.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym wytłumaczono przy tym, że *gdyby nie przewidziano takiej jurysdykcji, opóźnienia wynikające z konieczności wniesienia wniosku do organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej mogłyby zagrozić ochronie lub interesom osoby dorosłej*³³. Dodano, że:

*tego rodzaju jurysdykcja zbieżna będzie wykonywana na przykład w przypadku konieczności zapewnienia reprezentacji osobie dorosłej, która przebywa z dala od swojego miejsca zwykłego pobytu i która musi pilnie poddać się zabiegowi chirurgicznemu, a także w przypadku konieczności szybkiej sprzedaży łatwo psujących się towarów będących własnością osoby dorosłej*³⁴.

Środki ochrony podjęte w takich okolicznościach (i na ich podstawie) w stosunku do osoby dorosłej tracą jednak moc w momencie zastosowania adekwatnych do sytuacji środków przez organy innego umawiającego się państwa sprawującego jurysdykcję zgodnie z art. 5–9 konwencji z 2000 r. Ponadto środki tak podjęte w stosunku do osoby dorosłej mającej zwykły pobyt w państwie pozakonwencyjnym tracą moc z chwilą uznania w państwach konwencyjnych środków zgodnych z wymogami sytuacji, podjętych przez organy innego państwa³⁵.

Warto przy tym zauważyć, że położenie majątku jako wyznacznik jurysdykcji zostało też – bez podobnego uwarunkowania, jakie wprowadzono w art. 9 – przewidziane jako uzasadnienie podejmowania środków tymczasowych na podstawie art. 10 konwencji z 2000 r. W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że organy państwa położenia majątku w wypadkach niecierpiących zwłoki (nagłych) mają – zgodnie z art. 10 – jurysdykcję, która nie jest ograniczona do ochrony tego majątku. Uznano, że *możliwa jest sytuacja, w której konieczna jest pilna sprzedaż majątku osoby dorosłej znajdującego się w jednym państwie, dla zapewnienia jej niezbędnych środków utrzymania w państwie, w którym osoba ta aktualnie przebywa*³⁶.

Trzeba zauważyć, że w art. 10 ust. 4 – podobnie jak w art. 7 ust. 1 – podkreślono nadrzędność jurysdykcji państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej, przy czym w sposób mniej rygorystyczny, ponieważ swoiste przebicie następuje w miarę możliwości i tylko wtedy, kiedy odpowiednie środki (uzasadnione pilną potrzebą) zostały już zastosowane. Notabene wykonanie obowiązku przekazania informacji z wyprzedzeniem w takiej pilnej sytuacji byłoby trudne. Brak wypełnienia obowiązku przekazania informacji nie może stanowić podstawy do nieuznania środków uzasadnionych pilną potrzebą w niepoinformowanym państwie.

³³ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 70.

³⁴ Ibidem. Zastrzeżono przy tym, że: *nie można wykorzystywać jako ogólnego uzasadnienia jurysdykcji organów państwa, w którym przebywa osoba dorosła, zwłaszcza w kwestiach o charakterze medycznym. Podano przy tym m.in. przykład przerwania ciąży u młodej kobiety z ograniczonymi zdolnościami do czynności prawnych i przyjęto, że taki zabieg musi zostać wprawdzie przeprowadzony w określonym czasie, jednak zazwyczaj nie uznaje się go za wypadek niecierpiący zwłoki w rozumieniu art. 10. Ibidem, s. 69–70.*

³⁵ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 71) podkreślono, że sąd działający w sytuacji niecierpiącej zwłoki w sytuacji, w której osoba dorosła nie ma miejsca zwykłego pobytu w umawiającym się państwie, nie ma powodu, żeby utrzymywać środki zastosowane w takich nadzwyczajnych okolicznościach, jeżeli organy państwa pozakonwencyjnego, w którym osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu, zastosowały środki wymagane w danej sytuacji.

³⁶ Ibidem, s. 70.

Okoliczność, że w danym państwie przebywa (znajduje się bez wymagania stałości pobytu) osoba dorosła, daje też, zgodnie z art. 11, wyjątkową kompetencję do podejmowania środków ochrony tej osoby o charakterze tymczasowym i wywołującym skutek ograniczony do terytorium tego państwa³⁷. Również w tym wypadku wymagana jest zgodność ze środkami wcześniej podjętymi przez organy mające jurysdykcję z mocy art. 5–8 oraz po powiadomieniu organów mających jurysdykcję na mocy art. 5 konwencji z 2000 r.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono, że:

w postanowieniach tego ustępu nie powierza się jednak państwu, w którym przebywa osoba dorosła, jurysdykcji do wyrażenia zgody na przeprowadzenie poważnych, nieodwracalnych zabiegów medycznych, takich jak aborcja, sterylizacja czy zabieg chirurgiczny polegający na usunięciu narządu lub amputacji kończyny³⁸.

Zauważono też, że środki dotyczą wyłącznie osoby – w odróżnieniu od art. 12 konwencji z 1996 r., w którym jest również mowa o ochronie majątku dziecka. Trzeba też mieć na względzie, że taka jurysdykcja jest uzależniona od przekazania z odpowiednim wyprzedzeniem stosownych informacji w tym zakresie organom miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej.

Takie środki tymczasowe w stosunku do osoby dorosłej mającej zwykły pobyt w umawiającym się państwie, tracą moc w momencie, w którym organy mające na podstawie art. 5–8 jurysdykcję podejmą decyzję w kwestii środków ochrony, których zastosowanie jest wymagane w danej sytuacji.

Tym samym uznanie przez państwo konwencyjne środków podjętych w pozakonwencyjnym państwie zwykłego pobytu osoby dorosłej (co nie jest regulowane postanowieniami konwencji) oznacza, że przestają obowiązywać takie środki wydane wcześniej w warunkach opisanych w art. 11. Treść tego ostatniego postanowienia nie pokrywa się z brzmieniem art. 12 ust. 3 konwencji z 1996 r., w którym nie ma podobnego rozwiązania.

³⁷ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 72–73) podkreślono, że treść art. 11 to wynik długich dyskusji poświęconych kwestiom natury medycznej prowadzonych na forum komisji dyplomatycznej. Delegacje Stanów Zjednoczonych Ameryki, Finlandii i Szwajcarii zaproponowały zwykłą transpozycję postanowień art. 12 konwencji z 1996 r. w taki sposób, by odnosiły się one również do osób dorosłych (celem m.in. rozwiązania omawianych kwestii natury medycznej), ale wniosek ten został odrzucony. Następnie, w duchu kompromisu, przyjęto tekst bez odniesienia do opieki medycznej, natomiast wprowadzono w nim ponownie ograniczony skutek terytorialny. Dodano, że: *naturalne wydaje się uznanie, że środki te mogą służyć celowi medycznemu. Należy jednak pamiętać o tym, że środki te mogą mieć wyłącznie tymczasowy charakter, a ich skutek terytorialny ogranicza się wyłącznie do danego państwa. Można wyobrazić sobie sytuację, w której państwo, na terytorium którego tymczasowo przebywa młoda osoba dorosła o ograniczonych zdolnościach do czynności prawnych, podejmie decyzję – dążąc do zapewnienia tej osobie ochrony – o odizolowaniu tej osoby od niektórych osób z jej bezpośredniego otoczenia w trakcie jej pobytu w tym państwie lub zastosuje środek polegający na umieszczeniu jej w odpowiedniej placówce lub poddaniu tymczasowej hospitalizacji, nawet jeżeli dana sytuacja nie jest sytuacją niecierpiącą zwłoki.*

³⁸ Ibidem, s. 73.

4.5. Trwanie (dalsza skuteczność) środków ochrony po zmianie okoliczności wyznaczających jurysdykcję krajową (np. miejsca pobytu)

W świetle art. 12 konwencji haskiej z 2000 r. podjęte zgodnie z art. 5–9 środki pozostają – z zastrzeżeniem art. 7 ust. 3 – w mocy w swoich granicach, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności wyeliminowana została podstawa, mocą której została ustalona jurysdykcja, dopóki organy mające jurysdykcję na podstawie konwencji ich nie zmieniają, nie zastępują lub nie uchylają. Dotyczy to również środka podjętego w jednym państwie członkowskim UE i jego skuteczności w drugim.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym postanowienie to scharakteryzowano jako utrzymanie w mocy środków zastosowanych przez właściwy organ, nawet jeżeli podstawy jurysdykcji tego organu od tego czasu zniknęły, o ile organy sprawujące jurysdykcję po zmianie okoliczności sprawy (czyli miejsca zwykłego pobytu zgodnie z art. 5 ust. 2) nie zmodyfikowały, nie zastąpiły ani nie uchylły tych środków. Podano przykład ustanowienia opiekuna dla osoby dorosłej przez organy pierwszego miejsca zwykłego pobytu tej osoby, do czego konieczne jest, aby taki opiekun kontynuował pełnienie powierzonych mu funkcji w przypadku, gdyby osoba dorosła przeniosła swoje miejsce zwykłego pobytu do innego państwa. Zauważono przy tym, że konwencyjna zasada uznawania z mocy prawa (art. 22 ust. 1) nie byłaby wystarczająca do tego celu, ponieważ zagwarantowano w nim uznawanie środków pozostających w mocy, a właściwe organy mogą nie wiedzieć, czy środki pozostają w mocy po zmianie okoliczności³⁹.

Natomiast zgodnie z art. 14 konwencji – zamieszczonym w kolejnym rozdziale „kolidyjnym” – warunki wdrożenia środków ochrony od momentu zmiany okoliczności (podstaw jurysdykcji) będą podlegały prawu państwa nowego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej⁴⁰.

4.6. Brak zasady ciągłości jurysdykcji

W konwencji haskiej z 2000 r., co może zaskakiwać z perspektywy współczesnych źródeł międzynarodowego postępowania cywilnego, nie przewidziano zasady ciągłości jurysdykcji⁴¹. Tym samym odpadnięcie podstawy jurysdykcji (np. wyjazd za granicę i zmiana miejsca zwykłego pobytu) będzie skutkować zakończeniem rozpoznawania sprawy (w polskim postępowaniu: umorzeniem).

³⁹ Ibidem, s. 74–75.

⁴⁰ Zob. K. Karjalainen, *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, „Yearbook of Private International Law” 2018/2019, vol. 20, s. 439–465.

⁴¹ Na temat ciągłości (utrwalenia) jurysdykcji krajowej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 423 i n.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono jednak, że w razie zmiany miejsca na pozakonwencyjne:

nic nie stoi na przeszkodzie, aby rozpatrujący sprawę organ umawiającego się państwa, w którym znajdowało się pierwsze miejsce zwykłego pobytu, zachował jurysdykcję zgodnie z krajowym prawem procesowym, chociaż pozostałe umawiające się państwa nie są zobowiązane konwencją do uznania środków, które mogą zostać zastosowane przez taki organ⁴².

Takie rozwiązanie uznano za przyjęte w konwencji haskiej z 1996 r., za czym przemawiać ma Sprawozdanie wyjaśniające do tej konwencji (nota nr 30)⁴³.

Na marginesie można zauważyć, że w niedawnym wyroku TSUE dotyczącym podobnego problemu, a dodatkowo relacji między konwencją haską z 1996 r. (tj. wzorcem dla omawianej konwencji) a rozporządzeniem unijnym przyjęto, że omawianej zasady nie stosuje się, jeżeli nastąpiła zmiana miejsca zwykłego pobytu dziecka z państwa, w którym wszczęto postępowanie na podstawie jurysdykcji wyznaczonej rozporządzeniem unijnym, na państwo trzecie (Rosję), które jest stroną nieprzewidującej *prorogatio iurisdictionis* konwencji haskiej z 1996 r.⁴⁴ Podobne, dyskusyjne, stanowisko w przyszłości mogłoby się odnosić do relacji omawianej z konwencji z ewentualnym rozporządzeniem unijnym dotyczącym środków ochrony osoby dorosłej.

5. Wskazanie prawa właściwego

5.1. Zasada stosowania własnego prawa (*lex fori*)

W rozdziale III projektowanego rozporządzenia („Prawo właściwe”) odwołano się do konwencji haskiej z 2000 r.⁴⁵ słowami: *Prawo właściwe dla transgranicznej ochrony osób dorosłych ustala się zgodnie z rozdziałem III Konwencji konferencji haskiej z 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych* (art. 8). Przepis ma charakter informacyjny, ponieważ obowiązywanie rozwiązań konwencyjnych wynika z samej umowy międzynarodowej⁴⁶.

⁴² Sprawozdanie wyjaśniające, s. 61.

⁴³ P. Lagarde, *Explanatory Report on the 1996 Hague Child Protection Convention*, [w:] *Hague Conference on Private International Law, Proceedings of the Eighteenth Session, 30 September to 10 October 1996, Tome II, Protection of children*, Hague 1998, s. 534–605.

⁴⁴ Wyrok TSUE z dnia 14 lipca 2022 r. sygn. akt C-572/21; www.curia.eu.

⁴⁵ Odnośnie do kolizyjnej regulacji konwencji haskiej z 2000 r. zob. więcej P. Mostowik, *Geneza i obszary regulacji Konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie osób dorosłych z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego*, Warszawa 2023, s. 103 i n.

⁴⁶ Odnośnie do podobnych przepisów w prawie krajowym zob. A. Mączyński, *Ustawowe odesłania do umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych dotyczących prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka*, red. J. Gołaczyński, P. Machnikowski, Warszawa 2010, s. 373–384.

Oznacza to, po pierwsze, że zastosowanie znajdą zreferowane wyżej normy kolizyjne, w tym zaliczane do części ogólnej, zawarte w konwencji, do której mają przystąpić państwa członkowskie. Podstawowe znaczenie ma na jej tle właściwość *legis fori*, co w praktyce oznacza pokrycie się podstaw jurysdykcji i łączników kolizyjnych (*Gleichlaufprinzip*) oraz stosowanie własnego prawa materialnego. Inaczej niż w rozdziale II nie przewidziano przy tym uzupełnienia norm kolizyjnych drogą omawianego rozporządzenia w stosunku do zawartych konwencji. Taki zabieg, oznaczający potrzebę rozgraniczenia norm kolizyjnych stosowanych w sytuacji unijnej oraz innej międzynarodowej, byłby przy tym wątpliwy teoretycznie i praktycznie.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 konwencji haskiej z 2000 r.: *przy wykonywaniu jurysdykcji przyznanej zgodnie z postanowieniami rozdziału II* organy umawiającego się państwa stosują przepisy własnego prawa. Tym samym na właściwość prawa pośredni wpływ mają normy jurysdykcyjne określające państwo, którego instytucje są kompetentne do rozpoznania sprawy. Konwencja przewiduje bowiem rozwiązania kolizyjne, które co do zasady prowadzą do stosowania przez sąd lub organ własnego prawa (*lex fori*). W niektórych jedynie sytuacjach może nastąpić wskazanie prawa innego niż prawo sądu, tj. przeważnie prawa zwykłego pobytu osoby dorosłej. Może być to wówczas – o ile prawo właściwe nie opiera się jurysdykcji określonej inną podstawą – prawo każdego państwa na świecie, nie tylko państwa konwencyjnego. Taki potencjalny efekt opisano w art. 18 konwencji z 2000 r., zgodnie z którym konwencyjne postanowienia kolizyjne mają zastosowanie także wtedy, gdy prawem przez nie wskazanym jest prawo państwa niebędącego stroną omawianej umowy międzynarodowej. Z niektórych postanowień konwencji (np. art. 14) może jednak wynikać, że chodzi o prawo któregoś z umawiających się państw⁴⁷.

5.2. Stosowanie innego prawa niż prawa organu lub sądu wydającego środek ochrony

W art. 13 ust. 2 przewidziano klauzulę korekcyjną (ściśłego związku). Jeżeli wymaga tego ochrona osoby dorosłej lub należącego do niej majątku, organy państwa konwencyjnego mogą *wyjątkowo zastosować lub wziąć pod rozagę prawo innego państwa, z którym dana sytuacja ma ścisły związek*. Taka klauzula z jednej strony pozwala na dokonanie odstępstwa i dostosowanie właściwości prawa do nietypowej sytuacji (np. orzekania nie na bazie jurysdykcji wyznaczonej zwykłym pobytom, ale samym przebywaniem lub położeniem majątku). Z drugiej strony rodzi pewną niepewność co do prawa, któremu dana sytuacja życiowa podlega.

⁴⁷ Zob. więcej: A. Ruck Keene, *The 2000 Hague Convention...*; J. Long, *Rethinking Vulnerable Adults' Protection...*; M.A. Torné, *Current issues in the protection of adults...*

Osobna norma kolizyjna dotyczy podzakresu spraw regulowanych przez konwencję, tj. „warunków wdrożenia” środka ochrony za granicą. Zgodnie z art. 14 w sytuacji, gdy środek podjęty w jednym umawiającym się państwie ma zostać wdrożony w innym, warunki jego wdrożenia (wprowadzenia) podlegają przepisom obowiązującym w tym drugim państwie (swoistego wykonania środków).

W Sprawozdaniu wyjaśniającym podano sytuację zmiany prawa, np. zmianę miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej w okresie między podjęciem decyzji o zastosowaniu środka ochrony a wdrożeniem tego środka, jak też sytuację w większym stopniu związaną z kwestią wykonywania uprawnień do reprezentacji – zarówno, kiedy takie uprawnienia wynikają ze środka ochrony, jak i gdy wynikają z pełnomocnictwa na wypadek ograniczenia zdolności do czynności prawnych udzielonego osobiście przez osobę dorosłą – w państwie innym niż to, którego prawa mocą udzielono tych uprawnień. W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że: *sytuacja ta została uregulowana, w taki właśnie zachowawczy sposób (procedura wykonywania takich uprawnień podlega przepisom państwa, w którym są one wykonywane)*⁴⁸.

5.3. Prawo właściwe dla obrotu z osobami trzecimi

Natomiast dla obrotu prawnego między osobą dorosłą, której dotyczą środki ochrony, a innymi podmiotami prawa cywilnego znaczenie mają przepisy dotyczące reprezentacji tej osoby, zawarte w art. 15–17 konwencji haskiej z 2000 r. Do tej problematyki może się odnosić rozwiązanie wynikające z art. 14, mówiące o warunkach wdrażania środka ochrony. W praktyce duże znaczenie mieć będzie też europejskie zaświadczenie o reprezentacji, w szczególności płynące z niego domniemania co do środka ochrony i upoważnienia (art. 40 projektu rozporządzenia), o czym mowa w dalszej części.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że:

celem art. 14 w brzmieniu uzgodnionym przez komisję dyplomatyczną jest zapewnienie wdrażania środków ochrony w państwie innym niż to, w którym zostały one zastosowane, niezależnie od tego, czy taka sytuacja wynika ze zmiany prawa. Nie dotyczy to wykonywania uprawnień do reprezentacji powierzonych osobiście przez osobę dorosłą. [...] Jeżeli przepisy obowiązujące w takim innym państwie uzależniają czynność, którą ma podjąć opiekun, taką jak sprzedaż majątku, od uzyskania zgody sędziego sądu opiekuńczego, taki wymóg stanowi „warunek wdrażania”, którym w związku z tym będzie musiał zostać spełniony. Z drugiej strony może się zdarzyć, że prawo państwa, zgodnie z którym ustanowiono opiekuna, wymaga uzyskania takiej zgody, natomiast prawo państwa, w którym dany środek ma być wdrażany, nie wymaga takiej zgody. Paralelizm tych sytuacji oznaczałby, że również w tym przypadku należałoby zastosować prawo państwa, w którym dany środek ma zostać zastosowany. Wymóg uzyskania zgody organu przewidziany w prawie państwa pochodzenia może być jednak postrzegany jako nieodzowny element samego istnienia uprawnień,

⁴⁸ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 78.

*dlatego też sugeruje się opiekunowi, że uzyskanie takiej zgody jest wymagane. Powinno to dotyczyć w szczególności przypadku, gdy opiekun jest posiadaczem świadectwa, o którym mowa w art. 38, wskazującego, że wykonywanie niektórych uprawnień wymaga uzyskania zgody*⁴⁹.

Wydaje się więc, że intencją twórców konwencji było zastosowanie prawa przewidującego udział reprezentanta lub pomocnika osoby dorosłej ustanowionego w państwie innym niż wdrażanie środka.

Przed wszystkim reguły rządzące udziałem osoby dorosłej w obrocie cywilnym wynikają z rozbudowanej regulacji w art. 15–17 konwencji haskiej z 2000 r. Tym postanowieniom, które warto widzieć łącznie, poświęcono sporo miejsca w Sprawozdaniu wyjaśniającym.

Z art. 15 wynika, że istnienie, zakres, zmiana i wygaśnięcie uprawnień do reprezentacji przyznanych przez osobę dorosłą z mocy porozumienia lub jednostronnej czynności prawnej w celu ich wykonywania w sytuacji niezdolności tej osoby dorosłej do samodzielnej ochrony swych interesów podlegają przepisom państwa miejsca zwykłego pobytu tej osoby dorosłej w chwili zawarcia porozumienia lub podjęcia czynności prawnej (art. 15 ust. 1).

W Sprawozdaniu wyjaśniającym najpierw – odnośnie do pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia *sensu largo* – zauważono, że osoba dorosła może samodzielnie i z wyprzedzeniem organizować kwestie związane ze swoją ochroną na przyszły okres, kiedy prawdopodobnie nie będzie w stanie należycie chronić swoich interesów. W tym celu może chcieć ustanowić kogoś do reprezentacji mocą umowy zawartej z tą osobą, ewentualnie drogą jednostronnej czynności prawnej⁵⁰. Podkreślono, że wykonywanie takich uprawnień może wymagać interwencji organu sądowego (np. w Quebecu wydaje on wówczas orzeczenie o ubezwłasnowolnieniu)⁵¹.

Powierzane w ten sposób uprawnienia są bardzo zróżnicowane – mogą dotyczyć zarządzania majątkiem osoby dorosłej albo sprawowania nad nią osobistej opieki. Odnośnie do tego drugiego aspektu może się na to składać wydane reprezentantowi polecenie odmowy poddawania osoby ubezwłasnowolnionej przedłużającemu się leczeniu w przypadku nieuleczalnej choroby. Takie pełnomocnictwo jest rozpowszechnione w Ameryce Północnej, a nie jest znane w wielu państwach europejskich (np. we Francji wygasa ono z chwilą orzeczenia ubezwłasnowolnienia⁵²).

Podkreślono następnie, że zwykłe pełnomocnictwo, o ile zostało udzielone z zastrzeżeniem wykonywania też po ubezwłasnowolnieniu, może podlegać konwencji z 2000 r., ale od chwili ubezwłasnowolnienia. Takie pełnomocnictwo, obejmujące też wypadek ubezwłasnowolnienia, różni się od zwykłego pełnomocnictwa, którego osoba dorosła mająca pełną zdolność do

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Zauważono przy tym, że w art. 16 ust. 2 konwencji z 1996 r. również odniesiono się do kwestii władzy rodzicielskiej ustanawianej w drodze umowy lub jednostronnej czynności prawnej rodziców dziecka.

⁵¹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 78–79.

⁵² Z zastrzeżeniem szczególnego przypadku pełnomocnictwa udzielonego w przypadku lub w celu objęcia kuratelą (*sous la sauvegarde de justice*, zgodnie z art. 491 ust. 3 francuskiego kodeksu cywilnego).

czynności prawnych udziela innej osobie, żeby ta mogła dbać o jej sprawy. To ostatnie w większości systemów prawnych wygasa wraz z ubezwłasnowolnieniem osoby dorosłej. Mają do niego ewentualnie zastosowanie postanowienia konwencji haskiej z 1978 r., która w razie braku wyboru prawa prowadzi do prawa państwa miejsca prowadzenia działalności gospodarczej lub miejsca zwykłego pobytu przedstawiciela (art. 6). Prawo to reguluje też chwilę ustania obowiązywania uprawnień przedstawiciela (art. 8 lit. a). Oznacza to, że podlega ono konwencji z 1978 r. do dnia orzeczenia ubezwłasnowolnienia. Podano przykład, w którym udzielono pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia przez osobę z obywatelstwem francuskim, która ma miejsce zwykłego pobytu w Stanach Zjednoczonych (Nowym Jorku). Pozostaje ono ważne, jeżeli osoba taka zamieszka we Francji z zamiarem stałego pobytu. Z kolei w przypadku udzielenia takiego pełnomocnictwa przez obywatela amerykańskiego mającego miejsce zwykłego pobytu w Paryżu jest ono nieważne i pozostanie nieważne również wówczas, gdy obywatel ten przeniesie swoje miejsce zwykłego pobytu do Nowego Jorku.

W świetle konwencji z 2000 r. możliwe jest dokonanie wyboru prawa właściwego, co doprowadzi do zastosowania innego prawa materialnego. Wybór prawa może zostać dokonany w sposób wyraźny oraz na piśmie (art. 15 ust. 2) spośród ograniczonego katalogu:

- a) prawa państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem;
- b) prawa państwa poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej;
- c) prawa państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, w odniesieniu do tego majątku⁵³.

W toku prac zaproponowano też innego rodzaju ograniczenie. Delegacje państw nordyckich zaproponowały ograniczenie wyboru prawa właściwego do sytuacji, w których w prawie państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej przewidziano pełnomocnictwo na wypadek ubezwłasnowolnienia. Uzasadniono to tym, że w wielu państwach nie przewidziano tego rodzaju pełnomocnictwa, a nawet go zakazano. Wydaje się, że tę propozycję można widzieć jako rozwiązanie podobne do kolizyjnoprawnej semiimperatywności, która polega na tym, że skutki wyboru prawa nie mogą naruszać określonego materialnoprawnego standardu (tu: zakazu takiego pełnomocnictwa) wynikającego z prawa państwa wskazanego łącznikiem obiektywnym. Jego efekty byłyby też podobne (choć zaistniałyby na wcześniejszym etapie stosowania normy kolizyjnej) do skutku, jaki wywołałaby klauzula porządku publicznego skierowana w państwie *legis fori* przeciw obcemu prawu wybranemu. Komisja odrzuciła jednak taki wniosek.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym napisano, że delegacje te opowiedziały się za tym, aby państwa nieuznające takiej instytucji nie były zobowiązane do wprowadzenia jej do swojego

⁵³ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 81) wspomniano, że komisja odrzuciła pomysł, żeby do wykazu praw, które można wybrać, dodać prawo państwa, na którego terytorium osoba dorosła zamierza ustanowić swoje miejsce zwykłego pobytu, oraz prawa państwa miejsca zwykłego pobytu krewnego osoby dorosłej, który wyraża gotowość do zapewnienia jej ochrony.

porządku prawnego tylnymi drzwiami. W dyskusji pojawił się jednak głos, że takie rozwiązanie nadmiernie ograniczyłoby autonomię woli osoby dorosłej oraz sposób, w jaki pragnie ona uregulować kwestie na wypadek swojego ubezwłasnowolnienia. Podkreślono w szczególności, że:

*państwo miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej nie posiada uzasadnionego interesu w tym, aby uniemożliwiać wykonywanie za granicą, np. w państwie, w którym znajduje się majątek takiej osoby, uprawnień do reprezentacji wynikających z pełnomocnictwa na wypadek ubezwłasnowolnienia*⁵⁴.

Ta ostatnia uwaga może rodzić wątpliwości, miejscem wykonywania pełnomocnictwa jest bowiem też w pewnym sensie miejsce zwykłego pobytu reprezentowanego, a z pewnością cała sprawa i jej skutki właśnie wokół niego są przede wszystkim zogniskowane⁵⁵.

W art. 15 ust. 3 omawianej konwencji przewidziano, że sposób wykonywania reprezentacji podlega prawu państwa, w którym są one wykonywane⁵⁶. Takie rozwiązanie stanowi nowość w stosunku do konwencji z 1996 r. W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono, że pojęcie sposobu wykonywania jest węższe niż pojęcie zakresu uprawnień (ust. 1). Dotyczy wyłącznie zagadnień szczegółowych (*Art und Weise*) i obejmuje np. weryfikację istnienia i zakresu uprawnień zgodnie z procedurą lokalną albo wymaganie uzyskania zgody przewidziane w pełnomocnictwie na wypadek ubezwłasnowolnienia⁵⁷.

Również art. 16 i 17 konwencji haskiej z 2000 r. mają znaczenie dla obrotu prawnego między osobą dorosłą a osobą trzecią, który dokonywany jest za pośrednictwem innej osoby (przedstawiciela, reprezentanta). Celem art. 17 jest zabezpieczenie interesów reprezentowanej osoby dorosłej. Jeżeli uprawnienia do reprezentacji, o których mowa w art. 15, nie są wykonywane w dostateczny sposób, mogą one zostać wycofane lub zmienione przez środki podjęte przez organ mający jurysdykcję, aby zagwarantować ochronę osoby dorosłej lub jej majątku. W przypadkach wycofania lub zmiany uprawnień do reprezentacji prawo, o którym mowa w art. 15, powinno jednak zostać uwzględnione w możliwie najpełniejszym zakresie. Oznacza to w praktyce, że *lex fori* będzie mieć zasadnicze znaczenie, ale powinno nastąpić pewne dostosowanie do prawa wybranego dla reprezentacji lub państwa zwykłego pobytu osoby reprezentowanej.

W art. 16 konwencji z 2000 r. przewidziano możliwość wygaszenia lub zmiany uprawnień powierzonych przez osobę dorosłą zgodnie z art. 15 mocą decyzji organów mających jurysdykcję na mocy konwencji. Zmienić lub wygaszyć uprawnienia wynikające z pełnomocnictwa można w sytuacji, w której uprawnienia nie są wykonywane w sposób wystarczający do tego,

⁵⁴ Ibidem, s. 82.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*): warunki korzystania z takiego upoważnienia do reprezentowania.

⁵⁷ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 83.

aby zapewnić ochronę osoby dorosłej lub jej majątku⁵⁸. To postanowienie ma na celu pogodzenie założenia poszanowania woli osoby dorosłej (wyrażonej w czasie, gdy była ona w stanie dbać o swoje sprawy) z koniecznością zapewnienia tej osobie ochrony w momencie pogorszenia się jej stanu, kiedy konieczne będzie wykonanie uprawnień przez jej reprezentanta.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym zauważono ryzyko, że organy państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej mogą zastąpić ochronę pożądaną przez osobę dorosłą. Stąd dla jego zminimalizowania wprowadzono wymaganie, by organy w pierwszej kolejności ustaliły, czy osoba, której udzielono pełnomocnictwa, wykonuje uprawnienia w sposób niewłaściwy lub nieodpowiedni⁵⁹.

Istotne znaczenie dla ochrony obrotu osoby dorosłej z osobami trzecimi ma art. 17 konwencji z 2000 r., który chroni interes podmiotów dokonujących czynności prawnej z osobą dorosłą za pośrednictwem jej reprezentanta oraz ich uzasadnione oczekiwania, a pośrednio również poprawia bezpieczeństwo obrotu jako takiego. Obejmuje on sytuację, w której czynność prawna została dokonana między osobami przebywającymi (obecnymi) na terytorium jednego państwa. Wówczas ważność czynności prawnej dokonanej między osobą trzecią a inną osobą, która byłaby uprawniona do działania jako przedstawiciel osoby dorosłej według prawa państwa miejsca dokonania czynności (ale nie prawa zasadniczo właściwego dla zdolności), nie może być kwestionowana (a osoba trzecia nie może być pociągnięta do odpowiedzialności) z tego tylko powodu, że ta inna osoba nie była uprawniona do działania jako przedstawiciel przedmiotowej osoby dorosłej na podstawie prawa wskazanego w postanowieniach „kolizyjnego” rozdziału konwencji z 2000 r. To wyłączenie możliwości kwestionowania ważności czynności nie dotyczy jednak sytuacji, w której osoba trzecia była *de facto* w złej wierze, tj. wiedziała lub powinna była wiedzieć, że takie upoważnienie podlega temu prawu zasadniczo właściwemu dla środków ochrony.

Wydaje się, że to postanowienie jest inspirowane treścią art. 17 konwencji haskiej z 1996 r., na której się wzorowano (i podobne do rozporządzenia art. 13 „Rzym I”⁶⁰ oraz art. 12 p.p.m.⁶¹).

⁵⁸ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*): *nie jest wykonywane w sposób dostateczny do zapewnienia ochrony osoby dorosłego lub jego majątku*.

⁵⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 83–84.

⁶⁰ Co do zasady zakres zastosowania rozporządzenia UE „Rzym I” dotyczącego zobowiązań umownych nie obejmuje umocowania przedstawiciela. Art. 1 ust. 2 stanowi, że z zakresu zastosowania niniejszego rozporządzenia wyłączone są: [...] g) kwestie, czy przedstawiciel może wobec osób trzecich zaciągać zobowiązania w imieniu osoby przez siebie reprezentowanej lub czy organ spółki lub innego podmiotu posiadającego osobowość prawną lub jej nieposiadającego może wobec osób trzecich zaciągać zobowiązania w imieniu tej spółki lub podmiotu. Jednak w świetle art. 13: W przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa. Zob. M. Czepelak, *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012, s. 55.

⁶¹ Zgodnie z art. 12.1. p.p.m., dotyczącym spraw nieregulowanych w rozporządzeniach UE ani konwencjach międzynarodowych: *Jeżeli umowę zawarty osoby znajdujące się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która ma zdolność do jej zawarcia według prawa tego państwa, może się powołać na swoją niezdolność wynikającą z prawa wskazanego*

Ma ono na celu zapewnienie ochrony osobie trzeciej, gdy ta w dobrej wierze dokonała czynności prawnej z osobą, która nie jest uprawniona według prawa zasadniczo właściwego, ale *byłaby uprawniona do działania jako przedstawiciel osoby dorosłej na podstawie prawa państwa, w którym czynność została dokonana*. Warunkiem takiego pozytywnego skutku jest to, żeby osoba trzecia działała w dobrej wierze i dochowała należytej staranności. Przykładem takiego działania może być w sferze majątkowej przekazywanie środków finansowych prawowitemu przedstawicielowi osoby małoletniej przez bank, a w sprawach dotyczących osoby – zabiegi chirurgiczne lub leczenie prowadzone na wniosek prawowitego przedstawiciela. W raporcie zauważa się, że gdyby osoba trzecia dokonała czynności prawnej bezpośrednio z osobą dorosłą bez wiedzy o tym, że ta ostatnia została pozbawiona zdolności do czynności prawnych, to taka sytuacja nie podlega omawianemu postanowieniu, ale konwencji rzymskiej z 1980 r. (przez co dziś trzeba rozumieć art. 13 rozporządzenia „Rzym I”⁶²).

Kolejne postanowienia „kolizyjnej” części konwencji haskiej z 2000 r. dotyczą zagadnień zaliczanych do części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego. Odnoszą się kolejno do kwestii stosowania obcych norm kolizyjnych, tj. odesłania (art. 19), norm koniecznego zastosowania nazywanych w doktrynie też przepisami wymuszającymi swoją właściwość (art. 20) oraz ochrony podstawowych zasad porządku prawnego forum drogą klauzuli *ordre public* (art. 21). Wspólną cechą tych rozwiązań jest to, że ich uwzględnienie może doprowadzić do tego, że finalnie prawem właściwym w sprawie będzie prawo innego państwa niż to, które jest – niejako *prima facie* – wskazane omówionymi wyżej przepisami kolizyjnymi.

w przepisie art. 11 ust. 1 tylko wtedy, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona o niezdolności wiedziała lub nie wiedziała z powodu niedbalstwa. [...]

3. Jeżeli osoba fizyczna działa za pośrednictwem przedstawiciela, przy ustalaniu przesłanek stosowania przepisów ust. 1 i 2 rozstrzygają okoliczności występujące po stronie przedstawiciela.

4. Przepisów ust. 1 i 2 nie stosuje się do czynności prawnych z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa spadkowego ani do rozporządzeń dotyczących nieruchomości położonych w innym państwie niż państwo, w którym czynność prawna została dokonana.

Zob. więcej A. Mączyński, Statut personalny osób fizycznych. Refleksje *de lege lata* i *de lege ferenda*, [w:] *Leges sapere. Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer, Kraków 2008, s. 305.

⁶² W przypadku umowy zawartej między osobami, które znajdują się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która miałaby zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych na podstawie prawa tego państwa, może powołać się na brak zdolności prawnej lub zdolności do czynności prawnych wynikający z prawa innego państwa jedynie wówczas, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona umowy wiedziała o tym braku lub nie wiedziała o nim z powodu niedbalstwa.

6. Skuteczność (uznawanie i wykonywanie) zagranicznych orzeczeń

6.1. Częściowe powielenie oraz modyfikacja rozwiązań konwencyjnych

Zagadnienie uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń między państwami unijnymi unormowano w rozdziale IV projektowanego rozporządzenia niejako samodzielnie, ponieważ nie odesłano w nim bezpośrednio do konwencji haskiej z 2000 r. Stanowi on więc *lex specialis* w stosunku do rozwiązań stosowanych między umawiającymi się państwami (też pozaunijnymi) na gruncie zreferowanego wyżej rozdziału konwencji haskiej z 2000 r. Przyjęta technika legislacyjna polegająca na przepisaniu konwencji z pewnymi zmianami jest dyskusyjna. Wydaje się, że klarowniejsze byłoby w projektowanym rozporządzeniu jedynie uregulowanie modyfikacji konwencyjnego trybu.

W niektórych sprawach cywilnych od dwóch dekad w Polsce zastosowanie znajdują konwencyjne rozwiązania regionalne lub prawo UE⁶³, które *de facto* wypiera rozwiązania kodeksowe. Szczególnie istotna z perspektywy krajowego forum jest kwestia projektowanej skuteczności w Polsce orzeczeń wydanych w innych państwach uczestniczących we wspomnianej konwencji i w projektowanym rozporządzeniu unijnym, o czym niżej. Warto mieć przy tym na względzie, że przepisy te odnoszą się też – na zasadzie wzajemności wynikającej z faktu ich jednolitego obowiązywania w regionalnej grupie państw – do losów polskich orzeczeń za granicą. Przedstawienie tego zagadnienia wymaga, z uwagi na wzajemne oddziaływanie jurydyczne, odesłania do omówionych wcześniej obszarów w projektowanych aktach normatywnych. Regulacja uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń jest bowiem częściowo powiązana w szczególności z niektórymi konwencyjnymi i zawartymi w rozporządzeniu postanowieniami dotyczącymi międzynarodowej właściwości sądów (jurysdykcji krajowej) oraz normami kolizyjnymi prawa prywatnego międzynarodowego. Stąd potrzebne jest uwzględnienie przy ocenie też niektórych postanowień jurysdykcyjnych i kolizyjnych⁶⁴.

⁶³ Odnośnie do uznawania i wykonywania orzeczeń między państwami członkowskimi UE zob. K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne*, [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, red. A. Wróbel, Kraków 2005, s. 569 i n.; J. Gołaczyński, *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, wyd. II, Warszawa 2007, s. 62 i n.; J. Maliszewska-Nienartowicz, *Europejskie prawo procesowe cywilne*, [w:] *Stosowanie prawa Unii Europejskiej przez sądy*, red. A. Wróbel, t. 1, Warszawa–Kraków 2010, s. 415 i n.

⁶⁴ Zob. P. Mostowik, *Jurysdykcja krajowa i prawo właściwe na tle konwencji haskiej o ochronie dorosłych z 2000 r. oraz projektu uzupełniającego rozporządzenia unijnego z 2023 r.*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2024, T. 34 (w druku).

6.2. Uznanie z mocy prawa oraz wykonalność bez potrzeby jej stwierdzenia

W sekcji 1 rozdziału IV projektu rozporządzenia przyjęto, że uznanie zagranicznego orzeczenia następuje *ex lege*, a zakres wyjątków (przyczyn odmowy uznania) ujęto wąsko. Takie rozwiązanie dotyczące uznania (w przeciwieństwie do, sygnalizowanego niżej, wykonania) powieliła model konwencyjny i jest powszechne w innych współczesnych umowach międzynarodowych i rozporządzeniach unijnych.

W projekcie przewidziano następnie (sekcja 2), że nie jest potrzebne w nim stwierdzenie wykonalności dla wykonania w innym państwie członkowskim orzeczenia (środka ochrony) wydanego w jednym państwie unijnym. Brak potrzeby *exequatur* (procedury stwierdzenia, że środek podjęty w jednym państwie członkowskim jest wykonalny w innym państwie członkowskim) dla środków podjętych przez władze państwa członkowskiego. Takie ujęcie odbiega od modelu konwencyjnego. Nie jest to rozwiązanie często spotykane we współczesnych umowach międzynarodowych, a pojawia się w ostatnich rozporządzeniach unijnych dotyczących spraw majątkowych⁶⁵. Przewidziano je np. w sprawach alimentacyjnych w rozporządzeniu 4/2009, w sprawach cywilnych w rozporządzeniu 1215/2012⁶⁶ i niektórych sprawach rodzicielskich w rozporządzeniu 2019/1111. W doktrynie mówi się wówczas o odwróconym *exequatur*, co oznacza ewentualną możliwość (opcję) kwestionowania zagranicznego orzeczenia z powołaniem się na określone podstawy ewentualnej (wnioskowanej) odmowy⁶⁷. Taki model w odniesieniu do środków ochrony dorosłego może być dyskusyjny, o czym niżej.

Z art. 14 ust. 1 lit b projektu rozporządzenia wynika, że dla takiego automatycznego wykonania potrzebne jest przedłożenie, uzyskanego w państwie pochodzenia rozstrzygnięcia, formularza wydawanego w procesie atestowania. Taki sposób postępowania, tj. przenoszenia (a nawet pierwotnego wydawania) orzeczenia na ustandaryzowanym formularzu, został powielony z szeregu dotychczasowych rozporządzeń z zakresu współpracy sądowej w sprawach cywilnych. Dzięki objaśnieniu ich rubryk w szeregu języków państw członkowskich posługiwanie się nim w innym państwie jest uproszczone.

⁶⁵ Odnośnie do modeli występujących w rozporządzeniach unijnych zob. A. Frąckowiak-Adamska, *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej. Ujęcie systemowe*, Warszawa 2017, s. 373 i n.

⁶⁶ Dz.Urz. UE L 351, s. 1 ze zm.

⁶⁷ Na temat takich tendencji w prawie unijnym zob. J. Sladic, *The Remedies and Recourses in European Civil Procedure after the Intended Abolition of the Exequatur* (July 26, 2013), „Zeitschrift für Europarechtliche Studien” 2013, vol. 16 (3), s. 329 i n.; A. Frąckowiak-Adamska, *Time for a European „Full Faith and Credit Clause”*, „Common Market Law Review” 2015, vol. 52, issue 1, s. 191 i n.

6.3. Odmowa uznania lub stwierdzenia wykonalności orzeczenia z innego państwa unijnego

Wąski katalog przyczyn, które mogą sprawiać, że zagraniczne rozstrzygnięcie może nie wywołać skutków w innym państwie unijnym, przewidziano w art. 10 projektu rozporządzenia. Ma on kluczowe znaczenie dla obrotu międzynarodowego. Przy tym wydaje się, że specyfika omawianego zakresu przedmiotowego powoduje, że te przyczyny odmowy w praktyce zadziałają rzadziej niż w innych sprawach cywilnych. Rzadziej bowiem w nich (np. w sprawie o ubezwłasnowolnienie) występować będą inne osoby zainteresowane sprawą (nawet przy szerokim rozumieniu tej cechy na potrzeby legitymacji) niż osoba dorosła lub opiekun prawny, a osoba dorosła w niektórych stanach faktycznych może nie być w stanie kwestionować zagranicznej decyzji. Ponadto w ramach środków ochrony wyznaczanych przez zakres konwencji i rozporządzenia będą się mieścić sprawy opiekuńcze i kuratorskie, a wyznaczone w nich podmioty potencjalnie reprezentujące osobę dorosłą lub pomagające w prowadzeniu spraw nie muszą być zainteresowane kwestionowaniem rozstrzygnięć dotyczących tych osób (np. o wyznaczeniu opiekuna lub kuratora). Stąd *prima facie* dyskusyjne może być założenie o generalnym zniesieniu *exequatur* w szerokim zakresie przedmiotowym oraz w specyficznych sytuacjach, gdy sam dorosły może nie być w stanie kwestionować zagranicznego rozstrzygnięcia, o którego okolicznościach faktycznych wiedza w innym państwie z istoty będzie ograniczona.

Jako istotne uzasadnienie odmowy uznania lub wykonania przewidziano sytuację (art. 10 lit. a projektu rozporządzenia) podjęcia środka bez umożliwienia osobie dorosłej bycia wysłuchaną. Trzeba przy tym przyjąć, że dotyczy to sytuacji, w której nie było pilnej potrzeby działania, ale odnosi się też do sytuacji, w której wysłuchanie było możliwe (tj. nie np. w sytuacji śpiączki osoby dorosłej) i sensowne (tj. nie np. w stosunku do osoby, która cierpi na poważne zaburzenie intelektualne lub pozostaje pod ciężkim wpływem substancji psychoaktywnej). Wydaje się, że postanowienie to można by w tym kierunku doprecyzować. W projekcie rozporządzenia poszerzono tym samym konwencyjną możliwość odmowy związaną z udziałem w postępowaniu samej osoby dorosłej. Konwencja haska z 2000 r. (art. 22 ust. 2 lit. b) przewiduje bowiem, że odmowa jest możliwa, jeżeli środek został podjęty z wyjątkiem wypadków niecierpiących zwłoki w ramach postępowania sądowego lub administracyjnego bez umożliwienia osobie dorosłej jej wysłuchania, przez co naruszono istotne zasady postępowania państwa wezwanego. W projekcie pominięto natomiast wymaganie: *przez co naruszono istotne zasady postępowania państwa wezwanego*, a tym samym *de facto* przyjęto, że taki warunek nie musi wynikać z istotnych zasad proceduralnych państwa członkowskiego, a mimo to brak wysłuchania będzie stanowić przesłankę potencjalnie blokującą skuteczność orzeczenia za granicą. Co więcej, warunek ten nie musi wynikać z podstawowych zasad państwa uznania lub wykonania.

Prima facie wydaje się, że projektowany art. 10 lit. a projektu rozporządzenia idzie za daleko, ponieważ z jednej strony rodzi obawę o przekroczenie granicy kompetencji ustawodawcy unijnego i pośrednio ingerencję w obszar autonomii proceduralnej państwa członkowskiego (tu: toku postępowania rozpoznawczego). Z drugiej strony wydaje się, że stanowi on *superfluum*, a jego brak niewiele zmieniałby w stosunku do zamierzonego skutku. Rozporządzenie ma mieć bowiem zastosowanie w państwach członkowskich UE, będących zarazem członkami Radu Europy, co oznacza, że skutki wywołuje w nich orzecznictwo ETPC na bazie Europejskiej konwencji praw człowieka (dalej: EKPC). To orzecznictwo we wszystkich tych państwach rodzi wysokie standardy uczestnictwa osoby dorosłej w postępowaniu jej dotyczącym (też ustanowienia opiekuna, kuratora lub pomocnika)⁶⁸. A ponadto standardy te są budulcem podstawowych zasad porządku publicznego w tych państwach, a ich nieprzestrzeganie umożliwia odmowę na podstawie innej przesłanki, tj. proceduralnej klauzuli *ordre public*.

Najistotniejszą w praktyce okolicznością uzasadniającą ewentualną blokadę skutków zagranicznego orzeczenia lub zagranicznej decyzji jest bowiem w świetle art. 10 lit. b projektu rozporządzenia sprzeczność z porządkiem publicznym państwa uznania lub wykonania (klauzula *ordre public*). To klasyczne rozwiązanie międzynarodowego postępowania cywilnego nie zostało przy tym dookreślone przez nakaz lub ograniczenie jego zastosowania w jakiejś sytuacji. Pozostawienie otwartej formuły trzeba ocenić pozytywnie, też z perspektywy braku kompetencji ustawodawcy unijnego w zakresie prawa materialnego. W konwencji haskiej z 2000 r. przewidziano szersze ujęcie, że odmowa jest możliwa w sytuacji, w której uznanie jest w sposób oczywisty sprzeczne z porządkiem publicznym państwa wezwanego lub koliduje z obowiązkiem stosowania przepisu prawa tego państwa mającego zastosowanie niezależnie od możliwości zastosowania pozostałych przepisów (art. 22 lit. c). W projekcie rozporządzenia pominięto drugą część tego postanowienia, tj. norm koniecznego zastosowania (wymuszających swoją właściwość), o czym była mowa wyżej⁶⁹.

W motywach wprowadzających dołączonych do projektu rozporządzenia⁷⁰ założono przy tym, że sytuacje odmowy uznania mają na celu w szczególności ochronę praw podstawowych

⁶⁸ Zob. uzasadnienie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2016 r. sygn. akt K 31/15.

⁶⁹ Instytucja norm wymuszających swoje zastosowanie jest wzmiankowana w niektórych „rzymskich” rozporządzeniach unijnych z pierwszej dekady XXI w. Przed konwencją haską z 2000 r. nie była wyrażana w tekstach umów międzynarodowych sporządzanych pod auspicjami HKPPM. Projektowanego ujęcia na tle rozporządzenia, tj. pominięcia tego fragmentu przepisu, raczej nie powinno się odczytywać jako dążenia do braku możliwości odmowy zagranicznego orzeczenia z uwagi na lokalne normy imperatywne dla sytuacji międzynarodowych. Tak charakteryzowane normy mogą zarazem wyrażać *ordre public* w znaczeniu przewidzianym w pierwszej części konwencyjnego postanowienia, która została powielona w projekcie rozporządzenia. Sygnalizowana instytucja jest przy tym istotniejsza z perspektywy kolizyjnej (wyznaczenia prawa właściwego) niż proceduralnej. W toku prac nad konwencją haską z 2000 r. szereg delegacji zauważało, że fragment mówiący o normach koniecznego zastosowania jest zbędny oraz że odmowa z powodu porządku publicznego jest wystarczająca do osiągnięcia pożądanego rezultatu, w szczególności do braku uznania środka medycznego sprzecznego z przepisami bezwzględnie obowiązującymi w państwie, w którym wystąpiono o uznanie lub wykonanie. Zob. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 88.

⁷⁰ Explanatory Memorandum, s. 9, KOM(2023) 280 final.

osób dorosłych. Prawa podstawowe danej osoby dorosłej zostały wspomniane wiele razy w uzasadnieniu projektu, co jest uzasadnione. Razić może przy tym brak zaakcentowania perspektywy praw podstawowych innych osób (w tym dorosłych, ale i dzieci), równie istotnej dla całościowo postrzeganego obrotu prawnego, w tym osób trzecich, z którymi czynności prawne (np. umowy) dokonywane są przez osobę dorosłą albo które mogą pozostawać w innych relacjach prawa cywilnego (np. jako strony zobowiązania deliktowego po stronie sprawcy lub poszkodowanego). Środki ochrony, których dotyczą konwencja i rozporządzenie, mogą tymczasem bezpośrednio rzutować nie tylko na status prawny dorosłego, lecz także na status prawny innych osób (np. w razie ograniczenia lub wyłączenia zdolności kontraktowej lub deliktowej, co może przełożyć się na brak możliwości skutecznego dochodzenia praw lub obowiązków wynikających z wykonanej umowy bądź odszkodowania za popełniony czyn niedozwolony).

Kolejna podstawa ewentualnej odmowy (art. 10 lit. c projektu rozporządzenia) to sprzeczność ze środkiem, który został podjęty wcześniej w państwie trzecim (pozaunijnym) mającym jurysdykcję na podstawie art. 5 lub 6 konwencji haskiej z 2000 r., a który to środek podlega uznaniu w danym państwie członkowskim. Podobny przepis jest już w art. 22 lit d konwencji haskiej z 2000 r., z tym że jest w nim mowa o *państwie niebędącym stroną Konwencji, które w przeciwnym wypadku miałoby jurysdykcję na podstawie art. 5–9*, a nie tylko na podstawie art. 5–6, jak przewiduje projekt. Następuje tym samym pewne zawężenie podstaw odmowy (tj. bez wcześniejszych orzeczeń z państw trzecich, które miałyby jurysdykcję na podstawie art. 7–9 konwencji haskiej z 2000 r.). Ale można mieć przy tym wątpliwość, czy taki zabieg jest pożądany, dotyczy bowiem bardzo małego wycinka i tak rzadkich sytuacji, w których sprawa byłaby wcześniej osądzona w państwie trzecim.

Ostatnia podstawa odmowy (art. 10 lit. d projektu rozporządzenia) to w istocie sytuacja braków formalnych – niezachowania w państwie wydania środka procedury określonej w art. 14 projektu rozporządzenia, tj. spełnienia wymagania przedłożenia formalnego dokumentu autentycznego oraz formularza określonego w załączniku nr 1 („atestu”). Wydaje się, że te okoliczności powinny raczej być warunkiem skuteczności zagranicznego środka, o czym mowa w art. 9 i 11 projektu rozporządzenia, niż przesłankami odmowy uznania lub wykonania.

6.4. Braki w projekcie rozporządzenia

Projekt rozporządzenia, a w szczególności rozdział IV, trzeba oceniać też z perspektywy tego, co nie zostało w nim zawarte, a jest treścią konwencji haskiej z 2000 r. W rozdziale IV projektu powielono – z drobnymi zmianami redakcyjnymi bądź dostosowaniem do innego

modelu wykonywania – art. 22⁷¹ oraz art. 27 konwencji haskiej z 2000 r.⁷² Nie zamieszczono zaś postanowień podobnych do art. 24 i 26 konwencji haskiej z 2000 r., które wyrażają fundamentalne zasady współczesnego ujęcia uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Zgodnie z art. 24 konwencji haskiej z 2000 r.: *organ państwa wezwanego jest związany ustaleniami faktycznymi, na podstawie których organ państwa, w którym podjęto środek, oparł swoją jurysdykcję*. Takie rozwiązanie ma zapobiegać kwestionowaniu w ten sposób kompetencji państwa pochodzenia orzeczenia, a tym samym gwarantować konwencyjną zasadę uznawania i wykonywania zagranicznego orzeczenia. Pominęto też art. 26 konwencji haskiej z 2000 r., tj. często zamieszczany w umowach międzynarodowych przepis wyjaśniający istotę omawianych regulacji, zgodnie z którym: *z zastrzeżeniem koniecznego badania w celu stosowania artykułów poprzedzających, organ państwa wezwanego nie dokonuje merytorycznego badania podjętego środka*. Z faktu pominięcia tych przepisów w projekcie można by literalnie wywodzić, że między państwami unijnymi te reguły, fundamentalne we współczesnych instrumentach dotyczących skuteczności, miałyby nie być stosowane. To by oznaczało poszerzenie możliwości blokowania skutków orzeczenia państwa członkowskiego w innym państwie członkowskim w stosunku do stanu, który na tle konwencji haskiej z 2000 r. (oraz szeregu innych aktów normatywnych, też krajowych) obejmowałby płynnie relacje z państwem pozaunijnym. Wydaje się jednak, że taka wykładnia byłaby nieracjonalna i trzeba ją odrzucić. Przede wszystkim jej negatywnym skutkiem zapobiegnie uporządkowanie projektowanego rozdziału IV przez przyjęcie, że nie powtarza on zagadnień regulowanych w rozdziale IV konwencji (i zastępuje tę regulację), a pozostaną w nim jedynie przepisy, które są niezbędne, tj. stanowią modyfikację rozwiązań konwencyjnych z klarownym wyjaśnieniem zakresu tej modyfikacji.

Wydaje się, że projektodawca założył, że w relacjach między państwami członkowskimi odnośnie do uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń znajdzie zastosowanie rozdział IV projektu rozporządzenia zamiast rozdziału IV konwencji haskiej z 2000 r. Skutkiem omawianego projektu jest bowiem modyfikacja między państwami członkowskimi reguł, które przewiduje konwencja, a które pozostaną w razie wejścia w życie rozporządzenia w użyciu w obrocie z państwami trzecimi (w stosunku do UE) będącymi stronami konwencji.

W związku z tym w relacjach między państwami unijnymi nie będzie można powołać się na podstawy odmowy przewidziane w art. 22 konwencji haskiej z 2000 r., tj. fakt zastosowania środka przez organ, którego jurysdykcja nie została ustalona na podstawie jednej z podstaw

⁷¹ Bez uszczerbku dla postanowień art. 22 ust. 1 każda osoba zainteresowana może wystąpić do właściwych organów umawiającego się państwa z wnioskiem o wydanie orzeczenia w sprawie uznania bądź odmowy uznania środka podjętego w innym umawiającym się państwie. Postępowanie jest określone przez prawo państwa wezwanego.

⁷² Środki podjęte w umawiającym się państwie, których wykonalność stwierdzono lub które zostały zarejestrowane w celu wykonania w innym umawiającym się państwie wykonuje się tak, jakby zostały podjęte przez organy tego drugiego państwa. Wykonanie środków następuje zgodnie z prawem państwa wezwanego, w granicach przewidzianych przez to prawo.

przewidzianych w rozdziale II lub nie była zgodna z żadną z nich (lit. a)⁷³. Skutkiem tego pominięcia będzie to, że w państwach unijnych konwencyjne przepisy jurysdykcyjne nie będą wyrażać jurysdykcji pośredniej (czyli *de facto* rzutować na przyznanie skuteczności orzeczeniu wydanemu za granicą)⁷⁴. Modyfikacja wynikająca z projektowanego rozporządzenia zasługuje na pozytywną ocenę, ponieważ wpisuje się w tendencję widoczną w umowach międzynarodowych przygotowanych w ramach EWG oraz we wszystkich „brukselskich” rozporządzeniach unijnych w ostatnich dwóch dekadach.

Można też odnotować brak w projekcie rozporządzenia przepisu podobnego do art. 22 lit. e konwencji haskiej z 2000 r., tj. możliwości odmowy w sytuacji, w której nie przestrzegano postępowania określonego w art. 33 konwencji (tj. nie odbyto konsultacji z innym państwem przy orzekaniu o umieszczeniu w placówce lub innym miejscu mogącym zapewnić ochronę osobie dorosłej w innym umawiającym się państwie). Projekt rozporządzenia przewiduje liczne przepisy dotyczące współpracy między państwami członkowskimi, stanowiące spore uzupełnienie reżimu konwencyjnego, ale nie ma w nim podobnej sankcji braku konsultacji w najdalej idących środkach ochrony. Projektowane rozwiązanie jest kolejnym wyrazem marginalizacji znaczenia państwa, z którym dotychczas sytuacja jest najściślej związana (po możliwości wyboru jurysdykcji – a za tym prawa właściwego – bez względu na stanowisko państwa miejsca zamieszkania dorosłego, o czym była mowa)⁷⁵.

6.5. Poszerzenie zagranicznej jurysdykcji oraz zastosowania prawa obcego a mechanizm uznania lub wykonania – wzmianka

Realizacja projektów oznacza zmiany obecnego stanu normatywnego w zakresie międzynarodowej właściwości sądów, w tym znaczne poszerzenie kompetencji sądów zagranicznych i stosowania prawa obcego. Warto zauważyć, że między innymi znoszą one jurysdykcję wyłączną sądów polskich w sprawach ubezwłasnowolnienia obywatela polskiego, który w kraju ma miejsce zamieszkania. To z kolei rzutuje na omawianą problematykę, o czym niżej.

Zgodnie z art. 5 konwencji haskiej z 2000 r. do podejmowania środków zmierzających do ochrony osoby dorosłej lub jej majątku są kompetentne organy sądowe i administracyjne państwa jej zwykłego (stałego) pobytu⁷⁶. Tym samym w razie zmiany miejsca zwykłego pobytu na

⁷³ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońona (*Ochrona dorosłych...*, s. 469 i n.): organ, którego jurysdykcja nie opierała się bądź była niezgodna z jedną z podstaw przewidzianych w postanowieniach rozdziału II.

⁷⁴ Na temat konstrukcji i skutków jurysdykcji pośredniej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa...*, s. 144 i n.

⁷⁵ W sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 89) zauważono, że to postanowienie: pozwala uniknąć stawiania państwa, w którym środek polegający na umieszczeniu w placówce ma zostać wykonany, przed faktem dokonany i pozwala temu państwu odmówić uznania, jeśli nie zastosowano procedury konsultacji.

⁷⁶ Odnośnie do rozumienia tego pojęcia, bliskiego faktycznemu zamieszkaniu lub głównemu ośrodkowi interesów życiowych powiązanych z daną kategorią spraw cywilnych, zob. O. Bobrzyńska, *Zwykły pobyt w konwencjach Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019, R. 28, z. 2, s. 417 i n.

inne umawiające się państwo właściwe stają się organy tego państwa. Kwestię dalszego obowiązywania środków zastosowanych w pierwszym państwie reguluje też art. 12 konwencji haskiej z 2000 r. Podjęte zgodnie z art. 5–9 środki pozostają bowiem – z zastrzeżeniem art. 7 ust. 3 – w mocy, nawet jeżeli w wyniku zmiany okoliczności nie odpadła podstawa jurysdykcji, chyba że organy mające jurysdykcję je zmieniają, zastępują lub uchylają. Postanowienie to wyraża – podobną do omawianych dalej klasycznych postanowień o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń – zasadę automatycznego trwania skutków zastosowanego prawa również po zmianie zwykłego pobytu na zamieszkanie za granicą. Z perspektywy kolizyjnej oznacza to *de facto* brak zmiany statutu, chyba że inaczej zostanie orzeczone w państwie, które nabyło jurysdykcję wskutek zmiany okoliczności sprawy.

Zmarginalizowane w stosunku do poprzedniczki z 1905 r. znaczenie dla międzynarodowej właściwości sądów ma obywatelstwo. Zgodnie z art. 7 konwencji haskiej z 2000 r. jeżeli organy umawiającego się państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, uznają, że są w stanie lepiej ocenić, co leży w interesie danej osoby dorosłej, to – po powiadomieniu organów mających jurysdykcję na mocy art. 5 lub art. 6 ust. 2 – mają jurysdykcję w zakresie ochrony osoby lub majątku (ust. 1)⁷⁷. Jednak tak określona jurysdykcja nie może być sprawowana, jeżeli organy, które są kompetentne na mocy art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8, przekazały informację organom państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem, o podjęciu środków koniecznych w danej sytuacji (w tym o powzięciu decyzji o niepodejmowaniu środków) bądź o toczących się przed nimi postępowaniach⁷⁸. Konwencja haska z 2000 r. przewiduje przy tym szeroką możliwość przekazania jurysdykcji z państwa zwykłego pobytu osoby dorosłej do innego państwa konwencyjnego, z którym istnieje związek określony w art. 8⁷⁹.

W projektowanym rozporządzeniu (rozdział II) zadeklarowano na początku, że w państwach członkowskich zastosowanie znajdują reguły jurysdykcyjne konwencji haskiej z 2000 r. Jednak w kolejnych postanowieniach rozporządzenia reguły te – w tym priorytet

Zob. też M. Pilich, *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2015, s. 228; O. Bobrzyńska, *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy (72) 1*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015, z. 3, s. 727.

⁷⁷ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 62), rozwiązanie to uznano za: *pierwszy i najistotniejszy element kompromisu między zwolennikami niehierarchicznej jurysdykcji zbieżnej a zwolennikami jurysdykcji uzależnionej w pełni od zgody organów państwa miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej*.

⁷⁸ Ponadto środki podjęte zgodnie z ust. 1 art. 7 wygasają w momencie, w którym władne na podstawie art. 5, art. 6 ust. 2 lub art. 8 organy zastosują środki konieczne w danej sytuacji (w tym podejmą decyzję o niestosowaniu żadnych środków). Organy te przekazują odpowiednią informację do organów, które podjęły środki, stosownie sprawując jurysdykcję w trybie ust. 1.

⁷⁹ Organ państwa sprawującego zgodnie z art. 5 lub 6 jurysdykcję mogą, jeżeli uznają, że leży to w interesie tej osoby, wystąpić – z własnej inicjatywy lub na wniosek organu innego państwa konwencyjnego – o podjęcie środków ochrony osoby dorosłej lub jej majątku do organów państwa: a) którego osoba dorosła jest obywatelem; b) poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej; c) w którym znajduje się majątek osoby dorosłej; d) którego organy osoba dorosła wskazała na piśmie jako właściwe do stosowania środków służących zapewnieniu jej ochrony; e) miejsca zwykłego pobytu osoby bliskiej, która jest gotowa zapewnić osobie dorosłej ochronę; f) na którego terytorium przebywa osoba dorosła, w kontekście jej ochrony. Postanowienie to wzorowano na art. 8 i 9 konwencji haskiej z 1996 r.

kompetencji państwa zwykłego (stałego) pobytu osoby dorosłej – znacznie zmodyfikowano. Zgodnie z art. 6–7 projektu rozporządzenia jurysdykcję może bowiem określić też wybór sądu (derogacja i prorogacja) dokonany przez osobę dorosłą⁸⁰. Jej bardzo szeroko zakrojona możliwość w praktyce oznacza, że możliwe jest przekazanie kompetencji orzeczniczej innemu państwu unijnemu (a co za tym idzie – odejście od prawa państwa zamieszkania danej osoby), pod warunkiem że wcześniej jurysdykcji w sprawie nie wykonywały sądy lub organy określone przez zasadnicze konwencyjne normy jurysdykcyjne (art. 6–8 konwencji haskiej z 2000 r.)⁸¹. Możliwość odejścia od jurysdykcji państwa, w którym dana osoba zamieszkuje i ma centrum interesów życiowych (też relacji rodzinnych oraz relacji z osobami trzecimi, np. handlowych), została więc ujęta szeroko. Może to rodzić obawę, że wybrane zostanie państwo (i prawo), które zupełnie nie jest związane z dotychczasową oraz przyszłą sytuacją faktyczną osoby dorosłej ani jej opiekunów lub kontrahentów⁸². Dla omawianej tematyki istotne jest to, że zastosowanie rozporządzenia w tym zakresie oznacza, że częściej sprawa będzie podlegać jurysdykcji obcej (w stosunku do państwa stanowiącego centrum interesów życiowych danej osoby oraz obrotu z osobami trzecimi), a tym samym donioślejsza w praktyce będzie omawiana tematyka skuteczności zagranicznych orzeczeń.

W tym miejscu trzeba też zasygnalizować rozwiązania kolizyjne. Rozdział III projektowanego rozporządzenia („Prawo właściwe”) odwołuje się do rozdziału III konwencji haskiej z 2000 r. o ochronie dorosłych. Zaś zgodnie z art. 13 ust. 1 konwencji haskiej z 2000 r.: *przy wykonywaniu jurysdykcji przyznanej zgodnie z postanowieniami rozdziału II organy umawiającego się państwa stosują przepisy własnego prawa*. Tym samym co do zasady na właściwość prawa pośredni wpływ mają normy jurysdykcyjne określające państwo, którego instytucje są kompetentne do rozpoznania sprawy. Konwencja przede wszystkim przewiduje więc rozwiązanie, które co do zasady prowadzi do stosowania własnego prawa (*lex fori*) przez sąd lub organ⁸³.

⁸⁰ Odnosnie do współczesnych tendencji w tym zakresie, które jednak nie prowadzą do efektów całkowicie swobodnych i bez związku z materialnoprawnym charakterem stosunku prawnego, zob. A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 311 i n. (w tym wpływ na stosunki prawne wielopodmiotowe lub powiązane oraz kwestia efektywności ochrony prawnej); oraz M. Czepelak, *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 322 i n. (w tym odnośnie do relacji autonomii do interesów strony, osób trzecich i społeczeństwa).

⁸¹ Jak też pod warunkiem poinformowania organu państwa, w którym osoba dorosła ma miejsce zwykłego pobytu, za pomocą stosownego formularza (aneks IV). Wydaje się, że za niewypełnieniem tego warunku nie idzie jednak żadna sankcja, tzn. że brak ten nie wstrzymuje zmiany jurysdykcji zasadniczej na fakultatywną.

⁸² Projekt nie współgra przy tym z innymi rozwiązaniami wyrażającymi zasadę autonomii stron, w tym konwencyjnym katalogiem okoliczności, które warunkują przekazanie sprawy do innego państwa, ani normami kolizyjnymi (art. 15 ust. 2 konwencji haskiej z 2000 r.), przewidującymi w wąskim zakresie spraw wybór prawa właściwego: a) państwa, którego osoba dorosła jest obywatelem; b) państwa poprzedniego miejsca zwykłego pobytu osoby dorosłej; c) państwa, w którym znajduje się majątek osoby dorosłej, w odniesieniu do tego majątku. Nie współgra też z ograniczonym katalogiem praw, które mogą być wybrane na tle konwencji jako właściwe dla pełnomocnictwa opiekuńczego. Zob. więcej P. Mostowik, *Jurysdykcja krajowa...*

⁸³ W dalszej części rozdział ten zawiera następne, bardzo kazuistyczne rozwiązania kolizyjne, które mogą niekiedy prowadzić do właściwości prawa innego niż *lex fori*. Konwencyjne reguły dotyczące możliwości wyboru

Trzeba mieć na względzie, że powyższe unormowania jurysdykcyjne rzutują na działanie projektowanych reguł uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń i ich ocenę. Im więcej bowiem sytuacji, w których orzeka sąd lub organ zagraniczny (a do tego prowadzi projektowane rozporządzenie w porównaniu z konwencją haską z 2000 r.), tym częściej w praktyce zastosowanie znajdą postanowienia dotyczące właśnie skuteczności w kraju środków ochrony podejmowanych za granicą. Częściej też zastosowanie w sprawie finalnie znajdzie prawo obce (w rezultacie zasady *lex fori*), ponieważ zagraniczne orzeczenia będą wydawane – też w krajowych stanach faktycznych, w których dokonano wyboru zagranicznego sądu – na podstawie prawa obcego.

W rozporządzeniu – inaczej niż w samej konwencji haskiej z 2000 r. – projektuje się więc pośrednio bardzo szeroką możliwość wyboru prawa obcego właśnie za pośrednictwem wyboru jurysdykcji. Może to doprowadzić do marginalizacji znaczenia obszaru prawnego (i kompetencji orzeczniczych, i prawa właściwego), z którym osoba dorosła jest najściślej związana, w tym odejścia od podstawowych materialnoprawnych zasad państwa, w którym dana osoba dorosła mieszka lub którego jest obywatelem, na rzecz rozwiązań wynikających z odległego faktycznie (tj. niepowiązanego z sytuacją faktyczną) i prawnie (tj. przewidującego odmienne aksjologicznie rozwiązania dotyczące szerokiej kategorii środków ochrony) systemu normatywnego. Daje bowiem pole do osiągnięcia skutku materialnoprawnego przez dobranie przez dorosłego prawa obcego o treści potencjalnie znacznie różniącej się od prawa państwa, w którym zogniskowane są jego relacje osobowe i majątkowe⁸⁴. Również z tego powodu spore praktyczne znaczenie mają projektowane reguły w obszarze uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń, w tym określające, w jakim zakresie możliwa jest odmowa.

7. Pomoc sądowa i współpraca międzynarodowa – wzmianka

Dla pomocy sądowej i współpracy międzynarodowej w obecnym stanie normatywnym kluczowe znaczenie mają postanowienia cz. IV k.p.c. oraz ustawa z 2018 r.⁸⁵ Artykuł 1117 i n. k.p.c. dotyczą m.in. zdolności sądowej i procesowej cudzoziemców, kaucji aktorycznej, zwolnienia cudzoziemca od kosztów sądowych, jak również pomocy sądowej, tj. porozumiewania

prawa dla pewnego podzakresu spraw (art. 15 ust. 2 konwencji haskiej z 2000 r.) dotyczą przy tym ograniczonego katalogu systemów prawnych państw, z którymi sytuacja faktyczna jest powiązana. Zob. więcej P. Mostowik, *Jurysdykcja krajowa...*

⁸⁴ Zob. P. Mostowik, K. Sondel-Maciejewska, *Materialnoprawne rezultaty unijnej współpracy sądowej w sprawach rodzinnych*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013, s. 172 i n.

⁸⁵ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych (Dz.U. z 2018 r. poz. 416 ze zm.).

się z sądami lub innymi organami państw obcych odnośnie do przeprowadzania dowodów i dokonywania innych czynności oraz doręczania pism sądowych, zabezpieczenia dowodów w Polsce na potrzeby zagranicznego postępowania, mocy dowodowej zagranicznych dokumentów urzędowych, zabezpieczenia spadku oraz otwarcia i ogłoszenia testamentu w razie braku jurysdykcji). Pewne znaczenie, co wspomniano na wstępie, mają liczne konwencje bilateralne (w tym zasygnalizowane wyżej) oraz multilateralne (w tym sporządzone pod auspicjami HKPPM oraz Rady Europy). Formalnie mają one priorytet nad rozwiązaniami kodeksowymi w relacjach między umawiającymi się państwami (w tym wnioski o udzielenie pomocy sądowej), ale wydaje się, że z ducha tychże konwencji (tj. dążenia do zacieśnienia współpracy oraz jak najsprawniejszego obrotu cywilnoprawnego między umawiającymi się państwami) można by interpretować, że późniejsze niż konwencja bilateralna, a korzystniejsze dla sprawności obrotu regulacje krajowe mogą być stosowane⁸⁶.

Konwencja haska oraz projektowane rozporządzenie zawierają szereg dodatkowych postanowień, które mają charakter uzupełniający zasadnicze rozwiązania jurysdykcyjne, kolizyjne oraz dotyczące uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń. Ich celami są praktyczne usprawnienie transgranicznych postępowań w sprawach osobowych i opiekuńczych oraz intensyfikacja współpracy międzypaństwowej.

Zgodnie z art. 28–29 konwencji haskiej z 2000 r. każde państwo konwencyjne: *wyznacza organ centralny, który wypełniania [!] obowiązki nałożone przez konwencję*⁸⁷. Organy centralne powinny ze sobą współdziałać i popierać współpracę między organami właściwymi w sprawach ochrony dorosłego w ich państwach dla realizacji zadań wynikających z konwencji haskiej z 2000 r., w tym podejmować działania w celu udzielania informacji o swoim ustawodawstwie, jak również o instytucjach, które działają w danych państwach w sprawach ochrony osób dorosłych⁸⁸. Organ centralny to *główny punkt kontaktów, z którym będą kontaktowały się organy innych umawiających się państw i który będzie w stanie udzielać odpowiedzi na ich wnioski*⁸⁹. Szczegółowe zadania organów centralnych zostały uregulowane w art. 30–34 konwencji haskiej z 2000 r. W Sprawozdaniu wyjaśniającym podkreślono przy tym, że wzajemna pomoc w zakresie wprowadzania w życie środków ochrony często będzie niezbędna,

⁸⁶ Podobnie odnośnie do stosowania krajowych reguł uznawania i wykonywania orzeczenia z państwa, z którym wiąże umowa bilateralna przewidująca większe ograniczenia niż kodeks po nowelizacji w 2009 r., P. Mostowik, *Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym z zagranicą*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 537 i n.

⁸⁷ Przy czym państwo federalne, państwo, w którym obowiązuje kilka systemów prawnych, lub państwo mające autonomiczne jednostki terytorialne może wyznaczyć kilka organów i określić zakres terytorialny lub osobowy ich czynności. Państwo, które skorzystało z tej możliwości, wyznacza jednak jeden organ centralny, do którego można kierować wszelką korespondencję do przekazania właściwemu organowi centralnemu w tym państwie.

⁸⁸ W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska (*Ochrona dorosłych...*): *Każde umawiające się państwo wyznacza organ centralny, zobowiązany do wypełnienia obowiązków nałożonych przez konwencję. [...] Organy centralne powinny ze sobą współpracować oraz popierać współpracę pomiędzy organami centralnymi w ich państwach dla realizacji celów konwencji.*

⁸⁹ Sprawozdanie wyjaśniające, s. 91.

w szczególności w przypadku „wydalenia osoby dorosłej” lub umieszczenia jej w placówce znajdującej się w innym państwie konwencyjnym. Zauważono też, że procedura obowiązkowych konsultacji jest stosowana w razie rozważania umieszczenia osoby dorosłej w placówce w innym umawiającym się państwie. Mają one dać organowi państwa przyjmującego możliwość kontroli takiej decyzji, a także umożliwić określenie z wyprzedzeniem warunków, na jakich osoba dorosła będzie przebywała w tym państwie (np. wymagań imigracyjnych, udziału w kosztach przebywania w placówce)⁹⁰.

Podobnie rozdział VI projektowanego rozporządzenia dotyczy wyznaczenia w każdym państwie organów centralnych, których rolą jest wykonywanie czynności założonych przez umawiające się państwa, w tym odnalezienie osoby dorosłej lub identyfikacja osoby mogącej udzielić jej wsparcia; uzyskanie zgody organu centralnego przed umieszczeniem osoby dorosłej w innym państwie członkowskim; oraz wyznaczenie instytucji władzy publicznej lub osoby działającej w jej imieniu lub pod jej nadzorem jako przedstawiciel osoby dorosłej za granicą. Obejmuje też szczegóły bezpośredniej współpracy i komunikowania się między instytucjami poszczególnych państw w celu pomocy we wdrożeniu środka ochrony lub w przypadkach poważnego zagrożenia dla osoby dorosłej. Dalej w tym rozdziale określono ogólne zasady współpracy między organami centralnymi, jak też ich obowiązki w zakresie pomocy dla wnioskodawców korzystających z pomocy prawnej w swoim państwie członkowskim. Ponadto w rozdziale IX przewidziano obligatoryjne korzystanie z komunikacji elektronicznej między instytucjami a organami centralnymi i taką możliwość w stosunkach z osobami fizycznymi. Z kolei rozdział VIII projektowanego rozporządzenia ma na celu usprawnienie przekazywania informacji o ochronie osoby dorosłej właściwym organom w UE, co ma się przysłużyć transgranicznemu skutkowi działania innego państwa lub działań reprezentanta osoby dorosłej. Ma temu służyć „rejestr środków ochrony” podjętych przez władze danego państwa oraz uprawnień do reprezentacji potwierdzonych przez kompetentny organ, o czym niżej.

Jako załączniki do rozporządzenia przewidziano szereg formularzy, których cele to automatyczne uznawanie i wykonywanie zagranicznych orzeczeń, w tym „atestowania” (zał. I-II) oraz usprawnienie korespondencji uczestników i wymiany informacji między państwami, w tym ograniczenie potrzeby dokonywania tłumaczeń dokumentów (zał. IV-X).

Po lekturze rozdziałów projektowanego rozporządzenia o pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej można mieć – podobne jak po lekturze przepisów o uznawaniu i wykonywaniu – wrażenie, że niepotrzebnie przepisano w nim rozwiązania i tak zawarte w konwencji haskiej z 2000 r. Wydaje się, że ta część projektu wymaga dopracowania redakcyjnego oraz redukcji przepisów (tj. pozostawienia w rozporządzeniu tych, które stanowią uzupełnienie lub modyfikację konwencji).

⁹⁰ Ibidem, s. 94.

8. „Europejskie poświadczenie” reprezentacji osoby dorosłej

Korzystanie z zaświadczenia nie jest obowiązkowe. Zgodnie z art. 34 nie zastępuje ono dokumentów wewnętrznych wykorzystywanych do podobnych celów w państwach członkowskich. Jednak zaświadczenie wydane w celu wykorzystania w innym państwie członkowskim rodzi także skutki wymienione w art. 40 w państwie wydania rozporządzenia. Zgodnie z art. 40 ust. 2 zakłada się (czyli domniemywa), że zaświadczenie prawidłowo stwierdza okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego dla środka źródłowego lub potwierdzonych u źródła uprawnień do reprezentacji, lub na mocy innego prawa właściwego dla odnoszących się do nich kwestii. Zakłada się również, że osoba wymieniona w zaświadczeniu jako przedstawiciel osoby dorosłej ma uprawnienia określone w zaświadczeniu bez żadnych warunków ani ograniczeń odnoszących się do tych uprawnień innych niż określone w zaświadczeniu. Założenie to nie obejmuje jednak elementów, które nie są regulowane niniejszym rozporządzeniem, co trzeba odnieść do zakresu przedmiotowego, w tym szerokiego ujęcia art. 2 ust. 5 projektu, zgodnie z którym wyłączenia zastosowania dotyczące określonych spraw, np. alimentacyjnych, małżeńskich, spadkowych, *nie ograniczają prawa osoby do występowania w charakterze przedstawiciela osoby dorosłej*. W świetle art. 40 ust. 3 uznaje się ponadto, że każda osoba, która działając na podstawie informacji poświadczonych w ważnym zaświadczeniu, kontaktuje się z osobą wskazaną w zaświadczeniu jako przedstawiciel osoby dorosłej w odniesieniu do określonej kwestii, kontaktuje się z osobą upoważnioną do reprezentowania osoby dorosłej w tej kwestii. Chyba że osoba ta wie, że treść zaświadczenia jest nieprawidłowa lub nieważna, lub nie jest świadoma tej nieprawidłowości lub nieważności z powodu rażącego niedbalstwa.

W art. 35 przewidziano, że zaświadczenie ma służyć przedstawicielowi osoby dorosłej powołującemu się w innym państwie członkowskim na swoje uprawnienia do reprezentowania osób dorosłych, które z powodu zaburzenia lub ograniczenia zdolności osobistych nie są w stanie chronić swoich interesów. Zaświadczenie można wykorzystywać do wykazania, że przedstawiciel jest upoważniony do reprezentowania osoby dorosłej, np. zarządzania nieruchomościami, nabywania ich i rozporządzania nimi, wypełniania obowiązków i zobowiązań prawnych osoby dorosłej oraz wykonywania umowy, prowadzenia w imieniu osoby dorosłej jakiegokolwiek handlu lub innej działalności, uczestniczenia (reprezentowania) w postępowaniach sądowych w imieniu lub na rzecz osoby dorosłej, podejmowania decyzji dotyczących osobistego dobra i miejsca zamieszkania osoby dorosłej, a ponadto decyzji medycznych, w tym dotyczących zgody i odmowy zgody na przeprowadzenie leczenia.

Certyfikat należy widzieć jako element, wzmiankowanej niżej, pomocy sądowej oraz współpracy międzypaństwowej w toku międzynarodowego postępowania cywilnego. Co istotne, wywołuje on też pewne skutki materialnoprawne (powiązane z wyznaczeniem prawa właściwego), w tym w obrocie cywilnoprawnym z osobami trzecimi. Został ujęty jako

dokument opcjonalny, który – podobnie jak we wcześniejszych rozporządzeniach „brukselskich” – nie zastępuje w państwach członkowskich dotychczasowych procedur i poświadczeń. Ma on przysłużyć się łatwemu i skutecznemu wykonywaniu praw i obowiązków przez podmioty upoważnione do ochrony dorosłych. Projekt *de facto* wraca do omówionych wyżej art. 38 konwencji haskiej z 2000 r. i debat toczonych przy okazji jej stosowania oraz późniejszych postulatów jej uzupełnienia. Zgodnie z art. 39–40 w zaświadczeniu wskazuje się uprawnienia, jakimi dysponuje przedstawiciel osoby dorosłej, a także wszelkie ograniczenia takich uprawnień lub powiązane z nimi warunki. Zaświadczenie wywołuje skutki we wszystkich państwach członkowskich bez wymogu stosowania jakiejkolwiek szczególnej procedury. Przy tym domniemywa się, że stwierdza ono okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego, a osoba wymieniona w zaświadczeniu jako przedstawiciel osoby dorosłej jest uprawniona, co ma skutki też dla osób trzecich⁹¹.

To rozwiązanie jest *de facto* rozwinięciem art. 38 konwencji haskiej z 2000 r. Przewidziano w nim, że organy państwa, w którym podjęto środek ochronny lub potwierdzono uprawnienie do reprezentacji osoby dorosłej, mogą wydać osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłej lub jej majątku, na żądanie zaświadczenie o jej upoważnieniu do działania oraz przysługujących jej uprawnieniach. Wydawanie zaświadczeń nie jest przy tym obowiązkowe dla umawiającego się państwa. Państwo ma wyznaczyć organy właściwe do jego wydawania. Ważne dla obrotu międzynarodowego, też z perspektywy prawa procesowego i materialnego, jest to, że upoważnienie i uprawnienia określone w zaświadczeniu traktuje się jako powierzone danej osobie od dnia wydania zaświadczenia, chyba że istnieją dowody, które temu przeczą⁹². Trzeba mieć przy tym na względzie, że – podobnie jak przy uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń, o czym była mowa – zaświadczenie może obejmować rozwiązania prawne nieznane danemu państwu, np. pełnomocnictwa opiekuńczego udzielanego na wypadek przyszłych zaburzeń psychicznych i dotyczącego określonych działań o charakterze osobistym i majątkowym (którego wprowadzenie i w Polsce jest rozważane⁹³). Dyskutowane jest też wprowadzenie instytucji pełnomocnika medycznego na wypadek

⁹¹ Zgodnie z art. 1144[1] k.p.c., jeżeli prawo Unii Europejskiej lub wiążąca Polskę umowa międzynarodowa przewiduje wydanie zaświadczenia lub wyciągu na potrzeby uznania lub stwierdzenia wykonalności orzeczenia (lub ugody lub innego tytułu egzekucyjnego za granicą), zaświadczenie takie lub wyciąg taki wystawia, stosując formularz określony w tych przepisach, na wniosek zainteresowanego przewodniczący w sądzie, który wydał orzeczenie lub który zatwierdził ugodę, lub przed którym uгода została zawarta.

⁹² W tłumaczeniu P. Mostowika i P. Symońska (Ochrona dorosłych...): 1. Organy umawiającego się państwa, w którym środek ochrony został podjęty lub potwierdzone upoważnienie do reprezentowania, mogą wystawić każdej osobie, której powierzono ochronę osoby dorosłego lub jego majątku, na jej wezwanie, świadectwo wskazujące jej upoważnienie i uprawnienia, które zostały jej przyznane. 2. Upoważnienie i uprawnienia wykazane świadectwem uważane są za ustanowione od daty wystawienia świadectwa, gdy nie przedstawiono dowodu przeciwnego. 3. Każde umawiające się państwo wyznacza organy upoważnione do wystawienia świadectwa.

⁹³ Zob. Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-cywilny-oraz-niektorych-innych-ustaw> [dostęp: 11.02.2024].

przyszłego leczenia⁹⁴. Mimo że leczenie *prima facie* nie mieści się w zakresie zastosowania konwencji, to takie umocowanie (taką reprezentację) można by kwalifikować jako środek ochrony w rozumieniu art. 1, o czym była mowa.

W Sprawozdaniu wyjaśniającym stwierdzono:

W przypadku gdy chodzi o osobę dorosłą, a tym bardziej jej majątek, praktycy odczuwają potrzebę posiadania pewnej gwarancji. Uznano, że zaświadczenie mające skutek dowodowy we wszystkich umawiających się państwach pozwoliłoby uniknąć zarówno kosztów, jak i sporów⁹⁵.

Jeżeli zaświadczenie nie zostanie zakwestionowane, to osoba trzecia może w pełni bezpiecznie zawierać umowy (dokonywać czynności prawnych) z osobą wskazaną w zaświadczeniu w granicach jej uprawnień. Skutek dowodowy jest przy tym ograniczony do dnia, w którym sporządzono zaświadczenie, ponieważ *nie może ono gwarantować, że uprawnienia, które wówczas istniały, pozostaną w mocy w przyszłości⁹⁶*. Zauważono też, że: *potwierdzenie, w zależności od formy i treści, może być środkiem ochrony objętym zakresem art. 3 konwencji z 2000 r. Może być udzielane przez organ właściwy na mocy konwencji, ale wyjątkowo odnosić się do prawa państwa pozakonwencyjnego. Zgodnie bowiem z art. 15 ust. 2 pełnomocnictwo może zostać poddane prawu innemu niż państwa, którego organy mają jurysdykcję zgodnie z konwencją. Wówczas przedstawiciela nie wolno pozbawić możliwości uzyskania potwierdzenia jego uprawnień, na przykład przez właściwy organ państwa, którego prawo jest prawem właściwym w przypadku zaświadczenia⁹⁷.*

Wzór (formularz) zaświadczenia nie został zawarty w samej konwencji haskiej z 2000 r. Grupa robocza opracowała wzór, który potem załączono do Sprawozdania wyjaśniającego. Celowo nie włączono go do konwencji, żeby nie krępować praktyki. Założono, że wzór zaświadczenia zostanie przekazany państwom, a Stałe Biuro HKPPM zaleci umawiającym się państwom korzystanie z niego. Nie stanowi on jednak formalnie części konwencji haskiej z 2000 r.⁹⁸ W 2022 r. sporządzono zaś dokument roboczy dotyczący sposobu potwierdzania

⁹⁴ Na przykład Raport zespołu ds. ochrony praw człowieka w kontekście rozwoju nauk biologicznych i medycznych. Węzłowe problemy oświadczeń pro futuro ze szczególnym uwzględnieniem pełnomocnictwa medycznego, Warszawa, 22 czerwca 2017, s. 9–10.

⁹⁵ Dodano, że: w stosownych przypadkach w zaświadczeniu można w negatywny sposób określić uprawnienia, których ta osoba nie posiada. Na przykład można określić, że przedstawiciel ustawowy osoby dorosłej mający miejsce zwykłego pobytu w Stanach Zjednoczonych nie jest uprawniony do zarządzania majątkiem, który ta osoba dorosła posiada w państwie trzecim. Sprawozdanie wyjaśniające, s. 97.

⁹⁶ Ibidem, s. 96–97.

⁹⁷ Zob. więcej ibidem, przyp. 95bis: Przewodniczący zwrócił uwagę, że to akt przekazania uprawnień związanych z reprezentacją stanowiłby środek ochrony, oraz że dyskusji podlegało to, czy środek potwierdzający ważność byłby już objęty art. 3 lit d) (protokół nr 10, nr 75 i 79; zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 296); oraz przyp. 95ter: Dokument nr 77, oraz dyskusje, protokół nr 10, nr 51–81 (zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 294–296), oraz, bardziej szczegółowo nr 74 (zob. postępowanie specjalnej komisji o charakterze dyplomatycznym (1999), s. 296), aby uzyskać wyjaśnienie odnośnie do celu wniosku złożonego przez delegację kanadyjską. Został on przyjęty 7 głosami opowiadającym [!] się za jego przyjęciem (5 przeciwko i 13 osób wstrzymało się od głosu).

⁹⁸ Ibidem, s. 27–29.

upoważnienia na potrzeby omawianego zaświadczenia⁹⁹. Wśród delegatów pojawiła się przy tym wątpliwość dotycząca rozumienia wyrażenia: „potwierdzone upoważnienie do reprezentacji” (*a power of representation confirmed*). Stąd grupa robocza, która została powołana do opracowania podręcznika praktycznego do konwencji haskiej z 2000 r. (*practical handbook*), opracowała dokument z propozycjami wyjaśnień¹⁰⁰.

Formularz „europejskiego zaświadczenia o reprezentacji”, wraz z rozbudowaną regulacją, został zawarty w rozdziale VII projektu rozporządzenia UE z 2023 r. Należy go widzieć przede wszystkim jako element, wzmiankowanej niżej, pomocy sądowej oraz współpracy międzypaństwowej w toku międzynarodowego postępowania cywilnego. To unormowanie ma przy tym związek z szeroko rozumianą problematyką skuteczności zagranicznych środków ochrony. Zaświadczenie wywołuje bowiem też pewne skutki materialnoprawne (powiązane z wyznaczeniem prawa właściwego), w tym w obrocie cywilnoprawnym z osobami trzecimi. Zostało – podobnie jak na tle innych rozporządzeń UE z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego – ujęte jako dokument opcjonalny. Podobnie jak na tle wcześniejszych rozporządzeniach „brukselskich” zastępuje ono w państwach członkowskich dotychczasowe procedury i poświadczenia, ale stanowi dodatkowe rozwiązanie. Ma ono przysłużyć się łatwemu i skutecznemu wykonywaniu praw i obowiązków przez podmioty upoważnione do ochrony dorosłych w sytuacjach transgranicznych. Zaświadczenie wywołuje skutki we wszystkich państwach członkowskich bez wymogu stosowania jakiegokolwiek szczególnej procedury. Przy tym domniemywa się, że stwierdza ono okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego, a osoba wymieniona w zaświadczeniu jako przedstawiciel osoby dorosłej jest uprawniona, co ma skutki też dla osób trzecich. Zgodnie z art. 1144¹ k.p.c. jeżeli prawo UE lub wiążąca Polskę umowa międzynarodowa przewidują wydanie zaświadczenia lub wyciągu na potrzeby uznania lub stwierdzenia wykonalności orzeczenia (lub ugody, lub innego tytułu egzekucyjnego za granicą), zaświadczenie takie lub wyciąg taki wystawia, stosując formularz określony w tych przepisach, na wniosek zainteresowanego przewodniczący w sądzie, który wydał orzeczenie (lub który zatwierdził ugodę lub przed którym ugoda została zawarta).

Zaświadczenie wydaje się przydatne dla dokonywania czynności prawnych z udziałem osoby dorosłej oraz uczestniczących w nich osób trzecich, tj. z szerszej perspektywy obrotu cywilnoprawnego. Upoważnienie do działania zamiast osoby dorosłej lub wspólnie z nią może obejmować zarówno osoby specjalnie w tym celu ustanowione (np. opiekuna prawnego, kuratora, asystenta) lub samą osobą dorosłą (pełnomocnika na wypadek niesamodzielności

⁹⁹ Permanent Bureau, Confirmation of powers of representation for the purposes of the certificate issued under Article 38, Prel. Doc. No 11 of October 2022, <https://assets.hcch.net/docs/60a4702a-6612-440d-b7d6-3007b3c857ec.pdf> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁰⁰ Ibidem. 7. *The SC recommended the use of the model form certificate (Art. 38) adopted by the 1999 Special Commission of a Diplomatic Character.*

i potrzeby pomocy w prowadzeniu spraw oraz ochrony w obrocie cywilnoprawnym i postępowaniach przed sądami i organami), jak i osoby, którym takie uprawnienia (i ewentualne obowiązki) przysługują z mocy prawa danego państwa konwencyjnego. Jako przykład tego ostatniego można by widzieć pozycję prawną małżonka lub partnera rejestrowanego związku. Trzeba podzielić stanowisko o sprzeczności co do zasady prawa niektórych państw z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego, w tym konstytucyjnego, np. małżeństwa rozumianego inaczej niż związek jednej kobiety oraz jednego mężczyzny. Trzeba jednak w tym miejscu wyrazić pogląd, że akurat przyznanie wyrywkowej skuteczności w zakresie omawianych praw i obowiązków (jako konwencyjnych środków ochrony), które zostałyby ujęte za granicą w omawianym zaświadczeniu, niekoniecznie byłoby z zasady sprzeczne z polskim *ordre public*. Z dużą dozą prawdopodobieństwa trzeba przyjąć, że druga strona np. rejestrowanego związku partnerskiego byłaby w praktyce odpowiednia do sprawowania opieki lub reprezentacji, a w razie potrzeby w konkretnym przypadku takie obowiązki lub uprawnienia mogłyby zostać *in casu* wyłączone¹⁰¹. Trzeba mieć przy tym na względzie, że – podobnie jak przy uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń, o czym była mowa – zaświadczenie może obejmować rozwiązania prawne nieznane danemu państwu.

Lektura rozdziałów projektowanego rozporządzenia o pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej prowadzi do wniosku – podobnie jak lektura omawianych wyżej przepisów o uznawaniu i wykonywaniu – że niepotrzebnie przepisano w nim rozwiązania i tak zawarte w konwencji haskiej z 2000 r. Wydaje się, że ta część projektu wymaga dopracowania redakcyjnego oraz redukcji przepisów (tj. pozostawienia w rozporządzeniu tych, które stanowią uzupełnienie lub modyfikację konwencji).

9. Rejestrowanie środków opiekuńczych oraz połączenie rejestrów państw członkowskich – wzmianka

W rozdziale VIII projektowanego rozporządzenia przewidziano usprawnienie przekazywania informacji o ochronie osoby dorosłej właściwym organom w UE. Służyć temu ma „rejestr środków ochrony” podjętych przez władze danego państwa oraz uprawnień do reprezentacji potwierdzonych przez kompetentny organ. Rejestr ten wymaga osobnej sygnalizacji.

¹⁰¹ Do podobnego skutku, jaki przewidywać mogą zagraniczne przepisy o małżeństwie, mogłoby prowadzić udzielone za granicą pełnomocnictwo, o którym mowa w art. 15 konwencji z 2000 r. Stąd skutek małżeństwa zawartego drogą złożenia oświadczenia nakierowanego na wywołanie m.in. takiego upoważnienia (w istocie pobocznego) można by zaakceptować mimo zasadniczego braku akceptacji innego rozumienia małżeństwa niż określone w art. 18 Konstytucji RP. Ponadto, w danym stanie faktycznym niekiedy trudno będzie faktycznie wymagać, by zamężna osoba dorosła takiego pełnomocnictwa dodatkowo udzieliła, skoro przekonana jest o takim ustawowym skutku z mocy prawa oraz może nie spodziewać się potrzeby przedłożenia stosownego zaświadczenia w przyszłości za granicą w innym państwie konwencyjnym.

Ustandaryzowany formularz europejskiego certyfikatu reprezentacji znajduje się w załączniku III projektu rozporządzenia UE.

Zgodnie z art. 45 projektu rozporządzenia państwo członkowskie ma stworzyć rejestr „informacji dotyczących środków ochrony” oraz – jeżeli w prawie krajowym tych państw przewiduje się potwierdzenie uprawnień do reprezentacji przez właściwy organ – rejestr takich uprawnień. W informacjach zawartych w tych rejestrach uwzględnia się obowiązkowo m.in. dane osoby dorosłej oraz informacje o zastosowaniu środka ochrony (w przedmiotowym znaczeniu omówionym wyżej) albo przyznaniu uprawnienia do reprezentacji, wraz z odpowiednimi datami. Opcjonalnie mogą się w nim znaleźć dodatkowe dokumenty lub informacje, np. imię i nazwisko przedstawiciela lub charakter i zakres reprezentacji.

W uzasadnieniu projektu napisano, że państwo uczestniczące w rozporządzeniu jest zobowiązane: *do utworzenia co najmniej jednego rejestru środków przyjętych przez ich organy*. Wyjaśniono tam też, że krajowe rejestry mają zostać połączone w sieć ogólnounijną:

Jeżeli w prawie krajowym przewidziano uprawnienia do reprezentacji potwierdzone przez właściwy organ, państwa członkowskie muszą ustanowić rejestr tych potwierdzonych uprawnień do reprezentacji. Państwa członkowskie muszą również zapewnić, by rejestry te, jak również wszelkie inne istniejące rejestry uprawnień do reprezentacji ustanowione na mocy prawa krajowego, połączone wzajemnie za pośrednictwem opracowanego przez Komisję systemu integracji. Do rejestru należy wprowadzić minimalny zbiór danych zapewniający właściwym organom innych państw członkowskich wystarczające informacje o istnieniu w odniesieniu do osoby dorosłej środka lub uprawnień do reprezentacji¹⁰².

W projektowanych motywach wprowadzających 44–45 do rozporządzenia założono, że rejestr środków ochrony ma obejmować:

obowiązkowe informacje na temat środków przyjętych przez organy państw członkowskich oraz – jeżeli ich prawo krajowe przewiduje potwierdzenie uprawnień do reprezentacji przez właściwy organ – obowiązkowe informacje dotyczące tych potwierdzonych uprawnień do reprezentacji¹⁰³.

Napisano też:

Aby zagwarantować odpowiedniość informacji przekazywanych za pośrednictwem systemu wzajemnego połączenia, nie należy zabraniać państwom członkowskim ujawniania za pośrednictwem systemu wzajemnego połączenia dodatkowych informacji oprócz informacji obowiązkowych. W szczególności państwa członkowskie powinny mieć możliwość udostępniania za pośrednictwem systemu wzajemnego połączenia informacji na temat charakteru środka, imienia i nazwiska przedstawiciela lub danych historycznych dotyczących środków i uprawnień do reprezentacji zarejestrowanych przed rozpoczęciem stosowania niniejszego rozporządzenia¹⁰⁴.

¹⁰² KOM 280 z 2023 r., Uzasadnienie projektu, s. 8.

¹⁰³ Ibidem, s. 24.

¹⁰⁴ Ibidem.

Warto przede wszystkim odnotować, że z perspektywy prawa polskiego projektowany rejestr byłby sporą nowością. Nie ma bowiem obecnie publicznego rejestru ubezwłasnowolnień lub opiekunów. Na zakres przedmiotowy rejestru wpływa szerokie ujęcie konwencyjnych i członkowskich środków ochrony, którymi są zarówno orzeczenia sądowe (ubezwłasnowolnienie, ustanowienie opiekuna), a nawet decyzje organów publicznych w pilnych sprawach, jak i jednostronne lub dwustronne czynności prawne (np. z umowy lub pełnomocnictwa), a nawet skutki z mocy prawa określonych instytucji prawa osobowego lub rodzinnego (np. małżeństwa). Warto zwrócić uwagę, że informacje, które projektuje się rejestrować i udostępniać, są – co najmniej pośrednio – danymi sensytywnymi¹⁰⁵. Z generalnego faktu umieszczenia w takim rejestrze informacji o środku dotyczącym danej osoby można bowiem domniemywać, że dotknęły ją problemy zdrowotne (przeważnie o charakterze psychicznym). Jednocześnie mają one pozytywny wpływ na pewność obrotu prawnego z osobami trzecimi, które dzięki takim informacjom nie będą zaskoczone skutkami ograniczonej zdolności (lub jej braku) ich kontrahentów. *Prima facie* wydaje się, że gromadzenie tych danych, pochodzących nie tylko z orzeczeń sądowych, nie jest zadaniem prostym, informacje te bowiem mają różną genezę (tj. nie wynikają tylko z orzeczeń sądowych). Wydaje się, że z perspektywy danego państwa członkowskiego powstaje przy tym problem, czy w ten sposób miałyby być rejestrowane wszystkie takie okoliczności, czy też te, w których na jakimś etapie powstają cecha transgraniczności i ewentualna potrzeba ich wykorzystania za granicą.

¹⁰⁵ Wydaje się, że nie zapobiega temu art. 54 ust. 2 projektu (w rozdziale X „Ochrona danych”), zgodnie z którym: *Przetwarzanie danych osobowych na podstawie rozdziału VIII ogranicza się do zakresu niezbędnego do celów usprawnienia transgranicznego przekazywania informacji dotyczących środków lub uprawnień do reprezentacji dotyczących konkretnej osoby dorosłej. Ibidem, s. 50.*

VI. Prawo publiczne międzynarodowe i bieżące działania organizacji międzynarodowych (w tym Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych z 2006 r.)

1. Znaczenie prawa międzynarodowego dla obrotu z zagranicą w sprawach cywilnych

Termin „międzynarodowe (lub europejskie) prawo cywilne”, w tym osobowe i rodzinne, występuje w piśmiennictwie prawniczym i w publicystyce w kilku znaczeniach¹. Oznacza on najczęściej, omawiane w niniejszym opracowaniu, prawo prywatne międzynarodowe oraz międzynarodowe postępowanie cywilne. Nie oznacza natomiast rozbudowanego systemu międzynarodowych reguł materialnoprawnych (merytorycznych) podobnych do księgi pierwszej krajowego k.c. albo do k.r.o. *De facto* nie ma bowiem szerokiego zakresu prawa materialnego zharmonizowanego lub ujednoliconego w skali międzypaństwowej. Współcześnie sprawy osobowe i rodzinne regulowane są jednak w dużej mierze przez prawo krajowe (często: kodeksy cywilne lub rodzinne). Daleko idące: harmonizacja lub ujednolicenie prawa osobowego i rodzinnego w skali świata wydają się w najbliższym czasie mało prawdopodobne, głównie z uwagi na obecne biegunowe postrzeganie podstawowych instytucji prawnych i społecznych, jakimi są macierzyństwo i ojcostwo (w tym pochodzenie dziecka i adopcja) oraz małżeństwo. To ostatnie może mieć związek z omawianą tematyką, ponieważ małżonkowi mogą przysługiwać ustawowo lub zostać powierzone (też w drodze pełnomocnictwa) prawa i obowiązki dotyczące osoby dorosłej lub jej majątku. Żadna z organizacji międzynarodowych nie przygotowała propozycji takiej umowy międzynarodowej, a UE nie ma kompetencji w zakresie materialnego prawa rodzinnego. Jednak niektóre zagadnienia pojawiają się na tle interpretacji postanowień o ogólniejszym charakterze, jak również w dyskursie politycznym, o czym niżej. Akurat regulacja zagadnień poruszanych w niniejszym opracowaniu, tj. opieki i kurateli nad osobą dorosłą, nie różni się w poszczególnych państwach biegunowo w zakresie celu, tj. umożliwienia funkcjonowania osoby dorosłej w obrocie cywilnoprawnym i jej ochrony, jednak może w tym obszarze współpraca międzynarodowa przynieść więcej owoców też w aspektach materialnoprawnych. Przeszkodą może być przy tym wachlarz – zgodnie z terminologią konwencji haskiej z 2000 r. – środków ochrony, które różnią się znacznie w ustawodawstwach cywilnych i rodzinnych poszczególnych państw.

¹ Zob. więcej P. Mostowik, *Zagadnienia konstrukcyjne międzynarodowego prawa rodzinnego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023, s. 72.

Najczęściej w piśmiennictwie pojęcia międzynarodowego lub europejskiego prawa rodzinnego używa się w innym celu, tj. żeby opisać będące przedmiotem niniejszego opracowania niematerialnoprawne zagadnienia obrotu z zagranicą². W tym znaczeniu chodzi o normy kolizyjne prawa prywatnego międzynarodowego oraz reguły jurysdykcji krajowej i skuteczności zagranicznych orzeczeń³. Pojęcie to w piśmiennictwie może też oznaczać rozważania zakorzenione w systemach prawa rodzinnego różnych państw, służące celom porównawczym, a niekiedy zidentyfikowaniu ich wspólnego mianownika, co mogłoby wytyczać pole do potencjalnego kompromisu i ewentualnej harmonizacji lub ewentualnego ujednolicenia prawa⁴. Takie przykłady międzynarodowego prawa rodzinnego, podobnie jak ustawodawstwa innych państw, mogą następnie stanowić punkt odniesienia dla doktrynalnych uwag porównawczych lub przyszłych działań ustawodawcy⁵.

Warto przy tym podkreślić, że problematyka ochrony osób starszych może być ujmowana na tle prawa międzynarodowego nie jako wyłączny zakres przedmiotowy, ale jako składnik szerszego zakresu przedmiotowego, np. ochrony osób bardziej podatnych na szkodę (w znaczeniu naruszenia ich praw oraz równego traktowania)⁶. Wydaje się, że można by też mówić o niesamodzielnych osobach dorosłych, które potrzebują wsparcia w funkcjonowaniu w społeczeństwie, w tym w obrocie cywilnoprawnym. Podobnie można by wspomnieć o braku możliwości należytego dbania o własne sprawy lub ochrony swoich interesów. Niekiedy pojęcie

² Zob. T. Sokołowski, *Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007, s. 14–17.

³ Na przykład w tytułach następujących publikacji: C. Mik, *Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle ewolucji współpracy sądowej w sprawach cywilnych*, [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 209–210; M. Sośniak, B. Walaszek, E. Wierzbowski, *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Warszawa 1969; *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.

⁴ Przykładem może być grupa badawcza nazwana Komisją Europejskiego Prawa Rodzinnego (Commission of European Family Law), której prace przyniosły w ostatnich latach szereg dokładnych zestawień porównawczych dotyczących prawa państw unijnych oraz propozycje wzorcowych zasad niektórych zagadnień prawa rodzinnego. Zarazem podkreśla się w nich, że UE nie ma kompetencji do ujednolicania prawa rodzinnego, a wypracowane wzorce mogą służyć ustawodawcom krajowym. Zob. K. Boele-Woelki, *Zwischen Konvergenz und Divergenz: Die CEFL-Prinzipien zum europäischen Familienrecht*, „*Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*” 2009, h. 2, s. 242–266. Propozycje o podobnym charakterze zostały zredagowane przez badaczy skupionych wokół Harvard Law School – zob. *Key Principles for Children and Transitional Justice: Involvement of Children and Consideration of Children’s Rights in Truth, Justice and Reconciliation Processes. Outcome of Children and Transitional Justice Conference* [w:] *Children and Transitional Justice. Truth-Telling, Accountability and Reconciliation*, eds. S. Parmar et al., Cambridge 2010, s. 404–417.

⁵ W. Czachórski zauważał, że: *wobec różnorodności uwarunkowań stosunków społecznych i rodzinnych w skali światowej trudno, oczywiście, oczekiwać, by najpełniejsze nawet materiały prawnoporównawcze [...] mogły posłużyć za podstawę do wniosków de lege ferenda w każdym kraju zainteresowanym tymi materiałami*. W. Czachórski, *O potrzebie badań prawnoporównawczych w odniesieniu do problematyki rodzin zastępczych*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Wrocław 1985, s. 271.

⁶ Zob. więcej A. Wedeł-Domaradzka, *Prawa starszych dorosłych*, Warszawa 2023, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2024/02/2023_PrawaP_A_Wedeł-Domaradzka_Prawa_starszych_doroslych.pdf [dostęp: 11.02.2024].

vulnerable tłumaczone jest jako „ochrona osób pełnoletnich szczególnej troski”⁷. W piśmiennictwie zauważa się, że przez cechę *vulnerable* (podatność lub wrażliwość na szeroko pojmowane zranienie w rozumieniu abstrakcyjnym) rozumie się typowo m.in. starsze osoby oraz kobiety, dzieci, osoby z niepełnosprawnościami⁸, przy czym instrumenty ochronne mogą się w tych zakresach podmiotowych krzyżować. Wydaje się też, że inspiracją dla instrumentów prawnych dotyczących osób starszych mogą być właśnie rozwiązania przyjmowane w orzecznictwie lub prawie międzynarodowym odnośnie do pozostałych wymienionych grup *vulnerable persons*. Niekiedy tak oznaczoną (na potrzeby szczególnych działań ustawodawczych i orzeczniczych) kategorię ujmuje się szerzej i obejmuje nią też m.in. mniejszości językowe, religijne i seksualne oraz więźniów i ofiary przestępstw⁹.

2. Działalność Organizacji Narodów Zjednoczonych (w tym konwencja z 2005 r.) oraz Rady Europy

Prawo publiczne międzynarodowe będące owocem działalności organizacji międzynarodowych odnosi się jednak do niektórych zagadnień powiązanych ze środkami ochrony w rozumieniu konwencji haskiej z 2000 r., w szczególności w kontekście generalnych kwestii statusu osób z niepełnosprawnością oraz osób starszych. W treści niektórych umów międzynarodowych mówiących o sprawach osobowych i rodzinnych wyrażono jedynie polityczne deklaracje, które nie przekładają się bezpośrednio na system normatywny w którymś z umawiających się państw. Z innych może jednak wynikać wertykalny obowiązek państwa dostosowania (harmonizacji) prawa krajowego do konwencyjnych wzorców dotyczących niektórych aspektów prawa rodzinnego, co w efekcie przełoży się na relacje horyzontalne między podmiotami prawa prywatnego. Tak skonstruowane są m.in. niektóre konwencje powstałe pod auspicjami Rady Europy, np. o odpowiedzialności osób prowadzących hotele¹⁰ oraz o kontaktach z dzieckiem¹¹.

Zbliżenie ustawodawstw krajowych (w tym prawa osobowego oraz prawa rodzinnego i opiekuńczego) przyczyniło się też do przystąpienia w drugiej połowie XX w. licznych

⁷ Tak Konkluzje Rady w sprawie ochrony osób pełnoletnich szczególnej troski w całej Europie, 2021/C 330 I/01, Dz.U. C 330I z 17.8.2021.

⁸ Zob. I. Nifosi-Sutton, *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, London–New York 2017, s. 15.

⁹ Zob. *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, eds. F. Ippolito, S. Iglesias Sánchez, Oxford–Portland 2017, s. 1 i n.

¹⁰ Konwencja o odpowiedzialności osób utrzymujących hotele za rzeczy wniesione przez gości hotelowych, sporządzona w Paryżu dnia 17 grudnia 1962 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 22, poz. 197).

¹¹ Konwencja w sprawie kontaktów z dziećmi, sporządzona w Strasburgu w dniu 15 maja 2003 r., druk Sejmu VI kadencji nr 895 z 1 sierpnia 2008 r.

państw do umów międzynarodowych dotyczących ochrony praw człowieka¹², w tym konwencji powstałych pod auspicjami ONZ¹³, z konwencją o prawach osób niepełnosprawnych z 13 grudnia 2006 r. na czele¹⁴. Polska złożyła następujące oświadczenie interpretujące, które dotyczy środka ochrony w rozumieniu konwencji haskiej z 2000 r.:

Rzeczpospolita Polska oświadcza, że interpretuje art. 12 konwencji w sposób zezwalający na stosowanie ubezwłasnowolnienia, w okolicznościach i w sposób określony w prawie krajowym, jako środka, o którym mowa w art. 12 ust. 4, w sytuacji, gdy wskutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych osoba nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem¹⁵.

Co ciekawe, funkcjonowanie tej konwencji jest w ostatnich latach rozpatrywane łącznie z rozwiązaniami międzynarodowego prawa prywatnego i postępowania cywilnego, których dotyczy konwencja haska z 2000 r.¹⁶

Można też odnotować, że w 2013 r. Rada Praw Człowieka ONZ powołała niezależnego eksperta ds. przestrzegania praw człowieka względem osób starszych, przy czym jego działalność ma charakter głównie polityczny i publicznoprawny¹⁷. Tematy te są też poruszane na forum Rady Europy i UE, nie tylko z perspektywy prawa publicznego, o czym niżej. Podobne procesy w ramach regionalnych organizacji międzynarodowych zachodzą także na innych kontynentach¹⁸.

Niektóre formy niepełnosprawności intelektualnej (np. choroba Alzheimera lub demencja) statystycznie najczęściej doskwierają osobom starszym, stąd występuje przełożenie zakresu zastosowania tej konwencji na omawianą tematykę. Z taką niepełnosprawnością (jak też z sytuacją zaburzeń psychicznych) powiązane są postulaty opieki asystencyjnej i ograniczenia ubezwłasnowolnienia całkowitego oraz poszanowania postulatów, życzeń i uczuć danej osoby¹⁹. Warto przy tym zauważyć, że nie wszystkie wnioski dotyczące osób

¹² Okoliczność, że rodzina stała się przedmiotem unormowań prawa międzynarodowego i konstytucyjnego w celu ochronnym wobec nadmiernych działań państwa, a nie celem kreowania przez państwo zmian w porządku społecznym, podkreśla A. Mączyński, *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 1, Warszawa 2012, s. 775.

¹³ Odnośnie do działań w ramach ONZ zob. też B. Brown, C. Martin, D. Rodríguez-Pinzón, *Human Rights of Older People: Universal and Regional Perspective*, Dordrecht, 2015, s. 9 i n.

¹⁴ Dz.U. z 2012 r. poz. 1169; dalej: konwencja ONZ z 2006 r.

¹⁵ Zob. A. Błaszczak, *Zastrzeżenia i oświadczenie interpretacyjne Polski do Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziańska, Warszawa 2014, s. 25 i n.

¹⁶ Zob. S.E. Rolland, A. Ruck Keene, *Study Interpreting the 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Consistently with the 2007 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2021, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/Hague-CRPD_Study.docx [dostęp: 11.02.2024].

¹⁷ *Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons*; <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons> [dostęp: 11.02.2024].

¹⁸ Odnośnie do międzynarodowych działań w ramach Ameryki, Afryki oraz regionu Azji i Pacyfiku – zob. też B. Brown, C. Martin, D. Rodríguez-Pinzón, op. cit., s. 215 i n., s. 307 i n. oraz s. 331 i n.

¹⁹ Tak np. w rekomendacji nr R(99)4 Komitetu Rady Europy z 23 lutego 1999 r. przywołanej w wyrokach ETPC z: 20 maja 2010 r., *Alajos Kiss przeciwko Węgrom*, skarga nr 38832/06, Lex nr 578468; 27 marca 2008 r., *Shtukaturov*

z niepełnosprawnością intelektualną albo zaburzeniami psychicznymi da się przełożyć na generalną kategorię osób starszych, którym z jednej strony mogą doskwierać specyficzne formy niepełnosprawności (np. cechujące się postępowaniem choroby), a z drugiej – inne, też powiązane ze sferą fizyczną. Trzeba przy tym poprzeć pogląd, że z polskiego tłumaczenia art. 12 konwencji ONZ 2006 r.²⁰ (tj. postanowień prawa publicznego międzynarodowego) nie należy niejako mechanicznie wyciągać wniosków dotyczących krajowego prawa cywilnego lub rodzinnego, w tym konieczności zmiany przepisów. Pojęcie zdolności (*legal capacity*) użyte w art. 12 ust. 2 konwencji ONZ z 2006 r. powinno być interpretowane autonomicznie, tj. nie przez proste odniesienie do terminologii krajowego porządku prawnego²¹. Należy nim objąć szerzej widzianą podmiotowość prawną, która obejmuje łącznie zdolność bierną (do bycia podmiotem praw i obowiązków) oraz zdolność czynną, tj. do skutecznego działania w sferze prawnej. Odmienne wykładnia, tj. odnoszenie go do zdolności prawnej, właściwie czyniłaby ten ustęp zbędnym (*superfluum*), ponieważ o osobowości (podmiotowości) prawnej osób niepełnosprawnych mówi osobno art. 12 ust. 1 konwencji ONZ. Polska, składając oświadczenie interpretacyjne dotyczące ubezwłasnowolnienia całkowitego (tj. pozbawienia zdolności do czynności prawnych, a nie zdolności prawnej), dała wyraz właśnie szerokiej interpretacji zakresu art. 12 ust. 2 konwencji ONZ, a przy okazji traktowania tej instytucji prawnej jako środka ochronnego, który nie musi być sprzeczny z art. 12 ust. 1 konwencji ONZ²². Skutki tego oświadczenia, przy którego składaniu powołano się na ogólne postanowienia konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, zostały zakwestionowane przez Komitet

przeciwko Rosji, skarga nr 44009/05, Lex nr 357779; 22 listopada 2012 r., *Sýkora przeciwko Czechom*, skarga nr 23419/07, Lex nr 1227247; z 7 marca 2007 r., sygn. K 28/05, cz. III, pkt 6 uzasadnienia; <https://www.echr.coe.int/hudoc-database> [dostęp: 11.02.2024].

²⁰ Artykuł 12 Równość wobec prawa

1. Państwa Strony potwierdzają, że osoby niepełnosprawne mają prawo do uznania ich za podmioty prawa.
2. Państwa Strony uznają, że osoby niepełnosprawne mają zdolność prawną, na zasadzie równości z innymi osobami, we wszystkich aspektach życia.
3. Państwa Strony podejmą odpowiednie środki w celu zapewnienia osobom niepełnosprawnym dostępu do wsparcia, którego mogą potrzebować przy korzystaniu ze zdolności prawnej.
4. Państwa Strony zagwarantują, że wszelkie środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej obejmować będą odpowiednie i skuteczne zabezpieczenia w celu zapobiegania nadużyciom, zgodnie z międzynarodowym prawem praw człowieka. Zabezpieczenia zapewnią, że środki związane z korzystaniem ze zdolności prawnej będą respektowały prawa, wolę i preferencje osoby, będą wolne od konfliktu interesów i bezprawnych nacisków, będą proporcjonalne i dostosowane do sytuacji danej osoby, będą stosowane przez możliwie najkrótszy czas i będą podlegały regularnemu przeglądowi przez właściwe niezależne i bezstronne władze lub organ sądowy. Zabezpieczenia powinny być proporcjonalne do stopnia, w jakim takie środki wpływają na prawa i interesy danej osoby.
5. Państwa Strony podejmą wszelkie odpowiednie i efektywne środki, z uwzględnieniem postanowień niniejszego artykułu, celem zagwarantowania równego prawa osób niepełnosprawnych do posiadania i dziedziczenia własności, kontroli własnych spraw finansowych oraz do jednakowego dostępu do pożyczek bankowych, hipotecznych i innych form kredytów oraz zapewnią, że osoby niepełnosprawne nie będą samowolnie pozbawiane własności.

²¹ Zob. K. Karjalainen, *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, „Yearbook of Private International Law” 2018/2019, vol. 20, s. 439–465.

²² Zob. więcej, w tym odnośnie do pomysłu, by wzmiankować, że w języku arabskim, chińskim i rosyjskim termin „zdolność prawna” miałby się odnosić do zdolności do bycia podmiotem praw (a nie zdolności do działań prawnych), M. Domański, *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w interpretacji Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych a podstawowe instytucje prawa cywilnego*, „Prawo w Działaniu” 2009, T. 40, s. 123 i n. Zob. też

Praw Osób Niepełnosprawnych ONZ z uwagi na brak wyraźnej możliwości złożenia takiego zastrzeżenia w samej konwencji²³. Wydaje się przy tym, że są one skupione wokół problemów osób z niepełnosprawnością intelektualną, a nie wszystkich dorosłych, których dotyczy konwencja haska z 2000 r.

W doktrynie zaprezentowano i uzasadniono pogląd mówiący, że polskie prawo cywilne nie jest sprzeczne z postanowieniami tej konwencji. Art. 12 ust. 2 i 4 oraz art. 5 ust. 4 konwencji ONZ z omawianej perspektywy dokładnie omówił T. Pajor, konkludujący, że: *instytucja ubezwłasnowolnienia w kształcie, w jakim reguluje ją obowiązujące prawo cywilne, nie pozostaje w zasadniczej sprzeczności z postanowieniami Konwencji*. Kluczowe znaczenie ma przy tym interpretacja sądowa w konkretnych stanach faktycznych. Osobne zagadnienie stanowi kwestia, czy termin „ubezwłasnowolnienie” może wywoływać skutek stygmatyzujący²⁴.

Pojawiły się również w doktrynie wypowiedzi postulujące daleko idące zmiany, w tym likwidację ubezwłasnowolnienia²⁵. Negatywne oceny obecnego polskiego prawa cywilnego, a przede wszystkim krytyka praktyki orzeczniczej sądów w ostatnich latach, zostały w piśmiennictwie wyrażone głównie przez autorów spoza doktryny prawa prywatnego²⁶. Trzeba mieć więc na względzie, że uczestnictwo Polski w konwencji ONZ z 2006 r. może w przyszłości spowodować jakieś zmiany krajowego prawa materialnego, w tym k.c. (które z perspektywy niniejszego opracowania może być prawem właściwym), w tym w zakresie dotyczącym środków ochrony w rozumieniu konwencji²⁷. To z kolei może rzutować na potrzebę zmiany krajowych norm kolizyjnych i jurysdykcyjnych, które odwołują się do tego pojęcia i tej instytucji prawnej, ewentualnie ich interpretacji nie literalnej, a funkcjonalnej.

Z ogólnie sformułowanych instrumentów o genezie międzynarodowej, w tym w ramach szeroko pojmowanej działalności ONZ i Rady Europy, i dokumentów nazywanych „miękkim

idem, *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014, T. 17, s. 7 i n.

²³ Zob. Rekomendacje dla Polski Komitetu ONZ ds. Praw Osób z Niepełnosprawnościami z 21 września 2018 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rekomendacje-dla-polski-komitetu-onz-komitetu-ds-praw-osob-z-niepe%C5%82nosprawnościami> [dostęp: 11.02.2024].

²⁴ T. Pajor, *Ochrona osób niepełnosprawnych a ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez RP Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010, s. 84. Zob. też M. Pyziak-Szafnicka, *Ubezwłasnowolnienie jako środek ochrony osób dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera – aktualna regulacja i projektowane zmiany*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019, T. CXI, s. 63 i n.

²⁵ Zob. Projekt założeń projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 391 i n. M. Domański krytykuje niektóre wnioski wyciągane z konwencji przez część przedstawicieli doktryny międzynarodowej na tle konwencji, ale nie kwestionuje potrzeby prowadzenia prac zmierzających do zmiany obecnych rozwiązań w prawie polskim. M. Domański, *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych...*, s. 123,

²⁶ Zob. M. Zima-Parjaszewska, *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezwłasnowolnienie w Polsce*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 127 i n. Wydaje się, że w odniesieniu do osób innych niż z niepełnosprawnością intelektualną, są one niełatwe do wprowadzenia (np. właśnie odnośnie do osób starszych dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera).

²⁷ Zob. S. Gurbai, *Ograniczanie czy respektowanie zdolności do czynności prawnych osób dorosłych z niepełnosprawnościami?*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 67 i n.; oraz M. Szeroczyńska, *Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 164 i n.

prawem”²⁸ mogą wynikać jednak pewne generalne założenia prawa osobowego i rodzinnego, jak również kierunki zmian, za którymi podążają ustawodawcy krajowi. Wychodzą one np. z interpretacji *in casu* treści kilku umów międzynarodowych dotyczących praw człowieka. Znalazły się w nich m.in. ogólne deklaracje dotyczące podmiotowości człowieka i jego godności oraz ochrony życia rodzinnego i prywatności. Istotne znaczenie dla państw europejskich, w tym Polski, ma dorobek orzeczniczy ETPC dotyczący konwencji rzymskiej z 1950 r.²⁹, w szczególności odnośnie do naruszenia art. 5, 6 i 8 konwencji.

Na przykład w wyroku ETPC z 16 października 2012 r. przyrównano umieszczenie osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej w domu pomocy społecznej do pozbawienia wolności w rozumieniu art. 5 ust. 1 lit. e EKPC³⁰. W wyroku z 17 stycznia 2012 r.³¹ ETPC, odnosząc się do wieloletniego przetrzymywanie osoby dorosłej w poniżających warunkach w domu opieki dla osób z zaburzeniami psychicznymi, stwierdził, że pojęcie pozbawienia wolności nie tylko obejmuje element obiektywny, czyli umieszczenie osoby na konkretnej ograniczonej powierzchni przez okres, który nie był nieznaczny, lecz także element subiektywny, jeśli dana osoba nie zgodziła się w sposób wiążący na wchodzące w grę umieszczenie w zakładzie, a art. 5 ust. 1 zd. 1 EKPC musi być interpretowany jako nakładający na państwo pozytywny obowiązek ochrony wolności osób pozostających pod jego jurysdykcją. Jednak nie odrzucono funkcjonowania w obrocie instytucji prawnej ubezwłasnowolnienia częściowego.

W przyszłości można się spodziewać dalszych działań w systemie Rady Europy, w tym nakierunkowanych na osoby dorosłe z niepełnosprawnością intelektualną oraz na osoby starsze³², co wymaga dalszego monitorowania³³.

²⁸ Zob. <https://www.arch.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/miekkie-prawo-miedzynarodowe/prawo-rodzinne> [dostęp: 11.02.2024].

²⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

³⁰ Sprawa *Kędzior przeciwko Polsce*, skarga nr 45026/07, Lex nr 1219725, pkt 54–60 uzasadnienia.

³¹ Sprawa *Stanev przeciwko Bułgarii*, skarga nr 36760/06, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2012*, LEX, 2013, s. 126.

³² Zob. D. Pudziałowska, *Zagadnienie ubezwłasnowolnienia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 45 i n. Odnośnie do działań Rady Europy zob. też B. Brown, C. Martin, D. Rodríguez-Pinzón, op. cit., s. 125 i n.

³³ Zob. więcej A. Wedeł-Domaradzka, op. cit.

VII. Wnioski końcowe: konwencja haska z 2000 r. i projekty rozporządzeń UE z 2023 r. a obecny stan normatywny w Polsce

1. Ogólne skutki przyjęcia projektów rozporządzeń UE z 2023 r.

Głównym celem projektów Komisji Europejskiej z 2023 r. jest doprowadzenie do obowiązywania we wszystkich państwach członkowskich UE konwencji haskiej z 2000 r. Ponadto jest nim wprowadzenie regionalnej modyfikacji i uzupełnienia rozwiązań konwencyjnych. Te modyfikacje odnoszą się do jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń, zaś uzupełnienia dotyczą pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej w tych państwach konwencyjnych, które są państwami członkowskimi UE.

Z perspektywy krajowej projektowane rozwiązania oznaczają nie tyle wypełnienie luki normatywnej, ile nowelizację prawa, które w omawianym zakresie przedmiotowym wynika obecnie z – nie tak dawno nowelizowanych – cz. IV k.p.c. (w wersji po systemowej zmianie w 2009 r.) oraz p.p.m. z 2011 r. Zjawiskiem pozytywnym nie może być ani zmiana prawa, która z istoty wywołuje skutek w postaci poświęcenia czasu i sił (zasobów) przez strony stosunków cywilnoprawnych oraz sądy i inne organy stosujące prawo, jak też jest nie do końca przewidywalna w skutkach, ani zwiększenie liczby (żeby nie powiedzieć „ilości”) przepisów potrzebnych do odtworzenia stanu normatywnego.

Z perspektywy zaś międzynarodowej (np. obejmującej państwa konwencyjne lub europejskie) wejście w życie konwencji lub rozporządzeń unijnych przynosi w omawianych obszarach prawa z istoty pozytywny skutek. Ujednolicenie reguł jurysdykcyjnych i kolizyjnych oraz wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń oznacza większą przewidywalność prawa w relacjach transgranicznych oraz może ograniczać negatywne dla stron konsekwencje różnic między krajowymi systemami prawa prywatnego międzynarodowego i międzynarodowego postępowania cywilnego¹.

Na obecny stan normatywny w Polsce w zakresie prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego składają się konwencje powstałe pod auspicjami HKPPM oraz unijne rozporządzenia „brukselskie” (proceduralne) i „rzymskie”

¹ W tym tzw. pędu do sądu, co jest najbardziej widoczne w postępowaniach procesowych (spornych). Na przykładzie spraw rozwodowych ilustruje ten problem P. Mostowik, *Kwestia przystąpienia przez Polskę do rozporządzenia unijnego Rzym III*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016, nr 10, s. 36 i n.

(kolizyjne)². Projektowane działania stanowią kolejny etap procesu zastępowania rozwiązań krajowych (w pełnym lub ograniczonym zakresie sytuacyjnym) normami wynikającymi z umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych. Projektowany układ źródeł prawa stanowi rozbudowanie owej mozaiki. Unia Europejska zakłada w projekcie KOM 281 z 2023 r. niejako zwrot kompetencji państwom członkowskim (tj. upoważnia je do ratyfikacji określonej umowy międzynarodowej). Główną przyczyną takiego postępowania jest to, że w konwencji haskiej z 2000 r. nie zamieszczono bowiem, występującej w kolejnych umowach powstałych pod auspicjami HKPPM w ostatnich latach, klauzuli uczestnictwa organizacji regionalnej integracji gospodarczej. Odnośnie do planowanego upoważnienia przez UE do zawarcia umowy międzynarodowej przez państwa członkowskie występuje podobieństwo z konwencją haską z 1996 r. Z kolei odnośnie do kombinowanego stosowania rozporządzenia unijnego oraz umowy międzynarodowej występuje podobieństwo do relacji rozporządzenia „Bruksela IIB” (a wcześniej „Bruksela IIA”) oraz konwencji haskiej z 1996 r. i konwencji haskiej z 1980 r., o czym była mowa wyżej.

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnej (z pewnymi wyjątkami dotyczącymi umów z osobami trzecimi, zawieranych też przez przedstawiciela dziecka), jak też ubezwłasnowolnienie oraz opieka i kuratela nad osobą dorosłą nie mieszczą się w zakresie przedmiotowym obowiązujących obecnie „brukselskich” i „rzymskich” rozporządzeń unijnych. Krajowe normy kolizyjne (p.p.m.) mają obecnie podstawowe znaczenie dla międzynarodowego obrotu w sprawach osobowych. W niektórych sytuacjach mogą zostać wyparte przez konwencje bilateralne. Krajowe normy jurysdykcyjne oraz zasady wzajemnego uznawania orzeczeń i współpracy międzynarodowej mają natomiast zastosowanie, jeżeli w danym stanie faktycznym nie występują okoliczności powodujące zastosowanie umów międzynarodowych (ewentualnie rozporządzeń unijnych, których jednak w omawianym zakresie przedmiotowym nie ma). Ta ostatnie sytuacja może wystąpić częściej niż wyparcie krajowych norm kolizyjnych, ale i tak nie jest częstsza w skali obrotu cywilnoprawnego z zagranicą.

W obecnym stanie normatywnym w Polsce dla określenia jurysdykcji krajowej w sprawach o ubezwłasnowolnienie kluczowe znaczenie ma cz. IV k.p.c. W art. 1106[1] k.p.c. międzynarodowa właściwość sądów polskich została ustanowiona szeroko. Opiera się albo na polskim

² Odnośnie do współczesnych tendencji w zakresie źródeł prawa zob. M. Szpunar, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015, s. 136 i n. Zob. też K. Weitz, *Europejskie prawo procesowe cywilne – stan obecny i perspektywy dalszego rozwoju*, „Przegląd Sądowy” 2007, R. 17, nr 2, s. 7 i n.; P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2, s. 33 i n.; M. Czepelak, *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010, vol. 18, issue 4, s. 705 i n.; P. Mostowik, M. Niedźwiedź, *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ „Lugano II Opinion” of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012, vol. 1, no. 1–2, s. 9 i n.; H. Muir Watt, *The work of the HCCH and the path of the law: The politics of difference in unified private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020, s. 79 i n.; J. v. Hein, *The role of the HCCH in shaping private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague...*, s. 112 i n.

obywatelstwie osoby dorosłej, albo na zamieszkaniu lub zwykłym pobycie cudzoziemca w Polsce. W razie ścisłego powiązania sprawy z Polską (obywatelstwo i zamieszkanie) jurysdykcja ta jest wyłączna, co w praktyce wywołuje skutki nie w obszarze kompetencji, ale jako przesłanka skuteczności w Polsce zagranicznego orzeczenia wydanego w tych okolicznościach³.

Z kolei dla określenia kompetencji polskich sądów lub organów w sprawach opieki i innych zarządzeń opiekuńczych w sprawach osób dorosłych kluczowe znaczenie ma art. 1107 k.p.c. Przewiduje on jeszcze szerszą kompetencję sądów krajowych. Jurysdykcja opiera się na obywatelstwie polskim bądź zamieszkaniu lub miejscu zwykłego pobytu cudzoziemca w Polsce. Mogą też ją ustanawiać dodatkowe okoliczności, w tym – jeżeli wystąpi taka potrzeba i w interesie danej osoby – miejsce położenia majątku, a nawet *jakiegokolwiek związek z polskim obszarem prawnym*, jeżeli zachodzi pilna potrzeba udzielenia ochrony cudzoziemcowi, który przebywa w Polsce⁴.

W zakresie norm kolizyjnych podstawową rolę odgrywają obecnie przepisy p.p.m. z 2011 r., w sprawach o ubezwłasnowolnienie – art. 13 p.p.m., a odnośnie do opieki – art. 60 p.p.m. *Prima facie* posługują się one dla określenia prawa właściwego łącznikiem obywatelstwa. Jednak z przepisów tych wynika dodatkowe unormowanie ograniczające w praktyce działanie obcego prawa ojczystego. W istocie kreują one zasadę, że sąd polski stosuje własne prawo. Prawo polskie stosuje się bowiem, jeżeli sąd orzeka o ubezwłasnowolnieniu⁵ albo o ustanowieniu opieki, kurateli lub innych środków ochronnych⁶ dla cudzoziemca.

2. Ujednolicenia prawa w skali międzynarodowej

Konwencja haska z 2000 r., podobnie jak liczne inne współczesne umowy międzynarodowe dotyczące obrotu cywilnego z zagranicą, reguluje – poza zagadnieniem międzynarodowej

³ Zob. więcej K. Lubiński, *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezwłasnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 11, s. 98 i n.; J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, wyd. V, Warszawa 2017, s. 166 i n.; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. *Artykuły 1096–1217*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021, s. 132. Na temat konstrukcji i skutków jurysdykcji wyłącznej zob. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 177 i n.

⁴ Zob. więcej J. Ciszewski, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński..., s. 222 i n. Zob. też: K. Piasecki, *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV. *Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy). Regulacje prawne Unii Europejskiej w sprawach transgranicznych. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2013, s. 122; M.P. Wójcik, [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2020, art. 1107; A. Hrycaj, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. *Artykuły 1096–1217*, red. T. Wiśniewski..., s. 156.

⁵ Zob. więcej M. Pilich, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017, s. 295 i n.; A. Koziół, K. Sznajder-Peroń, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018, s. 190 i n.

⁶ Zob. więcej N. Rycko, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut..., s. 921 i n.; A. Koziół, P. Twardoch, [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan..., s. 525 i n.

właściwości sądów oraz wskazania prawa właściwego, niekiedy w sposób uzależniony od rozwiązań jurysdykcyjnych i kolizyjnych – też skuteczność zagranicznych orzeczeń, a ponadto współpracę (pomoc) sądową (judycjalną).

Kluczowy skutek obowiązywania konwencji haskiej z 2000 r. polega na tym, że z perspektywy uczestniczących w niej państw następuje w omawianym zakresie przedmiotowym ujednolicenie prawa prywatnego międzynarodowego oraz międzynarodowego postępowania cywilnego. Natomiast z perspektywy umawiającego się państwa i forum moment jej wejścia w życie oznacza w praktyce, że zamiast rozwiązań krajowych⁷ zastosowanie znajdują w danym zakresie przedmiotowym (środków ochrony, w tym ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli nad osobą dorosłą) postanowienia konwencyjne.

Reguły jurysdykcji ujednolicone ponadpaństwowo (np. wynikające z konwencji z 2000 r.) rozstrzygają zaś kolizję władztw poszczególnych państw. Normy te przewidują przeważnie obowiązek wstrzymania się z wykonywaniem jurysdykcji w razie istnienia jej podstaw w innym umawiającym się państwie i rzeczywiście dokonują rozgraniczenia międzynarodowej właściwości⁸. Natomiast przepisy krajowe (np. k.p.c) z istoty nie mogą decydować o jurysdykcji sądów innego państwa, w którym nie obowiązują. Nie spełniają one funkcji rozgraniczającej, a jednostronnie zakreślają kompetencję sądów danego państwa. Ujednolicone normy jurysdykcyjne udzielają natomiast odpowiedzi, pozytywnej lub negatywnej, na pytanie o władztwo wielu państw.

Najbardziej zaawansowany proces ujednolicania prawa w zakresie jurysdykcji występuje w państwach, które przystąpiły do konwencji sporządzonych w ostatnich dekadach pod auspicjami HKPPM, w tym konwencji haskiej z 2000 r. (oraz państwach członkowskich UE, w których obowiązują rozporządzenia „brukselskie”). W skali światowej daleko jednak do idealnego stanu, jakim byłoby uzgodnienie przez wszystkie państwa jednolitych reguł jurysdykcyjnych, a tym samym jednolitego rozgraniczenia ich władztwa w sprawach prywatnych⁹.

Skutki ujednolicenia prawa w grupie państw z perspektywy jednego umawiającego się państwa wydają się najdalej idące w obszarze kolizyjnym, tj. rozstrzygania kolizji praw poszczególnych państw. Konwencyjne normy kolizyjne w każdej sytuacji (też w razie

⁷ W Sprawozdaniu wyjaśniającym (s. 43, przyp. 10) zauważono, że art. 85 ust. 2 ustawy szwajcarskiej z dnia 18 grudnia 1987 r. przez analogię rozszerza konwencję haską z 1961 r. na osoby dorosłe. Natomiast zgodnie z art. 3085 kodeksu cywilnego Quebecu z dnia 18 grudnia 1991 r. system prawny dotyczący osób pełnoletnich podlega z zasady prawu miejsca ich zamieszkania. Zaś zgodnie z art. 41 ustawy tunezyjskiej z dnia 27 listopada 1998 r. opieka nad osobą ubezwłasnowolnioną przez sąd podlega prawu krajowemu.

⁸ Niekiedy przewidują konstrukcję jurysdykcji przemiennej, co może powodować, że do rozpoznania danej sprawy potencjalnie władne będą instytucje np. dwóch państw. I wówczas widoczna jest funkcja rozgraniczająca, ponieważ występuje brak jurysdykcji pozostałych umawiających się państw.

⁹ T. Ereciński zauważa, że przepisy krajowe przy zakreślaniu własnych kompetencji oraz jurysdykcji wyłącznej powinny uwzględniać też interesy innych, z założenia równorzędnych, państw. T. Ereciński, *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000 s. 56.

wskazania prawa właściwego państwa pozakonwencyjnego) wypierają stosowanie prawa krajowego. W świetle konwencji haskiej z 2000 r. rozwiązania kolizyjne nie są jednak samodzielne, ale pochodne od rozwiązań jurysdykcyjnych. Te ostatnie zarówno odgrywają więc samodzielną rolę (oznaczenie kompetencji sądów któregoś z umawiających się państw), jak i wpływają na wyznaczenie prawa właściwego dla sprawy. W dawniejszych konwencjach haskich regulacja międzynarodowej właściwości nie spełniała samodzielnej funkcji. Była bowiem w istocie opisem jednego z warunków badanych w państwie pochodzenia orzeczenia dla jego skuteczności w innym umawiającym się państwie, czyli tzw. jurysdykcji pośredniej widocznej np. w konwencji haskiej z 1905 r.

W państwach stronach konwencji haskiej z 2000 r. nastąpiło m.in. ujednolicenie norm kolizyjnych dla spraw o ubezwłasnowolnienia oraz opiekę lub kuratelę. Obejmuje ono nie tylko szczegółowe normy kolizyjne, lecz także rozwiązania zaliczane do części ogólnej (w tym wyłączenia odesłania, co stanowi odmiennność w stosunku do wzorca w postaci konwencji haskiej z 1996 r., ale jest podobne do szeregu współczesnych aktów normatywnych o genezie międzynarodowej). Obowiązywanie na świecie tych samych (zawartych w akcie normatywnym obowiązującym w różnych państwach) lub takich samych (np. zharmonizowanych z wzorcem zawartym w umowie międzynarodowej lub ujednoliconych w UE¹⁰) norm kolizyjnych co do zasady może wywierać skutki pozytywne¹¹. Prowadzi bowiem do oceny sytuacji prywatnoprawnej (i orzekania przez sądy różnych państw w tej samej sprawie, np. dorosłego) na podstawie tego samego prawa materialnego (cywilnego lub rodzinnego), tj. wyznaczonego tym samym drogowskazem kolizyjnym¹². W każdym państwie podstawą rozstrzygnięcia takiej samej sprawy (a nawet tej samej sprawy w razie przysługiwania jurysdykcji kilku państwom) byłoby wówczas to samo prawo materialne. W obecnej rzeczywistości prawnej jest inaczej, ponieważ różne normy kolizyjne stosowane w różnych państwach mogą prowadzić do oceny materialnoprawnej danej sytuacji życiowej na podstawie innego (a tym samym potencjalnie różnego) kodeksu cywilnego lub rodzinnego.

¹⁰ Zob. A. Mączyński, *Europejski kontekst rekodyfikacji polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 2, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009, s. 1173–1191; P. Mostowik, *Międzynarodowe prawo prywatne...*, s. 33–60; M. Czepelak, *The experience concerning the application of community instruments in the recent European Union Member States*, [w:] *Latest Developments in EU Private International Law*, eds. B. Campuzano Diaz et al., Cambridge–Antwerp–Portland 2011, s. 49–61.

¹¹ L. Wrotnowski już na początku procesu międzynarodowej harmonizacji prawa kolizyjnego podkreślał, że: *porozumienie się na tem polu i ujednostajnienie tych zasad, jest rzeczą tem pożądanszą, że prawodawstwa różnych narodów pozostaną odmiennymi na bardzo długo, a być może i na zawsze*. L. Wrotnowski, *O potrzebie kodexu międzynarodowego dla stosunków prywatnych*, Warszawa 1868, s. 2.

¹² Okoliczność, że różnice kulturowe, religijne i obyczajowe praw materialnych na świecie przemawiają za podjęciem działań unifikacyjnych dotyczących raczej norm kolizyjnych niż materialnych, zauważa T. Sokołowski, op. cit., s. 19. Natomiast J. Jakubowski podkreśla, że w zakresie z istoty międzynarodowych stosunków cywilnoprawnych, czego przykładem są stosunki handlowe: *koniecznością jest międzynarodowa unifikacja norm bezpośrednich, a regulacja pośrednia, poprzez normy kolizyjne, nawet ujednoliconą w płaszczyźnie międzynarodowej, jest tylko złem koniecznym*. J. Jakubowski, *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1966, z. 11, s. 678.

3. Struktura konwencji haskiej z 1996 r. jako wzorzec dla konwencji z 2000 r.

Konstrukcja konwencji haskiej z 1996 r. stanowiła wzorzec dla omawianych rozwiązań z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego, norm kolizyjnych oraz współpracy międzynarodowej (pomocy sądowej) w sprawach dorosłych. Doświadczenia w Polsce z obowiązywania tej konwencji mogą mieć istotne znaczenie dla transgranicznych spraw osób dorosłych regulowanych omawianą konwencją haską z 2000 r. (a tym samym ewentualnych zmian stanu normatywnego w razie przystąpienia do niej).

Również na tle prawa krajowego występują powiązania ze środkami ochrony dotyczącymi dzieci (w tym opieką prawną i kuratelą). Oba zakresy podmiotowe bywają regulowane przez ten sam przepis kolizyjny (np. na tle niektórych umów bilateralnych). Takie zjawisko, tj. wspólnych regulacji formalnych (w tym wspólnych przepisów) rzutujących niekiedy na wspólne postrzeganie od strony merytorycznej (jak też swoiste poszukiwanie wspólnych dyspozycji), widoczne jest też na tle prawa materialnego (zgodnie z art. 175 k.r.o. do opieki nad ubezwłasnowolnionym całkowicie stosuje się odpowiednio przepisy o opiece nad małoletnim) oraz niemiędzynarodowego postępowania cywilnego (zastosowanie tych samych reguł proceduralnych z art. 590 i n. k.p.c.). Różnica polega na większym znaczeniu rodziców (matki lub ojca dziecka) niż opiekuna prawnego osoby dorosłej, też dla określenia prawa właściwego i jurysdykcji krajowej oraz praw i obowiązków w stosunku do pupila.

4. Kwestia powiązania z konwencją ONZ z 2006 r.

Funkcjonowaniu konwencji haskiej z 2000 r. towarzyszy zjawisko polegające na powiązaniu w debacie z jej stosowaniem w obrocie z zagranicą w sprawach cywilnych też faktu opracowania w ostatnich latach instrumentów obejmujących prawo publiczne międzynarodowe, w szczególności konwencji ONZ z 2006 r. Takie zjawisko można było w ograniczonym zakresie zauważyć wcześniej na tle debaty o konwencji haskiej z 1996 r., przy której omawianiu pojawiały się odwołania do konwencji ONZ z 1989 r. Jednak skala powiązania obu obszarów (prywatnoprawnego i publicznoprawnego) jest nieporównywalnie większa w obecnym dyskursie dotyczącym omawianego zakresu przedmiotowego środków ochrony dorosłego. Można mieć przy tym wrażenie, że niekiedy w debacie na temat prawa prywatnego międzynarodowego lub międzynarodowego postępowania cywilnego argumentuje się z konwencji z zakresu prawa publicznego międzynarodowego bez dokładniejszego zbadania rzeczywistych powiązań z prawem prywatnym międzynarodowym i przepisami z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. W istocie występują one jedynie w wąskim zakresie, w którym dla rozwiązań kolizyjnych lub proceduralnych znaczenie ma prawo materialne (w tym zharmonizowane w poszczególnych państwach w następstwie

przystąpienia np. do konwencji ONZ z 2006 r.), tj. odnośnie do ochrony podstawowych zasad porządku publicznego państwa sądu lub uwzględniania jego prawa merytorycznego jako norm koniecznego zastosowania (wymuszających swoją właściwość).

Trzeba też przypomnieć, że na tle części obecnego prawa w Polsce – omawianego wcześniej – też występują pewne powiązania środków ochrony dzieci oraz dorosłych. Oba zakresy podmiotowe bywają regulowane przez ten sam przepis kolizyjny (np. w świetle niektórych umów bilateralnych). Jest ono widoczne jest też na tle prawa materialnego, ponieważ – zgodnie z art. 175 k.r.o. – do opieki nad ubezwłasnowolnionym całkowicie stosuje się odpowiednio przepisy o opiece nad małoletnim), a ponadto w postępowaniu cywilnym (zastosowanie tych samych reguł proceduralnych z art. 590 i n. k.p.c.). Przeważnie występują jednak różnice, a co najmniej sprawy dziecka oraz sprawy dorosłego regulowane są przez osobne przepisy prawne.

5. Skutki zmian pojęciowych i szerokiego zakresu środka ochrony

Kluczowe znaczenie dla określenia zakresu zastosowania konwencji haskiej z 2000 r. oraz projektowanego rozporządzenia UE (a co za tym idzie – zakresu ewentualnych zmian w krajowym porządku prawnym w razie ich wejścia w życie) ma pojęcie środka ochrony. To pojęcie, zgodnie z wolą twórców konwencji, ma obejmować szereg niekiedy znacznie się różniących krajowych instytucji (rozwiązań) prawnych. Takie ujęcie zostaje przeniesione na zakres zastosowania projektowanego rozporządzenia UE. Trzeba mieć przy tym na względzie, że prócz bliskich prawu cywilnemu instytucji całkowitego lub częściowego ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli (bądź funkcjonalnie do nich podobnych) konwencja ma mieć zastosowanie również do sytuacji regulowanych na styku z prawem publicznym (np. umieszczenia w placówce, funkcjonowania pełnomocnika w obszarze szerszym niż obrót cywilny), a ponadto rozgraniczenie niektórych sytuacji zastosowania i braku zastosowania (np. środków ochrony zdrowia lub bezpieczeństwa) będzie wymagać doprecyzowania w praktyce orzeczniczej.

Szeroki zakres przedmiotowy konwencji haskiej z 2000 r. i projektu rozporządzenia z 2023 r. (środki ochrony) skutkuje tym, że projektowane rozwiązania mają znaczenie nie tylko z perspektywy ograniczenia zdolności osoby dorosłej (tj. jej ubezwłasnowolnienia całkowitego lub częściowego bądź podobnych instytucji) oraz perspektywy jej reprezentacji w takiej sytuacji (w szczególności ustanowienia i funkcjonowania opiekuna lub kuratora), lecz także obrotu cywilnoprawnego z osobami trzecimi w sprawach majątkowych. Odnoszą się bowiem też do reprezentacji, tj. przedstawicielstwa ustawowego albo pełnomocnictwa, bądź innego współudziału przy prowadzeniu spraw majątkowych (np. kiedy czynności prawne są dokonywane za pośrednictwem reprezentanta osoby dorosłej albo przez nią łącznie z inną osobą lub innym podmiotem instytucjonalnym), jak też w toku postępowania sądowego

w sprawach cywilnych. W państwach stronach konwencji haskiej z 2000 r. następuje ujednolicenie norm jurysdykcyjnych, norm kolizyjnych, zasad uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy międzypaństwowej w sprawach o ubezwłasnowolnienie oraz opiekę lub kuratelę bądź dotyczących podobnych funkcjonalnie instytucji prawnych. Projektowane rozporządzenie unijne uzupełnia lub modyfikuje te zasady w skali regionalnej, co skutkuje powstaniem dwóch płaszczyzn ujednolicenia – jednej globalnej i drugiej zmodyfikowanej regionalnie.

Szerokie ujęcie środka ochrony stanowi z krajowej perspektywy *novum*, ponieważ ubezwłasnowolnienie oraz opieka i kuratela bywają postrzegane osobno (materialnoprawnie i procesowo). Jednak z perspektywy praktycznej i z perspektywy dobra osoby dorosłej ich ujęcie łącznie może dobrze oddawać sedno sprawy. Samo ubezwłasnowolnienie lub podobne orzeczenie (z krajowej perspektywy kojarzące się z sądem cywilnym) nie stanowi pełnego załatwienia życiowej sprawy (potrzeb) osoby dorosłej. Niejako rewersem (powiązany elementem, koniecznym w obrocie cywilnoprawnym) jest pomoc danej osobie dorosłej w powrocie do uczestniczenia w tym obrocie oraz jej ochrony (np. z pomocą lub za pośrednictwem opiekuna, kuratora lub asystenta), w tym funkcjonowanie instytucji kurateli i opieki (kojarzące się z sądem rodzinnym). We współczesnym prawie prywatnym nie występuje śmierć cywilna danej osoby, a ograniczenie lub pozbawienie zdolności do czynności prawnych nie ma na celu wykluczenia danej osoby (i jej majątku) z obrotu cywilnoprawnego z udziałem osób trzecich. Również dla tych osób takie wykluczenie wywoływałoby negatywne skutki, ponieważ nie mogłyby np. dochodzić wykonania umowy lub odszkodowania bądź dbać o własne sprawy majątkowe, które *in concreto* pozostawałyby w kolizji ze sprawami majątku osoby ubezwłasnowolnionej.

Ponadto specyficzne problemy mogą powstać w tych systemach prawnych, w których – jak w Polsce – obie instytucje prawne podlegają osobnym procesom orzeczniczym, tj. osobno orzekane jest ubezwłasnowolnienie lub inne ograniczenie zdolności do czynności prawnych oraz ustanowienie opieki lub kurateli, a ponadto oba te obszary prawne podlegają – jak na tle p.p.m., inaczej niż w konwencji haskiej z 2000 r. – osobnym normom kolizyjnym. Po pierwsze, istnieje wówczas obawa, że za ograniczeniem zdolności do czynności prawnych (np. w drodze ubezwłasnowolnienia) nie pójdą w praktyce ustanowienie i funkcjonowanie w obrocie opiekuna lub kuratora, co stanowi osobne zagadnienie prawa materialnego i procesowego. Po drugie, występuje wówczas konieczność rozgraniczenia zakresów zastosowania osobnych norm kolizyjnych, które dotyczą ubezwłasnowolnienia lub podobnego zarządzenia oraz opieki lub kurateli bądź podobnych instytucji wsparcia osoby dorosłej¹³. Oczywiście problem ten ma praktyczne konsekwencje wtedy, kiedy przez każde rozwiązanie kolizyjne przewidziane

¹³ Odnośnie do różnych rozwiązań dotyczących wpływu na zdolności i dokonywanie czynności cywilnoprawnych stanu psychicznego innego niż stanu rodzącego ubezwłasnowolnienie zob. M. Pazdan, *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967, s. 90 i n.

jest inne wskazanie prawa właściwego, a tym samym dla każdego z sygnalizowanych etapów może być właściwe prawo materialne innego państwa. Takie różnice występują między art. 13 a art. 60 i 62 p.p.m., a nie są cechą konwencji haskiej z 2000 r., w której przewidziano jedno szersze ujęcie środka ochrony.

Stąd niejako powiązaną i pożądaną częścią regulacji danej sytuacji życiowej są ustanowienie dla osoby dorosłej opiekuna, kuratora lub asystenta oraz ich funkcjonowanie w obrocie cywilnoprawnym z osobami trzecimi. Być może to spostrzeżenie, wraz z pielęgnowaniem zasady, że prawo nie powinno mnożyć bytów ponad potrzebę, doprowadzi w przyszłości do materialnego i procesowego postrzegania tych aspektów jako jednej sprawy, określonej np. jako orzeczenie środków „ochrony” lub „wsparcia”.

Przechodząc do zagadnień prawa materialnego (cywilnego oraz opiekuńczego), warto podkreślić, że projekty dotyczą nie tylko statusu prawnego człowieka (np. częściowe ubezwłasnowolnienie lub podobne instytucje prawa obcego) i jego opiekuna, kuratora lub pełnomocnika, lecz także skutków dla obrotu cywilnoprawnego z osobami trzecimi (w tym praw i obowiązków stron czynności prawnych). W kwestii środków ochrony dorosłego odnoszą się do konkretnych rozwiązań prawa krajowego, jak też instytucji nieznanych prawu polskiemu, jak np. modyfikacji ubezwłasnowolnienia częściowego lub asysty. Zakres przedmiotowy konwencji haskiej z 2000 r. oraz projektowanego rozporządzenia jest szeroki i z perspektywy krajowej terminologii może być dla praktyki nieco ukryty pod kluczowym w projektowanym stanie normatywnym pojęciem środka ochrony osoby dorosłej. Odnosząc powyższe do krajowych kodeksów, trzeba wskazać, że zakres przedmiotowy projektów obejmuje ustanowienie lub uchylenie ubezwłasnowolnienia częściowego lub całkowitego, jak też zmianę ubezwłasnowolnienia całkowitego na częściowe i częściowego na całkowite (art. 559 k.p.c.). Osobno odnosi się do spraw z zakresu opieki i kurateli (art. 590 i n. oraz art. 599 i n. k.p.c.), w tym kurateli dla osoby ubezwłasnowolnionej częściowo (art. 16 § 2 k.c.) oraz opieki dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie (art. 13 § 2 k.c.), jak też kurateli dla osoby niepełnosprawnej, jeżeli osoba ta potrzebuje pomocy do prowadzenia wszelkich spraw albo spraw określonego rodzaju lub do załatwienia poszczególnej sprawy (art. 183 k.r.o.), i kurateli dla ochrony praw osoby, która z powodu nieobecności nie może prowadzić swoich spraw, a nie ma pełnomocnika (bądź nie może on wykonywać swoich czynności albo wykonuje je nienależycie; art. 184 k.r.o.). Obejmuje też szereg innych sytuacji materialnych kurateli w sprawach dorosłego, która nie jest jednorodną instytucją w prawie polskim, lecz przewidzianą przez szereg postanowień k.c., k.r.o., k.p.c. oraz ustaw. Na przykład zgodnie z art. 44 u.o.z.p. kurator może zostać ustanowiony dla osoby przebywającej w szpitalu psychiatrycznym albo osoby chorej psychicznie lub upośledzonej umysłowo przebywającej w domu pomocy społecznej, jeżeli osoba ta w tym czasie potrzebuje pomocy do prowadzenia wszystkich swoich spraw albo spraw określonego rodzaju. Trzeba mieć przy tym na względzie, że niektóre z tych instytucji – jak również podobne na tle praw obcych – mogą podlegać

ocenie z szerszej perspektywy godności człowieka, proporcjonalności i ograniczeń zdolności oraz pozbawienia wolności¹⁴.

6. Szczegółowe zmiany stanu normatywnego w Polsce

Zakres zastosowania konwencji obejmuje kwestie, które w obecnym stanie normatywnym w Polsce są regulowane przepisami p.p.m. (zmienionego w 2011 r. drogą nowej ustawy) oraz k.p.c., znacznie znowelizowanego z dniem 1 lipca 2009 r. Szczątkowe znaczenie ma też regulująca ubezwłasnowolnienie i opiekę nad osobą dorosłą konwencja haska z 1905 r.¹⁵ W relacjach bilateralnych zastosowanie znajdują międzynarodowe umowy dwustronne.

Wejście w życie konwencji haskiej z 2000 r. będzie oznaczać, że w omawianych sprawach dorosłego przestaną znajdować zastosowanie krajowe normy kolizyjne, jurysdykcyjne i dotyczące skuteczności zagranicznych orzeczeń. Obecne krajowe rozwiązania jurysdykcyjne cechują się szerokim ujęciem międzynarodowej właściwości polskich sądów, ponieważ może o niej przesądzić nie tylko obywatelstwo osoby dorosłej, lecz także zamieszkanie i zwykły pobyt, a niekiedy nawet samo przebywanie, położenie majątku lub inne powiązanie. Krajowe normy kolizyjne prowadzą do zastosowania prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski (też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo, np. zamieszkanie lub zwykły pobyt), ponieważ *de facto* nie wyjątkiem, a zasadą będzie przełamanie uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej przez jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego. Obecny krajowy stan normatywny po nowelizacji k.p.c. w 2009 r. charakteryzuje też szeroka otwartość na uznanie lub wykonanie zagranicznych orzeczeń (w tym środków ochrony w rozumieniu konwencji). To z kolei oznacza, że w tych wypadkach sprawą nie zajmą się merytorycznie sądy polskie, a tym samym nie będą w praktyce istotne rozwiązania jurysdykcyjne lub kolizyjne obowiązujące w Polsce (w tym priorytet obywatelstwa lub zamieszkania jako łącznik kolizyjny bądź podstawa jurysdykcji).

Wpływ projektów z 2023 r. na obecne prawo prywatne międzynarodowe oraz międzynarodowe postępowanie cywilne w Polsce jest więc potencjalnie szeroki. Jego całościowe przedstawienie wymaga kompleksowego spojrzenia nie tylko z perspektywy obecnych regulacji krajowych k.p.c. (tj. postępowania nieprocesowego oraz międzynarodowego postępowania

¹⁴ Na przykład w wyroku ETPC z dnia 16 października 2012 r., skarga nr 45026/07, *Kędzior przeciwko Polsce*, HUDOC, przyrównano umieszczenie osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej w domu pomocy społecznej do pozbawienia wolności w rozumieniu art. 5 ust. 1 lit. e EKPC, pkt 54–60 uzasadnienia.

¹⁵ Konwencja haska z 1905 r. ma obecnie szcątkowe zastosowanie z uwagi na nieliczną grupę umawiających się państw, w tym Rumunię, z którą łączy Polskę umowa bilateralna, a odnośnie do norm kolizyjnych konwencji haskiej z 1905 r. – z uwagi na ich nieuniwersalny skutek (tj. ograniczony do wskazania prawa właściwego umawiających się państw).

cywilnego) i p.p.m. oraz ustaw szczególnych, lecz także k.c. (tj. głównie prawa osobowego, przy uwzględnieniu wpływu np. braku lub ograniczenia zdolności osoby fizycznej na sprawy rzeczowe, obligacyjne i spadkowe).

Materialnoprawne skutki (z uwagi na domniemania wynikające z wpisów do nich) mogą być wywołane w praktyce obrotu przez projektowane rejestry środków ochrony. W praktyce na relacje materialnoprawne będą mieć wpływ też projektowane europejskie zaświadczenie o reprezentacji i skutki jego przedłożenia przy dokonywaniu czynności prawnych w imieniu osoby dorosłej z osobą trzecią.

Przy stosowaniu projektowanych rozwiązań trzeba generalnie mieć na względzie podstawowe założenia materialnego prawa cywilnego, w tym k.c. oraz k.r.o. (w tym dyskutowanej nowelizacji ubezwłasnowolnienia¹⁶ oraz wprowadzenia pełnomocnictwa opiekuńczego¹⁷). Te osobne kwestie rodzą się zarówno z perspektywy prawa krajowego (polskiego lub ogólniej – państwa członkowskiego UE), jak i perspektywy międzynarodowej (w tym regionalnego ujednolicenia norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych oraz zasad wzajemnego uznawania orzeczeń, jak też innych form regionalnej współpracy judycjalnej).

Przegląd prawa krajowego prowadzi do trzech wniosków, które stanowią punkt odniesienia dla dalszych uwag dotyczących projektów unijnych z 2023 r. Po pierwsze, w krajowych normach jurysdykcyjnych i kolizyjnych występuje rozbieżność na – dotyczące osoby dorosłej – ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite oraz – dotyczące też drugiej osoby – opiekę prawną lub kuratelę (dokładniej – kilka instytucji prawnych tak nazwanych), przy czym podstawy jurysdykcji polskich sądów i organów są szersze w stosunku do tej drugiej kategorii spraw. Osobne regulacje mogą dotyczyć poza k.p.c. i p.p.m. środków podejmowanych np. w związku ze zdrowiem psychicznym czy z uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków. W świetle konwencji haskiej z 2000 r. oraz projektowanego rozporządzenia zarówno kwestie ubezwłasnowolnienia, jak i opieki lub kurateli objęte są ogólniejszym pojęciem środka ochrony, do którego znajduje zastosowanie jednolita regulacja jurysdykcyjna i kolizyjna, a także odnosząca się do uznawania zagranicznych orzeczeń i współpracy międzynarodowej.

¹⁶ Zob. T. Pajor, *Ochrona osób niepełnosprawnych a ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez RP Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010, s. 84; M. Zima-Parjaszewska, *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezwłasnowolnienie w Polsce*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziańska, Warszawa 2014, s. 127 i n.; M. Domański, *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w interpretacji Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych a podstawowe instytucje prawa cywilnego*, „Prawo w Działaniu” 2009, T. 40, s. 123 i n.; M. Pyziak-Szafnicka, *Ubezwłasnowolnienie jako środek ochrony osób dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera – aktualna regulacja i projektowane zmiany*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019, T. CXI, s. 63 i n.; J. Gudowski, *Ubezwłasnowolnienie – relikwiny normatywny czy przejaw prawnego obskurantyzmu?*, [w:] *Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, red. W. Borysiak et al., Warszawa 2022, s. 12 i n.

¹⁷ Na przykład wprowadzenia instytucji pełnomocnictwa opiekuńczego jako umocowania do czynności związanych z osobą i majątkiem mocodawcy. Zob. Projekt z 2023 r. ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, UD395, <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy--kodeks-cywilny-oraz-niektorych-innych-ustaw> [dostęp: 11.02.2024].

Po drugie, obecne prawo krajowe charakteryzuje się szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich na podstawie k.p.c. (obywatelstwo, zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). To zaś wobec zasady stosowania własnego prawa (*lex fori*), która *de facto* wynika z p.p.m., oznacza szeroki zakres zastosowania (właściwości) prawa polskiego w sprawach osób dorosłych. Jednocześnie – co będzie wzmiankowane w dalszej części – z prawa krajowego wynika daleko idąca zasada uznawania skutków zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) z mocy prawa, wzmacniana w praktyce przez wąski zakres jurysdykcji wyłącznej na tle k.p.c. po nowelizacji z 2009 r. Po trzecie, skutek polegający na zastosowaniu przez sąd prawa polskiego wynika z krajowych przepisów kolizyjnych, w których (art. 13 i 60 p.p.m.) *de facto* następuje przełamanie uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej (ust. 1) przez jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski, też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo (ust. 2).

W obecnym stanie normatywnym w Polsce (tj. bez obowiązywania konwencji z 2000 r.) kluczowe znaczenie dla współpracy międzynarodowej mają art. 11 i 17 i n. k.p.c. (w tym dotyczące zdolności sądowej i procesowej cudzoziemców, kaucji aktorycznej, zwolnienia cudzoziemca od kosztów sądowych, pomocy sądowej, tj. porozumiewania się z sądami lub innymi organami państw obcych odnośnie do przeprowadzania dowodów i dokonywania innych czynności oraz doręczania pism sądowych, zabezpieczenia dowodów w Polsce na potrzeby zagranicznego postępowania, mocy dowodowej zagranicznych dokumentów urzędowych, zabezpieczenia spadku oraz otwarcia i ogłoszenia testamentu w razie braku jurysdykcji oraz – mające priorytet w relacjach (w tym wnioskowania lub udzielania pomocy sądowej) między umawiającymi się państwami – liczne konwencje bilateralne (w tym zasygnalizowane wyżej) oraz multilateralne (w tym sporządzone pod auspicjami HKPPM oraz Rady Europy).

Wstępna ocena szczegółowych rozwiązań zawartych w konwencji haskiej z 2000 r. na tle obecnego stanu normatywnego w Polsce prowadzi do wniosków, że *de facto* w razie uczestniczenia w niej Polski nie nastąpiłaby gruntowna zmiana stanu normatywnego w sytuacjach orzekania w sprawie dorosłego przez sąd polski, tj. w zakresie norm jurysdykcyjnych oraz kolizyjnych. Większe różnice występują między krajowymi a konwencyjnymi regułami uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń oraz w zakresie współpracy (pomocy) sądowej (judycjalnej). Potwierdzenie tego wniosku wstępnego wymaga szczegółowych dalszych badań nad ewentualnym wdrożeniem konwencji do polskiego porządku prawnego, ale w tym miejscu trzeba zwrócić uwagę na kluczowe kwestie terminologiczne, ocenę zmian w obszarze łączników jurysdykcyjnych i kolizyjnych przez pryzmat praktycznego skutku zastosowania konwencyjnych norm kolizyjnych oraz jurysdykcji (tj. kompetencji sądów polskich i zastosowania polskiego prawa).

Na bazie powyższych rozważań można zauważyć, że prawo krajowe charakteryzuje się obecnie szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich na podstawie k.p.c. (obywatelstwo,

zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). To zaś, wobec zasady stosowania własnego prawa, która *de facto* wynika z p.p.m., oznacza szeroki zakres zastosowania (właściwości) prawa polskiego w sprawach osób dorosłych. Jednocześnie z prawa krajowego wynika daleko idąca zasada uznawania skutków zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) z mocy prawa, wzmacniana w praktyce przez wąski zakres jurysdykcji wyłącznej na tle k.p.c. po nowelizacji z 2009 r.

W krajowych normach jurysdykcyjnych i kolizyjnych występuje rozbieżność na ubezwłasnowolnienie częściowe lub całkowite oraz opiekę prawną lub kuratelę (dokładniej – kilka instytucji prawnych tak nazwanych), przy czym podstawy jurysdykcji polskich sądów i organów są szersze w stosunku do tej drugiej kategorii spraw. Osobne regulacje mogą dotyczyć poza k.p.c. i p.p.m. środków podejmowanych np. w związku ze zdrowiem psychicznym czy z uzależnieniem od alkoholu lub narkotyków. Na tle konwencji zarówno kwestie ubezwłasnowolnienia, jak i opieki lub kurateli objęte są ogólniejszym pojęciem środka ochrony, do którego znajduje zastosowanie jednolita regulacja jurysdykcyjna i kolizyjna, a także odnosząca się do uznawania zagranicznych orzeczeń i współpracy międzynarodowej.

Skutek polegający na zastosowaniu przez sąd prawa polskiego wynika z krajowych przepisów kolizyjnych, w których *de facto* następuje przełamanie uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej (ust. 1) przez jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski, też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo (ust. 2).

7. Zalety i wady projektów autorstwa Komisji UE z 2023 r.

Powyższe uwagi uzasadniają wstępne stanowisko o zasadniczo neutralnych bądź pozytywnych skutkach przystąpienia Polski do konwencji haskiej z 2000 r., do czego państwa członkowskie mają być upoważnione według projektu zawartego w dokumencie KOM nr 281 z 2023 r. Natomiast projektowane dodatkowo (w dokumencie KOM nr 280 z 2023 r.) wydanie rozporządzenia uzupełniającego i modyfikującego konwencję rodzi uwagi zarówno pozytywne (w szczególności odnośnie do intensyfikacji pomocy sądowej i współpracy międzynarodowej), jak i krytyczne (np. odnośnie do projektowanej modyfikacji konwencyjnych zasad jurysdykcji oraz sposobu zredagowania przepisów o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń).

Ocena szczegółowych rozwiązań zawartych w samej konwencji haskiej z 2000 r. na tle obecnego stanu normatywnego w Polsce prowadzi do wniosku, że w razie uczestniczenia w niej Polski nie nastąpiłaby gruntowna zmiana stanu normatywnego odnośnie do norm jurysdykcyjnych oraz kolizyjnych w sytuacjach orzekania w sprawie dorosłego przez sąd

polski¹⁸. Obowiązywanie zaś umowy międzynarodowej w grupie państw wywoływałoby pozytywne skutki, jakie niesie za sobą z istoty międzypaństwowe ujednolicenie norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych

Projekt dodatkowego (w stosunku do konwencji) rozporządzenia unijnego rodzić może różnorakie uwagi – zarówno pozytywne, jak i krytyczne. Z pewnością na pozytywną ocenę zasługuje założenie, że stanowi on uzupełnienie oraz modyfikację na potrzeby regionalnej organizacji integracji gospodarczej (do jakich zaliczana jest UE). Taka potrzeba może być szczególnie uzasadniona w obszarze wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń, który zapoczątkował unijną współpracę sądową w sprawach cywilnych i jest jej machiną napędową. Wśród państw UE, której członkowie są sobie znani, a która opiera się m.in. na zaufaniu do funkcjonowania wymiarów sprawiedliwości, można teoretycznie więcej uregulować niż w konwencji haskiej z 2000 r. Konwencja o potencjalnym skutku globalnym obejmuje bowiem potencjalnie regulacje z państwami o znacznie różniących się systemach wymiaru sprawiedliwości lub cechach prawa materialnego lub procesowego, których odmienność trudno nawet niekiedy przewidzieć.

Na pozytywną ocenę zasługuje zasadniczo dążenie projektu zawartego w KOM 281/2023 do zwiększenia kręgu państw konwencyjnych o kolejne państwa unijne, co oznacza też uczestniczenie Polski w konwencji haskiej z 2000 r. Pewne wątpliwości rodzi natomiast dążenie do jednoczesnej modyfikacji drogą rozporządzenia unijnego. Pomysł projektu rozporządzenia unijnego z 2023 r., mającego uzupełnić oraz modyfikować umowę międzynarodową na potrzeby regionalnej organizacji integracji gospodarczej można by *prima facie* ocenić pozytywnie. Jednak szczegółowe przyjrzenie się projektowi rozporządzenia z 2023 r. prowadzi do wniosku, że powinien on zostać przerezegowany, ponieważ zawiera rozwiązania zarówno pożądane dla współpracy sądowej między państwami członkowskimi, jak i niepotrzebne lub dyskusyjne.

Pomysł modyfikacji konwencji haskiej z 2000 r. i wydania dodatkowego rozporządzenia „na wewnętrzne potrzeby” UE (tj. relacji między państwami unijnymi) wydaje się zaś uzasadniony w obszarze wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń, jak też w obszarze wzajemnej pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej, które zostały powyżej jedynie wzmiankowane. Ocena projektu rozporządzenia nieco inna niż konwencji haskiej wynika ze spostrzeżenia wstępnego, że w grupie państw unijnych złożonej z państw sobie znanych (i opierających się m.in. na zaufaniu do funkcjonowania systemów wymiarów sprawiedliwości) można – w stosunku do potencjalnie globalnego kręgu konwencji haskiej z 2000 r. – nieco więcej przewidzieć odnośnie do przyszłych konkretnych stanów faktycznych (które będą obejmowały znane już w tym momencie państwa, ewentualnie przyszłe państwa członkowskie,

¹⁸ Zob. więcej P. Mostowik, *Jurysdykcja krajowa i prawo właściwe na tle konwencji haskiej o ochronie dorosłych z 2000 r. oraz projektu uzupełniającego rozporządzenia unijnego z 2023 r.*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2024, T. 34 (w druku)..

a nie potencjalnie każde państwo na świecie, mogące kiedyś przystąpić do konwencji), a tym samym ewentualnie coś dodatkowo uregulować. Z pewnością projektowane europejskie poświadczenie reprezentacji oraz krajowe rejestry środków ochrony wymagają dokładnego przemyślenia, w tym z perspektywy szerokiego zakresu przedmiotowego spraw, których mają dotyczyć, jak też wyzwań organizacyjnych. Rozdziały o pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej stanowią zasadniczo najbardziej wartościową część projektu rozporządzenia, ponieważ z istoty w tych obszarach możliwe jest uzyskanie wartości dodanej dla relacji między państwami członkowskimi. Można mieć odnośnie do nich – podobne jak po lekturze przepisów o uznawaniu i wykonywaniu – wrażenie, że niekiedy niepotrzebnie przeniesiono do nich rozwiązania i tak zawarte w konwencji haskiej z 2000 r. Wydaje się, że ta część projektu wymaga pewnego dopracowania redakcyjnego oraz redukcji przepisów (tj. pozostawienia w rozporządzeniu tych, które stanowią uzupełnienie lub modyfikację konwencji haskiej z 2000 r.).

Mając na względzie warianty działań legislacyjnych opisane w sprawozdaniu z oceny skutków projektów z 2023 r. (dokument 10108/23ADD), należy stwierdzić, że jest zasadne postulowanie zmiany przyjętego przez Komisję UE sposobu postępowania. Racjonalniejsze wydaje się temporalne rozróżnienie obu planowanych działań (projektów) w ramach wariantu 4. Korzystniejsze z perspektywy funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości oraz pewności obrotu wydaje się najpierw podejmowanie działań zmierzających do przystąpienia do konwencji haskiej z 2000 r. oraz zebranie kilkuletnich doświadczeń z jej funkcjonowania, też między państwami członkowskimi, a następnie, w dłuższej perspektywie czasowej, wzięcie pod uwagę doświadczeń ze stosowania samej konwencji na terytorium UE oraz podjęcie działań, których celem byłyby uzupełnienie lub modyfikacja rozwiązań konwencyjnych na potrzeby wewnątrzunijnej współpracy sądowej w sprawach cywilnych. Doświadczenia stosowania konwencji haskiej z 2000 r. mogą bowiem, po pierwsze, zweryfikować tezę o potrzebie „poprawy” jej funkcjonowania, a po drugie – precyzyjnie określić, w których obszarach byłoby to pożądane dla dobra osób dorosłych i ich opiekunów oraz transgranicznego obrotu cywilnoprawnego¹⁹.

¹⁹ Stąd nie wydaje się w pełni uzasadnione stanowisko Rady Ministrów reprezentowane przez ministra sprawiedliwości, przedstawione w toku prac komisji sejmowej w sierpniu 2023 r., mówiące, że rząd ma całkowicie pozytywne stanowisko odnośnie do projektów dotyczących „ochrony dorosłych”; <https://orka.sejm.gov.pl/zapisy9.nsf/o/DCDoF2599A83F6BAC1258A14003D5C4B/%24File/0415309.pdf> [dostęp: 11.02.2024].

Streszczenie

Konwencję haską o ochronie dorosłych z 2000 r. oraz projekt uzupełniającego rozporządzenia unijnego z 2023 r., których wejście w życie w Polsce oznaczałoby zmianę stanu normatywnego, trzeba widzieć w szerokim kontekście zmian prawa materialnego, tj. propozycji nowelizacji prawa osobowego lub nowej interpretacji obecnych przepisów, które są uzasadnione procesem starzenia się społeczeństw oraz kontynuacją procesu ochrony osób z niepełnosprawnościami, w tym intelektualnymi. Trend ten jest widoczny też w działalności organizacji międzynarodowych, w tym ONZ. Warto na wstępie podkreślić, że omawiane inicjatywy legislacyjne dotyczą w szczególności osób starszych. Mają więc spore znaczenie praktyczne dla funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, a znaczenie to będzie się zwiększać. Kwestie bowiem ubezwłasnowolnienia oraz opieki prawnej lub kurateli dotyczą w szczególności osób w podeszłym wieku, których liczba (proporcja) w społeczeństwie będzie rosła na świecie. Na przykład według ostatnich prognoz GUS liczba ludności w wieku 60 lat i więcej w Polsce w roku 2030 ma wzrosnąć do poziomu 10,8 mln, a w 2050 r. wyniesie 13,7 mln, co będzie stanowić ok. 40% ogółu ludności Polski.

Prawo krajowe charakteryzuje się obecnie stosunkowo szerokim zakresem jurysdykcji sądów polskich w sprawach dotyczących ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli na podstawie k.p.c. (wyznaczonej przez obywatelstwo, zamieszkanie i zwykły pobyt, sam pobyt, położenie majątku, inne powiązanie). To zaś, wobec stosowania w omawianych sprawach przez polskie sądy własnego prawa (*lex fori*), co wynika z p.p.m. z 2011 r., oznacza szeroki zakres zastosowania k.c. oraz k.r.o. w sprawach osób dorosłych.

Prawo właściwe w sprawach o ubezwłasnowolnienie jest regulowane obecnie przez art. 13 p.p.m., a w sprawach opieki – art. 60 p.p.m. *Prima facie* posługują się one dla określenia prawa właściwego łącznikiem obywatelstwa. Jednak z przepisów tych wynika dodatkowe unormowanie, w praktyce ograniczające działanie obcego prawa ojczystego. W istocie kreują one zasadę, że sąd polski stosuje własne prawo. Prawo polskie stosuje się bowiem, jeżeli sąd orzeka o ubezwłasnowolnieniu albo o ustanowieniu opieki, kurateli lub innych środków ochronnych dla cudzoziemca.

Skutek polegający na zastosowaniu przez sąd prawa polskiego wynika z krajowych przepisów kolizyjnych, w których *de facto* następuje przełamanie uniwersalnej normy kolizyjnej bazującej na obywatelstwie osoby dorosłej (ust. 1 art. 13 i ust. 1 art. 60 p.p.m.) przez

jednokierunkowe wskazanie prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski, też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo (ust. 2 art. 13 i ust. 2 art. 60 p.p.m.). Jednocześnie z prawa krajowego wynika obecnie zasada uznawania skutków zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) z mocy prawa (art. 1145 i n. k.p.c.). Zasadę tę oraz stwierdzanie wykonalności zagranicznego orzeczenia (art. 1153 i n. k.p.c.) w praktyce wzmacnia bardzo wąski zakres jurysdykcji wyłącznej w omawianych sprawach po nowelizacji części czwartej k.p.c. w 2009 r.

W razie ratyfikacji przez Polskę konwencji haskiej z 2000 r. *de facto* nie nastąpiłaby istotna zmiana stanu normatywnego odnośnie do norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych w sytuacjach orzekania w sprawie dorosłego przez sąd polski. Częściej jednak w sprawie, w tym ściśle związanej faktycznie (osobowo lub majątkowo) z Polską, orzekałby sąd innego państwa, a przy tym zastosowanie znajdowałoby prawo obce. Pewne różnice występują między krajowymi a konwencyjnymi regułami uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń oraz w zakresie współpracy (pomocy) sądowej (judycjalnej). Dalej idące, częściowo dyskusyjne, zmiany prawa w tym obszarze może wywołać natomiast projektowane rozporządzenie unijne.

Obecne krajowe rozwiązania jurysdykcyjne cechują się szerokim ujęciem międzynarodowej właściwości polskich sądów, ponieważ może o niej przesądzić nie tylko obywatelstwo osoby dorosłej, ale i jej zamieszkanie i zwykły pobyt, a nawet – w sprawach opiekuńczych – samo przebywanie, położenie majątku lub inne powiązanie. Wykonywanie jurysdykcji jest powiązane z szerokim zastosowaniem w sprawie prawa polskiego. Na tle konwencji oraz projektu rozporządzenia kluczowe znaczenie ma zwykły (stały) pobyt osoby dorosłej, ale przewidziano możliwość przekazania sprawy. Krajowe normy jurysdykcyjne, z uwagi na swój jednokierunkowy charakter, nie mogą gwarantować skutecznej współpracy między państwowej celem przekazania sprawy do innego państwa dla dobra osoby dorosłej, w tym z uwzględnieniem interesu osoby sprawującej pieczę. Z istoty taki wielostronny skutek może przynieść prawo jednolite, tj. umowa międzynarodowa lub rozporządzenie unijne.

Konwencja haska z 2000 r. wprowadza z istoty sprawniejsze rozwiązania dotyczące współpracy międzynarodowej między sądami i organami różnych państw niż prawo krajowe. Prawo krajowe, np. k.p.c., obowiązuje na terytorium jednego państwa, stąd może regulować połowę procesu współpracy międzynarodowej w danej sprawie, tj. albo wnioskowanie (część pierwsza współpracy *in casu*) za granicę o pomoc tamtejszych organów lub sądów w międzynarodowym postępowaniu cywilnym (część druga), albo udzielanie takiej pomocy w kraju (część druga) na wniosek instytucji zagranicznej (część pierwsza). Natomiast umowa międzynarodowa, która tak samo obowiązuje w obu państwach, zarazem tak samo reguluje w każdym z nich oba etapy – i wnioskowanie, i udzielanie pomocy prawnej.

Charakterystyczne dla przedstawionej złożonej inicjatywy legislacyjnej Komisji UE z 2023 r. w części kolizyjnej jest to, że wskazanie prawa właściwego jest *de facto* nie samodzielne, ale pochodne od rozwiązań jurysdykcyjnych. Określone podstawy jurysdykcji nie

tylko odgrywają więc własną rolę (tj. określają kompetencje sądów któregoś z umawiających się państw), lecz także wpływają na wyznaczenie prawa właściwego dla sprawy z uwagi na zasadę stosowania przez sąd własnego prawa. Takiej konstrukcji nie zmienia *prima facie* projektowane rozporządzenie unijne, które odsyła do konwencyjnych przepisów kolizyjnych. *De facto* projektowane rozporządzenie oznacza modyfikację reguł prawa właściwego, ponieważ modyfikuje rozwiązania jurysdykcyjne, w tym wprowadza bardzo szeroką możliwość wyboru sądu (jurysdykcji krajowej). Za tymi innymi regułami jurysdykcyjnymi – z uwagi na zasadę stosowania w sprawie prawa sądu (*lex fori*) – idzie w praktyce w danej sprawie inna właściwość prawa, w tym częstsze stosowanie prawa obcego w stosunku do dotychczasowej sytuacji osobistej i majątkowej osoby dorosłej. To z kolei oznacza, że w praktyce częściej może nastąpić swego rodzaju wędrowanie spraw poza Polskę (w znaczeniu zarówno orzekania przez sąd innego państwa, jak i zastosowania prawa obcego), co z kolei z krajowej perspektywy – np. współwłaścicieli, stron stosunków umownych, członków rodziny – będzie oznaczać większą doniosłość omawianych reguł skuteczności zagranicznych orzeczeń (środków ochrony).

W projektowanym rozporządzeniu nie przewidziano bezpośrednio modyfikacji konwencyjnych rozwiązań kolizyjnych. Notabene taka regionalna modyfikacja byłaby zabiegiem karkołomnym, ponieważ trudno na potrzeby kolizyjne rozgraniczyć zakresy sytuacyjne norm o takim samym zakresie przedmiotowym, tj. rozgraniczyć sytuacje międzynarodowe podlegające dwóm instrumentom – globalnemu oraz regionalnemu. Trzeba jednak mieć na względzie, że projekt rozporządzenia pośrednio wpływa na właściwość prawa w omawianych sprawach, a tym samym następuje na jego tle modyfikacja skutku konwencyjnego rozdziału o prawie właściwym. Taka pośrednia modyfikacja wynika z projektowanych zmian postanowień jurysdykcyjnych, o których była mowa wyżej, w tym z szerokiej możliwości wyboru sądu (prorogacji). Wprowadzenie tej możliwości, w powiązaniu z zasadą stosowania przez sąd własnego prawa, oznacza w praktyce, że przy stosowaniu rozporządzenia dana sprawa może podlegać innemu prawu właściwemu niż to, które byłoby stosowane na podstawie konwencji.

Wątpliwości wywołuje projektowana w dodatkowym rozporządzeniu unijnym modyfikacja konwencyjnych norm jurysdykcyjnych przez rozporządzenie. *Prima facie* nieuzasadniona wydaje się projektowana możliwość wyboru (wskazania drogą jednostronnej czynności prawnej) jurysdykcji państwa niezwiązanego ze sprawą (a za nim – z uwagi na zasadę stosowania własnego prawa – pośrednio wybór takiego prawa właściwego dla sprawy). Co prawda, taki wybór oddaje tendencję poszerzania zakresu autonomii woli stron, ale nie będzie często wykorzystywany w praktyce. Wydaje się, że nie są częste w praktyce sytuacje, w których dana osoba w okresie pełni sił (tj. braku potrzeby środków ochrony) będzie mieć interes w tym, żeby jej sprawami (np. ubezwłasnowolnieniem lub ustanowieniem opiekuna prawnego) zajmował się sąd państwa, w którym zamieszkuje teraz lub w przyszłości, ale sąd lub organ innego państwa. Nie współgra z konwencyjnymi regułami przekazania sprawy do innego

państwa ani wyboru prawa, określającymi katalog państw, z którymi sytuacja faktyczna jest powiązana. Prowadzi przy tym do marginalizacji obszaru prawnego, z którym osoba dorosła jest najściślej związana. Z perspektywy krajowej warto dodać, że projekt znosi jurysdykcję wyłączną sądów polskich odnośnie do ubezwłasnowolnienia obywatela polskiego, który w kraju ma miejsce zamieszkania.

Zarówno krajowe, jak i konwencyjne normy kolizyjne prowadzą do zastosowania prawa polskiego dla ubezwłasnowolnienia oraz opieki i kurateli w razie orzekania przez sąd polski (też w sytuacji oparcia jurysdykcji na innej podstawie niż obywatelstwo, np. zamieszkaniu lub zwykłym pobycie). Podobny efekt – tj. właściwość *legis fori* – wynika z konwencji haskiej z 2000 r. Obowiązywanie w grupie państw takich samych norm kolizyjnych co do zasady może wywierać skutki pozytywne, ponieważ prowadzi do oceny sytuacji prywatnoprawnej (i orzekania przez sądy różnych państw) w tej samej sprawie (np. dorosłego) na podstawie tego samego prawa materialnego (cywilnego lub rodzinnego), tj. wyznaczonego tym samym drogowskazem kolizyjnym. W każdym państwie podstawą rozstrzygnięcia takiej samej sprawy (a nawet – w razie przysługiwania jurysdykcji przemiennej – tej samej sprawy) byłoby wówczas to samo prawo materialne. Jest inaczej, ponieważ różne normy kolizyjne w różnych państwach mogą prowadzić do oceny materialnoprawnej danej sytuacji życiowej na podstawie innych (a tym samym potencjalnie różnych) kodeksów cywilnych lub rodzinnych.

Projekt rozporządzenia unijnego przynosi spore zmiany w zakresie norm jurysdykcyjnych, w tym niezmiernie szeroką możliwość modyfikacji (derogacji) jurysdykcji krajowej drogą wyboru (prorogacji) sądu zagranicznego. Taka modyfikacja reguł jurysdykcyjnych rzutuje też na właściwość prawa, która w efekcie będzie wyznaczona inaczej niż mocą samych postanowień konwencyjnych. Projekt rozporządzenia ponadto przewiduje dodatkowe znaczne modyfikacje konwencyjnych reguł wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń między państwami członkowskimi, co z kolei prowadzi do efektu bardziej liberalnego niż obecne ujęcie kodeksowe (w szczególności z uwagi na projektowaną automatyczną wykonalność zagranicznych orzeczeń opiekuńczych oraz zredukowany katalog przesłanek blokujących).

Reguły uznawania i wykonywania orzeczeń na tle konwencji haskiej z 2000 r., w tym o jurysdykcji pośredniej, mogą się wydawać *prima facie* mniej liberalne niż k.p.c. po nowelizacji z 2009 r., który przewiduje wąski zakres jurysdykcji wyłącznej i uznanie z mocy prawa. Konwencja zawiera jednak, poza rozdziałem o uznawaniu i wykonywaniu, wśród przepisów kolizyjnych postanowienia o dalszej skuteczności środka ochrony po zmianie miejsca zamieszkania osoby dorosłej. W istocie wywołują one płynne uznanie skutków środka ochrony orzeczonego za granicą. Płynne przenoszenie skutków zagranicznego prawa lub rozstrzygnięcia wynika też z postanowienia dotyczącego zaświadczenia, zamieszczonego w rozdziale na temat współpracy międzynarodowej.

Większe różnice między konwencją haską z 2000 r. oraz projektowanym rozporządzeniem UE a prawem krajowym występują natomiast odnośnie do reguł uznawania i wykonywania

zagranicznych orzeczeń (oraz w zakresie pomocy sądowej i współpracy międzynarodowej). Szczególnie widoczny jest w konwencji warunek jurysdykcji pośredniej, który nie występuje w bardziej liberalnych dla zagranicznych orzeczeń przepisach kodeksowych. Osobną kwestię stanowi przy tym projektowanie aż automatycznej wykonalności zagranicznych orzeczeń w omawianych specyficznych sprawach. *Prima facie* taka potrzeba (i możliwość) występuje z istoty w obszarze wzajemnej pomocy sądowej i współpracy międzypaństwowej. Przy tym dokładnego przemyślenia wymagają projektowane europejskie poświadczenie reprezentacji oraz stworzenie krajowych rejestrów środków ochrony (np. ubezwłasnowolnień lub ustanowionych opiek bądź kuratel), też z perspektywy szerokiego zakresu przedmiotowego spraw, których mają dotyczyć.

Projektowane przepisy o uznawaniu i zagranicznych środkach ochrony (w tym rozdział IV projektu rozporządzenia) wymagają dopracowania, w tym redukcji tekstu. Generalne założenie projektu, że rozporządzenie ma uzupełnić lub modyfikować konwencję haską z 2000 r. na potrzeby relacji wewnętrznych (między państwami członkowskimi), nie jest bowiem konsekwentnie uwzględnione. Główne modyfikacje to inny model wykonywania zagranicznych orzeczeń, tj. bez potrzeby udzielenia *exequatur*, pod warunkiem przedstawienia odpowiedniego wielojęzycznego formularza i przy możliwości zablokowania przez zainteresowany podmiot oraz zawężenie katalogu podstaw ewentualnej odmowy uznania lub wykonania. Żeby te cele osiągnąć, a poza tym zachować założenie niedublowania konwencji bez potrzeby i uzyskania klarowności przekazu normatywnego, trzeba z projektu rozporządzenia usunąć liczne powtórzenia, jak też klarowniej wyrazić zawężenie zastosowania konwencyjnych podstaw odmowy uznania lub wykonania. Trudno zrozumieć, dlaczego niektóre postanowienia dotyczące uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń (środków ochrony) przeniesiono do projektu, a niektóre pominięto (w tym o związaniu ustaleniami faktycznymi dotyczącymi istnienia podstaw jurysdykcji oraz – przede wszystkim – o zasadzie braku kontroli merytorycznej zagranicznego środka).

Dużą nowością w prawie krajowym (też materialnym i proceduralnym) byłby projektowany rejestr (np. ubezwłasnowolnień oraz opiekunów lub kuratorów), a jego stworzenie byłoby organizacyjnym wyzwaniem. Nie ma bowiem obecnie publicznego rejestru ubezwłasnowolnień lub opiekunów. Na zakres przedmiotowy rejestru wpływa szerokie ujęcie konwencyjnych i członkowskich środków ochrony, o czym była mowa wyżej. Zaliczają się do nich zarówno orzeczenia sądowe (ubezwłasnowolnienie, ustanowienie opiekuna), a nawet decyzje organów publicznych w pilnych sprawach, jak i jednostronne lub dwustronne czynności prawne (np. z umowy lub pełnomocnictwa), a nawet skutki z mocy prawa określonych instytucji prawa osobowego lub rodzinnego (np. małżeństwa). *Prima facie* wydaje się, że gromadzenie tych danych, pochodzących nie tylko z orzeczeń sądowych, nie jest zadaniem prostym. Wydaje się, że z perspektywy danego państwa członkowskiego powstaje przy tym problem, czy w ten sposób miałyby być rejestrowane wszystkie takie okoliczności, czy też te,

w których na jakimś etapie powstają cecha transgraniczności sytuacji i ewentualna potrzeba wykorzystania za granicą odpisu z rejestru (lub wglądu do jego wersji elektronicznej). Ponadto wpisy do rejestru mogą pośrednio skutkować dodatkowymi pytaniami o ochronę danych sensytywnych, ponieważ np. z faktu istnienia opiekuna można wywodzić fakt potrzeby jego ustanowienia.

Bibliografia

- Acts and Documents of the Fourteenth Session, t. I, Miscellaneous matters, Hague 1980.
- Babiński L., *Konwencje Haskie prawa prywatnego i ich moc obowiązująca po wojnie*, „Ruch Prawniczy i Ekonomiczny” 1924, nr 2.
- Bagan-Kurluta K., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2021.
- Błaszczak A., *Zastrzeżenia i oświadczenie interpretacyjne Polski do Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Błędowski P. (red.), Szatur-Jaworska B. (red.), *System wsparcia osób starszych w środowisku zamieszkania – przegląd sytuacji, propozycja modelu. Synteza*, Warszawa 2017.
- Bobrzyńska O., *Brussels II ter Regulation and the 1996 Hague Convention on Child Protection – the interplay of the European and Hague regimes in the matters of parental responsibility*, „Polski Proces Cywilny” 2021, R. 12, nr 4.
- Bobrzyńska O., Mostowik P., *Zwykły pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolidyjny*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014, nr 6.
- Bobrzyńska O., *Ujednolicenie pojęć „zamieszkania” i „pobytu” w Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy (72) 1*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2015, z. 3.
- Bobrzyńska O., *Zwykły pobyt w konwencjach Haskiej Konferencji Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019, R. 28, z. 2.
- Boele-Woelki K., *Zwischen Konvergenz und Divergenz: Die CEFL-Prinzipien zum europäischen Familienrecht*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht” 2009, h. 2.
- Brown B., Martin C., Rodríguez-Pinzón D., *Human Rights of Older People: Universal and Regional Perspective*, Dordrecht 2015.
- Cichomska M., *Metody ustalania treści prawa obcego a Europejska Sieć Sądownicza*, „Polski Proces Cywilny” 2012, R. 3, nr 2.
- Ciszewski J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, wyd. V, Warszawa 2017.
- Ciszewski J., *Aktualne zagadnienia dotyczące umów o obrocie prawnym w stosunkach między Polską a innymi państwami. Sukcesja umów przez nowe państwa, nowe umowy i zakres terytorialnego zastosowania*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1994, z. 2.
- Ciszewski J., *Sukcesja umów o obrocie prawnym zawartych przez Polskę z NRD, ZSRR, Jugosławią i Czechosłowacją*, [w:] *Obrót prawny z zagranicą w sprawach stanu cywilnego. Konkordat*, Lublin 1997.
- Clive E., *The New Hague Convention on the Protection of Adults*, „Yearbook of Private International Law” 2000, Vol. II.
- Curry-Sumner I., *Vulnerable Adults in Europe: European added value of an EU legal instrument on the protection of vulnerable adults*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults: European Added Value Assessment. Study*, European Parliament 2016.
- Cywichowski Z., *Prawo międzynarodowe publiczne i prywatne*, wyd. IV, Warszawa 1935.
- Czachórski W., *O potrzebie badań prawno-porównawczych w odniesieniu do problematyki rodzin zastępczych*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piętowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Wrocław 1985.
- Czepelak M., *Autonomia woli w prawie prywatnym międzynarodowym Unii Europejskiej*, Warszawa 2015.

- Czepelak M., *Między Hagą a Brukselą – w poszukiwaniu współczesnej wizji unifikacji prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszcza*, red. I. Ratusińska, Kraków 2006.
- Czepelak M., *Międzynarodowe prawo zobowiązań Unii Europejskiej*, Warszawa 2012.
- Czepelak M., *The experience concerning the application of community instruments in the recent European Union Member States*, [w:] *Latest Developments in EU Private International Law*, eds. B. Campuzano Diaz et al., Cambridge–Antwerp–Portland 2011.
- Czepelak M., *Umowa międzynarodowa jako źródło prawa prywatnego międzynarodowego*, Warszawa 2008.
- Czepelak M., *Would We Like to Have a European Code of Private International Law?*, „European Review of Private Law” 2010, vol. 18, issue 4.
- Czubik P., *Uznanie z mocy prawa, uznanie sądowe, odmowa uznania orzeczenia sądów państw obcych w świetle praktyki notarialnej i wieczystoksięgowej*, [w:] *Mechanizm uznania lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski*, red. T. Demendecki, Warszawa 2019.
- Czubik P., *Wybrane regulacje kolizyjne wynikające z umów dwustronnych o pomocy prawnej w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2013, nr 10.
- Domański M., *Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych w interpretacji Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych a podstawowe instytucje prawa cywilnego*, „Prawo w Działaniu” 2009, T. 40.
- Domański M., *Ubezwłasnowolnienie w prawie polskim a wybrane standardy międzynarodowej ochrony praw człowieka*, „Prawo w Działaniu” 2014, T. 17.
- Dyrda Ł., *Pobrexitowy obrót w sprawach cywilnych i handlowych a planowane przystąpienie przez Unię Europejską do konwencji haskiej z 2019 r.*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2022, nr 5.
- Ereciński T., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. VI. *Międzynarodowe postępowanie cywilne. Sąd polubowny (arbitrażowy)*, red. T. Ereciński, wyd. V, Warszawa 2017.
- Ereciński T., *Międzynarodowe postępowanie cywilne*, Warszawa 2000.
- Ereciński T., *Prawo obce w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1981.
- Figura-Góralczyk E., *Uznanie orzeczenia sądu austriackiego dotyczącego ustanowienia opiekuna dla osoby pełnoletniej. Analiza przypadku*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Prawnoporównawczego” 2016, R. 14.
- Fitzgibbon S., *The Biological Basis for the Recognition of the Family*, „3 International Journal of the Jurisprudence of the Family” 2012, no. 1, s. 1–4; https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3223744.
- Frąckowiak-Adamska A., *Time for a European „Full Faith and Credit Clause”*, „Common Market Law Review” 2015, vol. 52, issue 1.
- Frąckowiak-Adamska A., *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej. Ujęcie systemowe*, Warszawa 2017.
- Franzina P., Long J., *The Protection of Vulnerable Adults in EU Member States. The added value of EU action in the light of The Hague Adults Convention*, [w:] *Protection of Vulnerable Adults: European Added Value Assessment. Study*, European Parliament 2016.
- Frimston R., *Overview: Key concepts in Private International Law*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.
- Frimston R., *The 2000 Adult Protection Convention – sleeping beauty or too complex to implement?* [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020.
- Fuchs B., *Przepisy wymuszające swoje zastosowanie w nowej ustawie – Prawo prywatne międzynarodowe*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013.
- Główny Urząd Statystyczny, *Urząd Statystyczny w Białymstoku, Sytuacja osób starszych w Polsce w 2020 r. Analizy statystyczne*, Warszawa–Białystok 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalin-informacyjny/pl/defaultaktualnosci/6002/2/3/1/sytuacja_osob_starszych_w_polsce_w_2020_r.pdf.
- Gołaczyński J., *Współpraca sądowa w sprawach cywilnych i handlowych w Unii Europejskiej*, wyd. II, Warszawa 2007.
- Graliński W., *Wpływ rozporządzenia nr 44/2001 na dokonaną w 2008 r. nowelizację polskiego Kodeksu postępowania cywilnego w zakresie uznawania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Mechanizm uznania*

- lub odmowy uznania orzeczenia sądu państwa obcego w sprawach cywilnych przez sąd polski, red. T. Demendecki, Warszawa 2019.
- Grzegorzczuk P., *Automatyczna wykonalność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej? Geneza, stan obecny i perspektywy*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, red. P. Grzegorzczuk, K. Weitz, Warszawa 2012.
- Gudowski J., *Ubezważnowolnienie – relikty normatywny czy przejaw prawnego obskurantyzmu?*, [w:] *Ius et Ratio. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Skowrońskiej-Bocian*, red. W. Borysiak et al., Warszawa 2022.
- Gurbai S., *Ograniczanie czy respektowanie zdolności do czynności prawnych osób dorosłych z niepełnośprawnosćmi?*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnością intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziańska, Warszawa 2014.
- Hein J. v., *The role of the HCCH in shaping private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020.
- Hrycaj A., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Ippolito F., Iglesias Sánchez S. (eds.), *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, Oxford–Portland 2017.
- Jakubowski J., *Funkcje i zakres prawa prywatnego międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1966, z. 11.
- Jodłowski J., *Jurysdykcja i wykonywanie orzeczeń w świetle Konwencji polsko-francuskiej z 5 kwietnia 1967 r.*, „Państwo i Prawo” 1971, z. 1.
- Jodłowski J., *Kilka kwestii z teorii międzynarodowego postępowania cywilnego*, „Państwo i Prawo” 1974, z. 2.
- Jodłowski J., *Zastosowanie prawa polskiego jako przesłanka uznania orzeczenia sądu zagranicznego i zasada ekwiwalentności prawa*, [w:] *Studia z prawa postępowania cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Zbigniewa Resicha*, red. M. Jędrzejewska, T. Ereciński, Warszawa 1985.
- Juryk A., *The protection of adults in private international law*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2016, vol. 8.
- Karjalainen K., *Fragility Of Cross-Border Adult Protection: The Difficult Interplay Of Private International Law With Substantive Law*, „Yearbook of Private International Law” 2018/2019, vol. 20.
- Key Principles for Children and Transitional Justice: Involvement of Children and Consideration of Children's Rights in Truth, Justice and Reconciliation Processes. Outcome of Children and Transitional Justice Conference* [w:] *Children and Transitional Justice. Truth-Telling, Accountability and Reconciliation*, eds. S. Parmar et al., Cambridge 2010.
- Kłoda M., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20C. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Konwencja z dnia 13 stycznia 2000 r. o międzynarodowej ochronie dorosłych. Sprawozdanie wyjaśniające Paula Lagarde'a. Konwencja i zalecenie przyjęte przez komisję specjalną o charakterze dyplomatycznym*, Haga 2017.
- Kozioł A., Twardoch P., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018.
- Lagarde P., *Explanatory Report on the 1996 Hague Child Protection Convention*, [w:] *Hague Conference on Private International Law, Proceedings of the Eighteenth Session, 30 September to 10 October 1996, Tome II, Protection of children*, Hague 1998.
- Lipiński K., *Kompetencja władzy opiekuńczej krajowej w stosunku do obywateli polskich zamieszkałych za granicą*, „Państwo i Prawo” 1949, z. 4.
- Long J., *Rethinking Vulnerable Adults' Protection in the light of the 2000 Hague Convention*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013, Vol. 27, Issue 1, <https://doi.org/10.1093/lawfam/ebso16>.
- Łopuski J., *Międzynarodowe konwencje cywilnoprawne. Niektóre zagadnienia stosowania i wykładni*, [w:] *Prace z prawa cywilnego wydane dla uczczenia pracy naukowej profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Wrocław 1985.
- Lubiński K., *Jurysdykcja krajowa w sprawach o ubezważnowolnienie*, „Państwo i Prawo” 1978, z. 11.

- Ludwiczak W., *Refleksje o współczesnych kodyfikacjach międzynarodowego prawa prywatnego*, [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego (studia i rozprawy)*. Księga pamiątkowa ku czci Prof. Z. Radwańskiego, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990.
- Ludwiczak W., *Stosunki między rodzicami a dziećmi, przysposobienie oraz opieka i kuratela w umowach o wzajemnym obrocie prawnym między państwami socjalistycznymi*, „*Studia Prawnicze*” 1967, nr 17.
- Lush D., *The Civil Law and the Common Law approaches to the protection of adults*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.
- Mączyński A., *Europejski kontekst rekodyfikacji polskiego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Finis legis Christus*. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin, t. 2, red. J. Wroceński, J. Krajczyński, Warszawa 2009.
- Mączyński A., *Kodyfikacyjne zagadnienia części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Studia i rozprawy*. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi, red. A. Janik, Warszawa 2009.
- Mączyński A., *Konstytucyjne podstawy prawa rodzinnego*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne*. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, t. 1, Warszawa 2012.
- Mączyński A., *Przeciwko potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „*Zeszyty Prawnicze BAS*” 2009, nr 1.
- Mączyński A., *Rozwód w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 1983.
- Mączyński A., *Statut personalny osób fizycznych. Refleksje de lege lata i de lege ferenda*, [w:] *Studia i prace dedykowane profesorowi Januszowi Sondlowi w pięćdziesiątą rocznicę pracy naukowej*, red. W. Uruszczak, P. Święcicka, A. Kremer, Kraków 2008.
- Mączyński A., *Stosowanie norm kolizyjnych obcego prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Spory o własność intelektualną*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorom Januszowi Barcie i Ryszardowi Markiewiczowi, red. A. Matlak, S. Stanisławska-Kloc, Warszawa 2013.
- Mączyński A., *Stosunki rodzinne w projekcie nowej ustawy o prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007.
- Mączyński A., *Ustawowe odesłania do umów międzynarodowych i rozporządzeń unijnych dotyczących prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Współczesne problemy prawa prywatnego*. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Edwarda Gniewka, red. J. Gołaczyński, P. Machnikowski, Warszawa 2010.
- Mączyński A., *Wskazanie kilku praw przez normę kolizyjną prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego*. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994.
- Mączyński A., *Zamieszkanie jako podstawa łącznika normy kolizyjnej*, „*Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*” 1978, z. 81.
- Markiewicz K., *Orzekanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Honeste Procedere*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2018.
- Mik C., *Międzynarodowe prawo rodzinne Unii Europejskiej na tle ewolucji współpracy sądowej w sprawach cywilnych*, [w:] *Rozprawy prawnicze*. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana, red. L. Ogiełło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005.
- Mikołajczyk B., *Międzynarodowa ochrona praw osób starszych*, Warszawa 2012.
- Mostowik P., *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2006.
- Mostowik P., *Bilateralne umowy międzynarodowe o obrocie cywilnoprawnym z zagranicą*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Mostowik P., *Jurysdykcja krajowa i prawo właściwe na tle konwencji haskiej o ochronie dorosłych z 2000 r. oraz projektu uzupełniającego rozporządzenia unijnego z 2023 r.*, „*Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*” 2024, T. 34 (w druku).
- Mostowik P., *Kilka uwag o ochronie małżeństwa na tle Konstytucji i prawa międzynarodowego*, [w:] *Wokół problematyki małżeństwa w aspekcie materialnym i procesowym*, red. J.M. Łukasiewicz, A.M. Arkuszewska, A. Kościółek, Toruń 2017.
- Mostowik P., *Kwestia przystąpienia przez Polskę do rozporządzenia unijnego Rzym III*, „*Europejski Przegląd Sądowy*” 2016, nr 10.

- Mostowik P., *Kwestia wymagania międzynarodowego charakteru sytuacji dla stosowania norm jurysdykcyjnych i kolizyjnych*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Bogusławowi Gnelli*, red. A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, M. Szafraniec, Warszawa 2023.
- Mostowik P., *Międzynarodowe prawo prywatne i postępowanie cywilne w dekadę po wejściu w życie Traktatu Amsterdamskiego*, „Przegląd Sądowy” 2010, nr 2.
- Mostowik P., *O podstawach właściwości prawa polskiego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2006, z. 2.
- Mostowik P., *O postępowaniu w razie nieustalenia łączników kolizyjnych lub treści prawa obcego*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013.
- Mostowik P., *Refleksje o współczesnym prawie prywatnym międzynarodowym na tle ujęcia „jurisdikcji krajowej zewnętrznej” F. Słotwińskiego z 1838 r.*, [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk et al., Warszawa 2023.
- Mostowik P., *Skuteczność zagranicznego ubezwłasnowolnienia oraz zarządzeń opiekuńczych i innych środków ochrony dorosłych na tle projektowanej koegzystencji konwencji haskiej z 2000 r. oraz rozporządzenia UE (KOM 280 i 281 z 2023 r.)*, „Polski Proces Cywilny” 2023, R. 14, nr 4.
- Mostowik P., *Władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem w prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 2014.
- Mostowik P., *Zagadnienia konstrukcyjne międzynarodowego prawa rodzinnego*, [w:] *Międzynarodowe prawo rodzinne*, red. P. Mostowik, Warszawa 2023.
- Mostowik P., Niedźwiedź M., *International Conventions Concluded by the European Union after the ECJ „Lugano II Opinion” of 2006. An Alternative or Complementary to EU Regulations Path to Unification of Private International Law*, „Polish Review of International and European Law” 2012, vol. 1, no. 1–2.
- Mostowik P., Sondel-Maciejewska K., *Materialnoprawne rezultaty unijnej współpracy sądowej w sprawach rodzinnych*, [w:] *Współczesne wyzwania prawa prywatnego międzynarodowego*, red. J. Poczobut, Warszawa 2013.
- Mostowik P., Symoń P., *Ochrona dorosłych*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2002, z. 2.
- Muir Watt H., *The work of the HCCH and the path of the law: The politics of difference in unified private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020.
- Niedźwiedź M., Mostowik P., *Wspólnota Europejska jako strona umów międzynarodowych w dziedzinie prawa prywatnego międzynarodowego. Uwagi na tle opinii Trybunału Sprawiedliwości WE w sprawie 1/03, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2009, R. 7, z. 1.*
- Nifosi-Sutton I., *The Protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*, London–New York 2017.
- Orecki M., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. V. Artykuły 1096–1217, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2021.
- Overdijk C. v., *Property and Affairs aspects of the international protection of adults*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.
- Pajor T., *Nowe tendencje w części ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego państw europejskich*, „Problemy Prawne Handlu Zagranicznego” 1995, T. 18.
- Pajor T., *Ochrona osób niepełnosprawnych a ubezwłasnowolnienie*, [w:] *Studium nad potrzebą ratyfikacji przez RP Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych*, red. K. Kurowski, Łódź 2010.
- Pazdan M., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Pazdan M., *Nowa polska ustawa o prawie prywatnym międzynarodowym*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 6.
- Pazdan M., *O niektórych osobliwościach poszukiwania prawa właściwego*, [w:] *Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000.
- Pazdan M., *O potrzebie uchwalenia nowej ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2009, nr 1.
- Pazdan M., *Poszukiwanie właściwego sądu i właściwego prawa po 1 maja 2004 r.*, „Rejent” 2004, nr 3/4.

- Pazdan M., *Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, Kraków 1967.
- Piasecki K., *Kodeks postępowania cywilnego*, t. IV. Przepisy z zakresu międzynarodowego postępowania cywilnego. Sąd polubowny (arbitrażowy). Regulacje prawne Unii Europejskiej w sprawach transgranicznych. Komentarz, wyd. V, Warszawa 2013.
- Pilich M. (red.), *Ukraińsko-polska umowa o pomocy prawnej i stosunkach prawnych w sprawach cywilnych i karnych. Komentarz do przepisów o sprawach cywilnych*, Warszawa 2023.
- Pilich M., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017.
- Pilich M., *Łączniki personalne osób fizycznych w prawie prywatnym międzynarodowym (zagadnienia wybrane)*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2016, T. 19.
- Pilich M., *Przegląd orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa prywatnego międzynarodowego za lata 1990–2010*, „Studia i Analizy Sądu Najwyższego. Przegląd orzecznictwa” 2011, t. 5.
- Pilich M., *Zasada obywatelstwa w prawie prywatnym międzynarodowym*, Warszawa 2015.
- Plaňavová-Latanowicz J., *Ochrona osób chorych i starszych przed nadużyciami prawnymi*, Warszawa 2019.
- Poczobut J., *Osoby, pełnomocnictwo, czynności prawne i dawność w projekcie ustawy prawo prywatne międzynarodowe z września 2004 r. – wprowadzenie do dyskusji*, [w:] *Współczesne wyzwania europejskiej przestrzeni prawnej. Księga pamiątkowa dla uczczenia 70. urodzin Profesora Eugeniusza Piontka*, red. A. Łazowski, R. Ostrihansky, Kraków 2005.
- Pogłódek A., P. Mostowik, *Oświadczenia na wypadek przyszłego leczenia (dyspozycje pro futuro) w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych Ameryki – ujęcie prawnoporównawcze z perspektywy Polski*, Warszawa 2018, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2019/03/IWS-Mostowik-Pog%C5%82%C3%B3dek-pro-futuro.pdf>.
- Popiołek W., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Popiołek W., *Prawo niejednolite w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, [w:] *Rozprawy cywilistyczne. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Edwardowi Drozdowi*, red. M. Pecyna, J. Pisuliński, M. Podrecka, Warszawa 2013.
- Proksa A., *Wyłączna jurysdykcja krajowa jako negatywna przesłanka uznania orzeczeń zagranicznych*, [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994.
- Protection of Vulnerable Adults European Added Value Assessment. Study*, European Parliament 2016.
- Przybyłowski K., *Kodyfikacyjne zagadnienia polskiego prawa międzynarodowego prywatnego*, „Studia Cywilistyczne” 1964, T. V.
- Przybyłowski K., *Nowe polskie unormowanie problematyki kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego*, „Studia Cywilistyczne” 1964, T. VIII.
- Przybyłowski K., *Polskie prawo prywatne międzynarodowe. Część ogólna*, Lwów 1938.
- Przyśliwska E., *Kolizyjna i procesowa klauzula porządku publicznego*, „Metryka” 2017, R. 7, nr 1.
- Pudzianowska D., *Zagadnienie ubezwłasnowolnienia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudzianowska, Warszawa 2014.
- Pyziak-Szafrnicka M., *Ubezwłasnowolnienie jako środek ochrony osób dotkniętych chorobami otępiennymi i chorobą Alzheimera – aktualna regulacja i projektowane zmiany*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2019, T. CXI.
- Rass-Masson L., *The HCCH and legal cooperation – shaping the fourth dimension of private international law*, [w:] *The Elgar Companion to the Hague Conference on Private International Law*, eds. T. John, R. Gulati, B. Köhler, Cheltenham–Northampton 2020.
- Rolland S.E., Ruck Keene A., *Study Interpreting the 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Consistently with the 2007 UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, 2021.
- Ruck Keene A., *Fundamental Definitions*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.
- Ruck Keene A., *Hague 35: Overview and Protective Measures*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.
- Ruck Keene A., *Hague 35: Private Mandates and Other Anticipatory Measures*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.

- Ruck Keene A., *Health and Welfare aspects of the international protection of adults*, [w:] *The International Protection of Adults*, ed. by R. Frimston et al., Oxford 2005.
- Ruck Keene A., *The 2000 Hague Convention on the International Protection of Adults Five Years On*, http://www.39essex.com/docs/articles/the_2000_convention_-_five_years_on.pdf.
- Rybski R., *Konstytucyjny status osób ubezwłasnowolnionych*, Warszawa 2015.
- Rycko N., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. J. Poczobut, Warszawa 2017.
- Rycko N., *Prawo prywatne międzynarodowe w świetle konstytucyjnej zasady dobra wspólnego*, [w:] *Dobro wspólne. Teoria i praktyka*, red. W. Arndt, F. Longchamps de Brier, K. Szczucki, Warszawa 2013.
- Rylski P., *Legitymacja osoby, której dotyczy wnioski do żądania ubezwłasnowolnienia samej siebie*, [w:] *Honeste Procedere. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Kazimierzowi Lubińskiemu*, red. A. Laskowska-Hulisz, J. May, M. Mrówczyński, Warszawa 2018.
- Schulz A., *Das Haager Übereinkommen über den internationalen Schutz von Erwachsenen*, „Archiv für Wissenschaft und Praxis der Sozialen Arbeit” 2007, 38. Jahrgang, nr 4.
- Seatzu F., *Reshaping EU Old Age Law in the Light of the Normative Standards in International Human Rights Law in Relation to Older Persons*, [w:] *Protecting Vulnerable Groups: The European Human Rights Framework*, eds. F. Ippolito, S. Iglesias Sánchez, Oxford-Portland 2017.
- Skrzydło-Tefelska E., *Uznanie dziecka w prawie prywatnym międzynarodowym*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1990.
- Sladic J., *The Remedies and Recourses in European Civil Procedure after the Intended Abolition of the Exequatur* (July 26, 2013), „Zeitschrift für Europarechtliche Studien” 2013, vol. 16 (3).
- Sokołowski T., *Pojęcie europejskiego prawa rodzinnego*, [w:] *Z zagadnień prawa rodzinnego i rejestracji stanu cywilnego*, red. H. Cioch, P. Kasprzyk, Lublin 2007.
- Sośniak M., Walaszek B., Wierzbowski E., *Międzynarodowe prawo rodzinne*, Warszawa 1969.
- Świerczyński M., [w:] *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Warszawa 2018.
- Symeonides S.C., *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress? General Report*, [w:] *Private International Law at the End of the 20th Century: Progress or Regress?*, ed. S.C. Symeonides, The Hague-Boston-London 2000.
- Szeroczyńska M., *Mozolna droga ku likwidacji instytucji ubezwłasnowolnienia*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziałowska, Warszawa 2014.
- Szpunar M., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Szpunar M., *Hierarchia źródeł prawa prywatnego międzynarodowego*, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2014.
- Tomaszewski M., *Umowa polsko-francuska o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego*, „Nowe Prawo” 1970, nr 9.
- Torbus A., *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012.
- Torné M.A., *Current issues in the protection of adults from the perspective of private international law*, „Revista Electrónica De Estudios Internacionales” 2016, <https://doi.org/10.17103/reei.32.08>.
- Trammer H., *Polska jurysdykcja krajowa i prawo właściwe w sprawach o ustalenie ojcostwa dziecka poza-matrzeńskiego*, „Nowe Prawo” 1971, nr 3.
- Weitz K., *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005.
- Weitz K., *Procesowe znaczenie zawisłości sprawy przed sądem zagranicznym (uwagi de lege ferenda na tle prawnoporównawczym)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 1.
- Weitz K., *Projektowane zmiany rozporządzenia 44/2001*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, red. P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2012.
- Weitz K., *Przedmiotowy zakres zastosowania konwencji lugańskiej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2000, z. 2.
- Weitz K., *Spełnienie warunku wzajemności przy uznawaniu i stwierdzaniu wykonalności orzeczeń zagranicznych*, „Palestra” 2005, R. 50, nr 9–10.
- Weitz K., *Żałożenia i kierunki reformy przepisów kodeksu postępowania cywilnego o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2001, z. 4.

- Wierzbowski E., *Normy kolizyjne prawa rodzinnego i spadkowego w umowach zawartych między PRL a krajami socjalistycznymi*, [w:] *Prawo rodzinne i spadkowe europejskich państw socjalistycznych*, oprac. E. Wierzbowski, Warszawa 1965.
- Wójcik M.P. [w:] *Komentarz aktualizowany do ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2020.
- Wojewoda M., *Instytucja odesłania w rozporządzeniu spadkowym (UE) nr 650/2012 – geneza i normatywny kształt renvoi w art. 34. Cz. 1, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 3.*
- Wołodkiewicz B., *System uznawania i wykonywania zagranicznych orzeczeń w konwencji haskiej z 2.7.2019 r.*, [w:] *Symbolae Andreae Marciniak dedicate*, red. J. Jagieła, R. Kulski, Warszawa 2022.
- Wrotnowski L., *O potrzebie kodexu międzynarodowego dla stosunków prywatnych*, Warszawa 1868.
- Wysocka-Bar A., *Stodwudziestopięciolecie haskiej konferencji prawa prywatnego międzynarodowego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2019, z. 2.
- Zachariasiewicz M., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 20A. *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, Warszawa 2015.
- Zachariasiewicz M.A., *O potrzebie wskazania w nowej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym podstawy stosowania przepisów wymuszających swoje zastosowanie*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego” 2010, t. 7.
- Zalisko M., *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych na gruncie rozporządzenia Bruksela I bis oraz konwencji haskiej z 2019 r.*, [w:] *Prawne zagadnienia międzynarodowego obrotu cywilnego i handlowego*, red. E. Figura-Góralczyk et al., Warszawa 2023.
- Zaradkiewicz K., *Ubezwłasnowolnienie – perspektywa konstytucyjna a instytucja prawa cywilnego*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziałowska, Warszawa 2014.
- Zawada K., *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach z zakresu prawa rodzinnego i spadkowego)*, „Nowe Prawo” 1979, nr 4.
- Zedler F., *Jurysdykcja krajowa sądów polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1991, z. 4.
- Zieliński A., *Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, „Państwo i Prawo” 1982, z. 11.
- Zima-Parjaszewska M., *Artykuł 12 Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami a ubezwłasnowolnienie w Polsce*, [w:] *Prawa osób z niepełnosprawnościami intelektualną lub psychiczną w świetle międzynarodowych instrumentów ochrony praw człowieka*, red. D. Pudziałowska, Warszawa 2014.